

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Peloz

Etičnost družbenih odnosov do rejnih živali

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tanja Peloz

Mentor: izr. prof. dr. Drago Kos

Etičnost družbenih odnosov do rejnih živali

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Etičnost družbenih odnosov do rejnih živali

Rejne živali predstavljajo eno izmed kategorij živali, ki jih je človek udomačil in začel izkoriščati za proizvodnjo hrane, kože, krzna in za pridobivanje drugih materialnih dobrin. Tako so rejne živali postale nepogrešljive za potrebe in užitke ljudi. Človekovo prisvajanje živali in upravičevanje njihovega izkoriščanja svoje temelje iščeta v antropocentrizmu, torej večvrednosti človeške vrste nad ostalo naravo, ki je značilna za zahodno družbo. Človek predstavlja bistvo vsega, ostala narava pa le sredstvo, s katerim človek zadovoljuje lastne potrebe. Antropocentrizem ostaja v miselnosti sodobnega človeka, vendar mu obenem kljubujejo načela ekološke etike ter gibanj za pravice in dobrobit živali. Ravno zato rejne živali niso več prepuščene mehanskim zakonitostim, temveč vstopajo v sfero etičnosti in skrbi za njihovo dobrobit. Pri zagotavljanju dobrobiti pa različne družbene skupine in organizacije različno razumejo stanje dobrobiti živali v reji; gibanja za pravice živali se zavzemajo za živalim prilagojeno (naravno) rejo, genetski inženiring skuša živali prilagoditi potrebam industrije in s tem zmanjšati njihovo trpljenje, mesna industrija podpira hitro, intenzivno in masovno vzrejo živali, politiki in znanstveniki pa skušajo poiskati srednjo pot, ki naj bi zadovoljila potrebe vseh zgoraj naštetih. Praktična raven ostaja prežeta z zagotavljanjem večje ali manjše dobrobiti živali, teoretska pa z upravičevanjem človeških potreb in užitkov, ki jih zagotavlja izkoriščanje živali in produktov živalskega izvora.

Ključne besede: rejne živali, antropocentrizem, dobrobit živali, etičnost.

The ethics of the social relationship towards livestock

Livestock represent one of those categories of animals who were domesticated by humans in order to be used in food, skin and fur production and to acquire other material goods. Livestock thus became indispensable for both the humans' needs and pleasure. The humans' appropriation of animals and the justification of their use are founded on anthropocentrism, i.e. the belief in the human supremacy over the other parts of the nature, which is a characteristic of the western society. The human is the essence of everything and the rest of the nature represents only a means by which humans satisfy their own needs. Anthropocentrism is retained in the modern human thought, however at the same time it is fought against by the ecological ethics and by the animal rights and welfare movements. For these reasons livestock are not anymore left to the mechanical laws, but they enter the sphere of ethics and care for their welfare. As far as the welfare of livestock is concerned, different social groups and organizations differ in their understanding of the welfare state of the breeding livestock; animal rights movements strive for a breeding adapted to animals (natural breeding), the genetical engineering is striving to adapt the animals to industrial needs and to reduce thus their suffering, the meat industry favours a fast, intensive and mass breeding of animals, politicians and scientists are striving to find an intermediate solution which shall satisfy the needs of all the above indicated entities. The practical level remains permeated with the assuring of a major or minor welfare of the animals, while the theoretical level is infused with the justification of the human needs and pleasures assured by the use of animals and products of animal origin.

Key words: livestock, anthropocentrism, animal welfare, ethics.

KAZALO

1 UVOD.....	6
2 ŽIVALI IN NJIHOVA VLOGA SKOZI ČAS.....	9
2.1 Klasifikacija živali	9
2.2 Uvod: definicija pojma oz. procesa udomačitve živali.....	11
2.3 Kronologija udomačevanja živali	15
2.4 Stari vek	18
2.5 Srednji vek	23
2.6 Novi vek.....	28
2.7 Novejša doba (20. in 21. stoletje)	38
2.8 Sklep	45
3 NE/ETIČNOST DRUŽBENIH ODNOSOV DO REJNIH ŽIVALI.....	47
3.1 Pravice živali in/ali moralne dolžnosti ljudi	50
3.2 Etične dileme reje in zakola živali ter konzumacije mesa	54
3.2.1 Postopki reje in zakola živali	56
3.2.2 Dobrobit oz. blagostanje živali v reji	61
3.2.3 Genski inženiring	64
3.2.4 Meso in prehranjevalne navade potrošnikov.....	68
3.2.5 Zakonodaja: profitna logika in intervencija ne/vladnih institucij	74
3.2.6 Vpliv reje na okolje in ljudi	86
3.3 Sklep	89
4 RAZISKAVA	91
4.1 Cilj raziskave	91
4.2 Metoda raziskovanja	91
4.3 Opis vprašalnika.....	92
4.4 Intervjuvanci	92
5 PREDSTAVITEV IN INTERPRETACIJA ZBRANIH PODATKOV	95
5.1 Poznavanje življenjskih pogojev živali v reji in klavnici	95
5.1.1 Mnenje potrošnikov o poklicu rejca in mesarja	97
5.1.2 Stanje dobrobiti in trpljenja živali v reji	100
5.1.3 Konvencionalni in obredni zakol	102

5.1.4 Spreminjanje genskih zapisov živali v reji: metoda prilagajanja živali potrebam industrije.....	104
5.1.5 Alternativni sistemi reje	105
5.2 Prehrana respondentov	105
5.2.1 Pogostost uživanja živil živalskega izvora.....	105
5.2.2 Kriterij izbire živil živalskega izvora.....	106
5.2.3 Zadržki do uživanja mesa.....	106
5.2.4 Najljubše jedi	107
5.2.5 Stališče do uživanja mesa.....	107
5.3 Vegetarijanstvo	108
5.4 Odnos do družnih in divjih živali.....	110
5.4.1 Družne živali	110
5.4.2 Lov	110
5.4.3 Najpomembnejše vrste živali za človeško družbo	112
5.5 Sklep	112
5.5.1 Ali velike kulturne in etične razlike v odnosu do živali otežujejo učinkovito regulacijo raznovrstnih relacij med ljudmi in živalmi?.....	112
5.5.2 So potrošniki živil živalskega izvora vse bolj zbegani zaradi razlik med lastno deklarativno naklonjenostjo za izboljšanje dobrobiti živali v reji ter dejanskimi potrošniškimi izbirami?.....	114
6 ZAKLJUČEK	117
7 LITERATURA	120
8 PRILOGE	128
PRILOGA A: INTERVJU št. 1	128
PRILOGA B: INTERVJU št. 2.....	137
PRILOGA C: INTERVJU št. 3.....	145
PRILOGA D: INTERVJU št. 4	152
PRILOGA E: INTERVJU št. 5.....	161
PRILOGA F: INTERVJU št. 6	174

1 UVOD

Žival je živo bitje, ki stremi k zadovoljevanju lastnih bioloških in etoloških potreb, vendar obenem služi tudi kot sredstvo za zadovoljevanja človekovih potreb po hrani, obleki, družbi, zdravju, zabavi, športu itd. Ta dvojna vloga živali je izredno pomembna za človeka, saj ga do neke mere dela odvisnega od proizvodov živalskega izvora in njihovih »storitev« (kot npr.: vlečne in transportne živali, družabne živali, športne živali, reševalni psi ter psi vodniki, vojne živali, paradni konji, živali za zabavo v cirkusih itd.). Človek v živalih prepozna podobnosti (biološke potrebe, zmožnost občutja trpljenja in ugodja) ter išče razlike (stopnja razvitosti razuma, samozavedanja in sposobnost jezikovne komunikacije), vendar bistvena razlika je razlika v stopnji razvitosti in ne v bistvu (Darwin 1951, 122). To pomeni, da živali predstavljajo le človekovega manj razvitega sorodnika, katerega človek obvlada in omejuje (oz. dominira). Nekoč so ljudje živali uporabljali le za zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb (po hrani in obleki), danes pa je njihova uporabna vrednost glede na vrsto živali v različnih kulturnih in religijskih okoljih izjemno raznolika. Različne vloge živali v sodobni človeški družbi nam pričajo o tem, da se je pomen živali v zadnjih stoletjih bistveno spremenil ter tako sprožil plaz različnih oblik družbenega razumevanja in problematiziranja statusa živali.

Intenzivna farmska reja predstavlja poleg nekaterih drugih oblik izkoriščanja živali eno izmed kontroverznejših področij uporabe živali, saj prepleta dvoje nasprotujočih si stališč oz. zahtev: ekonomsko produktivnost v nasprotju s pojmom dobrobiti živali v reji. Ne-priznavanje pravic živali ter izločitev rejnih živali iz sfere etike pomeni ustvariti območje, kjer je »vse« dovoljeno; farme in klavnice postanejo legitimiziran prostor nasilja in smrti, ki pa služi višjemu namenu; t.j. zadovoljevanju človekovih potreb in želja. Gre torej za poudarjanje človeške superiornosti ter podrejanje »manj razvitih« vrst, tudi živali. Takšno obliko razumevanja živali in upravičevanja njihovega izkoriščanja imenujemo specizem človeške vrste, katerega izvor lahko iščemo le v antropocentričnih vrednotah kapitalističnega sistema. Na tej točki je potrebno poudariti, da korenine antropocentrizma segajo že v obdobje paleolitika (t.j. obdobja kulture lovcev in nabiralcev), njegovo utrditev je omogočila grška filozofska misel in krščanstvo, kasneje pa tudi kartezijsko ter industrijska revolucija. Ne glede nato

so v današnji zahodni kapitalistični družbi značilni tudi ekocentrični in animalistični pogledi na razumevanje živali, ki izpodbijajo antropocentrična načela in poudarjajo enakovrednost oz. pomembnost vseh živih in neživih dejavnikov v okolju. Odnos človeške skupnosti do živali tako postane predmet etične presoje javnosti (potrošnikov), rejcev in trgovcev, znanstvenikov, politikov ter gibanj za zaščito in dobrobit živali.

Svoje zanimanje pri raziskovanju etičnosti družbe do rejnih živali bom v nadaljevanju naloge usmerila na »zahod« oz. na razvite države sveta (Severna Amerika in Evropa), katerih ideologija se je v zadnjih nekaj stoletjih razširila tudi v preostali (manj razviti ali nerazviti) svet. To pomeni, da vrednote kapitalizma, potrošnje in materializma postajajo globalne vrednote, ki ponekod počasi načenjajo tradicionalne, zlasti religijske vrednote »vzhoda« (hinduizma, budizma, džainizma in šintoizma). Azijska duhovnost in religioznost ponujata drugačno (navadno manj antropocentrično ali pa popolnoma ne-antropocentrično) duhovno razmerje do narave, ki izraža večjo stopnjo zavedanja soodvisnosti vseh členov v naravi. Kljub temu azijske države vse bolj preplavlja kapitalistična logika zahoda, ki živali in preostalo naravo razume kot neomejen oz. obnovljiv vir zaslužka za podjetja in državo ter vir za zadovoljevanje potreb in želja potrošno naravnanih množic.

Zaradi kompleksnosti razumevanja pomena živali za sodobnega človeka v zahodni kapitalistični družbi bom v prvi vrsti svoje zanimanje usmerila na podajanje zgodovinske perspektive glede vloge in uporabnosti živali. Odnos ljudi do živali bom predstavila skozi različne filozofske in religijske tradicije (krščanstva in protestantizma), vsakdanje prakse ljudi, pomembnejša znanstvena odkritja ter druge pomembnejše zgodovinske dogodke in procese.

V sledečem, tretjem poglavju bom skušala razčleniti problematiko procesa od vzreje živali do potrošnje njihovega mesa in drugih živil živalskega izvora. Osredotočila se bom na analizo etike odnosa človeštva do rejnih živali skozi sledeča podpoglavja oz. tematike: pravice živali in/ali moralne dolžnosti človeka do živali; etične dileme reje in zakola živali ter konzumacije mesa (skozi perspektivo postopkov reje in zakola živali, dobrobiti živali v reji, genskega inženiringa in prehranjevalnih navad potrošnikov);

vpliv reje na okolje in ljudi; zakonodaja, ki se prilagaja predvsem profitni logiki ter načelom zaščite in dobrobiti živali v reji, za katero so zlasti zaslužene intervencije ne/vladnih institucij.

Lasten empiričen oz. raziskovalni del bom predstavila v četrtem in petem poglavju diplomskega dela, kjer bom s pomočjo intervjujev raziskovala predvsem razumevanje živali v reji, postopkov reje in zakola živali, prehranjevalne navade, odnos do vegetarijanstva ter percepcijo divjih in družnih živali. Preko navedenih tematik bom skušala poiskati tudi odgovor na zastavljeni raziskovalni vprašanji:

1. Ali velike kulturne in etične razlike v odnosu do živali otežujejo učinkovito regulacijo raznovrstnih relacij med ljudmi in živalmi?
2. So končni potrošniki živil živalskega izvora vse bolj zbegani zaradi razlik med lastno deklarativno naklonjenostjo za izboljšanje dobrobiti živali v reji ter dejanskimi potrošniškimi izbirami?

V zaključku, t.j. šestem poglavju bom skušala povzeti temeljne smernice etičnosti oz. ne-etičnosti družbenih odnosov do rejnih živali, ki se odražajo v preteklih in sodobnih praksah reje in konzumacije mesa ter miselnosti ljudi, ki so vsakodnevno vpeti tako posredno kot neposredno v proizvodnjo in potrošnjo mesa.

2 ŽIVALI IN NJIHOVA VLOGA SKOZI ČAS

2.1 Klasifikacija živali

Živali predstavljajo nepogrešljiv člen tako v naravi kot tudi v življenju ljudi. Njihova vloga za človeško družbo je variirala skozi čas, skladno s spreminjanjem človeške družbe. V splošnem bi lahko kategorizirali živali glede na njihove biološke in fiziološke lastnosti, v takšnem primeru govorimo o biološki ali znanstveni klasifikaciji¹. Živali pa lahko kategoriziramo tudi glede na vlogo in pomen, ki ju imajo v človeški družbi. Takšen pogled bi bil morebiti najprimernejši, saj odnos do živali ni le plod znanstvenih spoznanj, temveč tudi religioznih, mitoloških, emocionalnih, kulturnih in drugih vplivov, ki predstavljajo sestavne elemente vsake družbe.

Živali lahko razvrstimo v sledeče kategorije²:

1. *Divje ali prostoživeče živali* so živali, ki živijo v divjini, ki niso nastale z umetnim izborom ali biotehnološkim poseganjem v dedne zasnove. Gre za tiste živalske vrste, ki lahko živijo in preživijo neodvisno od človeka oz. brez človeške pomoči. Vendar je obstoj nekaterih prostoživečih živalskih vrst danes ogrožen in zato podvržen zaščiti in nadzoru človeške družbe. Slednja pa pogosto predstavlja ne le zaščitnika, temveč tudi krivca za ogrožitev obstoja posameznih živalskih in rastlinskih vrst. Prostoživeče živali so najštevilčnejša kategorija živali, saj zajema med sabo zelo različne živalske vrste; žuželke, ptice, plazilce, sesalce itd.

2. *Rejne živali* so živali, ki se po zakonu o zaščiti živali, vzrejajo za proizvodnjo hrane, volne, kož, krzna in za pridobivanje drugih materialnih dobrin ali za druge gospodarske namene. V naprednih družbah zahoda je za rejništvo oz. živinorejo značilno upadanje biotske raznovrstnosti. Namenska reja živali,

¹ Biološko ali znanstveno klasifikacijo (znanstveno taksonomijo) je potrebno znati ločiti od ljudske taksonomije, ki nima znanstvene osnove. Biološka klasifikacija Charles Darwina izpostavlja načelo skupnega prednika, Carl Linnaeus pa razvršča živa bitja po skupnih telesnih značilnostih. Ravno biološka taksonomija slednjega ostaja tudi v današnjih časih najbolj razširjena znanstvena klasifikacija živih bitij. Linnaeus uporabi sledeče taksonomske nize za razvrstitev oz. klasifikacijo živih bitij: kraljestvo, deblo, razred, red, družina, rod in vrsta. Med temi razvrstitvami je velikokrat mogoče zaslediti še vmesne stopnje, kot so: podrazred, nadred, podvrsta itd.

² Pri kategorizaciji živali sem si pomagala s klasifikacijo živali v Zakonu o zaščiti živali (Ur. l. RS 43/2007).

intenzivna reja, križanje vrst in genetski inženiring omogočajo odkritje najugodnejših živalskih vrst za pridobivanje določenih surovin, kar vodi v zmanjšanje biotske raznovrstnosti živali in (številčni) prevladi posameznih pasem. V tradicionalnih, manj ekonomsko in tehnološko naprednih družbah oz. državah služijo rejne živali predvsem za zadovoljevanje osnovnih življenjskih potreb posameznika, družine ali večje vaške skupnosti ter kot vprežna živina za transport in delovno silo (na poljih, v mlinih itd.). To so nekateri kopitarji, parkljarji, perutnina, kunci, kožuharji, ribe in druge vodne živali ter nekateri insekti (domača čebela, sviloprejka itn.). Zanimivo je tudi dejstvo, da bi udomačene živalske vrste lahko preživele v ustreznih naravnih okoljih brez pomoči človeka; tak primer predstavljajo nekatere izmed novoveških kolonij, v katerih so se prej udomačene vrste privadile naravnemu habitatu in postale ponovno tako rekoč "divje" oz. ne-udomačene (več o tem v 3.6 Novi vek).

3. *Hišne ali družne živali* so živali, ki se vzrejajo za družbo, varstvo ali pomoč človeku. Človek ima od njih zlasti nematerialne koristi (npr. zadovoljevanje čustvenih potreb). Med hišne živali se dandanes uvršča vse več različnih živalskih pasem in vrst, saj je značilen trend posedovanja eksotičnih in divjih živali. Ljudje stremijo po posedovanju najrazličnejših in nenavadnih vrst živali, kot so kače, tropske ribe, opice, različne ptice, pajki, itd., poleg že tradicionalnih živalskih vrst: mačke, psi, hrčki itn. Če je pri reji živali mogoče opaziti prevlado določenih živalskih pasem, pa je med hišnimi živalmi prej opaziti vse več različnih živali, ki so do nedavnega spadale še v kategorijo divjih živali.

4. *Poskusne živali* so živali vzgajane v umetnem laboratorijskem okolju, namenjene izvajanju poskusov za namene medicine, farmacije, vojske, kozmetične industrije in v druge komercialne namene. Testiranje raznih izdelkov in snovi, vivisekcija in druge metode izvajanja poskusov na živalih so že od samega pojava predmet spotike in razprav o upravičenosti izvajanja teh metod na živalih. Najpogosteje se testiranja izvajajo na miših, podganah, hrčkih, morskih prašičkih, mongolskih skakačih, kuncih, mini prašičih, psih, mačkah, pticah in primatih.

5. *Ostale za človeka pomembne in uporabne živali* predstavljajo tiste živali, ki zadovoljujejo zelo širok spekter človekovih potreb in želja (oz. ugodja). To so

živali, ki se jih uporablja v medicinske in terapevtske namene, kot sredstvo izražanja v umetnosti, živali za šport, delovne in transportne živali, folklorne živali, daritvene živali, živali v živalskih vrtovih itd.

Stroga klasifikacija posameznih vrst po navedenih petih kategorijah ni mogoča, saj živali lahko v različnih zgodovinskih obdobjih, kulturah in religijah spadajo v različne kategorije ter obenem lahko spadajo istočasno oz. v istem kulturnem kontekstu v različne kategorije. Konje denimo danes gojimo tako za prehrano, kot tudi za način preživljanja prostega časa, šport, terapevtsko jahanje in še bi lahko naštevali.

Hišne in rejne živali največkrat pojmujejo kar s skupnim izrazom domače živali, saj je živalim iz obeh kategorij skupno dejstvo, da jih človek redi za svojo korist in da živijo pod njegovim varstvom in oskrbo. V nasprotju z divjimi živalmi, ki predstavljajo skupno dobro (navadno so zaščitene oz. njihov ulov je pod strogim nadzorom), pa so domače živali last posameznika ali nekega podjetja. Benecke (Šalehar 1999, 4) domače živali klasificira v sledeče skupine: *tradicionalne domače živali* (pes, mačka, konj, govedo, prašič, koza, ovca itn.), *domače živali iz skupine rib* (krap, postrv itn.) in *domače živali iz skupine insektov* (domača čebela, sviloprejka itn.). Ker je moje zanimanje usmerjeno le na tiste domače živali, ki so namenjene vzreji za prehrano, mi navedena Beneckova klasifikacija ne ustreza. Sama bom v nadaljevanju naloge poskušala moje zanimanje usmeriti predvsem na rejne živali, torej živali, ki zadovoljujejo, poleg potreb človeka po obleki, zdravilih, kozmetiki itd., tudi in predvsem osnovno človekovo potrebo po prehranjevanju. Kategorija rejnih živali, ki je namenjena prehrani za potrebe človeštva, je danes največja oz. najštevilčnejša med udomačenimi vrstami živali, tako na "razvitem zahodu", kot tudi v preostalih "manj razvitih predelih sveta".

2.2 Uvod: definicija pojma oz. procesa udomačitve živali

Zgodovina človeštva je zaznamovana z nenehnim prizadevanjem človeške vrste po osvobajanju od narave in preseganju le-te. Ločitev človeka od narave se v prvi vrsti manifestira z vse večjim nadzorom nad posameznimi primerki in procesi v naravi. Podrejanje živalskih in rastlinskih vrst predstavlja poskus ljudi, da bi ustvarili

stabilnejše življenjske razmere, v katerih ni potreben vsakodnevni boj za preživetje. Udomačene živalske vrste predstavljajo kulturno vrednoto, katerih vrednost in pomen sta se skozi človeško zgodovino spreminjala, skladno s spreminjanjem odnosa človeka do narave. Ta odnos je pogojen predvsem s koristjo ali škodo, ki jo ima človek od posamezne vrste živali ter strahom ali fizično ogroženostjo pred določenimi živalskimi vrstami (Valentinčič 2003, 74). Ravno ti občutki omogočajo človeku selekcijo med živalskimi vrstami in dodeljevanje živalim različnih vlog; od "hišnih ljubljencev", lovskih trofejev, modnih dodatkov, transportnih živali, "nadležnega mrčesa", "škodljivcev" itd. Posamezna udomačena živalska vrsta navadno koristi za zadovoljevanje več človeških potreb oz. pričakovanj, obenem pa se lahko njena vloga za človeka spreminja skozi čas: prvi udomačeni konji (okoli 3000 pr. n. št.) so služili le za prehrano, kasneje v zgodovini pa so prevzeli vlogo tovorne in vlečne živali tako v vojnah kot pri vsakodnevni opravi ljudi na podeželju in v mestih. Dandanes je vloga konja povsem drugačna: služi predvsem v športne in rekreativne namene, v medicini je razširjeno terapevtsko jahanje, ob državnih slavnostih so prisotni paradni konji, še vedno služijo tudi v prehrabene namene.

Udomačitev živali (in rastlin) lahko razumemo kot proces, kjer človek zaradi lastnih (materialnih in/ali ne-materialnih) koristi »privadi« žival na sobivanje z njim. Z udomačitvijo živali se torej izoblikuje skupnost živali in ljudi, za katero je značilna vzajemna soodvisnost in naklonjenost. Udomačena žival postane podrejena človeku, zato ne moremo govoriti o sobivanju v pravem pomenu besede kot je to značilno za nekatere živalske in rastlinske vrste. Tim Ingold (1994, 3) definira udomačitev kot nadzor človeka nad rastjo in reprodukcijo živali in rastlin. Posledično lahko razumemo pojem divjih živali, kot živali, ki ne spadajo v doseg človekovega nadzora in "omejevanja". To pomeni, da status udomačene živali dosežemo le s fizično ločitvijo živali, ki si jo prisvoji človek, od ostalih pripadnikov te iste vrste v divjini (Forestiero 2003, 8). Clutton-Brockova (1994, 27) dodaja, da je končni produkt udomačitve pasma živali, za katero so značilne karakteristike, ki so dedne in jih razlikujejo od ostalih pripadnikov te iste vrste v divjini. Seveda udomačitev določenih rastlinskih in živalskih vrst predstavlja tudi skupek različnih sprememb človekovega vedenja in delovanja v odnosu do le-teh ter posledično odziv udomačenih vrst na človekov spremenjeni odnos (Hyams 1973, 8). V današnji intenzivni in masovni živinoreji človek nadzira

vse naravne funkcije oz. potrebe živali; določa količino zaužite hrane in vode, omogoča oz. preprečuje njihovo gibanje in naravno vedenje ter odloča o dolžini življenjske dobe živali. Nadzorovanje in omejevanje živali v intenzivni reji, v laboratorijih, živalskih vrtovih in drugih ne-naravnih okoljih povzroča pri živalih vedenjske anomalije, fizične in fiziološke spremembe.

Zanimiv je tudi sam izbor udomačenih živalskih vrst. Med znanstveniki različnih disciplin potekajo temeljite razprave o pogojih za udomačitev posameznih vrst. Nekateri zagovarjajo naravno selekcijo, ki naj bi botrovala k temu, da so nekatere vrste bolj združljive s človekom kot druge. Jared Diamond je podal šest temeljnih lastnosti živalskih vrst, ki pogojujejo zmožnost udomačitve le-teh:

1. *Prehrana.* Človek je udomačil le tiste živali, katerih prehrabene potrebe niso prezahtevne za vzrejo. Zaradi tega med udomačenimi živalmi za hrano ne najdemo sesalskih mesojedcev, temveč rastlinojede oz. vsejede živali. Problem sesalskih mesojedcev je, da bi za njihovo vzrejo potrebovali velike količine žita; za 500-kilogramsko kravo potrebujemo 5.000 kilogramov koruze, vendar za 500-kilogramskega mesojedca potrebujemo kar 5.000 kilogramov rastlinojedih živali, ki so zrasli na 50.000 kilogramih koruze. Pri tem je pomembno tudi, da živali niso pretirano izbirčne glede prehrane (kot so to denimo koale); to pomeni, da lahko uživajo in prebavljajo raznovrstno hrano ter ne potrebujejo velikih količin hrane za obstoj.
2. *Hitrost rasti.* Udomačene živali morajo hitro rasti, da čim hitreje zadovoljijo potrebe ljudi, saj le tako predstavljajo ekonomsko korist. Za nekatere živali kot so gorile in sloni, je večletna doba rasti (približno 15 let) tista, ki jih dela nezanimive za udomačitev.
3. *Zmožnost razmnoževanja v ujetništvu.* Nekatere živalske vrste niso sposobne razmnoževanja v ujetništvu, ker je ovirano njihovo naravno vedenje značilno za življenje na prostosti. Takšen primer predstavljata gepard in vikunja.
4. *Napadalnost.* Velike sesalce, ki so agresivni do človeka, je težko oz. nemogoče vzgajati v reji. Nepričakovano nasilno vedenje velikih in potencialno nevarnih sesalcev je razlog za spodletelo udomačevanje grizlijev, kaferskih bivolov, povodnih konjev, zeber itd.
5. *Nagnjenost k paniki.* Velike rastlinojede živalske vrste se različno odzivajo na

nevarnost plenilcev. Živčne vrste, kot so gazele, jeleni in antilope, ko začitijo nevarnost, hitro odreagirajo in bežijo stran. Ovce in koze pa spadajo v skupino manj živčnih in počasnejših živali, ki iščejo zaščito v čredah, se branijo, ko so ogrožene ter zbežijo šele, ko je to nujno. Živčne vrste je seveda v ujetništvu težko obvladati; če jih zapremo, se pogosto panično odzovejo in umrejo bodisi od šoka bodisi od poškodb zaradi samo-poškodovanja, ko poskušajo zbežati.

6. *Socialna struktura*. Za divje prednike večine udomačenih velikih sesalcev so značilne tri socialne značilnosti: živijo v čredah, med člani se ohranja dobro razvita hierarhija nadvlade ter črede živijo na prekrivajočih se področjih in ne na lastnih teritorijih. Občutek pripadnosti določeni čredi živali pomeni, da udomačitev ene izmed teh živali olajša udomačitev ostalih pripadnikov te iste črede, saj mu bodo ostali sledili (Diamond 2008, 162–167). Ta občutek pripadnosti človek ni izkoristil le za udomačitev živali, ampak v današnji intenzivni reji služi tudi kot metoda za lažjo vodljivost ovac v klavnice (Moussaieff Masson 2005, 104).

Ne glede nato obstaja tudi ideja o umetni selekciji živalskih vrst oz. njenih posameznih primerkov. Ruski genetik Dmitri Belyaev je s svojim eksperimentom umetne selekcije v petdesetih letih 20. stoletja skušal dokazati, da je izbor posameznih pripadnikov določene živalske vrste v preteklosti temeljil predvsem na temperamentu živali oz. na izboru tistih primerkov, ki so nakazovali manj strahu in manjšo agresivnost do človeka. Belyaev je preveril teorijo umetne selekcije z izborom najbolj krotkih oz. najmanj agresivnih primerkov iz vrste rdeče lisice (*Vulpes vulpes*). Tako je ustvaril populacijo lisic, ki se je v temperamentu in vedenju bistveno razlikovala od ostalih "neudomačenih" pripadnikov te iste vrste; miganje z repom in lizanjem rok ob stiku s skrbniki (Brennan 2009).

Novejše raziskave pod vodstvom Briana Hare in Lyudmile Trut so pokazale, da pri udomačenih lisicah prihaja tudi do vse večjih fizičnih sprememb; udomačena lisica ima manj izrazit gobec, vse več je primerkov, kjer ima lisica povešena ušesa, ukrivljen rep ter spremenjeno barvo kože; pojavljajo se torej podobne lastnosti, ki so sicer opazne pri udomačenih psih (Connor 2005). Zgodovinske procese udomačitve živali je težko pojasniti s posameznim načelom naravne ali umetne selekcije živalskih vrst. Kombinacija obeh je bolj verjetna, čeprav dokončnega odgovora še ne poznamo.

Manj verjeten je kontroverzen argument o udomačitvi živali, ki ga je podal Pollan. On pravi, da se je udomačitev živali začela, ko so nekatere "oportunistične" živalske vrste ugotovile, da imajo boljše pogoje za preživetje in razmnožitev v zavezništvu s človeško vrsto. Pollanovo pojasnjevanje procesov udomačitve živali naj bi izhajalo iz teorije Stephena Budianskyja, ki pravi, da je udomačitev posledica zadrževanja živali v okolišju naselij in obdelovalnih površin, kjer so se rastlinojede živali lahko prehranjevale z lahko dostopnimi pridelki in ostanki (oz. odpadki) človeka. Človek vedoč, da gre za "užitne" živali, ki poleg mesa nudijo tudi mleko, jajca in druge proizvode, začne živali ščititi pred plenilci, jih hraniti in postopoma tudi fizično omejevati. Ob tem poudarjata Mason in Singer, da ni večje napake, kot je ta, da pripisujemo samemu evolucijskemu procesu ali živim bitjem vpletenimi ve le-ta določeno intenco oz. namen, saj živalske vrste ne morejo sklepati kompromisov oz. dogovorov s človekom. Pollan še dodaja, da je proces udomačitve živali ustvaril ugodne pogoje za njihovo razmnožitev in preživetje (Mason in Singer 2007, 285–286). Morda je res, da je udomačitev določenih živalskih vrst in njihova reja pripomogla k preživetju le-teh in njihovi namnožitvi, vendar kvaliteta življenja živali v reji ostaja vprašljiva.

Proces udomačitve predstavlja vzajemen proces vplivanja in pogojevanja; udomačene živalske in rastlinske vrste so močno posegle v biološki in kulturni razvoj človeka, ki je postal glavni akter spreminjanja okolja. Človek torej predstavlja silo, ki pogojuje in usmerja obstoj udomačenih živali in rastlin. (Forestiero 2003, 2)

2.3 Kronologija udomačevanja živali

Odnos človeka do živali se s pojavom udomačenih živali bistveno spremeni. Pri kulturah lovcev in nabiralcev je bila značilna tesna povezanost med človekom in živaljo oz. naravo nasploh. Čeprav je človek svojo povezanost z živalmi izražal preko umetnosti (jamske poslikave)³ in religije (totemizem in animizem)⁴, pa ne obstajajo

³ Z jamskimi poslikavami je človek upodobil ubite živali, s komemorativnim namenom. Tako je izkazal duhu živali zahvalo in spoštovanje za njeno žrtvovanje. Vendar poudariti je potrebno, da so večinoma upodabljali le večje in napadalnejše vrste, kot so: govedo, konji, mamuti, nosorogi, jeleni, bizoni itd., torej vrste, ki so v človeku vzbujale strahospoštovanje. Gre torej za neke vrste *selekcijo* čaščenja živali, ki nam priča o tem, da niso imele vse živali za človeka enako vrednost (Morris 1994, 17-18). Upodobitve manjših živalskih vrst, katerih ostanki nam pričajo o njihovi konzumaciji s strani človeške vrste, so redke ali pa jih sploh ni.

pisni viri, iz katerih bi lahko neposredno sklepali o ekološki zavesti paleolitskega človeka. Gre torej za rekonstrukcijo njegove ekološke zavesti na osnovi ekološke zavesti staroselcev, s katerimi so se srečali evropski kolonizatorji. Paleolitski človek je naravo dojemal kot oduhovljeno (animizem), v živalih in rastlinah je videl svoje prednike (totemizem). Njegovo dojemanje sebe in sveta še ni bilo ločeno oz. dualistično; sebe ni izločeval iz narave, ampak je predstavljal del nje (Kirn 2004, 33–34). Zato ne moremo govoriti o nič bolj nemoralnem ravnanju človeka z naravo v primerjavi z odnosom do sočloveka. Vsi deli narave so bili med seboj enakovredni, vsakršno poseganje po ostalih živih bitjih (uboj živali ali posekava drevesa) je bila deležna obrednega zahvaljevanja in priprošnja k odpuščanju za storjeno.

Kronološko gledano se proces udomačitve živali začne v poznem paleolitu, t.j. okoli 10.000 l. pr. n. št., z udomačitvijo volkov, predhodnikov psov (Forestiero 2003, 2). Na tej točki je potrebno poudariti, da je udomačitev različnih vrst, tako živalskih kot rastlinskih, potekala v različnih predelih sveta; od severne Evrope, preko Bližnjega vzhoda, vse do Amerike in vzhodne Azije. Tudi skozi časovno perspektivo, udomačitev istih živalskih vrst ni potekala sočasno v vseh predelih sveta; v Anatoliji najdeni ostanki prvih udomačenih živali, t.j. psov (*Canis lupus familiaris*), segajo 9.000 let nazaj, v Angliji 9.500 let in v Idahu 10.400 let, najstarejše ostanke psov naj bi našli v Iraku, pred približno 12.000 let (Forestiero 2003, 2). Po udomačitvi psa je sledila udomačitev še nekaterih drugih živalskih vrst; ovce, koze in prašiči (približno v 8. tisočletju pr. n. št., v Aziji), govedo (okrog 6. tisočletja pr. n. št., v Aziji), sledijo še konji, osli, lame, kamele itd. (Forestiero 2003, 3).

Človekova dualistična percepcija sveta se pojavi v neolitu, ki traja okoli 7. tisočletja pr. n. št. do 4. tisočletja pr. n. št., sočasno s pojavom poljedeljskega in nomadsko-živinorejskega načina življenja. Po mnenju Juliet Clutton-Brock naj bi se reja živali pričela pred 9.000 leti na območju vzhodne Azije, kjer je zaradi prekomernega lova, povečanega števila ljudi in klimatskih sprememb začelo primanjkovati divjih živali (Clutton-Brock 1994, 24). Udomačitev živali in rastlin ter posledično njihova reja in

⁴ Za več informacij o definiciji besede totemizem glej delo Levi-Straussa: *Rasa in zgodovina: totemizem danes*, 1994, str.: 55–143. O animizmu pa piše Gottschalk in drugi v *Temelji sodobnega sveta*, 1972, str.: 102–108.

kultivacija omogočijo, da se delu prebivalstva ni potrebno več ukvarjati s pridelavo hrane. Posledično ti usmerijo svoj čas v izdelavo orodij, posod, orožij itd.

S pojavom poljedelstva in nomadske živinoreje človek začne različno vrednotiti sebe in naravo, obenem pa do narave in njenih sestavnih delov razvija dualističen odnos: duh-narava, udomačeno-divje, koristno-škodljivo, materialno-duhovno itd. Človek začne vse ostreje ločevati med družbo in naravo, saj se začne zavedati svojega družbenega in duhovnega bistva, ki ga razvija kot jezikovno, govoreče, družbeno in tehnično bitje. Med pomembnejšimi dejavniki vplivanja na dualistično percepcijo človeka in ostale narave je odločilno vplivala religija oz. monoteizem. Monoteistične religije percipirajo naravo kot ustvarjeno ter jo pozicionirajo izven sfere svetega in duhovnega. Posledično se izoblikujejo temelji etičnega antropocentrizma, ki izključuje naravo in vsa ostala živa bitja, razen človeka, iz moralnega dosega pravic in dolžnosti (Kirn 2004, 35).

Poljedeljski in živinorejski način življenja preoblikujeta človeka v aktivnega proizvajalca hrane in ostalih rastlinskih in živalskih surovin za lastno porabo. Ingold razlikuje med *producers* (t.j. proizvajalci) in *collectors* (t.j. zbiralci, nabiralci) hrane (Ingold 1994, 3). Ravno način pridobivanja hrane in ostalih živalskih in rastlinskih surovin postane poglavitni razlog razlikovanja med lovsko-nabiralniško kulturo ter poljedeljsko in nomadsko živinorejsko družbo. Z udomačitvijo določenih živalskih in rastlinskih vrst postane produkcija hrane – po mnenju Marxa in Engelsa – tudi bistveni kriterij razlikovanja med človekom in ostalimi živalskimi vrstami (Ingold 1994, 3).

Razlika med lovsko-nabiralniškim ter poljedeljsko-živinorejskim načinom življenja se kaže tudi v dojemanju okolja in naravnih surovin; lovcem in nabiralcem hrane ni nikoli primanjkovalo, hrano so si med sabo delili do nje pa so prišli brez večjega truda, kar je v nasprotju s poljedeljsko in živinorejsko kulturo, saj rezultat slednje ni odvisen le od naravnih razmer, ampak tudi od vloženega človeškega truda. Pri lovcih in nabiralcih tudi ni bila razvita akumulacija hrane oz. zalaganje z živili, saj niso imeli še stalnih naselij. Njihovo življenje je v nasprotju s poljedelci in živinorejci precej bolj mobilno in manj usmerjeno v skrb in načrtovanje za prihodnost (Ingold 1994, 3). To pomeni, da obdobje lovsko-nabiralniške kulture predstavlja lov kot metodo preživetja, kjer človek

sprejema le tisto, kar mu ponudi narava in kolikor potrebuje za lastno preživetje in preživetje skupnosti, v kateri živi. V nasprotju s tem je za živinorejca in poljedelca značilno prisvajanje in akumulacija vsega, kar lahko pridobi. Človek z udomačitvijo živali in rastlin začne načrtovati, razvijati upe in pričakovanja za prihodnost.

2.4 Stari vek

Stari vek je obdobje, ki traja vse od leta 3.500 pr. n. št. in se zaključi z razpadom zahodno-rimskega imperija leta 476 n. št. Tudi v tem obdobju človek razvija specifičen odnos do različnih živalskih in rastlinskih vrst, skladno z njegovimi razumskimi in duhovnimi oz. religijskimi nazori. Človek starega veka še vedno goji v odnosu do živali občutke strahu, spoštovanja ali celo občudovanja. Določene vedenjske in fizične karakteristike živali kot so velikost, pogum, hitrost, milina, zvitost, moč in libido, zbujajo v človeku občutke strahu in spoštovanja (Schwabe 1994, 36) ter mu obenem predstavljajo lastnosti, preko katerih se lahko identificira s posamezno živalsko vrsto. Pomen nekaterih živali postane večji tudi zaradi njihove asociacije z nepoznanim oz. nerazjasnjnim, kot so stvarjenje, oploditev in smrt. Vendar Schwabe (1994, 36–50) poudarja, da gre pri antičnem človeku za izrazito oz. pretirano metaforičen odnos do živali, ki pa se je tesno navezoval na določene aktivnosti oz. institucije; religijo, živinorejo in zdravilstvo. Človek je v določenih živalskih vrstah prepoznal lastnosti, po katerih je sam hrepenel in jih poveličeval, zato je do teh živalskih vrst razvijal poseben odnos strahu in spoštovanja.

Čeprav je bila simbolika živali v religioznem življenju antičnega človeka močno prisotna, je ob tem potrebno tudi poudariti, da je vsakodnevno življenje ljudi, zlasti preprostih kmetov, bilo v tesni navezi z rejnimi živalmi. Z njimi so si delili domovanja in jih obravnavali kot individualna bitja, ki so zmožna trpljenja. Ne glede nato so ljudje že v antiki razvili tri tehnike nadzora živali, zlasti "krotanja" udomačenih bikov, to so: kastracija, namestitev kovinskega obročka v nos (za vleko živali) in rezanje oz. odstranjevanje celih rogov ali le del teh (Schwabe 1994, 40). Kastracija naj bi bila razširjena metoda udomačitve živali že v času neolitika. Človek z odstranitvijo testisev živali doseže, da žival postane bolj krotka oz. lažje vodljiva. Kastracija torej predstavlja tehniko udomačitve živali oz. tehniko "krotanja" živali, kjer človek za lastne korist

žival fizično pohabi in posledično sproži tudi vedenjske anomalije.

V antičnem **Egiptu** je tako kot v večini preostale zgodovine človeštva značilen ambivalenten in protisloven odnos ljudi do živali, ki ga zaznamuje tudi stalna oz. večna odvisnost človeka od živali. Tako je mogoče opaziti raznolik odnos starih Egipčanov do različnih živalskih vrst, ki je variiral glede na vlogo in pomen živali v človeški družbi.

V Starem Egiptu odnos ljudi do svetih živali doseže visoko stopnjo, saj so bogove upodabljali z živalskimi figurami: boginja Hator je bila upodobljena kot krava, bog podzemlja Anubis kot šakal, sprva bog zraka, ki kasneje postane tudi sončni bog in bog plodnosti Amon pa kot oven itd. Božanstva so predstavljala hibride s človeškim telesom in živalsko glavo, kasneje zaradi vpliva Grkov dobijo človeško glavo in živalsko telo (npr.: morske deklice, harpije, kentavri itd.) (Ryder 2000, 16), še pozneje pa zavzamejo popolnoma človeško formo, žival si posledično prisvoji mesto spremljevalke določenega božanstva. Posebno mesto je med svetimi živalmi pridobila mačka, ki je simbolizirala boginjo družine Bast, znano predvsem kot zaščitnico žensk in otrok. Dokončnega vzroka za čaščenje mačk ne poznamo, nekateri zagovarjajo dejstvo, naj bi bila mačka priljubljena živalska vrsta med nižjimi sloji prebivalstva, katerim je pomagala pri iztrebljanju golazni oz. nezaželenih vrst živali, kot so: miši, škorpionji in mrčes in tako pripomogla k ohranitvi zaloga žita. Vemo tudi, da mačka v resnici ni bila nikoli popolnoma udomačena in je vedno predstavljala prisposodbo samovoljnosti in jasnega "izražanja" upornosti kljub trudu človeka za pridobitev njene naklonjenosti. O posebnem mestu mačke v egipčanski družbi nam pričajo številni grobovi, v katerih je mogoče najti njihova mumificirana telesa. Mumifikacija nam priča o tem, da so bile posmrtnega življenja poleg ljudi deležne tudi določene živalske (mumificirane) vrste. Mumificirana telesa živali so bila le redko stara, saj najdbe jasno pričajo o tem, da so bila to mlada živalska telesa, katerih smrt je bila povzročena namerno (zlom tilnika). Uradno je bilo svetim živalim prepovedano škodovati oz. jih fizično ogrožati, vendar je bil njihov uboj v religiozne namene s strani svečenikov dovoljen oz. upravičen. Objekt religioznega zanimanja in čaščenja postane tudi predmet (prikritega) žrtvovanja, čeprav se ne ve ali so ljudje poznali dejansko ozadje pridobivanja in žrtvovanja živalskih mumificiranih teles. To tudi jasno nakazuje na dejstvo, da živali niso bile spoštovane in čaščene zaradi njih samih, marveč zaradi njihove simbolne vrednosti oz. njihovih simbolnih karakteristik, ki jim jih je pripisal človek in so se le poredkoma ujemale z

dejanskimi lastnostmi živalske vrste. Poleg mačk pa Schwabe izpostavlja pomen goveda v Starem Egiptu, kjer je bik postal simbol božanstva, poguma, moči in plodnosti, krava pa božansko obličje humanosti in materinstva. Pripisovanje navedenih lastnosti govedu naj bi tako izviralo iz opazovanja fizičnih in vedenjskih vzorcev živali, sprva v divjini, kasneje v reji. Ob tem Schwabe tudi navaja Lobbanovo hipotezo, da naj bi se intenzivne poljedeljske površine ob deltah velikih rek v prvi vrsti razvile zaradi vse večje potrebe po krmi - saj so se v starem Egiptu že intenzivno ukvarjali z rejo živali - (za govedo) in šele nato tudi zaradi potreb do tedaj relativno majhne populacije ljudi. Govedo je namreč predstavljalo neke vrste sveto žival, saj so jih zaradi pripisanih karakteristik povečevali celo egipčanski vladarji (Schwabe 1994, 41–43). Vloga goveda je nekoliko nejasna, saj Schwabe (1994, 36–51) govori o govedu kot o izključno sveti živali, medtem ko jo Ryder (2000, 16–17) opisuje tudi kot rejno žival, namenjeno prehrani ljudi.

Status nedotakljivosti, ki je pripadal svetim živalim, ni veljal za živali namenjene prehrani, med katere so spadale: antilope, race, gosi (in govedo). Lov na divje živali je bil sprva dovoljen, vendar kot izključna pravica najvišjih slojev oz. faraonov. Pozneje po besedah Herodota, postane lov popolnoma prepovedan, saj vse divje živali pridobijo status svetosti oz. božanskosti. Njihov uboj je bil sankcioniran z najstrožjo kaznijo, t.j. s smrtjo (Ryder 2000, 16). Gre torej za prvi poskus zaščite živali, ki temelji na statusu svetosti posameznih živalskih vrst in ne živali nasploh.

V **Grčiji** je značilna racionalna intelektualna tradicija, ki je skušala naravne pojave razlagati z razumom in ne več z miti in religijo. Tudi status živali in odnos človeka do njih postane predmet filozofske razprave. Vendar filozofka misel v antični Grčiji ni bila homogena, marveč so se razvile med sabo različne in rivalne filozofske šole: **animizem**, **vitalizem**, **mehanicizem** in **antropocentrizem** (Ryder 2000, 17).

Glavni predstavnik animizma je bil matematik **Pitagora**, ki je zagovarjal, da je vse žive stvari potrebno obravnavati kot v nekem smisli sorodne (Hribar 1987, 26). Trdil je tudi, da so duše živali in ljudi enake vrste; neumrljive oz. večne, sestavljene iz ognja in zraka ter da prehajajo – preko procesa reinkarnacije - v druga živa bitja, tako v človeka kot tudi v žival. Pitagora ni bil poznan le kot filozof in matematik, ampak tudi kot vegetarijanec, ki je svoje sočutje do živali manifestiral tudi tako, da je kupoval ulovljene ribe in ptice in jih osvobajal.

Vitalizem, podobno kot animizem, razlikuje med organskimi in neorganskimi entitetami, vendar v nasprotju z animizmom poudarja medsebojno povezanost in odvisnost telesa in duha (Ryder 2000, 18). Med vitaliste spada tudi **Aristotel**, ki trdi, da živali obstajajo zato, da služijo človeku oz. njegovim koristim, vendar v nasprotju z judovsko-krščansko tradicijo priznava, da je tudi človek žival. To pomeni, da ima človek nekatere zmožnosti in biološke lastnosti skupne z ostalimi inferiornimi živalskimi vrstami (hranjenje, razmnoževanje, spominjanje itd.), toda samo človek je *zoon politikon*, torej razumno in politično oz. družbeno bitje (Aristotel v Kirn 2004, 166). Aristotel zatrjuje, da posedovanje nekaterih skupnih lastnosti še ne opravičuje tudi enako upoštevanje. Živa bitja po kriteriju racionalnosti razvrsti v hierarhijo živih bitij, kjer so najnižje postavljene rastline kot hrana za živali, sledijo živali kot hrana za najvišje na lestvici postavljene ljudi. Aristotel je postavil temelje za razvoj antropocentrične etike, saj je področje moralnosti omejil na človeško skupnost. Samo ljudje kot razumska in svobodna bitja smo po njegovem mnenju lahko subjekti in objekti moralnosti (Kirn 1992, 7). Razlike sicer veljajo tudi v sami človeški družbi; otroci, tako kot živali in sužnji, ne morejo biti moralni subjekti, saj še nimajo razvitega uma.

Mehanicizem predstavlja prepričanje, ki v nasprotju z Aristotlom odreka dušo tako živalim kot tudi ljudem. Živali in ljudje so torej le stvari oz. stroji, brez duše, njihovo ravnanje pa pojasnjujejo mehanični procesi.

Antropocentrizem izoblikujejo **Ksenofan** in nekateri njegovi somišljeniki, ko poenostavijo in popularizirajo Aristotelovo teorijo. Njihovo osnovno stališče je bilo, da je vse na svetu ustvarjeno za človekove koristi. Antropocentrizem zavrne idejo, ki sta ju zagovarjala Aristotel in Pitagora, da človeka in ostala živa bitja povezujejo določene podobnosti. Antropocentrizem postavi človeka v središče zanimanja, vsa ostala živa bitja pa človeku v neomejeno izkoriščanje. Osnove antropocentrizma postavitel racionalni pristop antičnih mislecev v Grčiji ter judovsko-krščanska tradicija, ki ločita človeka od ostalih živih bitij ter ga delata superiornega.

Za **Rim** je značilen utilitaristični odnos človeka do živali (Schwabe 1994, 46), saj žival postane le ekonomska dobrina, brez večje simbolne oz. mitološke vrednosti.

Rimski imperij je bil prežet z militaristično logiko, kjer je bilo vse namenjeno širjenju države in moči. V takšnih življenjskih pogojih, kjer je zadovoljstvo ljudi odvisno od

novo osvojenih ozemelj, ne preseneča, da ni bilo pogojev za razvoj sočutja do šibkejših. Tako so v rimskem koloseju pogosto uprizarjali živalske in gladiatorske spopade. V enem dnevu so v rimskem koloseju pobili tudi do pet tisoč različnih živali: leve, tigre, slone, žirafe in povodne konje (Ryder 2000, 18). Moški in ženske so trpljenje in masaker ljudi ter živali v areni zaznavali kot način preživljanja prostega časa in obliko zabave⁵. Stoični filozof Ciceron je - opirajoč se na Aristotelovo izročilo – trdil, da je vse na svetu ustvarjeno za človeka, ne pa tudi za živali, saj so tudi živali same ustvarjene za ljudi (Kirn 1992, 6). Vendar je tudi sam priznal, da naj bi spektakel v določenih primerih začel vzbujati v ljudeh ne le sočutja, marveč tudi občutek povezanosti oz. sorodnosti med človekom in živaljo v areni. Nemalokrat se je tudi zgodilo, da je cesar pomilostil katero izmed živali in/ali ljudi (gladiatorje) v areni. Rimljani so sicer strogo spoštovali moralne zapovedi, katere pa vse do pojava krščanstva niso vključevale vseh ljudi; govorimo o vojnih ujetnikih in kriminalcih.

S pojavom krščanstva se sfera moralnosti v rimski kulturi razširi na vse ljudi, saj vsak človek, ne glede na družbeni status, poseduje neumrljivo dušo. Tako postane človeško življenje sveto in nedotakljivo, živali pa ostanejo izven sfere moralnosti in predmet neusmiljenega izkoriščanja. Ne glede nato pa so se že v antičnem Rimu pojavili misleci, ki so izražali večje usmiljenje do živali; Plinij je pripovedoval o inteligenci slonov, medicinskih spretnosti povodnih konjev in ljubezni delfinov do glasbe in otrok (Ryder 2000, 18–19). Vergil, Lukrecij in Ovid izražajo svoje občutke sočutja do živali v poeziji. Plutarh predstavlja enega izmed redkih filozof v času antičnega Rima, ki je trdil, da je krutost do živali slaba oz. negativna sama po sebi, torej brez izpostavljanja posledic, ki jih bi lahko imelo takšno ravnanje do ljudi. Zagovarjal je splošno prijaznost do živali ter nasprotoval tehnikam priprave hrane (t.j. ubijanja živali), ki bi živalim zadajale nepotrebne bolečine (Ryder 2000, 19).

Rimska kultura, tako kot grška, ni posebej cenila divje narave, saj je najraje posegala po hrani pridobljeni z obdelovanjem zemlje in rejo živali; pšenica, trta, oljka, drobnica, mleko in ribe (ob obalnih predelih). Govorimo torej o "sredozemskem" sistemu prehranjevanja, ki je v nasprotju s prehrano germanskih plemen, bil pretežno sestavljen iz vegetarijanskih jedi, pridobljenih s kultivacijo zemlje. Divja narava in vse dobrine v

⁵ poznan je ljudski vzklík »Dajte nam kruha in iger!«.

njej pa postanejo pomembne na območju zahodno – rimskega imperija šele v 1. polovici 3. stoletja, ko rimski prestol zavzamejo Germani. Tako je prišlo do srečanja in prepletanja sredozemske (krščanske) kulture kruha s kulturo mesa germanskih ljudstev, posledično sta obe živili pridobili status primarnosti in nepogrešljivosti v evropskem prostoru (Montanari 1998, 15–33). Trk obeh kultur je privedel do večje porabe raznovrstnega mesa tudi na območju nekdanjega rimskega imperija; lov na divjad, reja (oz. prosta paša) svinjine in "požrešnost" oz. veliki tek vladajočih slojev, vse to je pripomoglo k temu, da je poraba mesa in povpraševanje po živalih naraslo ter utrdilo utilitarističen odnos človeka do živali.

Opaziti je mogoče, da se je odnos človeka do živali spreminjal že v antiki; od odnosa identifikacije z določenimi živalskimi vrstami in mitološkimi oz. simbolnimi predstavami živali v Starem Egiptu, preko racionalnega pojasnjevanja vloge in pomena živali v Grčiji pa vse do popolnoma utilitarističnega odnosa Starih Rimljanov do živali kot ekonomske dobrine.

2.5 Srednji vek

Srednjeveško Evropo ter človeške odnose do živali in narave nasploh vse do danes, je najbolj zaznamovalo **krščanstvo**. Krščanstvo izhaja iz judaizma in je po mnenju Smrketa v začetku predstavljalo le judovsko ločino (2000, 170). Obe religiji pa se opirata oz. svoje temelje iščeta v Bibliji. V nadaljevanju bom skušala na kratko opisati vpliv Biblije na srednjeveško evropsko družbo, ker bom svoje zanimanje usmerila tako na Staro kot Novo zavezo, ne bom uporabljala izraza judovsko-krščansko izročilo, temveč le krščansko izročilo, saj judaizem ne priznava Nove zaveze.

Temeljna izhodišča antropocentrizma zasledimo že v Genezi oz. božjem stvarjenju sveta, kjer Bog ustvari človeka po lastni podobi in mu tako omogoči poseben položaj v univerzumu: Bog je rekel: "Naredimo človeka po svoji podobi, nam sličnega; naj gospoduje ribam morja in pticam neba, živini in vsem zverem zemlje in vsej laznini, ki lazi po zemlji!" (1 Mz 1, 26)

Iz zgoraj citiranega odstavka je razvidno, da Bog človeku izrecno dovoljuje oz. mu veli naj si podredi vse živo in neživo na zemlji. Peter Singer pri tem opozarja, da človekov despotizem nad naravo v edenskem vrtu ni enak tistemu, ki se pojavi po izgonu Adama

in Eve iz raja (Singer 2003, 197). Sprva naj bi se prehranjevali le z rastlinjem: »/.../ dal sem vama vse bilje s semenom na vsej zemlji in vse drevje, na katerem je sad s semenom: naj vama bo v živež« (1 Mz 1, 29), šele po izgonu iz raja postane tudi uboj živali dovoljen, celo Bog sam ob izgonu Adama in Eve iz raja, ju obleče v živalsko krzno: »/.../ Gospod Bog je naredil človeku in njegovi ženi suknji iz kož in ju je oblekel.« (1 Mz 3, 21) Tako lahko sklepamo o vegetarijanskem načinu prehranjevanja človeka v raj. Rajski vrt je predstavljal prostor harmonije in ljubezni, kjer ni bil ne potreben in tudi ne dovoljen uboj človeka in/ali živali.

Biblija naj bi torej, skupaj z grško tradicijo, predstavljala glavnega krivca za nastanek antropocentričnega odnosa zahodnega človeka do preostale narave ter tako tudi kulturno-zgodovinski izvor ekološke krize. Tovrsten način razumevanja in interpretacije Biblije je zagovarjal zlasti Lynn White. Njemu nasproten način branja Biblije je predstavil Martin Rock. Slednji poudarja, da Biblija usmerja človeka k odgovornemu in simbiotičnemu odnosu človeka do narave, pri tem izpostavi sledeči citat: »Vzel je torej Gospod Bog človeka in ga postavil v edenski vrt, da bi ga obdeloval in varoval.« (1 Mz 2, 15) Človek je torej dolžan spoštovati vsak del žive in nežive narave, saj so božje delo in kot tako je vmešavanje v božje zakonitosti nedopustno in grešno.

Pomemben je tudi mit o vesoljnem potopu, kjer Bog kaznuje človekov pohlep in nesramnost. V nagovoru Noeta in njegovih sinov Bog ponovno poudari vlogo človeka kot gospodarja nad ostalo naravo ter tako razdvaja človeka in naravo: »Bog je blagoslovil Noeta in njegove sinove ter jim rekel: 'Rodite in množite se ter napolnite zemljo! Strah in trepet pred vami naj navdaja vse živali na zemlji in vse ptice pod nebom, vse kar se giblje na zemlji, in vse ribe v morju: vse je izročeno vaši oblasti. Vse, kar se giblje, kar živi, naj vam bo za živež; vse to vam dam kakor zeleno zelišče.« (1 Mz 9, 1–3) Jasno je razviden antropocentričen in utilitarističen odnos krščanstva do preostalih živih bitij, saj naj bi slednja služila bolj razviti človeški vrsti. Bog torej različno vrednoti ter ustvari hierarhizacijo, kjer je »celota bivajočega razdeljena na človeka in preostalo naravo« (Ošlaj 2000, 85). Vendar je v tem istem nagovoru mogoče opaziti, da Bog sklene zavezo tako s človekom kot z živalmi in s tem zaveže človeka k dvojni odgovornosti: človek mora negovati in vzdrževati svojo zavezo z bogom in zavezo z živimi bitji, katerih gospodar je postal po "božji volji" (Ošlaj 2000, 94).

Dvojna odgovornost človeka je razvidna iz sledečega citata: »Potem je rekel Noetu in njegovim sinovom z njim: 'Glejte, sklenem zavezo z vami in z vašim zarodom za vami in z vsemi živimi bitji, ki so pri vas: s pticami, z živino in z vso zverino na zemlji, ki je pri vas, sploh z vsemi živalmi na zemlji, ki so izšle iz ladje.'« (1 Mz 9, 8–10)

Ob tem Ošlaj (2000, 90–94) dodaja, da je odgovornost človeka do narave pogojena z njegovo izločitvijo iz nje; v totemističnih religijah, kjer je človek predstavljal del narave oz. je bil njej enak, ne moremo govoriti o odgovornosti človeka do narave, saj narava še ni bila popredmetena oz. še ni postala predmet človekove zavesti.

Zanimiva je tudi pripoved Kajna in Abela, kjer Bog sprejme le Abelovo daritev (drobnico), Kajново daritev (poljščine) pa zavrne. Pri tem bi se lahko vprašali; ali gre za nekakšno favoriziranje mesa nad rastlinsko prehrano ali pa morda za hierarhizacijo, kjer rastline zasedajo najnižje mesto med živimi bitji? Podobno sklepanje bi lahko izpeljali tudi iz mita o vesoljnem potopu, kjer Bog zaukaže Noetu naj ohrani po dva primerka (samca in samico) vsake živalske vrste. S tem naj bi Bog poskrbel za obstoj in ohranitev živalske raznovrstnosti, ne pa tudi rastlinskih vrst.

Čeprav je v Stari zavezi mogoče opaziti določena družbeno-etična sporočila v odnosu človeka do narave, ostaja krščanstvo antropocentrična religija, ki ne postavlja nikakršnih moralnih zapovedi in obveznosti človeku do narave. Deset božjih zapovedi, ki predstavljajo etiko zahodne (krščanske) družbe, določajo le odnos človeka do Boga in sočloveka, razmerje do narave pa ostaja izven dosega moralnih načel. Nekatera društva in gibanja za pravice živali v današnjem času pogosto izpostavljajo sledeča citata iz Svetega pisma: »Čemu mi je obilica vaših klavnih daritev? govori Gospod. Naveličal sem se žgalnih daritev ovnov in tolšče pitane živine; krvi bikov, jagnjet in kozlov ne maram.« (Iz 1, 11) ali »Bike žrtvujejo, hkrati pa človeka ubijajo« (Iz 66, 3). Na ta način skušajo zagovorniki pravic živali dokazati prevladujoči katoliški družbi zahoda, da je ubijanje in neomejeno izkoriščanje živali proti "božji volji". Vendar prevladujoča drža Biblije ostaja antropocentrična in dovoljuje človeku poseganje v naravo oz. njeno izkoriščanje.

Če je v Stari zavezi še mogoče zaslediti določene zametke odgovornosti človeka do narave, pa v Novi zavezi ni opaziti niti delnega zanimanja za dobrobit živali in rastlin (Singer 2003, 201). Sam Jezus je pri enem izmed njegovih čudežev žrtvoval dva tisoč svinj, ko je skušal očistiti dušo posameznika, obsedenega z zli duhovi: »Čreda, okrog dva tisoč svinj, se je pognala po pobočju v jezero in v njem utonila.« (Mr 5, 1–13) Nova

zaveza nemalokrat podaja podobo Jezusa kot vsemogočnega božjega sina, kateremu ne glede na svojo vsemogočnost, ni mar za ohranitev določenih živalskih vrst pri življenju, lahko sklepamo celo o indiferentnosti do bitij inferiornih od sebe oz. od človeške vrste.

Nova zaveza tako razkolu med človekom in naravo ter naravo in Bogom dodaja še dualizem duše in telesa; človeku sta dana oba, živali pa le telo. Izjemnost človeške vrste, t.j. posedovanje neumrljive duše in razuma, sta po mnenju **Tomaža Akvinskega**, ključna pogoja, ki upravičujeta človekovo izkoriščanje narave. Ravno Tomaž Akvinski je človek, ki ga lahko štejemo za najbolj reprezentativnega krščanskega filozofa v pred-reformacijskem obdobju, katerega ideje ostajajo tudi v 21. stoletju med najpomembnejšimi opornimi točkami rimo-katoliške cerkve. Akvinski je človekovo poseganje in izkoriščanje narave razumel »kot proces izboljševanja divje narave, ker vse izvira iz (božjega) stvariteljskega načrta.« (Valentinčič 2003, 10) Vendar na tej točki je potrebno poudariti, da je Akvinski zagovarjal tudi ekološko načelo raznovrstnosti, s katerim je želel poudariti, da človekovo poseganje v naravo ne sme ogroziti obstoj vrst, saj bi lahko pomenilo poseganje v božje namene (Kirn 1992, 9). To pomeni, da tudi za človeka veljajo določene omejitve pri poseganju v naravo, vendar le v kolikor imajo te posredne posledice na koristi oz. blaginjo sočloveka in/ali Boga.

Živali ne le da ne spadajo v okvir človekove moralnosti, ampak tudi ne morejo biti predmet usmiljenja. Vzrok zato tiči v odsotnosti razuma in s tem povezano odsotnostjo občutka za dobro. Do živali in ostalih manj popolnih bitij torej nimamo nikakršnih obvez, čeprav jim Akvinski priznava zmožnost občutenja ugodja in bolečine. Krutost do živali, po njegovem mnenju, ni opravičljiva le iz enega razloga in to je, da krutost do živali lahko privede do krutosti oz. nasilja do sočloveka. Akvinski s to idejo ponovno izpostavi superiornost človeške vrste nad ostalimi živimi bitji in utrdi pot specizmu.

Med predstavniki cerkve je, poleg Tomaža Akvinskega v srednjem veku, izstopal predvsem **Frančišek Asiški**, kateri je razvil poseben odnos naklonjenosti oz. usmiljenosti do živali in preostale narave. Frančišek ne zanika, temveč celo potrjuje ortodoksno antropocentrično percepcijo sveta, ki pravi, da je vse živo in neživo v naravi namenjeno človeku. Ne glede nato pa je Asiški razvil poseben nehierarhični duhovni egalitarizem z naravo, kjer je svojo univerzalno ljubezen razširil ne le na živali in rastline, temveč tudi na sonce, luno, veter, ogenj in vodo (Ryder 2000, 29). Singer mu na tej točki očita pomanjkanje racionalne presoje, saj naklonjenost oz. ljubezen do živali, rastlin, kamenja, vetra itd. lahko privede do ne-razlikovanja oz. ne-prepoznavanja

temeljnih razlik med navedenimi elementi žive in nežive narave (2003, 207).

Krščanstvo je imelo, od 11. stoletja dalje, tudi odločilno vlogo v usmerjanju prehranjevalnih navad Evropejcev ter si prizadevalo za vzpostavitev zmernosti in asketizma v prehrani, prevlado kruha in omejitvi uživanja mesa. Omejevanje količine zaužitega mesa je bilo predvsem posledica simbolnega pomena mesa, katerega je krščanstvo najpogosteje povezovalo s poganstvom (žrtvovanje živali), odpovedovanje mesu kot očiščevanjem duše ter omejevanjem spolnega poželenja (Montanari 1998). Kruh je pridobil simbolni in verski pomen, kar pa še zdaleč ni pomenilo, da je postal tudi najbolj zaželena prehrana (Kos 1998, 252). V 14. in 15. stoletju je meso namreč postalo dostopno tudi kmetom oz. nižjim družbenim slojem (Montanari 1998, 100), tako je poraba raznovrstnega mesa (divjadi in rejnih živali) močno narasla.

Vloga živali v srednjeveški družbi je postala vse vidnejša tudi v simbolni sferi, saj so ljudje živalim začeli pripisovati človeške lastnosti, ki so jih izražali preko literature, javnih slavnih in ritualih ter živalskih pravad. Četudi krščanstvo temelji na povzdigovanju človeka nad ostalimi živimi bitji in izključevanju živali iz sfere duhovnosti, je v srednjem veku mogoče opaziti ne-malo primerov počlovečenja živali s strani cerkve; kot primer Cohen (1994, 60) navaja pelikana, ki je predstavljal simbol milosti in jagnje, ki je posebilo celo božanske lastnosti Jezusa.

Živali so bile v javnih slavnih in procesijah srednjega veka nosilke tako družbene kot tudi osebne krivice posameznikov, zato so predstavljale tudi sredstvo za očiščenje te kolektivne in/ali osebne krivde. Ravno domače živali – rejne in hišne živali- zaradi njihove neposredne bližine in soodvisnosti s človekom (posebej s kmetom) so bile najpogosteje vključene v sodne prakse ter cerkvene in posvetne rituale. Cohen (1994, 66) poudarja, da živali v srednjem veku, zlasti domače živali, predstavljajo "ogledalo" človeške družbe oz. predstavljajo njihov odsev. Zato je njihovo, dejansko ali simbolično, kaznovanje in/ali uboj, predstavljalo tudi simbolično očiščenje celotne družbe.

Živalska sojenja se pojavijo v času poznega srednjega veka in trajajo vse od 13. do 18. stoletja širom Evrope. Razplet sojenj je bil, po mnenju Ferry Luca, odvisen od interpretacije kaznivega dejanja (1998, 12); škoda, ki jo je žival povzročila človeku posredno (uničenje pridelka) ali neposredno (poškodovanje človeka), je lahko bila razumljena kot izpolnjevanje božje volje, božja kazen ali kot prekletstvo. Krščanstvo je

torej predstavljalo sveto in posvetno oblast, ki je usmerjalo vsa področja človekovega delovanja; med drugim tudi odnos ljudi do živali. Cerkvena avtoriteta je razpolagala s formalno-legitimnim načinom upravljanja oz. sankcioniranja živali. Izvršitev sojenja pa je bila odvisna tudi od vrste živali, saj so bili konji in voli (govedo nasploh) zaradi njihove ekonomske in vprežne vrednosti, le redko sodno obravnavani in kaznovani za svoja "grešna" dejanja (Cohen 1994, 74–75). Slednje nam potrjuje, da je bil odnos človeka do živali še vedno utilitarističen, saj je tudi kazensko pravo za sodne obravnave poznalo izjeme glede na človekove koristi.

Srednjeveško obdobje je do neke mere obdobje protislovij; živali so resda inferiorne človeku, vendar so mu obenem podobne in kot božja stvaritev tudi predmet cerkvenih razprav. Krščanstvo, temeljna religija evropskega srednjeveškega prostora, je ljudi učila skromnosti, propagirala je sredozemski način prehranjevanja ter obvladovanje narave. Čeprav je prevladoval antropocentričen odnos do naravnega okolja, je mogoče zaslediti v nekaterih sferah družbenega življenja tudi holistično percepcijo sveta, kjer so vsi deli žive in nežive narave tesno povezani med seboj (Pepper 1996, 130). Človek je še vedno naravo podoživljal kot poduhovljeno, nemalokrat ji je pripisoval celo človeške lastnosti, kar je razvidno predvsem iz živalskih sodnih pravnih in obrednih (simbolnih ali dejanskih) ubojev živali, ki so pripomogla k očiščenju človeške družbe. Tudi Tomaž Akvinski je dokazal, da obstaja nekakšna povezanost med živalmi in človekom s tem, ko je priznal, da krutost do živali lahko privede do krutosti do sočloveka.

2.6 Novi vek

Obdobje novega veka se začne konec 15. stoletja oz. v začetku 16. stoletja in sicer z odkritjem Novega sveta (kolonializem in suženjstvo), Lutrovo reformacijo (sekularizacija krščanstva) ter z renesanso (individualizem in naturalizem) in humanizmom (človek je merilo vseh stvari). Ti in mnogi drugi družbeni, politični, gospodarski in kasneje tudi tehnološki pojavi oz. procesi so spremenili družbeno percepcijo človeka, narave, Boga in sveta nasploh.

Evropa (Stari svet) je v 15. stoletju začela z **ekspanzionističnimi težnjami**. Tako je odkrila in si podjarmila ozemlja v severni in južni Ameriki, Avstraliji, otočja Oceanije in nekatere predele Afrike – vse to je Novi svet. V Novem svetu je evropski človek

sprva uvajal evropske rastline in živali, to pomeni, da se tudi evropski prehranjevalni sistem ni bistveno spremenil. Šele s povečanim številom prebivalstva in s pojavom lakote v Evropi (v 16. stoletju, kasneje tudi v 18. stoletju) prihaja do uvajanja novih živil v evropski prehranjevalni sistem; riž, ajda, krompir, koruza, paradižnik in puran, poleg čaja, kave, čokolade in raznovrstnih alkoholnih pijač.

Bistvene spremembe z odkrivanjem novih ozemelj se niso dogajale v Starem svetu, marveč v Novem svetu; tu so se uvajale velike plantaže monokultur, sprva le iz Evrope, razpasle so se tudi evropske rejne živali (svinje, govedo, konji, evropska domača čebela, ovce, koze, osli, kokoši, mačke itd.). Živali iz stare celine so v teh na novo odkritih ozemljih dobro uspevale, v večini primerov celo boljše kot v Evropi (Crosby 2006, 220). Njihovo število v divjini je hitro naraslo, saj je bilo hrane dovolj, pogosto tudi na račun izpodrivanja avtohtonih živalskih vrst. Ponekod so oblasti odredile celo odstrel oz. poboj "podivjanih" živali, saj naj bi jim le-te uničevale ledino, se prehranjevale s hrano in napajale z vodo namenjeno rejnim živalim ter "privabljuje" udomačene živali v njihove "podivjane" črede⁶. Skupaj z domačimi živalmi so se v Novem svetu razpasle tudi nekatere nezaželjene živalske vrste, ki so v novih svetovih nemalokrat izpodrinile avtohtone vrste ter širile najrazličnejše bolezni oz. epidemije; gre za vrsti črne in rjave evropske podgane, ki se jih pogosto pojmuje tudi kot »ladijska podgana« (Crosby 2006, 224), saj je s hrano na dobro založenih ladijskih krovih preplula oceane in se naselila na novo osvojenih ozemljih.

Primerjava posledic, ki jih je ustvaril kolonializem, nam jasno nakazuje, da je bila menjava, zlasti živalskih vrst med obema svetovoma, bila neuravnovešena oz. nesorazmerna. V evropski prostor se tako naseli severno-ameriška veverica in ameriška pižmovka, med rejne živali pa še puran. Menjava živali, krotkih ali podivjanih ali divjih, med Starim in Novim svetom je po mnenju Crosbyja bila enostranska in v tem pogledu ni Evropi prispevala nič pomembnega (2006, 227).

Pomemben poseg v prehranske preference novo-veškega človeka je dosegla Luthrova **reformacija**, ki se je razširila po vsej Evropi. Luther prepušča področje prehranjevanja človekovi presoji in izbiri s sledečimi besedami: »Kot oče reče svoji družini: 'Spoštujte

⁶ V Novem Južnem Walesu (Avstralija) so leta 1824 sprejeli ukrep o iztrebitvi zadnjih divjih potomcev goveda (Crosby 2006, 213).

mojo voljo, sicer pa jejte, pijte in se oblačite, kot se vam zdi,' tako Bogu ni mar, kako se prehranjemo in kako smo oblečeni.« (Luther 1969, 11) Luther jasno nasprotuje cerkvenim pravilom vzdržnosti, posta in omejevanju mesne prehrane. Protestantizem tako osvobodi človeka določenih cerkvenih spon in pripomore k temu, da človek postane aktiven del družbe, ki sam izbira kaj bo počel, kaj in kako bo jedel, kaj bo oblekel itd.

Renesansa in humanizem sta postavila človeka v fokus zanimanja ter tako dokončno pretrgala vezi s srednjeveško interpretacijo univerzuma. Človek postane merilo vsega. Gre torej za pomemben napredek na področju percepcije človeka, ne pa tudi ostalih živih bitij, saj ta ostajajo inferiorna človeku. Odnos do živali se bistveno ne spremeni, saj renesančni humanizem nima nobene terminološke povezave s humanostjo kot vodilom za človekovo humano delovanje oz. ravnanje z živalmi (Singer 2003, 207). Renesansa in humanizem človekov odnos do živali opredelita po načelih antičnega racionalnega modela, čeprav že tudi postavljata temelje kasnejšemu razvoju moderne misli.

Ravno v tem obdobju se začno pojavljati tudi prvi novo-veški misleci in znanstveniki, ki razvijajo poseben odnos sočutja do živali. Leonardo da Vinci je postal vegetarijanec in je človeško družbo označil kot tiransko, Giordano Bruno je zaradi vpliva Kopernikove heliocentrične astronomije priznaval možnost obstoja drugih planetov in živih bitij, tako je človeka zreduciral na le eno izmed številnih (možnih) oblik življenja. Isaac Newton je bil ljubitelj mačk, Albert Einstein je, tako kot Albert Schweitzer, zagovarjal razširitev sočutja na vsa živa bitja. William Shakespeare je v svojih delih jasno prikazal protislovnost človeka z nečlovekom oz. drugim živim bitjem (Ryder 2000, 43).

Ne glede na to se je v novem veku izkoriščanje živali še razširilo; če so pred novim vekom izkoriščali živali predvsem za hrano in druge materialne dobrine, vprego, obdelovanje zemlje in žrtvovanje, pa je v 16. stoletju mogoče opaziti vse več zanimanja za t.i. "**krvavi šport**"; med nižjimi sloji so postali priljubljeni petelinji boji, bikoborbe, metanje palic v petelina, kamenjanje zajcev itd., med pripadniki aristokratskih slojev

lov, zlasti lov na lisice in srnjad⁷. Takšno ravnanje z živalmi je posledica s humanizmon ponovno obujene antične misli in uveljavitve doktrine Tomaža Akvinskega v praksi oz. vsakdanjem življenju ljudi ter kasneje tudi znanstvenega, vse bolj racionalnega ter mehanicističnega dojemanja narave oz. sveta. Do 16. stoletja je prevladovala judovsko-krščanska tradicija, po njej pa nastopi obdobje praktičnih družbeno-ekonomskih in tehničnih novoveških znanosti. **Znanost** torej postane sredstvo razumevanja in razlaganja narave ter opravičilo za poseganje vanjo (oz. njeno izkoriščanje). »Krščanska moralna ravnodušnost do narave ni bila v nasprotju z rastočim tržno-kapitalskim odnosom do narave, ki je bil vse bolj podprt z znanostjo in tehnologijo. /.../ Krščanski socialni nauk je moralno obsojal kapitalski odnos do človeka, ne pa kapitalskega odnosa do narave.« (Kirn 2004, 37)

Proti koncu 17. stoletja postane eksperimentiranje na živalih oz. **vivisekcija**⁸ uveljavljena metoda znanstvenega raziskovanja sprva le za potrebe medicine, kasneje pa se njena uporaba razširi na različna znanstvena in tudi neznanstvena področja. Pomembno vlogo pri upravičevanju in razširitvi vivisekcije v novem veku je imel francoski razsvetljenski filozof, matematik in fizik ter utemeljitelj mehanicistične percepcije narave **Rene Descartes**. Njegov argument za upravičevanje vivisekcije - da živali ne morejo čutiti ne bolečine in ne ugodja - je pomagal olajšati vest mnogim eksperimentatorjem, ki so bili predmet kritike in obsojanja ne le s strani nasprotnikov vivisekcije, ampak tudi lastne vesti. Pod vplivom mehanicističnega razumevanja narave, je razvil teorijo, da vsako materialno stvar obvladujejo mehanske zakonitosti. Descartes govori o dveh značilnostih oz. realnostih univerzuma: na eni strani imamo realnost razuma oz. zavesti⁹, ki ju Descartes poveže z neumrljivo dušo, torej specifično karakteristiko človeka, na drugi strani pa izpostavlja realnost fizične narave oz. materije, katere del so vsa živa bitja, tudi človek (Singer 2003, 209). Neumrljiva duša je

⁷ Sprva je bil lov v Veliki Britaniji povezan z ubijanjem užitnih živalskih vrst (za prehrabene namene človeka), konec 15. stoletja pa se lov sprevrže v priljubljeni način preživljanja prostega časa najvišjega plemstva. Kraljica Elizabeta I. se je posebej rada udeleževala lova, kjer je prakticirala tudi nekonvencionalne in vse bolj "krvave" lovske prakse; pri enem izmed njenih lovskih "pohodov" je za ohranitev jelena pri življenju "zahtevala odkupnino", v znak le-te je živali odrezala ušesa. Priljubljenost lova pa ni naraščala le v Veliki Britaniji, marveč tudi v Nemčiji in na Škotskem, kjer je lov postal tudi masovno obiskovan (Ryder 2000, 39–41).

⁸ Renesančna anatomista Andreas Vesalius in Realdo Colombo utrdita in razširita tehnike vivisekcije (eksperimentiranja na živih živalih), ki sta jih že pred tem utemeljila Galen in Pergamon.

⁹ Descartesov temeljni in najbolj poznan aksiom se glasi: » Mislim, torej sem«.

absolutna "pravica" oz. lastnost človeka¹⁰, ki preživi razgradnjo fizičnega telesa. Na tej točki je jasno razviden Descartesov katoliški duh, ki mu koristi kot sredstvo v sili za upravičevanje človeške superiornosti nad ostalimi živimi bitji. Živali so po njegovem mnenju le stroji oz. avtomati¹¹, torej nesposobne občutenja ugodja, bolečine ali česar koli drugega. Descartesovo mehanicistično percepcijo živali lahko razumemo kot logično izpeljavo matematičnih in fizikalnih teorij Galileja in Kopernika na področje fiziologije, lahko pa jo razumemo kot protiargument oz. odziv na skeptične in kritične nazore Montaigneaovega novega razumevanja odnosa med človekom in ostalimi živimi bitji (Maehle 1994, 86).

Michel Eyquem de Montaigne je razvil nasproti krščanski tradiciji nov heretičen odnos med človekom in ostalimi živimi bitji (Kirn 1992, 11), predstavljal je tudi enega izmed prvih filozofov, kateremu je uspelo delno preseči specizem človeške vrste. V domot človeške naklonjenosti je tako vključil vsa čuteča živa bitja, ne glede na njihovo fizično podobo, racionalnost ali vlogo v svetu. Njegova naklonjenost do živali se je odražala tudi v zahtevah po vzpostavitvi moralnih načel, ki bi zaobjela vsa živa bitja, vendar ne zaradi blaginje živali in rastlin, temveč zaradi človečnosti (Kirn 1992, 11). Nasilje do živali je v prvi vrsti obsojal, ker je menil, da ta vodi v nasilje do ljudi: »Narave, ki so krute do živali, pričajo o naravnem nagnjenju h krutosti.« (Montaigne 1960, 130) Izhajajoč iz te misli je dodal še konkreten primer: »/k/o so se Rimljani privadili prizorom pobijanja živali, so prešli k pobijanju ljudi in gladiatorjev.« (Montaigne 1960, 130)

Pri razširjanju svojih moralnih okvirjev na ostala živa bitja opredeljuje tudi teološki odnos do ostalih nečloveških bitij, kjer pravi: »/.../da nam celo vera nalaga, da bodimo z njimi prijazni; in če pomislimo, da nas je en in isti gospodar nastanil v svoji hiši, da mu služimo, in da pripadajo živali kakor mi njegovi družini, ima prav, če nam ukazuje, da bodimo do njih obzirni in jih ljubimo.« (Montaigne 1960, 130) Priznanje in sočutje do trpljenja ostalih živih bitij nam daje možnost komunikacije z njimi, saj nimajo kompetenc oz. sposobnosti, da bi lahko zahtevale pravico tudi zase. Mormio (2003, 6) to razume kot Montaigneov najbolj "pro-animalističen" in obenem tudi ključen argument, ki je pomagal premostiti večno tišino in nerazumevanje med človekom in

¹⁰ Angeli in ostala ne-fizična (abstraktna) bitja posedujejo samo zavest in ne-telesa, v materialnem oz. fizičnem svetu, pa obstaja človek edini, ki poseduje neumrljivo dušo, zavest in razum. (Singer 2003, 209)

¹¹ Enačenje živali s strojem ima svoj izvor že v srednjem veku, njihov avtor pa je Tomaž Akvinski. Po njegovih besedah naj bi mehanizem delovanja živali bil podoben mehanizmu ur.

živaljo. V tem smislu lahko človek razume bolečino živali le takrat, ko vzpostavi z živaljo neke vrste komunikacijo in odnos empatije ter tako lahko brez posredovanja razuma dojame (neverbalno) sporočilo "solza" oz. njihovega stokanja, cviljenja (trpljenja). Njegovi argumenti zoper krutosti človeške vrste do živali in rastlin so utemeljeni antropocentrično in humanistično, vendar predstavljajo temelje za kasnejši razvoj ekološke etike.

Obdobje **razsvetljenstva** (17. in 18. stoletje) je zaznamovano z racionalistično in izkustveno razlago sveta, ki dokončno zameji antično in krščansko avtoriteto. Začetek industrijske, agrarne in transportne revolucije, osamosvajanje družbe na političnem, ekonomskem in socialnem področju, napredek v znanosti (zlasti tehnični napredek) pomenijo vzpon razumevanja družbe kot progresivne družbe ter neomejeno izkoriščanje narave v kapitalistične namene. Razsvetljenstvo ni sprožilo radikalnih sprememb v odnosu do živali, je pa ustvarilo temelje za neizprosno izkoriščanje živali in narave nasploh v agrarne in industrijske namene ter bolj humano miselnost v nekaterih intelektualnih krogih.

Tako se začno v 18. stoletju vse pogosteje pojavljati – še vedno antropocentrično utemeljene - **teorije o živalski duši** in koncept naravnega reda (*»Great Chain of Being«*). Oba vidika izpostavljata skupne karakteristike človeka in živali, vendar ne problematizirata od Boga podane pravice do superiornosti in dominantnosti človeka nad ostalimi živimi bitji. Skupen koncept obeh teorij je tudi ta, da zagovarjata bolj odgovoren oz. bolj human odnos človeka do živali. Johann Heinrich Winkler in John Hildrop priznavata živalim racionalnost ter neumrljivo dušo, Johann Friedrich Ludwig Volckmann pa še doda, da živali posedujejo spomin, domišljijo in moralni čut (Maehle 1994, 88–89). Tako so skušali dokazati, da je človeška "tiranija" nad živalmi kruta in neupravičena, saj nas z živalmi več značilnosti povezuje kot razmejuje. Koncept naravnega reda predstavlja antropocentrično zasnovano hierarhijo vseh bitij, tudi abstraktnih, kjer gre za majhne stopenjske razlike med sosednjimi bitji. Živali postajajo tako v novoveški miselnosti vse bolj podobne človeku. Moralni okvirji se širijo in začno vključevati tudi preostala živa bitja (predvsem živali), sprva le zaradi blaginje človeka,

kasneje pa zaradi priznavanja intrinzične¹² vrednosti tudi živalim samim. Obdobje razsvetljenstva torej usmerja človeka k večji prizanesljivosti do živali. Tako **David Hume** trdi, da živali lahko izkoriščamo, vendar moramo to početi z obzirnostjo oz. prijaznostjo. **Alexander Pope** in **Jean-Jacques Rousseau** poudarjata, da moramo z naravo odgovorno ravnati, slednji še izpostavi vlogo človeka (v naravi) kot dobrotljivega očeta živalskega sveta ter predstavlja začetnika interpretacije živali kot čutečih bitij (*sentient being*).

Kljub temu, da so se nekateri ljudje v tem obdobju že zavedali, da živali lahko občutijo bolečino in ugodje, je še vedno prevladovala mehanska podoba narave, humanizem in antropocentrizem. Vendar Montaigne, teorija o neumrljivi duši živali in ideja o naravnem redu ustvarjajo kategorijo mislecev, dovzetnih za položaj živali. Med slednje spada tudi moralist **Immanuel Kant**, ki pravi, da človek ima le posredne moralne dolžnosti do živali; živali enači s stvarmi, katere človek mora vključiti v sfero moralnosti, saj odnos do ostalih bitij, predstavlja tudi moralni odnos do samega sebe oz. do človeštva. Vendar v nasprotju z Descartesom, Kant zavrača enačenje živali s stroji, saj meni, da živali resda ne posedujejo razuma, ampak instinkt, ki jih do neke mere dela podobne človeku (Giordanetti 2003, 27). Živali so živa bitja oz. so ustvarjena po božji volji in so tako predmet moralne presoje. V tem kontekstu tudi zavrača eksperimentiranje na živih živali in dodaja, da nas morala ne obvezuje le do sebe in lastne vrste, marveč tudi do živali. Resda Kant izpostavlja posredne dolžnosti človeka do živali, vendar zavedati se moramo, da gre za dolžnosti, ki nam zapovedujejo humano vedenje do živali. Žival postane predmet moralnosti človeka, saj žival sama pomeni moralno obvezo, in odnos do živali postane splošno merilo za ocenitev humanosti in moralnosti posameznika ali določene družbe oz. družbene skupine. Iz tega sledi, da Kantovo etiko ne zamejujejo stroga antropocentrična načela, kot je denimo to značilno za mehansko teorijo Descartesa.

Angleški utilitarist **Jeremy Bentham**, v nasprotju s Kantovo teorijo zavračanja trpinčenja živali, ker ima le-ta lahko negativen vpliv na človeštvo (teorija o posrednih dolžnosti do živali), predstavlja enega izmed prvih zagovornikov in utemeljiteljev

¹² Intrinzične vrednosti ne smemo enačiti z inherentno vrednostjo. Prva pomeni, da žival predstavlja vrednoto samo po sebi, ki stremi k doseganju lastnih ciljev, torej neodvisno od vloge in pomena za človeka; druga pa predpostavlja koncept, ki ga razlaga Tom Regan (več na strani 33) in sicer inherentna vrednost pomeni, da je neka lastnost neločljivo povezana npr. z neko živaljo, kar pomeni, da tako živali kot ljudje posedujejo neodtujljive vrednosti; govorimo o enakosti inherentnih vrednosti posameznikov. Inherentna vrednost živalim dodeljuje enako pravico do spoštljivega ravnanja z njimi.

pravic živali. Poudarjal je, da za naš odnos do živali ni problematično »/v/prašanje ali lahko razmišljajo? Niti, ali lahko govorijo? Ampak, ali lahko trpijo?« (Bentham 1998, 422) Merilo morale tako določata ugodje in bolečina živali, brez problematiziranja obstoja in kvalitete (oz. stopnje) živalske inteligence in duše ter sposobnosti komunikacije.

Krutost človeške vrste v odnosu do živali je Bentham razumel v zadajanju bolečine in ne v sami smrti (oz. uboju živali). Utilitarno utemeljena morala nas spodbuja k večanju ugodja in zmanjševanju bolečine oz. trpljenja vseh čutečih živih bitij; tudi živali po Benthamovem mnenju posedujejo takšne interese. Tako postane zmožnost trpljenja živali nov kriterij za določanje odnosa človeštva do živali ter tudi kriterij upravičevanja dodelitve pravic živalim.

Konec 18. stoletja se izoblikujejo specifični intelektualni krogi, katerih skrb postane zavračanje kakršnekoli oblike mučenja živali (glej Ryder 2000, 75–76). Veliko od njih se je strinjalo, da je potrebno krutost do živali tudi zakonsko urediti, omejiti in sankcionirati. Med slednje spada tudi **John Lawrence**, ki je menil, da neupravičeno trpljenje živali izhaja iz pomanjkljivosti oz. nepravilnosti v ureditvi vsake družbe oz. države. Predstavil je jus animalium, ki je v prvi vrsti predstavljal zakonsko ureditev pravic živali na osnovi naravnih pravic, ki jih imamo vsa živa bitja. Življenje, razum in občutja so temeljne karakteristike zaradi katerih smo tako ljudje kot živali deležni določenih pravic. Bil je tudi eden prvih, ki je zagovarjal ureditev zakonov, s katerimi bi se uredilo vprašanje transporta in zakola živine. S tem anticipira tudi Martinov akt oz. Akt o zdravstveni negi živine, ki stopi v veljavo 22. junija 1822. Lawrence ni nasprotoval ubijanju živali, če je s tem človek zadovoljeval svoje prehrambene potrebe, vendar se je zavzemal za hiter in neboleč (oz. human) uboj živali. Njegovo delo predstavlja temelje za nadaljnjo etično evolucijo zahodne misli, tudi na političnem področju, saj vprašanje pravic živali postane predmet razprave tudi v angleškem parlamentu 19. stoletja.

Pred 19. stoletjem ni obstajal noben zakon, ki bi na kakršenkoli način urejal vprašanje zaščite živali v evropskem prostoru. Vendar je mogoče zaslediti določene sodne primere iz Nemčije, Švedske in Velike Britanije, ki nam pričajo, da je bila krutost do živali ne le

sodno obravnavana in problematizirana, temveč tudi že obsojena¹³. Na tej točki je potrebno poudariti, da je razsodba bila razrešena s kaznijo mučitelja, le v kolikor je kršitelj s svojim dejanjem oškodoval posameznega pripadnika človeške vrste ali družbeno skupino oz. njegove/njihove interese. To pomeni, da je sodstvo temeljilo na konceptu posrednih dolžnosti do živali, ki pa izhajajo po mnenju pravnika Karla Ferdinanda Hommela iz neposrednih obveznosti do Boga (Maehle 1994, 96–98). Obenem je poudaril, da krutost do živali mora biti sankcionirana, saj bi sicer lahko vodila v hujše oblike nasilja. Maehle razume te zgodnje oblike kaznovanja nasilja nad živalmi kot poskus zaščite človeškega sočutja in občutljivosti in ne kot neposredno zaščito živali. Kljub temu ti prvi poskusi vzpostavitve pravic živali ne predstavljajo le teoretično nasprotovanje posrednim dolžnostim do živali oz. njihovega blagostanja, temveč tudi splošno nezadovoljstvo oz. netolerantnost razmer, v katerih so se znašle živali v novo-veški kapitalistično usmerjeni družbi. Večji napredek na področju blagostanja živali je dosegel **Richard Martin** leta 1822, ko je angleški parlament izglasoval Akt o zdravstveni negi živine¹⁴. Da je bil predlog potrjen je moral biti formuliran tako, da je zagovarjal interese lastnikov živali in ne živali kot vrednosti samih po sebi. Predlog je postal zakon, ki pa ga je bilo potrebno tudi v praksi spoštovati, zato Martin skupaj z nekaterimi drugimi uglednimi ljubitelji živali ustanovi prvo organizacijo, ki se je zavzemala za dobrobit in pravice živali ter se čez čas poimenovala kot Royal Society for the Prevention of Cruelty to Animals (RSPCA).

Nekaj let po sprejetju prvega zakona za zaščito živali v Angliji, začne **Charles Darwin** oblikovati teorijo evolucije, s katero spremeni dojemanje odnosa med človekom in ostalimi živalmi. Človek s teorijo evolucije spozna, da ni izjemna kreacija Boga, marveč le potomec živali. »Darwin je s svojo teorijo evolucije poudarjal, da so zametki družbenosti, moralnosti, čustvenosti in razumnosti že v živalskem svetu.« (Kirn 2004, 169) To pomeni, da razlike med človeško in živalsko vrsto niso tako velike in pogloblitve, kot se je predpostavljajo z antropocentrično miselnostjo. Darwin razlaga, da:

¹³ Leta 1684 je prusko sodišče obsodilo moškega, ki je maltratil svojega konja na dva dni izpostavljanja na sramotilnem stebru. Sramotilni steber je bil pogosto uporabljena praksa za kaznovanje mučiteljev živali, zlasti v Berlinu. Nekateri obsojenci pa so bili kaznovani tudi z od nekaj dnevnimi do nekaj tedenskimi zapornimi kaznimi. V sodnem primeru iz leta 1765 je bil moški obsojen na šest-tedensko zaporno kazen, ker je sosedovi kravi odrezal jezik. Kaznovan pa ni bil le, ker je sosedu materialno oškodoval, ampak tudi zato ker je šlo za dejanje iz zavidevanja in maščevanja

¹⁴ Akt o zdravstveni negi živine je vključeval le določene udomačene živalske vrste oz. tiste živalske vrste od katerih je človek imel zlasti materialne koristi, to pomeni le večje rejne živali: konji, kobile, mule, osli, krave, telice, voli, junci, ovce in drugo živino.

»Najsi pa je duševna razlika med človekom in višjimi opicami še tako velika, gre tu vendar za razliko v stopnji ne pa v bistvu, saj smo videli, da lahko najdemo pri nižjih živalih začetke ali celo že dobro razvite čute in pojme, razna čustva in sposobnosti, s katerimi se ponaša človek. Sem sodi npr.: ljubezen, spomin, pazljivost, radovednost, posnemanje, razum itd.« (1951, 122) Darwin je tako živalski in človeški svet ponovno povezal in združil preko teorije evolucije, saj je iste ali podobne značilnosti človeka zaznal tudi pri živalih v enakovredni ali inferiorni obliki. Tako je ustvaril osnovo za pojav in razširitev sodobne ekološke etike, ki temelji predvsem na razumski (znanstveni) in ne teološki razlagi narave oz. sveta.

V novem veku se razvijejo teorije, ki skušajo postaviti živali v sfero moralnosti. Razpravlja se o bistvu živali, njihove vloge za človeško družbo ter se jih primerja s človeško vrsto, ob vsem tem pa živali še vedno ostajajo marginalizirane oz. na obrobju človekovega moralnega zanimanja zanje. Njihovo dobrobit se upošteva le v kolikor le-ta ne posega oz. ne izključuje interesov človeka. Če pride do trčenja interesov človeka in živali, bodo - ne glede na nujnost izpolnitve teh interesov in negativnih posledic za posamezno žival oz. živalsko vrsto – interesi slednjih vedno zapostavljeni (Singer 2003, 220). Živinoreja je tipičen pokazatelj slednjega, saj se človek zaradi lastnih gurmanskih užitkov ni pripravljen odreči zadajanju trpljenja živalim. Žival tako ostaja do neke mere sredstvo za zadovoljevanje potreb človeške družbe. Število živali v živinoreji se za prehrabene in tekstilne namene poveča zaradi rasti prebivalstva, višjega standarda in s tem večjega povpraševanja po mesu. Meso tako postane dostopno širšim množicam. Tehnologija (mehanizacija postopkov v reji živali), uvajanje strogih higienskih kriterijev v pridelavi hrane, metode konzerviranja, hlajenja in zamrzovanja, vse hitrejši transport, gnojenje, selekcija živali v različne vzrejne namene, farmacija ter razvijanje agrarnih politik omogočajo zadovoljevanje naraščajočega povpraševanja po živalskih izdelkih (Strassoldo 1996, 113–145).

Resda je prišlo v novem veku do intelektualnega in ponekod (Anglija) tudi do pravnega napredka na področju dojemanja živali in njihovih pravic, vendar v praksi oz. v vsakdanjem življenju, živali ostajajo izven moralne sfere oz. so vključene vanjo le, v kolikor ne prikrajšajo človeške vrste za ugodje in užitek.

2.7 Novejša doba (20. in 21. stoletje)

Za 20. stoletje je značilen vzajemen proces vplivanja in pogojevanja med, na eni strani dejanskim odnosom človeka do narave ter, na drugi strani pojavom ekocentrične etike, vse večjim zavedanjem okoljevarstvenih problemov, aktivizmom gibanj za ohranitev narave (živalskih in/ali rastlinskih vrst in/ali "neživih" delov narave), poglobljanjem utilitarističnih pogledov in oblikovanjem ekofeminističnih teorij ter prevlado nacionalnih in globalnih (mednarodnih) politik in ekonomij.

Novoveški antropocentrizem se v 20. stoletju presega z nastajanjem ekocentrične zavesti, ko odnos do ostalih živih bitij in narave nasploh (tudi neživi del narave) postane predmet moralne presoje (Kirn 2004, 41). Zаметke **ekološke** ali **ekocentrične etike** naj bi zastavili **Henry David Thoreau, John Muir, Aldo Leopold** in **Albert Schweitzer**.

Thoreau in Muir naravo dojemata kot skupnost človeka in ostalih členov v naravi, v kateri ni hierarhije, zato tudi ni diskriminacije, temveč med bitji vlada neke vrste egalitarizem. Bog je sila, ki povezuje in ne razdružuje. Tako tudi Leopold govori o naravi kot o skupnosti vzajemno povezanih delov in izpostavlja pomen "etike zemlje" (land ethics) oz. etičnega razmerja človeka do preostale narave, saj naj bi nam le-ta omogočil varovanje in ohranitev lepote, raznovrstnosti in stabilnost ekosistemov (Kirn 1992, 14). Po Schweitzerjevem mnenju naj bi se človeška kultura uveljavljala na račun omejevanja oz. deprivacije in uničenja drugih rastlinskih in živalskih vrst. To naj bi se jasno odražalo v kulturi in etiki zahodnega človeka ter njegovi težnji po neomejeni oz. eksponencialni rasti ekonomije (Kirn 1992, 15). Schweitzer tudi poudari, da je potrebno preoblikovati sam odnos ljudi do narave in sicer s spremembo dojemanja narave; človekov obstoj je mogoč le preko simbioze človeka s preostalo naravo in ne z bojem za obstanek in prevlado človeške vrste nad njo.

Ekocentrična etika temelji torej na predpostavki, da so vsi deli narave med sabo povezani v neko homogeno celoto in da človek ni osrednji oz. temeljni pogoj za obstoj ostale narave, kvečjemu velja ravno obratno; prehrambena veriga jasno pokaže, da se ob izpadu izhodiščnih členov (rastline, prst, mikroorganizmi itd.) lahko poruši celotna prehrambena piramida. S tem pa je ogrožen tudi obstoj celotnega življenja, vključno s človekom, saj je umeščen v sam vrh prehrambene piramide (Kirn 2004, 155). Narava

brez človeka lahko preživi, človek brez narave pa ne. Po mnenju Kirna (2004, 157) naj bi na oblikovanje ekocentrične oz. ekološke zavesti močno vplivale razprave o človekovem neetičnem odnosu do živali, katerih pojav sega že v 18. in 19. stoletje. Nove razsežnosti v odnosu do živali so se pojavile z inovacijami na znanstveno-tehnološkem področju intenzivne živinoreje, zlasti po drugi svetovni vojni, ko je začela svetovna populacija tako ljudi kot tudi živali (za potrebe ljudi) ponovno naraščati.

Intenzivna živinoreja in masovni poboj živali v prehrambene in druge namene je doživel svoj razcvet že pred drugo svetovno vojno, ko se je tako kot v ostalih industrijskih panogah, začela uvajati in vse bolj uveljavljati uporaba tekočega traku za masovno proizvodnjo in predelavo mesa. Charles Patterson celo razkriva, da je "izumitelj" tekočega traku Henry Ford svojo idejo dobil v Čikagu, v eni izmed klavnic in predelovalnic mesa. Predelavo mesa po tekočem traku oz. verižno predelavo sta tako izumila Gustavus Swift in Philip Armour, Henry Ford pa je to idejo razširil kasneje na množično proizvodnjo avtomobilov. Iz tega je razvidno, da je racionalizacija dela oz. načinov proizvodnje svoje temelje ustvarila ravno v klavnicah, to pomeni, da je redukcija živali na status materije oz. materialne dobrine bila predhodna racionalizaciji dela (Patterson 2005). Zanimiva pa je tudi Pattersonova ideja, ki je podana skozi celotno vsebino članka *Animal, slavery and holocaust*; le-ta potrjuje besede Akvinskega, Montaignea in Kanta, da človekova krutost oz. nehumanost do živali lahko v določenih primerih vodi v nehumanost nad lastno človeško vrsto. Primer tega naj bi bila nacistična Nemčija, ki je postopek tekočega traku uporabila za načrtno in masovno pobijanje (evtanazija) judov, duševnih bolnikov, istospolno usmerjenih itd., pred tem pa se je posluževala predvsem različnih tehnik 'negativne evgenike'¹⁵ (sterilizacije in kastracije), izhajajočih iz selekcije najkakovostnejših oz. najbolj donosnih živalskih vrst po zgledu živinoreje v ZDA¹⁶.

Vendar pa je bil voditelj nacistične Nemčije **Adolf Hitler** poznan tudi kot velik ljubitelj

¹⁵ Evgenika je obenem družbena filozofija in biološki nauk, ki zagovarja izboljšanje človeškega genskega zaklada. Ponuja možnost tako za napredek družbe kot celote, kot tudi za napredek posameznikov znotraj družbe. Francis Galton je skoval izraz *evgenika* (plemenit, blagoroden), s katerim je označeval splošna načela takšnega živinorejskega pristopa k razmnoževanju ljudi. Potrebno pa je jasno razmejiti pojma 'pozitivna evgenika' (genetsko boljše posameznike spodbuja, da imajo več otrok) in 'negativna evgenika' (genetsko manj sposobnim posameznikom preprečuje razmnoževanje). (Glej Watson 2007, 31–47)

¹⁶ Metod evgenike oz. selekcije najprimernejših "primerkov" oz. predstavnikov človeške vrste pa se ni posluževala le nacistična Nemčija, temveč tudi in predvsem njihova izumiteljica, t.j. ZDA. Ta je skušala izboljšati svoj narod predvsem z iztrebitvijo (kastracijo in sterilizacijo) "škodljivih" človeških primerkov: mentalnih bolnikov in kriminalcev. Krajši čas so se teh metod posluževale tudi nekatere evropske države.

živali. Ravno pod njegovim režimom je bil sprejet prvi ekološki projekt, ki je vključeval Zakon o zaščiti živali (*Tierschutzgesetz*, 1933), Zakon o omejevanju lova (*Das Reichsjagdgesetz*, 1934) in Zakon o varstvu narave (*Reichsnaturschutzgesetz*, 1935). Nacizem si je tudi s spreminjanjem zakonodaje na področju varstva narave prizadeval za vzpostavitev nove družbe, ki naj bi kljubovala moderni liberalni ekonomiji oz. njeni uničujoči logiki, ki skuša eliminirati vsakršne izvirne posebnosti pokrajin in ljudstev. Na takšen način je nacizem skušal tudi ponovno obuditi prepričanje o tem, da je ljubezen do narave ne le kulturna, temveč predvsem biološka značilnost, ki je skupna vsem germanskim ljudstvom (Ferry 1998, 121–122). Hitler je z novimi zakoni tudi presegel antropocentričen značaj dotedanjih zakonov o zaščiti živali, saj je kaznoval vsakršno kruto vedenje (tako v javnosti kot v zasebnem življenju) do domačih in divjih živali. Žival tako postane vrednota sama po sebi, ne glede na koristi, ki jih ima človek od nje. Ljubezen do živali torej ne implicira nujno tudi ljubezni do ljudi. (Ferry 1998, 109–117) V nacizmu je ljubezen do živali celo močnejša od ljubezni do nekaterih pripadnikov človeške vrste (judi, homoseksualci, duševni bolniki, invalidi, politični nasprotniki). Nacizem preseže antropocentrizem in specizem na račun depriviligiranja posameznih pripadnikov človeške vrste. »Hitler torej ni bil človek brez čustev, imel je le radikalno drugačno hierarhijo pravice do življenja/.../« (Tomc 1997, 32)

Specizem človeške vrste nad ostalimi živalmi je presegel tudi **Peter Singer** in sicer z nadaljnjim razvijanjem in argumentiranjem utilitarističnih načel njegovih predhodnikov; Jeremy Bentham in Henry Salta¹⁷. **Utilitarizem** se manifestira kot univerzalizem ali altruizem (Ferry 1998, 49), ker zagovarja načelo, da je dejanje dobro, ko privede do največje možne sreče oz. zadovoljstva. Tudi živali lahko občutijo ugodje in bolečino, zato imajo tako kot človek interese, da "zasledujejo" ugodje in "se izogibajo" bolečini. Utilitarizem, tako po Singerjevem mnenju, ne zagovarja enakih interesov živali in ljudi, temveč enako upoštevanje interesov vseh živih bitij, ki so zmožna občutenja ugodja in bolečine, torej vseh živali (tudi človeka)¹⁸, ki imajo razvit centralni živčni sistem. To tudi pomeni, da različna živa bitja trpijo v različnih pogojih in imajo posledično različne interese, ki pa morajo biti enako upoštevani oz. spoštovani. Vendar Peter S. Wenz

¹⁷ Henry Salt v knjigi *Pravice živali v njihovem razmerju do družbenega napredka* (1892) zagovarja, da sta tako človeku kot živali skupna individualizem in pravica do avtentičnosti (glej Ferry 1998, 51–52).

¹⁸ Ferry Luc enako upoštevanje interesov imenuje »absolutna *formalna* enakost« (Ferry 1998, 54).

(2007, 132) poudarja, da sposobnost občutenja ugodja in bolečine ni edini moralni kriterij vreden spoštovanja. Ferry pri tem izpostavi pomen svobode, oz. "praktičnega" uma po Kantu¹⁹, ki predstavlja specifično razliko med človeško in živalsko vrsto, torej izključno značilnost človeka. Ferry (1998, 59-61) na ta način utilitarizmu očita pomanjkanje etične utemeljitve pojmov ugodja in trpljenja, saj obstoj interesov živali ne nujno tudi predpostavlja obstoj pravic, ki bi te interese ščitile. Martha Nussbaum (v Wenz 2007, 130) v utilitarizmu zazna odsotnost občutka za pravico, saj utilitarizem kot tak zagovarja maksimizacijo vsote sreče (največjega možnega števila "srečnih" bitij), do vprašanja njene distribucije pa ostaja indiferenten. Predpostavlja se torej, da je potrebno določeno število posameznikov žrtvovati za dobro večine?²⁰

Singer zagovarja enako upoštevanje interesov posameznikov, ki posedujejo sposobnost občutenja ugodja in bolečine, **Tom Regan** pa izpostavlja enakost inherentnih vrednosti, značilnih le za odrasle sesalce, saj so edini, ki posedujejo takšno neodtujljivo vrednost ne glede na njihove lastnosti in njihovo instrumentalno vrednost za človeka (Valentinčič 2003, 32–33). Vsi organizmi razviti do stopnje, ki jim zagotavlja določena duševna stanja in dispozicije (spomin, nagnjenja, čustva itd.), si pridobijo status subjekta življenja in jim zato pripada pravica do življenja, pravica do osebne svobode, fizične integritete in spoštovanja (Grajfoner v Regan 1999). Regan loči med moralnimi agenti (zavestni moralni subjekti, to so le ljudje) in moralnimi pacienti (tako ljudje kot živali). Slednji predstavljajo kategorijo bitij, ki so predmet moralne presoje, niso pa moralno zavestna bitja in nam moralne drže ne morejo vračati, odsotna je torej moralna recipročnost med človekom in živaljo. Kirn (2004, 165) v nasprotju z Reganom živalim odreka status moralnih subjektov in jim pripisuje status moralnih objektov, saj živali niso moralna bitja, ker ne posedujejo moralne drže.

Ker so po Reganovem mnenju živali subjekti svojega življenja zahteva brezkompromisno odpravo vseh oblik kršenja pravic živali; prepoved "tradicionalne" živinoreje, eksperimentiranja na živalih, lova na živali itd. Pri vseh teh oblikah izkoriščanja in mučenja živali pa Regan najbolj obsoja dejstvo, da je žival zreducirana na materijo oz. obnovljiv vir, ki koristi le človekovemu pohlepu (Regan 1989).

¹⁹ Nasprotje "praktičnega" uma predstavlja teoretični um oz. inteligentnost.

²⁰ »/.../ če torej predpostavimo, /.../, da je vse stvar dobro razumljenih interesov in da se spoštujejo le interesi, na kaj se potem opremo, ko zahtevamo žrtev, ki jo vedno predpostavlja bolj ali manj moralna drža?« (Ferry 1998, 61)

Opazimo lahko, da ekološka oz. ekocentrična etika poudarja predvsem holizem (tudi specizem), utilitarizem pa individualizem. Ekološka etika in utilitarizem sta torej različni gibanji in si včasih celo nasprotujeta oz. se med sabo izključujeta. Argument ekološke etike temelji predvsem na odnosih med ljudmi, saj ekologija izraža skrb za okolje kot posredno skrb za lastno vrsto. V takšni perspektivi so živali obravnavane kot segment okolja in so tako tudi pravno zaščitene, vendar ne kot posamezniki, temveč kot zaščitena živalska vrsta (specizem) ali kot del nekega ekosistema (holizem). Utilitarizem zagovarja subjektivne interese živali. Posamezen primer ekološkega živali je torej subjekt svojega lastnega življenja, predstavlja vrednoto samo po sebi in samo zase. Živali so v sklopu utilitarizma priznana pozicija subjekta, saj skuša regulirati odnos med človekom in živaljo, v nasprotju z ekološko etiko, ki skuša regulirati le odnose med ljudmi in tako le posredno tudi odnos človeka do celotne narave.

Ekofeminizem ali ekološki feminizem predstavlja gibanje, ki združuje ideje feminizma in skrajne ekologije, saj meni, da naj bi obstajala neposredna povezava med zatiranjem žensk in zatiranjem narave. Čeprav nekateri povezujejo ekofeminizem z globoko ekologijo²¹, pa Ferry (1998, 130–137) poudari, da ekofeminizem išče izvor sodobnih ekoloških problemov v androcentризmu (t.j. moška nadrejenost naravi in ženski) in ne antropocentrizmu (t.j. človekova nadrejenost naravi) zahodne patriarhalne družbe, kot je to značilno za globoke ekologe. Razlog zato se nahaja v dualizmu med moškim na eni strani, ki ga zaznamujejo duhovno, razum, človeško, kultura (in zgodovina), javno itd. in žensko na drugi, ki jo enači s telesnim, čustvi, nečloveškim oz. naravnim, zasebnim itd. Seveda "moške" karakteristike naj bi bile večvredne od "ženskih", saj je takšen dualizem proizvod "moške kulture". Izvor navedenih dihotomij naj bi neposredno izhajal iz razlik med spoloma in sicer ne med biološkima spoloma (sex), marveč družbenima spoloma (gender). Ker izvor ekoloških problemov in insenzibilnost zahodne družbe do živali izhaja iz "kulture moških", nam rešitev lahko ponudijo le ženske, saj so ostale zveste naravi. Sebe niso nikoli skrajno ločevale od narave, kar je

²¹ *Globoka ekologija* umešča človeka ponovno v naravo in ga dojema kot enakovrednega vsem ostalim živim bitjem, ekosistemom in naravnim procesom. Naravi priznava intrinzično vrednost, kar ji daje pravico do obstoja in ohranitve vseh njenih enakovrednih in soodvisnih delov. V nasprotju s *plitvo ekologijo*, ki predstavlja antropocentrično ekološko usmeritev in se zavzema za zagotavljanje človekovega zdravja in udobja, izpostavlja globoka ekologija predvsem ekocentrično etiko, ki ni antropocentrična in usmerja človekov odnos tako do različnih oblik življenja, kot tudi do vseh pogojev življenja (Kim 2004, 155).

seveda tudi posledica njihove reproduktivne vloge. Le povezanost z naravo nam zagotavlja tudi njeno spoštovanje. Vendar trditev, da je ženska bolj naravna od moškega, pomeni tudi zanikati njeno svobodo, ki velja za temeljno in izključno človeško lastnost. Na tej točki začutimo biološki determinizem, ki žensko enači z moškim, saj sta oba del iste vrste, t.j. človeštva. Žival ostaja determinirana z naravnimi zakonitostmi instinkta, človek pa se lahko instinktom oz. naravi do neke mere upre in se od nje osvobodi in ravno to mu daje možnost, da deluje moralno, tudi v odnosu do ostalih živih in/ali neživih delov narave.

Ekofeminizem predstavlja neke vrste alternativo globoki ekologiji, saj izvor sodobnih okoljskih problemov in človekove indiferentnosti v odnosu do okolja vidi v moško-središčni družbi (androcentrizem), torej v sodobni zahodni družbi, ki je oblikovana po meri moškega.

Filozofske postavke (ekocentrična etika, utilitarizem, ekofeminizem itd.) v interakciji s številnimi drugimi dejavniki, kot so: intenzivna, mehanizirana in vse bolj brezosebna industrija, zavedanje ekoloških problematik, vse večje izkoriščanje živali in njihovo popredmetenje (vojaški poizkusi, masovna živinoreja, ohranjanje bikoborbe kot turistične atrakcije,...) itn. so pripomogli k izoblikovanju številnih **gibanj za varstvo pravic živali**. Ta se zavzemajo lahko za pravice vseh živali (PETA-People for the Ethical Treatment of Animals, ALF-Animal liberation Front, ASPCA-The America Society for the Prevention of Cruelty to animals, itd.) ali le za posamezne živalske vrste oz. kategorije (WWF-World Wildlife Found, HFAC-Humane Farm Animal Care, SZS-Slovenska Zveza za Sokolarstvo in zaščito ptic ujed, CWF-Compassion in World Farming itd.). Med sabo se organizacije ne razlikujejo le po vrstah oz. kategorijah živali, za katere se zavzemajo, temveč tudi po področjih delovanja (pravo, politika, aktivizem na terenu itd.). Organizacije med sabo nemalokrat zapadejo v konflikte in nasprotovanja, kar je po besedah Valeria Pocar (2005, 63) značilnost vseh gibanj, ki se ukvarjajo z na novo porajajočimi vprašanji oz. problemi. To je predvsem posledica načina reševanja živali v stiski in različnega razumevanja interesov živali oz. usklajevanja le-teh z interesi človeške družbe; človek tudi danes ni pripravljen bistveno spremeniti svojih življenjskih navad, s katerimi bi olajšal življenje ostalih živih bitij.

Človekova solidarnost in pripravljenost do sprememb ostaja le na deklarirani ravni, praktično delovanje ljudi pa se bistveno ni spremenilo²². Gibanja za pravice živali zato pozivajo ljudi k spreminjanju svojih navad; seveda nekatera radikalneje kot druga. Nemalokrat takšna gibanja zaradi njihovih požrtvovalnih in/ali kontroverznih akcij sprožajo v ljudeh mešane občutke, ki so najpogosteje razpeti med na eni strani razumevanjem in sočutjem ter na drugi obsojanjem in zavračanjem. Vendar bistven pomen takšnih iniciativ je, da svetovno javnost pozivajo k premisleku o upravičenosti in moralnosti človeške družbe v ravnanju z živalmi. Največji medijski odmev še vedno dosegajo reševanja posameznih primerkov ogroženih živalskih vrst, o dobrobiti živali v reji (za prehrano, krzno in hišne ljubljence), v laboratorijih, cirkusih itd. pa mediji pišejo redkeje. Več informacij o slednjih lahko zasledimo le preko spletnih portalov gibanj za pravice živali, knjigah in dokumentarnih filmih, ki so večinoma še vedno dostopni le preko spletnih strani. Očitno je tudi, da ne gre za zasledovanje načel utilitarizma, to pomeni maksimizacije vsote sreče (živali in ljudi) v svetu, temveč za iskanje sočutja ljudi do posameznih osebkov določene živalske vrste.

V 20. stoletju je torej značilno oblikovanje številnih mednarodnih okoljskih gibanj oz. organizacij (vladnih in nevladnih) in mednarodnih okoljskih sporazumov²³ (Frank, Hironaka, Shofer v Kirn 2004, 211), ki pričajo o zavedanju ljudi o globalnosti ekoloških problemov in pomenu skupnega reševanja le teh. Kirn (2004, 218) poudarja, da si globalizacija ekološke zavesti, ki zagovarja biotsko in družbeno-kulturno raznolikost, stoji navzkriž z načeli globalne ekonomske zavesti. Slednja dojema svet kot enoten kulturni prostor, v katerem vladajo zakonitosti svobodnega globalnega trga. Posledica globalizacije je med drugim specializacija posameznih območij in določenih podjetij v pridelavo oz. rejo posameznih rastlinskih ali živalskih vrst. Govorimo torej o monokulturah, ki postajajo prevladujoče vrste v kmetijstvu in sicer na račun izpodrivanja avtohtonih domačih in divjih vrst. Tako gojitev monokultur in ločitev

²² To dejstvo potrujeta tudi Pocar in Consonni v raziskavi, kjer sta spraševala anketirane osebe; ali je upravičeno ali neupravičeno povzročati živalim trpljenje. Več kot tri četrtine anketiranih je trdilo, da je potrebno vedno preprečiti oz. se izogniti ravnanju, s katerim bi lahko povzročili trpljenje živali. Ob predložitvi konkretnega primera, t.j. eksperimentiranje na živalih v imenu medicine, kjer povzročanje trpljenja živali lahko vodi v koristi za človeka, pa se stališče anketirancev bistveno spremeni. Samo loseba na 3 anketirane zagovarja stališče, da tudi v takšnih primerih je zadajanje bolečine živalim neupravičeno oz. potrebno ga je preprečiti (več v Pocar 2005, 70–71).

²³ Svetovna deklaracija o pravicah živali, Manifest za etiko različnih vrst (*Manifesto per un'etica interspecifica*), Mednarodna konvencija o ureditvi kitolova, Evropska konvencija za zaščito živali za zakol itd.

živinoreje od poljedelstva ima (morda) ekonomske prednosti, ne pa tudi ekoloških. Zaradi napredka na področju transporta in komunikacije se prostor in čas skrčita, nove tehnologije prodirajo v vse faze od produkcije, predelave, pa vse do konzumacije nekega izdelka. Končni izdelki tako prihajajo na naše krožnike lahko v najkrajšem možnem času iz oddaljenih krajev, še vedo sveži ali dodobra predelani, v prepoznavni ali tudi neprepoznavni obliki, torej v vseh možnih oblikah, ne glede na posledice, ki jih "plačuje" okolje in s tem posredno tudi človek. Degradacija okolja se dogaja povsod po svetu ne glede na njen izvor, zato postaja okoljska problematika, katere veliki krivec je tudi živinoreja, ena ključnih nalog **globalnih politik in ekonomij**. Procesi globalizacije tako dobivajo različne razsežnosti: ekonomsko, tehnično, okoljsko, socialno-politično, kulturno in etično (Kirn 2004, 211).

20. stoletje postane stoletje izzivov, saj industrija, ki temelji na znanstvenih inovacijah oz. znanosti na sploh, ne predstavlja več absolutno dobro; na plan namreč prihajajo njeni nepredvideni stranski učinki. V vsej dosedanji zgodovini so tveganja in nevarnosti izvirala iz neznanja, sedaj pa je znanje tisto, ki povzroča tveganja (Kos 1997, 93). Zaupanje v nezmotljivost ekspertnih sistemov torej upada.

Ekocentrična etika, ekofeminizem, gibanja za varstvo pravic živali, globalne politike itd. nam jasno nakazujejo, da skrb za okolje narašča, saj se človek vse bolj zaveda lastnih pomanjkljivosti in nezmožnosti kljubovanja preostali naravi.

2.8 Sklep

Kratek vpogled v zgodovino nam razkriva, kje tičijo vzroki za različno vrednotenje in različne vloge živali skozi zgodovino človeštva; skladno s spreminjanjem načina življenja in dožemanja sveta, se je spreminjala tudi vloga živali v življenju ljudi. Skozi celotno zgodovino je prevladoval utilitarističen in antropocentričen odnos ljudi do narave. Antropocentrizem povzdiguje človeško vrsto nad ostalimi živimi bitji. Človek postane merilo vsega, živali in ostala živa bitja pa le sredstvo za zadovoljevanje njegovih potreb. Antropocentrizem velja za glavnega krivca neomejenega izkoriščanja narave ter posledično tudi krutega ravnanja z živalmi. Njegov začetki po mnenju Kirna

(2004, 180) segajo že v obdobje nastajanja poljedeljske in mestne kulture. Judovsko-krščansko izročilo in grška antična misel pa antropocentrizem dokončno utemeljita in utrdita v zahodni družbi. Vendar je na tem mestu potrebno dodati, da je bila tudi kultura lovcev in nabiralcev utilitaristično naravnana, namreč človekov odnos spoštovanja in povezanosti z naravo ter čaščenje slednje je le odraz strahu pred neznanim oz. nepredvidljivem, kot so: pojav bolezni, smrt, nepredvidljivost in nezmožnost obvladovanja naravnih pojavov itd. Strah je tisti, ki je do neke mere človeku narekoval spoštovanje do narave. O tem nam jasno pričajo jamske poslikave le največjih in najnevarnejših živali (mamuti, bivoli, konji itd.), manjših živali, čeprav so se tudi z njimi prehranjevali, pa ni upodobljenih (Morris 1994, 17).

S pojavom moderne znanosti ter mehanicistične podobe narave se dokončno opusti judovsko-krščanska tradicija, ki je prevladala v srednjeveški Evropi. Tako človek ni več od Boga določen gospodar na zemlji, temveč postane sam središče sveta; sam svoj gospodar, ki razpolaga z vsemi naravnimi dobrinami. V odgovor na neomejeno izkoriščanje narave, ki temelji na želji po maksimizaciji človekovega ugodja ter tehnološkem in ekonomskem napredku se začno pojavljati misleci in strokovnjaki, ki nasprotujejo krutosti do živali, njihovemu izkoriščanju in zagovarjajo razširitev morale tudi na ostala živa bitja, zlasti na živali. Kot glaven argument za razširitev moralnih načel in pravic na živali so izpostavljali podobnosti med človeško in živalsko vrsto: možnost občutenja bolečine in ugodja ter trpljenje. Te skupne lastnosti zavezujejo ljudi k moralnim dolžnostim do živali ter obenem predstavljajo tudi glavni argument zagovornikov živali (različna gibanja, organizacije in misleci) v današnjem času. Človek tudi v 21. stoletju ostaja antropocentrično naravnani, lastno vrsto še vedno privilegira pred ostalimi živimi bitji, čeprav je mogoče tudi že zaslediti določen napredek na področju zaščite živali: zakoni za zaščito živali, vse več sodnih obravnav, vse več aktivnih gibanj in organizacij, pobude EU za zmanjšanje števila živali v poskusne namene ter ukinitvev baterijske reje kokoši nesnic do leta 2012 in še bi lahko naštevali. Vsi navedeni ukrepi oz. predlogi za izboljšanje položaja živali nam pričajo o zavesti človeka, da se živalim zadaja nepotrebno trpljenje. To zavest pa človek v vsakdanjih situacijah, morda zaradi komoditete ali zaradi kateregakoli drugega razloga, najpogosteje potlači oz. podredi užitkom in svojim lastnim prioritetam. Pravice živali so pomembne, a vendar ostajajo sekundarnega pomena.

3 NE/ETIČNOST DRUŽBENIH ODNOSOV DO REJNIH ŽIVALI

Zgodovinska analiza odnosa ljudi do živalskega sveta nam je jasno pokazala, da antropocentričnost sodobne zahodne družbe izhaja iz dolge tradicije vrednot in navad človeštva. Človek je določene vrste živali (vedno) zaznaval kot sredstvo za doseg lastnih interesov in želja. S procesi udomačitve je vzpostavil tudi razmerje lastništva oz. žival je pridobila status lastnine (zasebne, nacionalne, itd.). Rejne in hišne živali tako vstopajo v sfero zasebne lastnine, kjer je kontrola nad vedenjem ljudi do živali otežena, saj pravica do zasebnosti in osebne lastnine ostaja ena izmed temeljnih vrednot in pravic vsakega posameznika v zahodnih-demokratičnih družbah. Vendar je položaj rejnih živali najbolj zaskrbljujoč, saj se njihovo število iz leta v leto močno povečuje, skladno z vse večjim povpraševanjem po mesnih izdelkih in ostalih iz živali pridobljenih dobrin. Obenem ostaja reja živali tudi ena izmed najbolj razširjenih, "nujno" potrebnih in ekološko zaskrbljujočih gospodarskih panog, katerih delovanje v prvi vrsti usmerjajo dobičkonosnost oz. produktivnost. Zaradi vse večjih potreb po živalskih produktih so živali postavljene v nezavidljive življenjske pogoje, kjer so njihove primarne potrebe (etološke in fiziološke) podrejene sekundarnim človeškim potrebam (užitek v raznovrstnih jedeh živalskega izvora, nošenje krzna itd.).

Položaj rejnih živali se je poslabšal s pojavom zaprte reje (v 16. stoletju, predvsem v 18. stoletju), zlasti pa s kasnejšim razmahom masovne in intenzivne farmske reje (v petdesetih letih 20. stoletja). Intenzivna farmska reja predstavlja po besedah Strassolda (1996,146–204) del agro-industrije, t.j. kmetijstva, ki postaja vse bolj podobno ostalim industrijskim panogam, saj stremi k masovni proizvodnji (intenzivna reja na omejenih območjih) in dobičkonosnosti (racionalizacija dela). To dosega s pomočjo elektrifikacije (kontrola naravnih procesov živali in življenjskih pogojev živali) in mehanizacije (hranjenje in napajanje živali), kemije (uporaba antibiotikov pri obolelih živalih ter pesticidi in herbicidi za pridelavo krme), intenzivne izrabe omejenih in prilagojenih površin za vzrejo, hitrih in učinkovitih transportnih ter komunikacijskih sredstev, znanstvenih inovacij na področju selekcije živalskih vrst (genetika) itd.

S pojavom intenzivne reje živali v petdesetih letih 20. stoletja se začno oblikovati tudi kritike obstoječih intenzivnih sistemov. Prvi odziv proti intenzivni reji živali se pojavi leta 1964 s knjigo *Živalski stroji (Animal Machine)* avtorice Ruth Harrison. V knjigi

avtorica opisuje in problematizira predvsem rejo piščancev za meso (pitovnih piščancev), rejo kokoši nesnic v baterijskih kletkah in vzrejo telet za belo meso. Avtorica je tako sprožila močan odziv javnosti, saj so ljudje spoznali, da je trpljenje živali vseprisotno in da ni le odraz namerne krutosti ljudi do živali (Siard 2008, 2). Tako so se pojavile številne pobude za raziskovanje dobrobiti živali, med katere spada tudi Brambellova komisija (*Brambell Committee*). Ta se je zavzemala za multidisciplinarno raziskovanje dobrobiti živali, ki naj bi zajemalo tako fizično kot tudi mentalno stanje živali. Komisija je izoblikovala 5 pogojev (*five freedoms*), ki določajo dobrobit živali. O navedenih petih pogojih in njihovi dopolnitvi oz. preoblikovanju bo več govora v nadaljevanju naloge (poglavje 4.2.2).

Čeprav intenzivni reji največkrat očitajo slabe življenjske pogoje za živali, kot so: velika gostota naselitve, osiromašeno okolje, za živali skrbi relativno majhno število ljudi, zato individualni živali in njenim potrebam ni namenjeno dovolj pozornosti, intenzifikacija vseh naravnih življenjskih procesov živali, kratka življenjska doba itd., pa ji nekateri pripisujejo tudi pozitivne lastnosti: ohranitev obsežnih naravnih površin, ki bi v primeru ekstenzivne reje bile namenjene za pašo živali²⁴, nižje cene živalskih živil, zaščita rejnih živali pred plenilci in neprimernimi klimatskimi pogoji itd. Vendar ostaja z vidika dobrobiti živali takšna oblika reje najmanj primerna. Poleg intenzivne farmske reje so, sicer v manjšem obsegu, prisotne še majhne kmetije (manj živali daje možnost kmetu, da se bolje odziva na potrebe živali) in ekstenzivni sistemi reje na prostem (omogoča izražanje naravnih oblik obnašanja živali), ki pa zaradi nezmožnosti tržne konkurence intenzivni reji ostajajo še vedno v manjšini.

²⁴ Vidrih Tone zagovarja pašo živali kot možnost, vsaj ponekod (Kras), ohranitve naravne in kakovostne pokrajine ter bolj etične reje živali. Prednosti paše so sledeče: 1. pašna reja živali mnogo cenejša od hlevske; 2. je manj dela s hranjenjem in napajanjem živali (več prostega časa za kmeta); 3. bolj kakovostno življenje živali, saj je pašna reja bolj naravna kot hlevska. Tako se žival lahko prehranjuje z njej primerno hrano (travnate zeli in ne žitarice) in zadovoljuje lastne etološke potrebe; 4. ohranjanje pokrajine in vzdrževanje biotske raznovrstnosti: iztrebki živali vračajo zemlji rastlinska hranila, preprečevanje požarov z zmanjšanjem količine odmrlih organskih snovi, ohranjanje rastlinske raznovrstnosti z uravnavanjem in omejevanjem najbolj zastopane rastlinske vrste (zeli, grmovje), nadzorovana paša rejnih živali stran od naselij lahko pripomore tudi k zadrževanju divjih prežvekovalcev in posledično tudi zveri izven naselij ljudi; 5. bolj zdrave in odporne živali, kar pripomore tudi k večji odpornosti ljudi, saj le meso in mleko živali vzrejenih na pašnikih, vsebujejo snovi, ki preprečujejo razvoj rakastih obolenj in bolezni srca in ožilja itd. (Vidrih 2005, 148–167).

Za zadovoljevanje vse večjega povpraševanja po mesnih izdelkih ni zadostovala le racionalizacija reje živali, marveč tudi njihov zakol. Tako so se v 19. stoletju po besedah Paule Young Lee (2008) začele oblikovati in vse bolj uveljavljati mestne klavnice, zgrajene na obrobjih večjih evropskih in ameriških mest (Pariz, Berlin, Chicago itn.). Njihov namen ni bil le povečanje zakola in s tem skladno povečanje količine mesnih izdelkov, ampak tudi izboljšanje higienskih pogojev pridobivanja in vzdrževanja mesa, zmanjšanje možnosti okužb kot posledica konzumacije starega ali okuženega mesa ter izboljšanje življenjskih pogojev ljudi v mestu z odpravo smradu in odpadnih voda ter predvsem zaščito človeške 'občutljivosti' pred prizori zakola, smrti in krvi. Klavnica je tako predstavljala prostor in način pridobivanja poceni mesa, dostopnega vsem družbenim slojem. Obenem je postala tudi institucija, ki je redefinirala odnos človeka do narave; tako človeku za preživetje ni bilo več potrebno poznavanje naravnih zakonitosti, klavnica pa postane legitimiziran prostor smrti in nasilja²⁵. Klavnica in do neke mere tudi intenzivna reja predstavljata področje, ki se mu družbena etika izogne in s tem prepreči soočanje ljudi z eksistencialističnimi in etičnimi vprašanji odnosa človeka do živali in narave nasploh. Ravno zato ostajajo vrata klavnic najpogosteje zaprta željnim zunanjim opazovalcem.

Pri analizi etike ljudi do živali v reji so pomembni vsi členi od vzreje živali pa do konzumacije živalskih izdelkov. To pomeni, da nista le rejec in potrošnik ključna dejavnika pri določanju pogojev vzreje in zakola živali, temveč tu igrajo pomembno vlogo še podjetja, ki se ukvarjajo z genetiko in farmacijo, proizvodnjo krme, strojev in robotov za upravljanje z živino ter seveda tudi vmesni akterji, kot so: veterinarji, mesarji, trgovska podjetja, mediji in politika. Reja in zakol živali sta postala le vmesna stadija agro-industrije; torej od spočetja živali pa do konzumacije njenega mesa potekajo številni procesi, ki jih določajo različne industrijske panoge. Produktivnost in konkurenčnost ostajata ključna dejavnika pri določanju standardov živali v reji in

²⁵ Zanimiva je misel Paula Young Lee izpeljana iz ideje švicarskega arhitekta in urbanista Charles-Eduard Jeanneret-Gris, poznanega pod samooklicanem imenu Le Corbusier. Slednji je izjavil, da je hiša (oz. dom) »a machine for living in« Young Lee pa doda, da je klavnica »machine for dying in« (Young Lee 2008, 4). Tako hiša (dom) kot klavnica predstavljata simbol modernih metropol, le da je hiša zaradi svoje pozitivne konotacije in pozitivnih človeških odnosov znotraj nje, ostala predmet razprave in spominjanja. Klavnica pa, kot prostor nasilja in nehumane logike institucionalnega nadzora in represije bitij brez političnih pravic, ostaja predmet konsenzualne pozabe.

načinu zakola le-te. Kljub temu si organizacije za dobrobit in pravice živali (CWIF, PETA itd.) ter Evropska Unija (EU) prizadevajo za izboljšanje razmer bivanja rejnih živali v intenzivnih sistemih ter hkrati promovirajo alternativne oblike reje.

Reja in zakol živali nam porajata številna etična vprašanja, ki se nanašajo na sledeče tematike:

- pravice živali in (moralne) dolžnosti človeka do živali,
- upravičenost reje in zakola živali za potrebe ljudi,
- konzumacija živalskega mesa,
- definicija dobrobiti živali,
- genetski inženiring,
- profitna logika in intervencija ne/vladnih institucij, ter
- okoljske posledice masovne reje.

3.1 Pravice živali in/ali moralne dolžnosti ljudi

Zahodna misel glede percepcije živali, dodeljevanja pravic živalim in dolžnosti ljudi v odnosu do živali ostaja razcepljena v sledeče filozofske postavke, o katerih je bil govor res da že v 3. poglavju, vendar je za razumevanje odnosa človeka do živali pomembna delitev pravic (živali) in dolžnosti (ljudi), ki jo sistematično podaja Valerio Pocar v knjigi *Gli animali non umani* (Pocar 2005, 14–25):

1. Živali niso čuteča bitja, zato ne morejo biti nosilke oz. imetnice pravic, posledično tudi človek do njih nima nobenih dolžnosti. Ta trditev izhaja iz antropocentrizma, saj kot ključen kriterij priznavanja moralnega statusa določa posedovanje (neumrljive) duše in razuma . (Biblija, Aristotel, Descartes)
2. Živali so čuteča bitja, kljub temu da ne morejo biti nosilke pravic, pa lahko predstavljajo objekt dolžnosti in spoštovanj za človeka. Žival torej ni subjekt morale sama po sebi, zato lahko govorimo le o posrednih dolžnostih človeka do živali. Posredne dolžnosti do živali predstavljajo direktne dolžnosti do pripadnikov lastne vrste in boga, saj tako omogočajo preprečitev prenosa nasilja in krutosti iz živali na soljudi ter zaščito človeške občutljivosti pred prizori nasilja in krvi. (Akvinski, Montaigne, Kant)

3. Živali so čuteča bitja, zato so tako nosilke živalskih pravic kot tudi objekt dolžnosti in spoštovanja za človeka. Edina izmed treh filozofskih postavk priznava pravice živalim in dodeljuje tako posredne kot neposredne dolžnosti ljudem ter se osvobaja okov antropocentrizma. Vključuje pa tri različne smeri:
- »morale della simpatia« oz. etika sočutja in prijaznosti: živalim priznava zmožnost občutenja ugodja in bolečine, zato živali posedujejo neke vrste intelekt, ki je v primerjavi s človeškim manj razvit. Vendar sočutje kot bistven kriterij naj bi vodilo človeka v varstvo živali. Takšen pogled postavlja morda dober argument za opredelitev dolžnosti ljudi do živali, ne pa za dodeljevanje pravic slednjim. (Hume, Schopenhauer²⁶)
 - »morale dell' utilità« oz. utilitarna etika: se opira na podobnosti med človekom in živaljo in na tej osnovi kot bistven kriterij dodeljevanja pravic živalim in dolžnosti ljudem prepozna pri obeh vrstah zmožnost občutenja trpljenja (bolečine) in ugodja. Zagovarja se mnenje, da podobni primeri morajo biti podobno obravnavani in upoštevani. Enako upoštevanje različnih bitij lahko vodi v dodeljevanje različnih pravic. (Bentham, Singer)
 - »morale del valore« oz. etika vrednot: poudarja pomen intrinzične vrednosti vsakega posameznika (tako živali kot ljudi) in tako posledično priznava živalim status subjekta življenja (*subject-of-a-life*). Temeljna pravica, ki jo Regan zahteva za vsa bitja, ki posedujejo inherentno vrednoto, je pravica, da niso nikdar zreducirana na materijo oz. vir, ki koristi drugim (človeškemu pohlepu). (Regan)

Področje človekovega odnosa do živali je izredno kompleksno, kar nam jasno nakazujejo tudi zgoraj navedene filozofske postavke. Razširitev moralnih dolžnosti in v nekaterih primerih tudi pripis pravic živalim temelji na iskanju podobnosti (t.j. posedovanje interesov ter zmožnosti občutenja ugodja in bolečine) med živalsko in človeško vrsto ter izpodbijanjem razlik (odsotnost neumrljive duše ter najpogosteje razuma) med njima. Vendar številni so avtorji (Singer, Regan, Masson, Cavalieri itd.), ki odsotnost razuma pri živalih izpodbijajo z argumenti, da znake inteligence lahko opazimo tudi pri posameznih živalih (višji in odrasli sesalci, ptice, delfini itd.). Euan

²⁶ Arthur Schopenhauer (1788–1860) je nemški filozof, ki je trdil, da je brezpravni položaj živali in posledično neetično ravnanje ljudi z njimi posledica surovosti in barbarstva zahodnega sveta.

Macphail in Stephen Budiansky (v Moussaieff Masson 2005, 96) pa zagovarjata trditev, da so vse živali inteligentne (le) toliko, kolikor jim zadostuje oz. kolikor potrebujejo za preživetje v naravnem okolju.

Iskanje podobnosti med človekom in živaljo torej predstavlja temelj za uveljavitev razširjene etike (oz. razširjene moralne skupnosti), ki dodeljuje pravice živalim in dolžnosti ljudem. Nesmiselno je na tem mestu izpostavljati nezmožnost moralne držbe živali in odsotnost ali nižjo stopnjo razvitosti razuma pri živalih v primerjavi s človekom, saj bi lahko kot protiargument navedli teorijo marginalnih primerov (Singer 2003; Kim 2004; Cavalieri 2006; Mason in Singer 2007; Wenz 2007). Marginalni primeri izpodbijajo večvrednostni princip človeške vrste (specizem), ki le sebi pripisuje razum, mišljenje, samozavedanje in sposobnost izražanja lastne volje (t.j. sposobnost govora oz. jezik). Pri nekaterih pripadnikih človeške vrste (novorojenčki, mentalni bolniki, ljudje v vegetativnem stanju) so navedene sposobnosti omejene oz. odsotne, kljub temu pa jim ne odrekamo nobene izmed človekovih pravic. Ravno takšni primeri nam jasno pokažejo, da je človeška družba še vedno prežeta s specizmom človeške vrste. Skupna lastnost vseh ljudi torej ni razum, temveč sposobnost občutenja ugodja in bolečine in ravno to dejstvo potrjuje biološko sorodnost človeka in živali.

Nasprotniki gibanj za dodelitev pravic živalim najpogosteje zagovornikom pravic živali očitajo dodeljevanje človekovih pravic, vendar to ni res, saj živali ne morejo posedovati pravice do volitev, svobode govora, šolanja itd. Enakost, ki jo zagovorniki pravic zagovarjajo ne zadeva pravic, temveč enako upoštevanje analognih interesov (Mason in Singer 2007, 283). Vsa živa bitja, ki so sposobna občutenje ugodja in bolečine bodo skušala na vso moč se izogibati oz. preprečiti bolečino in dosehati ugodje, ne glede na razlike, ki obstajajo med njimi.

Premoč oz. dominantnost človeka nad živaljo je ena izmed temeljnih razlik med njima. Vendar tudi kriterij premoči človeške vrste nad ostalim življenjem ne vzdrži kot argument, ki bi legitimiziral dominanco človeka ali upravičeval negacijo živalskih pravic (Pocar 2005,44–45). Takšen argument premoči bi bil posledično lahko ogrožajoč tudi za same človekove pravice in diskriminatoren do posameznikov ali družbenih skupin, saj neenakomerna razporeditev moči velja tudi znotraj stratificirane človeške družbe. Na tej točki je potrebno poudariti, da so pravice postavljene kot sredstvo zaščite

interesov tistih brez moči. V preteklosti so med drugim služile za odpravo diskriminacije na osnovi spola (seksizem), rase (rasizem) in starosti (*ageism*²⁷), danes pa se nekateri zagovorniki pravic živali zavzemajo tudi za odpravo diskriminacije živali, t.j. specizma. Po mnenju Valentinčiča (2003, 57) prenos moralne dolžnosti, da se zaščiti šibkejše, v naravi ne vzdrži, saj naj bi predstavljal grob poseg v naravno selekcijo in v prehranjevalno verigo. Vendar problematizira se ne odnosa med različnimi živalskimi vrstami, saj živali nimajo moralne drže in posledično tudi moralnih dolžnosti ne. Problematizira se lahko edino človeški odnos do narave in posledično do živali. Človek je edino bitje, ki poseduje zavest in je zmožno moralne drže, toda ne vselej (Kirn 2004, 165); marginalni primeri.

Očitno je, da so moralna dejanja v večji meri usmerjena proti tistim, ki jih definiramo kot »človek« oz. »mi«, kot proti tistim, ki jih definiramo kot »živali« oz. »oni«, čeprav veliko ljudi v zahodnem svetu zahteva več pravic in večjo zaščito zlasti hišnih in družnih živali. To morda pomeni, da večja prisotnost živali v življenju ljudi in pogostejši (ali stalni stiki) med človekom in živaljo, pripomore k višji stopnji zavedanja fizioloških in etoloških potreb živali in priznavanja živalskih pravic. Broom (2010) zagovarja argument, da izkoriščanje živali za lastne potrebe nujno vključuje dejstvo, da imamo do njih tudi določeno odgovornost; za zagotavljanje dobrobiti živali torej ne zadostuje pristop z vidika uporabnosti živali, temveč je tudi nujno potrebna vključitev etičnega vidika. Etično ravnanje ljudi in zakonodaja bi po mnenju Brooma torej morala izhajati iz dolžnosti vsake osebe, da deluje na sprejemljiv način do drugih oseb in vsake živali, ki jo uporabi za lastne potrebe. Izkoriščanje živali torej samo po sebi zahteva, da vzpostavimo določen etičen odnos.

Tudi Morris (1994, 10–11) trdi, da ima človek dolžnosti v odnosu do živali, vendar naj bi mu le te nalagala naravna pogodba oz. naravni dogovor (*contratto animale*²⁸), ki velja ne le med človekom in živaljo, marveč tudi med različnimi živalskimi vrstami.

Pregled teorij predstavlja obenem tudi različna mnenja javnosti, zato je področje dodeljevanja pravic živalim in dolžnosti ljudem do živali pogostokrat predmet razprave tako v medijih, javnosti, politiki, kot tudi znanosti. Če jim ljudje danes še vedno

²⁷ *Ageism* je izraz, ki ga uporabi Valerio Pocar (2005, 34).

²⁸ *Contratto animale* ali naravna pogodba se med živalmi kaže na način naravnega zmanjšanja razmnoževanja pripadnikov določene živalske vrste, katerih število nevarno naraste. Navadno gre za manjšo spolno aktivnost živali ob hkratnem znižanju potencialne plodnosti živali.

odrekamo pravice, pa jim ne moremo odrekati bioloških in etoloških potreb, kar nujno vodi v vzpostavitev etičnega odnosa ljudi do živali in posledično opredelitve dolžnosti ljudem; vsaj tistih dolžnosti, ki vodijo k preprečevanju trpljenja, tako fizičnega kot psihičnega.

3.2 Etične dileme reje in zakola živali ter konzumacije mesa

V sodobni zahodni družbi se človek sreča oz. sooči z rejnimi živalmi le ob hranjenju, torej z njenim mrtvim delom ali ob nošenju enega izmed njenih usnjenih ali krznenih delov. Zrezek, salama ali kakršenkoli drug produkt živalskega izvora je preko različnih faz agro-industrije predelan v produkt, ki daje vtis, da nima nič skupnega z njenim izvorom, torej z živaljo. Tako nam omogoča, da se pri njegovem uživanju ne soočamo z etičnimi vprašanji izvora mesa in tehnik njenega pridobivanja. Ravno takšen odnos do (obilice in raznovrstne) prehrane dostopne zahodnemu človeku nam jasno nakazuje na odtujitev človeka od narave. Umik rejnih živali iz vsakdanjega življenja ljudi posledično pomeni veliko izgubo v smislu kulture, vrednot, razumevanja življenja v skupnosti (Siard 2008, 1) in znanja. Nepoznavanje življenjskih razmer živali v reji oz. ignoranca potrošnikov koristi zlasti mesni industriji in posredno seveda tudi potrošniku samemu, kateremu v družbi zasičeni z informacijami in pričakovanji, ni potrebno odpirati in problematizirati še enega izmed potencialno zaskrbljujočih moralnih področij, ki obenem predstavlja tudi področje komoditete in užitkov.

Nepoznavanje dejanskih razmer v reji je posledica fizičnega oddaljevanja reje od potrošnikov in po mojem mnenju tudi konsenzualne ignorance samih potrošnikov ter stereotipno predstavljanje kmečkega okolja, ki temelji na predstavah iz preteklosti, kot so: male kmetije z živalmi različnih vrst in različnih generacij, ki živijo v harmoniji s človekom in naravnim okoljem. Zato so pakirani živalski izdelki ponavadi okrašeni s prizori harmonije naravnega okolja z rejnimi živalmi; na tetrapakih za mleko so krave, ki se pasejo na zelenicah v visokogorju, embalaža za jajca s prizori kokoši, ki prosto capljajo na okrog in kljuvajo zrnje itd. Tudi filmi, risanke in pravljice nas že od malega bombardirajo z napačnimi predstavami razmer v reji živali ter nam (potihoma) vsiljujejo dvojne standarde za ravnanje z različnimi kategorijami živali: »družne« živali in rejne živali. Ravno to dejstvo, da otrokom podajamo napačno predstavo o razmerah rejnih

živali, nam dokazuje, da je ravnanje z njimi problematično z etičnega vidika. Otroka skozi celotno otroštvo ščitimo pred prizori nasilja in drugimi oblikami etično spornega ravnanja človeštva, to pa zato, da podaljšamo njihovo obdobje »brezskrbnega otroštva«. Uporabnost živali nam narekuje način ravnanja z njimi, kar je težko upravičiti na nek racionalen način (Siard 2008, 13), ne da bi pri tem naleteli na izpraševanje lastne vesti. Ob vsem tem je potrebno izpostaviti tudi vlogo medijev, ki le redkoma poročajo o življenjskih razmerah rejnih živali. Večina novic, ki jih zasledimo v medijih, poroča o nenavadnih dogodivščinah divjih in hišnih živali ter o ogrožanju živalskih vrst in uspešnosti človeka pri reševanju le-teh, za izumiranje katerih je najpogosteje kriv ravno njen reševalec – človek. Novice, ki pa se ukvarjajo z rejnimi živalmi, poročajo o nenavadnih pobegih živali pred smrtjo in nesrečah na farmah, kjer se ne problematizira dejanskega trpljenja živali temveč finančno škodo, ki jo lastnik utrpi.

Po drugi strani lahko opazimo vse večjo skrb za dobrobit živali, tako v znanstvenih kot političnih ter posledično tudi komercialnih krogih. Dobrobit živali je sprva bila enačena s produktivnostjo, vendar zaradi pojava številnih bolezni in anomalij pri živalih ter polemiziranju s strani zagovornikov pravic živali in znanstvenikov, se pojem dobrobiti razširi na zdravje živali, odsotnost trpljenja ter celostno povezavo živali z okoljem (Siard 2008, 8). Standardi za zagotovitev dobrobiti živali so se resda dvignili, vendar v praksi ostaja dobrobit živali še vedno podrejena ekonomskim interesom, ki niso le interesi velikih korporacij, temveč tudi potrošnikov, ki v veliko primerih še vedno raje posegajo po cenejših in obenem etično spornih artiklih z vidika dobrobiti živali. Kljub temu pa dandanes obstajajo različni kriteriji izbere prehrabnih artiklov, ki so najpogosteje posledica širših socialnih, etičnih, okoljskih, religioznih in kulturnih nazorov. To pomeni, da so tudi navade potrošnikov raznolike in kompleksne. Diferencirano povpraševanje tako zahteva tudi raznoliko trgovsko ponudbo, ki glede na zahteve potrošnikov postavlja kriterije tako klavnicam kot tudi rejcem in se obenem pogaja s političnimi avtoritetami ter išče ustreznejše rešitve s pomočjo znanstvenikov z različnih področij.

3.2.1 Postopki reje in zakola živali

Povpraševanje po mesu na zahodu narašča že od pojava industrializacije, ki je pripomogel k višjemu standardu ljudi in posredno do večje porabe mesa. Nižanje cen živil in višji prihodki so torej spremenili prehrabene navade ljudi. Povečalo se je in se še vedno v svetovnem merilu povečuje kot posledica večanja kupne moči ljudi držav v razvoju, zlasti povpraševanje po beljakovinskih živilih živalskega izvora (meso, mleko, jajca). Po ocenah FAO (Food and Agriculture Organization of United Nations) naj bi se od leta 2001 do leta 2050 konzumacija mesnih in mlečnih izdelkov podvojila (Compassion in World Farming 2008, 6). To pomeni, da bo današnje število 60 milijard rejnih živali naraslo na 120 milijard do leta 2050. Ob tem se mi seveda poraja vprašanje, kako zadostiti takšnemu povečanju povpraševanja po izdelkih živalskega izvora ob hkratnem višanju standardov dobrobiti živali v reji? Odgovor lahko najdemo le v obstoječih intenzivnih sistemih reje živali, ki pa ostajajo predmet etičnih, znanstvenih, političnih in ekonomskih razprav in pogajanj.

Postopki reje in zakola živali obsegajo širok spekter strokovnih in etičnih razprav, ki zahtevajo tehtne rešitve in medsebojna pogajanja. Danes najbolj razširjen sistem reje živali ostaja intenzivna farmska reja, ki omogoča maksimizacijo produktivnosti in minimizacijo stroškov, vendar vse to na račun psihičnega in fizičnega zdravja živali. Velika gostota naselitve, pusto in neprimerno okolje ter selekcijski programi, usmerjeni v večjo donosnost in hitrejšo rast zanemarjajo potrebe živali (biološke, etološke itd.).

P. Sandøe in sodelavci (v Siard 2008, 3–4) ugotavljajo prednosti in slabosti intenzivnih sistemov reje živali v primerjavi s preteklostjo. Izboljšave naj bi bile opazne vsaj na treh področjih:

1. Prehrana. V preteklosti so se kmetje pogostokrat soočali s težavami glede količine in kakovosti krme.
2. Uhlevitev. Hlevi v preteklosti so bili temni, vlažni in slabo zračni.
3. Kontrola nalezljivih bolezn. V preteklosti so bile živali izpostavljene različnim kužnim boleznim (tuberkuloza, slinavka in parkljevka, prašičja mrzlica itd.).

Medtem so se ob odpravi nekaterih preteklih problemov pojavili novi:

1. Pritisk na visoko proizvodnost. Ta je bistveno večji kot v preteklosti. Pritisk na večjo proizvodnost živali v reji dosega s kombinacijo prehrane, selekcije in menedžmenta, kar posledično vodi v hitrejšo rast živali in večjo produktivnost.
2. Osiromašeno in omejeno okolje onemogoča izražanje normalnih vzorcev obnašanja in zadovoljevanja potreb živali. Tako osiromašeno okolje kot pritisk na visoko proizvodnost vodijo v...
3. obolevanje in poškodovanje živali. Živali v preteklosti so navadno zbolevali zaradi enega ali nekaj razlogov, sodobne bolezni živali imajo izvor v več dejavnikih, kot npr.: okužbe, visoka proizvodnost, genetska dispozicija, usposobljenost in način delovanja rejcev itd.
4. Povečano trgovanje in transport živali. Živali navadno prepotujejo velike razdalje. Transport se je z leti izboljšal, kljub temu pa ostaja za živali zelo stresen.

Čeprav Sandøe s sodelavci izpostavi tudi prednosti intenzivne reje jih z naštevanjem negativnosti z vidika dobrobiti živali razvrednoti. Kakovost hrane z vidika dobrobiti ni bistveno boljša kot v preteklosti, saj hranjenje goveda z žiti ne predstavlja naravne hrane teh živali, prežvekovalci se namreč v naravnem okolju večinoma hranijo s travnatimi zelmi. Pitanje živali z žiti vodi v neenakomeren razvoj telesa živali in koristi kvečjemu načelom produktivnosti. Temne, vlažne in slabo zračene prostore niso ravno odpravili, saj pitovni piščanci in prašiči pri določeni starosti še vedno večino časa preživijo v temi (metoda za preprečevanja medsebojnega poškodovanja živali). Kontrolo nalezljivih bolezni iz preteklosti (tuberkuloza, prašičja mrzlica itd.) so izboljšali predvsem z višjimi higienskimi standardi v reji in pridelavi mesa, kar pa je pripeljalo do osiromašenega in neprimerne okolja za živali in posledično porajanja vedenjskih anomalij, stresa in novih, t.j. »produkcijskih bolezni«²⁹. To nam morda pokaže, da je primerjava intenzivnih sistemov reje s preteklimi nesmiselna ter da je veliko pomembnejše vprašanje, ali je življenje živali v sodobnih sistemih reje dovolj kakovostno (Siard 2008, 4).

E. Seiferle (v Rist 1993, 103–104) trdi, da živali svoje duševno stanje izražajo preko nagonov in instinktov, ki omogočajo živalim zadovoljitev potreb in pridobitev

²⁹ *Production disease* so posledica visoko tehnološko razvite intenzivne reje živali (Perlas v Kim 2004, 184).

specifičnih živalskih vzorcev vedenja, značilnih za posamezno vrsto živali. Vendar, če se rejne živali nahajajo dalj časa v nebiološkem okolju, ki ne ustreza njihovi vrsti, tako da se ne morejo obnašati v skladu s svojimi nagoni, začno trpeti, pojavijo se tudi stresni simptomi, vedenjske anomalije, produkcijske bolezni in okvare pri kravah molznicah, teletih, svinjah, prašičih, pitovnih piščancih, kokoših nesnicah itd. Zavedanje teh dejstev nam omogoča spoznanje, da so tudi višje razvite živali na svoj način zavestna bitja, ki pa mnogo tega kar doživljajo, ne morejo razumeti in problematizirati. Bolečina, tako kot trpljenje, je zavestno stanje, ki ga ne moremo objektivno meriti, ampak o tem lahko le sklepamo preko opazovanja odzivanja živali (zvijanje, krik, izmikanje, kremženje, cviljenje itd.) na določene zunanje dražljaje (Singer 2003, 26). Bolečino pri živalih in ljudeh prepoznavamo in definiramo lahko le preko naše osebne izkušnje z njo. Zato se v znanosti občutenje trpljenja meri le posredno in s tem tudi le posredno sklepa o trpljenju živali (Siard 2008, 12). Rist (1993) pri tem izpostavi, da že samo dejstvo, da imajo živali fiziološke potrebe, zadostuje za vzpostavitev bolj etičnega odnosa ljudi do živali v reji in posledično prilagoditev rejnih objektov in postopkov potrebam živali. Torej nujna je prilagoditev industrije potrebam živali in ne prilagoditev živali potrebam industrije, za kar so se sprva zavzemali in se še vedno zavzemajo predvsem genetiki (Twine 2007).

Duševne (intencionalne) vzgibe živali, zaradi nezmožnosti objektivnega merjenja oz. opazovanja, torej ne moremo natančneje definirati. Kljub temu pa etolog H. H. Sambraus (v Rist 1993, 107–108) potrjuje dejstvo, da psiho in njene vzgibe (ugodje, trpljenje itd.) lahko do neke mere potrjujemo skozi sledeče argumente:

- Živali ne trpijo samo, ko čutijo bolečino.
- Obstaja tudi nematerialno (nefizično) trpljenje.
- Nematerialno trpljenje se pojavi, ko žival ne more zadovoljevati potreb po gibanju in dejavnosti značilnih za posamezno vrsto živali.
- Tedaj se nagon zavre in pojavijo se vedenjske motnje.

To pomeni, da so živali zmožne občutenja trpljenja in ugodja, kar posledično pomeni, da živali imajo svoje lastne interese in potrebe, ljudje kot moralna bitja pa bi morali le-te upoštevati in spoštovati.

Transport živali in postopek zakola živali naj bi bila neboleča, čim hitrejša in čim manj travmatična, kljub temu ostajata problematična, saj transport in prostori klavnice predstavljajo za žival novost. Vsaka novost v živali vzpodbudi nezaupanje in strah, na katero se mora privaditi, vendar hitrost postopkov tako pri transportu kot zakolu tega živali ne dopuščajo.

Problematicni niso le sistemi reje in zakola živali temveč tudi načini preprečevanja vedenjskih anomalij. Rejci navadno preprečujejo le tiste oblike vedenjskih anomalij, ki vodijo v samopoškodovanje in »nasilno« vedenje med živalmi ter tako posledično ogrožajo produktivnost in kakovost mesa. Stresno in dolgočasno oz. neprimerno okolje z vidika etoloških potreb živali, nezadostna individualna razdalja med živalmi, odsotnost socialnih stikov pri živalih (zlasti črednih živalih), nezmožnost razmnoževanja, neprimerna krma itd. vse to vodi v vedenjske anomalije, kar je jasen odraz tako fizičnega kot psihičnega trpljenja živali. Vedenjske anomalije in ukrepi rejcev za preprečitev le-teh so opazni pri vseh vrstah živali v intenzivni farmski reji:

- Agresijo, medsebojno kljuvanje, puljenje peres ter kanibalizem med pitovnimi piščanci in kokošmi nesnicami skušajo rejci preprečiti s prirezovanjem kljunov in pri šestih tednih starosti piščancev še z zapiranjem luči.
- Kupiranje repov prašičem prepreči medsebojno grizenje repkov zaradi stresa in zdolgočasnosti.
- Z odstranjevanje rogov kravam skušajo preprečiti nevarne poškodbe zaradi preozkih hlevov in ob transportu, posledično pa krave okupirajo tudi manjši prostor pri hranjenju. S kastracijo mladega goveda rejec doseže večjo krotkost živali ter večjo težo (večinoma gre le za povečanje maščobe) itd.

Poškodbe, amputacije in vse ostale oblike »preprečevanj« anomalij predstavljajo le boj proti simptomom (Rist 1993, 29). Zanimivo je dejstvo, da se takšne oblike »neustreznega« oz. »stresnega« vedenja živali v naravi ali v vrsti prilagojeni prosti reji, ne pojavljajo. Individualni porodni boksi, v katerih svinje »prasijo« (Rist 1993, 45) oz. »kotijo« (izraz, ki je najpogosteje uporabljen za vse sesalce, razen za človeka), naj bi bistveno zmanjšal umrljivost pujskov, kar naj bi bil po mnenju Broberga (v Broberg 2010, 7) pomemben parameter dobrobiti živali. Vendar porodni boksi predstavljajo le še en poskus odpravljanja negativnih simptomov intenzivne reje, saj nezmožnost premikanja in naravnega vedenja živali ne more koristiti dobrobiti živali. Zanimivo je

dejstvo, da pri opazovanju živali v naravnem oz. vrsti ustreznem okolju niso zasledili niti enega primera poleganja ali mendranja pujskov (Moussaieff Masson 2005, 51). Iz tega je jasno razvidno, da se sodobni načini odpravljanja anomalij pri živalih, ne izvajajo zaradi koristi oz. interesov živali (svinje in pujskov), temveč zaradi interesov rejcev (čim hitrejša pridobivanje na teži pujskov). Kot dodaten argument k tej trditvi lahko navedem še, da se anomalij v vedenju živali ne odpravlja, v kolikor le-te nimajo znanstvene potrditve, da škodijo zdravju živali in posledično zmanjšujejo količino in kakovost mesnih in mlečnih izdelkov. Rejci ne zadovoljujejo niti nekaterih temeljnih bioloških potreb živali, kot so potreba po gibanju (boksi za teleta in svinje), po izogibanju bolečini in trpljenju (značilno pri vseh vrstah živali v intenzivni reji), po spolnosti (zaradi prevelikega prsnega koša pri puranih so le-ti nesposobni parjenja) itd.

Rejne živali, čeprav jim sodobne znanstvene raziskave priznavajo določene potrebe in sposobnost trpljenja, ostajajo v prvi vrsti sredstvo zadovoljevanja človekovih potreb. Kljub temu se v zadnjih letih povečuje tudi skrb javnosti glede načinov vzreje, transporta in zakola živali. Napredek na področju javnega interesa za izboljšanje dobrobiti živali je bil dosežen s pomočjo znanstvenih raziskav, tehničnega napredka v zadnjih desetletjih in predvsem z aktivnim delovanjem organizacij za zaščito živali ter informiranja javnosti o razmerah v reji. Slednjim nekateri kritiki (tudi Seng in Laporte 2005) očitajo manipulativno vedenje v javnosti zaradi izpostavljanja grozljivih slik neprimernega transporta ali poginulih živali zaradi izbruha kužnih bolezni. Vendar a ne za razmislek o razmerah živali v reji zadostuje že ogled objektivno podane slike evropske (vsakodneвне) proizvodnje hrane v filmu brez komentarja Kruh naš vsakdanji (*Our daily bred*) avstrijskega režiserja Nikolausa Geyrhalterja?

Film nam razkriva pogoje sodobne pridelave in predelave hrane. Ob gledanju filma se gledalcu porajajo številna vprašanja, med drugim tudi ta o upravičenosti uživanja izdelkov živalskega in rastlinskega izvora glede na razmere živali, rastlin in delavcev v takšnih visoko specializiranih obratih. Zanimivo spoznanje ob gledanju filma je tudi to, da gledalec ne obsoja ljudi, ki so zaposleni v takšnih obratih, temveč (prej) sebe, ki s potrošnjo takšnih izdelkov ustvarja pogoje za njeno nadaljevanje.

Potrošnik, ki predstavlja del javnosti, najpogosteje zahteva večjo kakovost izdelka po najnižji možni ceni, kar predstavlja stalnico pri povpraševanju po hrani. Nizke cene omogočajo nakup živil živalskega izvora tudi nižjim oz. manj premožnim slojem

prebivalstva. (Seng in Laporte 2005) Ravno zato ostajajo navade potrošnikov mnogokrat razpete med deklarativno ravno o želji po nakupu bolj etičnih živalskih izdelkov in dejanskim ravnanjem, t.j. nakupu izdelkov, ki so cenejši. To pomeni, da ostaja industrija še naprej izpostavljena pritiskom organizacij za zaščito živali in delu javnosti, ki se zavzemajo za bolj etičen odnos do živali v reji in dejanskim povpraševanjem po cenejših živilih živalskega izvora. Kljub temu je za razumevanja odnosa ljudi, ki so posredno ali neposredno vpleteni v verigo pridelave oz. konzumacije mesa, nujno potreben vpogled v njihova stališča glede razumevanja pomena in vloge rejnih živali ter definicije dobrobiti živali.

3.2.2 Dobrobit oz. blagostanje živali v reji

Dobrobit živali se pogosto razlaga kot načelo, s katerim družba izraža etično skrb za kakovost bivanja živali (Duncan 2010). Vendar preverjanje kakovosti bivanja živali v reji, iskanje optimalnih rešitev zanje in zadovoljevanje njihovih potreb ostaja predmet znanstvenega raziskovanja, pri katerem igrajo pomembno vlogo tudi rejci živali, kateri se vsakodnevno ukvarjajo z živalmi in ekonomsko načelo produktivnosti. Znanost lahko išče in daje določene odgovore na vprašanja, ki očitno izhajajo iz področja etike, vendar je njihova praktična aplikacija predvsem odvisna od ekonomskih (tudi političnih) interesov. Pristop z vidika dobrobiti živali predstavlja torej etičen pristop, ki sprejema uporabno vrednost živali in deluje oz. išče svoje mesto znotraj meja antropocentrizma.

Prvi odzivi proti intenzivnim sistemom reje živali se pojavijo sočasno s problematiziranjem dobrobiti živali v njih in sicer v knjigi Ruth Harrison z naslovom *Živalski stroji* (1964), ki je sprožila val kritik in pobud na to temo. V Veliki Britaniji leto kasneje ustanovijo Brambellovo komisijo (*Brambell Committee*) z namenom ocene dobrobiti rejnih živali v intenzivnih sistemih. Komisijo so sestavljali znanstveniki, ki so dobrobit živali definirali kot znanstveno področje in zato priporočali raziskovanje dobrobiti živali iz različnih znanstvenih perspektiv: veterina, fiziologija stresa, živinoreja, posebej pa so izpostavili pomen raziskovanja obnašanja živali. Raziskovanje dobrobiti živali je posledično postalo področje multidisciplinarnega raziskovanja, s poudarkom na obnašanju živali (Siard 2008, 2). Tako je Brambellova komisija

oblikovala pet priporočil, t.i. *Five freedoms*, ki naj bi določala dobro stanje dobrobiti živali; žival mora imeti vsaj možnost vstati, se uleči, se obrniti, se negovati in pretegniti noge. Očitno je, da se navedena priporočila omejujejo le na možnost gibanja in zagotavljanje zadostnega prostora, ne pa tudi na zdravje (bolezni in poškodbe), obogatitev okolja (kakovost boksov, kletk itd.), prehrana, socialni stiki itd. (Broberg 2010, 3). S širjenjem znanja je postalo očitno, da za zagotavljanje dobrobiti živali ne zadostuje navedenih pet pogojev. Tako je Strokovni svet za zaščito rejnih živali (*Farm Animal Welfare Council*) iz Velike Britanije dopolnil in preoblikoval pet pogojev Brambellove komisije v sledečih pet (Duncan 2010):

1. Hrana in voda; vsaki živali v reji mora biti zagotovljena sveža hrana in voda, ki omogoča zdravje in vitalnost rejnih živali.
2. Primerno okolje; pomembna je zagotovitev ustreznih bivalnih pogojev, ki nudijo zavetje in udoben prostor za počitek živalim.
3. Preprečevanje bolečin, poškodb in bolezni; pomembna je preventiva oz. hitra diagnoza in pričetek zdravljenja.
4. Preprečevanje strahu in neugodja; zagotoviti ustrezne razmere in ravnanje, ki preprečuje mentalno trpljenje živali.
5. Možnost izražanja normalnega obnašanja; potrebna je zagotovitev zadostnega prostora, ustrezne opreme in prisotnost sovrstnikov.

Pri tem moramo razumeti, da so to le priporočila, ki zaenkrat še niso zakonsko določena in v večini rejnih sistemov še niso dosežena, kot npr.: pri privezanih teletih v premajhnih boksih, svinjah v porodnih boksih itd.

Pojem dobrobiti živali pomeni stanje posamezne živali z vidika njene sposobnosti za spopadanje z razmerami v okolju, vključujoč čustva in zdravstveno stanje (Broom 2010, 4). Dobrobit torej določa kakovost življenja živali. Pri raziskovanju oz. ocenjevanju dobrobiti živali je potrebno opazovati oz. meriti tako fiziološke parametre, kot tudi parametre obnašanja živali, ki pa lahko mnogokrat prihajajo v protislovja. Duncan (2010) ugotavlja, da je dobrobit živali v prvi vrsti povezana s čustvenim stanjem živali, z odsotnostjo negativnih čustev, ki pomenijo trpljenje in verjetno, s prisotnostjo pozitivnih čustev, ki vodijo v stanje zadovoljstva. Ker so čustva subjektivna jih znanstveniki merijo z indirektnimi metodami, kot so: preferenčni testi, pri katerih žival

izbira med različnimi situacijami, s predpostavko, da bo žival izbrala najbolje za svojo dobrobit. Preferenčnim testom zaradi številnih omejitev³⁰ morajo slediti t.i. motivacijski testi³¹, ki preverjajo, koliko je pomembna določena izbira za žival. Takšne metode nam omogočajo ugotavljanje značilnosti fizičnega in socialnega okolja kot ga želijo živali. Opazimo torej lahko potrebe po izvajanju vzorcev obnašanja glede na vrsto živali in fizične potrebe živali ter prepoznavamo stanje trpljenja pri živalih. Te metode so koristne predvsem za ugotavljanje nezaželenih dejavnikov okolja in živinorejskih praks, ki povzročajo pri živalih strah ali sprožajo negativne občutke. Takšne metode nam ne koristijo za raziskovanje bolečine pri živalih, ki ostaja med zagovorniki pravic živali ena izmed najbolj perečih vidikov intenzivne reje živali, saj je prisotna v vseh njenih segmentih:

- večina kirurških posegov je opravljena brez anestezije in analgetikov (kastracija pujskov, telet, jagnjet in kozličev, ščipanje zob pri pujskih, odstranjevanje rogov pri teletih, carski rez pri kravah itd.), zato je prisotna akutna bolečina ob samem posegu, boleče je okrevanje, po okrevanju lahko ostane celo kronična bolečina.
- Bolečine nastanejo tudi kot posledica odrgnin in udarcev zaradi slabo zasnovane opreme ali pa medsebojnega poškodovanja živali, zaradi anomalij v vedenju živali.
- Bolečine so lahko tudi posledica »neprimerne« selekcije živali (pitovni piščanci, prilagojeni za hitro rast, trpijo zaradi bolečih deformacij kosti).

Za prepoznavanje bolečin pri živalih obstaja seznam simptomov, med katerimi so morda najpomembnejše zlasti spremembe v oglašanju živali in spremenjene oblike obnašanja. Za razumevanje dobrobiti živali ne smemo spregledati tudi bioloških značilnosti živali, predvsem zdravstveno stanje in možnost prisotnosti stresa pri živalih. Pri raziskovanju dobrobiti živali je očitno osredotočanje izključno na stanja trpljenja živali, kot so pomanjkanje (deprivacija), frustracija, strah, bolečina in pri določenih vrstah tudi dolgčas. Torej le negativna stanja, ki so skupna tako živalim kot ljudem. Ob

³⁰ Metodo preferenčnih testov sta izumila Barry Hughes in Marian Dawkins na perutnini. Preferenčni testi se srečujejo s številnimi omejitvami in pripombami s strani stroke, kot so: 1) na izbiro živali lahko vplivajo predhodne izkušnje 2) pridobi se relativne rezultate, ki jih je potrebno potrditi ali ovreči z motivacijskimi testi 3) preferenčni testi so odraz trenutnega čustvenega stanja živali, zato lahko izbira živali za zagotovitev kratkoročne dobrobiti vodi v navzkrižje z dolgoročno dobrobit. 4) žival lahko zavedemo s snovmi, kot so saharin, alkohol itd.

³¹ Motivacijski test ugotavlja koliko dela in/ali časa je žival pripravljena vložiti oz. žrtvovati za doseg svoje izbire (več v Duncan 2010), na podlagi teh ugotovitev sklepajo o pomembnosti določenih izbir.

tem pa ne smemo pozabiti, da živali lahko občutijo tudi oblike trpljenja, ki jih ljudje ne poznamo (začasna zaslepitev goveda pri prehodu iz močno osvetljenega v temen prostor ali obratno povzroči paniko in morda celo bolečino). Dobrobit živali ne vključuje le preprečevanje trpljenja, marveč tudi zagotavljanje zadovoljstva živali, ki pa zaenkrat ostaja neraziskano področje. To pomeni, da dobrobit živali vključuje več kot samo odsotnost trpljenja.

Podpornikom dobrobiti živali se velikokrat očita, da njihove zahteve temeljijo le na čustvenem nivoju in da nimajo nekih objektivnih oz. znanstvenih dokazov glede mentalnih in čustvenih sposobnosti živali. Vendar tudi zavedanja in misli ljudi ne moremo direktno opazovati in meriti, zato ostajata tako čustveno kot mentalno stanje živali in ljudi predmet indirektnih raziskav in sklepanj. Pojem dobrobiti rejnih živali predstavlja izredno kompleksno področje, kjer se prepletajo in soočajo strokovna in etična vprašanja znanosti, industrije, politike, organizacij za pravice živali, potrošnikov in javnosti nasploh. Tako je dobrobit živali v trgovskih krogih enačena z visoko kvaliteto proizvodov, med kupci kot izbira etičnega, bolj okusnega in zdravega proizvoda, za rejce predstavlja bistvo njihovega poklica ter skrb za živali, v laboratorijih pomeni genetsko krepost oz. čvrstost (*genetic robustness*) živali in zagovorniki pravic živali pojem dobrobiti tolmačijo kot spoštovanje živalskega sveta in narave nasploh ter ponovno uvajanje tradicionalne nizko-produktivne reje živali (Miele in Bock 2007, 6). Razvidno je, da je interpretacija dobrobiti živali izredno diferencirana med pripadniki različnih družbenih skupin oz. med akterji v procesu od vzreje živali pa do konzumacije končnih živalskih izdelkov.

3.2.3 Genski inženiring

Genski inženiring (GI) ali genska tehnologija je način, s katerim znanstveniki lahko z manipulacijo genov ustvarijo živali, rastline in mikroorganizme na način, ki se ne pojavlja v naravi, in s tradicionalnimi tehnikami križanja ne more biti dosežen (Greenpeace Slovenija). Postopki manipulacije z geni so različni, tako lahko gensko spremenjeni organizem (GSO) nastane kot posledica odstranitve določenega gena ali onemogočanje njegovega delovanja v določenem organizmu. Spet drugič se genski material ene vrste prenese v genski material druge vrste za spremembo lastnosti slednje.

Takšen organizem imenujemo transgeni organizem. Kljub temu, da človek že od nekdaj posega v naravo, da bi jo »izboljšal« oz. jo prilagodil lastnim potrebam, se s pojavom genske tehnologije pojavljajo številna vprašanja o učinkovitosti in omejitvah takšne metode spreminjanja rastlin, mikroorganizmov, predvsem pa živali. Tradicionalne tehnike selekcije in križanja sorodnih vrst so tako pripomogle k izboljšanju lastnosti žit (žita so bila pred tem trave) in domačih živali (večja proizvodnja mleka). Vendar nekatere izboljšave so čez čas pokazale tudi svojo negativno plat; nenehno prizadevanje za pridobitev vse večjih, hitreje odraščajočih, vse težjih (oz. mesnatih) živali, vse bolj molznih krav itd. je privedla do številnih fizičnih okvar: nerazvitost kostnega tkiva, hromost živali, bolečine, mastitis pri kravah molznicah, poškodbe parkljev pri prašičih, okornost živali, nesposobnost puranov za razmnoževanje itd. Selekcija živali je torej zasledovala načela produktivnosti in ne dobrobiti živali. Navedeni primeri nam jasno nakazujejo, da je človek pri zasledovanju načel maksimizacije profita in produktivnosti, prekoračil biološke meje živali. Stranski (nepredvideni) učinki tradicionalne selekcije živali predstavljajo tudi glavno skrb in porajajo občutek strahu v javnosti pred gensko tehnologijo. Občutek negotovosti in nevarnosti pred novim in neznanim, zlasti pa pred visoko razvito znanostjo, je splošno razvit občutek ljudi v sodobnem zahodnem svetu.

Nasprotniki genske tehnologije trdijo, da je genska manipulacija le še en odraz človeške arogance in dominantnosti nad preostalo naravo, kjer se le-ta, z religioznega vidika, interpretira kot vmešavanje v božje delo, s profanega pa kot zanikanje intrinzične vrednosti narave. Vendar tudi tradicionalna selekcija živali, križanje vrst ter udomačitev živali pomeni poseganje v božji in/ali naravni red, zato ostaja takšen argument proti genskemu inženiringu nekoliko dvoumen. Drugi argument proti genski tehnologiji je strah pred nepredvidenimi posledicami GSO na dobrobit živali, zdravje ljudi, (zmanjšanje) genetske raznovrstnosti in vpliv na okolje (Mason in Singer 2007, 242–245).

Dr. Marko Dolinar (v Zgonik 2008) s Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo razlaga, da je regulacija gensko spremenjenih živali (zlasti gensko spremenjenih sesalcev), kar se vplivov na okolje tiče, manj problematična kot pri gensko spremenjenih rastlinah, saj je v naravi živali veliko lažje izslediti kot seme rastline, pa tudi možnosti ni, da bi rejna žival našla partnerja za razmnoževanje v naravi. Kljub temu dejstvu strah ostaja pred morebitnim pobegom gensko spremenjenih živali in

morebitno prevlado slednjih nad naravno populacijo. Takšen primer predstavlja tudi hitro rastoči losos, katerega prednosti sta hitrejše odraščanje živali ter zmanjšanje škodljivih vplivov ribogojnic na okolje. Ker so ribogojnice zlasti problematične zaradi številnih pobegov rib iz njih; vsako leto na Norveškem pobegne iz ribogojnic okoli pol milijona lososov, kar je veliko več kot število lososov naravne populacije v državnih vodah (Mason in Singer 2007, 149). Pobegli primerki lososov se križajo s prostoživečimi ter tako spreminjajo njihov genetski zapis, obenem pa širijo tudi bolezni in parazite, ki so značilni za živali v intenzivnih sistemih reje.

Dolinar trdi, da je uživanje gensko spremenjenih živil varno za zdravje ljudi in živali, kljub temu pa izpostavi dilemo etičnosti »ustvarjanja« živali, ki so nezmožne naravnega vedenja oz. zadovoljevanja bioloških potreb. Dr. Simon Horvat z Biotehniške fakultete v Ljubljani pravi, da je etično sporno vsako dejanje, ki poslabša in/ali spremeni naravno obnašanje, zdravje in počutje živali. Pri tem doda, da so lahko veliko bolj nevarne naravne genske mutacije za delovanje organizma živali, kot načrtno spreminjanje genov, pri katerem se vsaj deloma lahko predvideva o odzivu organizma na spremembe (v Zgonik 2008). Genetski inženirji poudarjajo, da lahko tudi sami pripomorejo k večji dobrobiti živali in sicer s spreminjanjem genskih zapisov, naj bi tako odpravljali bolezni živali, ki so posledica tradicionalnih tehnik selekcije in križanja živali ter intenzivnih sistemov reje. Dosedanje negativne posledice tradicionalnih tehnik selekcije živali naj ne bi izvirale iz znanosti kot take, temveč iz neustrezne selekcije (Twine 2007, 12). To pomeni, da določena znanstvena disciplina ni problematična sama po sebi, temveč je problematična njena praktična aplikacija.

Čeprav genetski tehnologiji mnogi pripisujejo pozitivne lastnosti glede možnosti odprave lakote v svetu, pa ta najpogosteje služi ekonomskim in ne socialnim imperativom. Zaradi zaskrbljenosti javnosti pred morebitnimi zlorabami v genetski tehnologiji se porajajo novi predlogi in ideje glede njenega delovanja. Richard Twine (2007, 13–17) je v svoji raziskavi o razumevanju dobrobiti živali med znanstveniki za dobrobit živali ter genetskimi inženirji ugotovil, da se oboji zavzemajo za t.i. win-win selekcijo (*win-win selection*), ki se zavzema za uskladitev profitne logike s skrbjo za dobrobit živali. Pri tem je potrebno izpostaviti dejstvo, da se genetiki zavzemajo za prilagoditev živali potrebam industrije. Živali naj bi postale vse bolj čile in zdrave, tako da postajajo vse manj občutljive in vse bolj prilagojene na raznovrstno okolje. Vendar takšen argument dobrobiti živali koristi ekonomskim imperativom in ne živalim kot

takim. Slepe kokoši, pretežke krave, neplodni lososi itd., vse navedene genske manipulacije spreminjajo naravne lastnosti in vedenjske vzorce živali. Med ekološko pomembnejše inovacije na področju manipulacije z geni rejnih živali so še »eko-prašič« (*enviropig*)³² ter krave in ovce, katerim se manj spahuje, saj John Guppy z oddelka industrije in razvoja iz New South Walesa ugotavlja, da 90 odstotkov metana, ki ga sprostijo ovce, kože in krave, prihaja na dan v obliki spahovanja (Dnevnik 2009). Tudi v tem primeru lahko uporabljamo Ristov argument, da takšne oblike genetskih manipulacije predstavljajo le boj proti simptomom in ne odpravljajo vzroka ekoloških problematik. Predstavljajo torej "izhod v sili", ki ne ogroža komoditet človeka in ekonomske produktivnosti. Tu se ponovno zastavlja argument upravičenosti oz. etičnosti prilagajanja živali človeškim potrebam, saj jim po eni strani priznavamo, da so čuteča bitja (*sentient beings*), po drugi strani pa z njimi ravnamo kot z dobrinami oz. kmetijskimi produkti.

V Evropski uniji (EU) je javnost, v primerjavi z javnostjo v Združenih državah Amerike (ZDA), veliko bolj skeptična in zaskrbljena nad uporabo genskega inženiringa. To se odraža tudi v političnem prostoru, saj se v EU še ni odprla širša razprava o gensko spremenjenih živalih, saj je pozornost usmerjena predvsem na rastline (Zgonik 2008). V EU je trenutno dovoljena uporaba 33 GSO (rastlin)³³; gre za gensko spremenjeno hrano in krmo. Vsa živila in krma, pridobljena iz transgenih rastlin mora biti natančno označena na embalaži, njeno pridelovanje pa mora biti registrirano, avtorizirano in odobreno. Strog nadzor nad uporabo GSO nam priča o tem, da je strah pred morebitnimi nepredvidenimi posledicami genetske tehnologije velik. Da med njimi ni živali, nam kaže na to, da postaja etično vprašanje rabe živali vse pogostejše vpeto v politične, znanstvene, javne in medijske razprave. Poleg tega se pojavlja tudi skrb pred pojavom novih epidemij (slinavka in parkljevka, bolezen norih krav, prašičja kuga itd.), ki so do sedaj predstavljale najpogostejše posledico intenzivnih sistemov vzreje živali oz. za dobrobit živali neustreznih znanstvenih oz. tehničnih pristopov. To pomeni,

³² *Enviropig* je gensko spremenjeni prašič, kateremu je bil dodan gen, s katerim lažje in hitreje absorbira fosfor (prisoten v koruzi in pšenici, s katerimi jih tudi hranijo). Posledica takšnega prašiča z "izboljšano" prebavo je, da se zmanjša količina fosforja prisotnega v iztrebkih te živali in sicer za 60 odstotkov.

³³ Seznam GSO, ki imajo v EU dovoljenje za uporabo kot gensko spremenjena hrana in krma, je dostopen preko: http://ec.europa.eu/food/dyna/gm_register/index_en.cfm (11. maj 2010).

da se znanstveno raziskovanje in njena praktična uporaba mora vedno razvijati pod določenimi etičnimi pogoji, kjer pridobitev novega znanja za vsako ceno ne more izstopati kot absolutna, torej od drugih vrednot neodvisna vrednota (Kirn 2004, 208).

3.2.4 Meso in prehranjevalne navade potrošnikov

Meso je izmed vseh živil skozi celotno zgodovinsko obdobje vse do današnjih dni v središču človekove pozornosti, to predvsem zaradi njegovega socialnega, etičnega in verskega pomena ter do določene mere tudi zaradi specifične fiziološke vrednosti. Živali in njihovo meso so predstavljale predmet čaščenja (sveta žival) in žrtvovanja, živilo ali obleko, nekatere vrste so postale užitne, spet druge "neprimerne" za prehrano (družne in delovne živali), meso je predstavljalo luksuzno dobrino vse do procesa industrializacije itd. Razprave o vplivu človekove prehrane na zdravje in vedenje ljudi segajo daleč nazaj v zgodovino, tako je uživanje mesa v primitivnih družbah imelo štiri simbolične pomena: **moč**, **možatost**, **napadalnost** in **strast**. Takšno populistično razumevanje mesa do določene mere ostaja tudi v sodobnem času, namreč nemalokrat lahko slišimo starše in stare starše kako otrokom prigovarjajo; "če ne boš jedel mesa, ne boš zrasel v velikega in močnega fanta", ali pa vegetarijance, ki poudarjajo, da uživanje mesa vodi v **živalskost**, **brezsrčnost**, **agresivnost in vojne**. Vegetarijanstvo naj bi nasprotno pomenilo **čistost življenja**, **zdravje**, **povzdignjena duhovnost**, **ženskost**, **čustvenost** in **slabotnost**. Vendar prepričanja o prehranski kakovosti mesa kažejo na veliko zgodovinsko nedoslednost. Baron Justus Liebig je razvil in zagovarjal trditev, da je hrana živalskega izvora bolj hranilna kot zelenjavna, ter da le meso lahko povrne mišicam moč. (Žlender 1997, 8–12) V sodobnem zahodnem svetu, prežetim z idealom "zdravega" oz. *fit* življenjskega sloga (vitkost, čvrsto oz. mišičasto telo) pa živalske maščobe izgubljajo na popularnosti. Sodobna prehranska načela namreč razumejo meso kot glavnega krivca za nezdrave prehranske navade ljudi, debelost ter za povzročitelja številnih civilizacijskih bolezni: kardiovaskularne bolezni in različna rakava obolenja. Raziskava Verene Konch (1997, 87) *Uživanje mesa v prehranskih navadah odraslih Slovencev* razkriva, da odrasli Slovenci na dan povprečno zaužijemo 112,8 g mesa in 70,6 g drugih mesnih izdelkov. To je veliko več (oz. preveč) glede na zdravstvena priporočila, ki svetujejo le 100 g mesa dnevno, ob hkratnem upoštevanje seveda

dejstva, da le tega ne bi uživali vsakodnevno.

Vzroki za opuščanje in zmanjšanje uživanja mesa ali pa le soočanje posameznika z vprašanjem upravičenosti konzumacije mesa tičijo po mnenju Neville G. Gregory (v Žlender 1997, 13) v sledečih razlogih:

1. Skrb za živali. Sodobna intenzivna živinorejska proizvodnja je etično nesprejemljiva. Zato se je razvila tudi živalim prijaznejša oblika vzreje, katera postaja po mnenju Christine Lennon (2007) tudi razlog, da mnogi vegetarijanci znova posegajo po živalskem mesu.
2. Okolje. Masovna (intenzivna) živinoreja povzroča številne negativne ekološke posledice: visoka potrata vode, električne energije, nafte in žitaric (krme) ter masovno proizvodnjo fekalij (kot nezaželen stranski produkt) vodi v zmanjševanje naravnih ekosistemov, izumiranje živalskih in rastlinskih vrst, erozijo prsti, onesnaževanje voda in ponekod pomanjkanje pitne vode, segrevanje ozračja, zmanjševanje kakovosti bivanja ljudi v okolici farm in porajanje številnih produkcijskih bolezni pri rejnih živalih.
3. Zdravje. Skrb za zdravje se navezuje na:
 - Izogibanje sestavinam, ki so normalne sestavine mesa, kot so: holesterol in nasičene maščobe.
 - Izogibanje uživanja mesa zaradi posedovanja potencialno škodljivih oz. rizičnih sestavin, kot so: antibiotiki, hormoni in patogeni mikroorganizmi.
 - Izogibanje mesni prehrani z namenom preprečitve oz. zmanjšanja možnosti obolenja za hipertenzijo, različnimi oblikami raka itd., torej bolezni, ki jih povezujejo z (pretiranim) uživanjem mesa.
4. Družbene (socialne) prioritete. Prilagajanje okolišu: partnerju, prijateljem in predvsem zasledovanje estetskih idealov ali imperativov.
5. Nezadovoljstvo z mesom se navadno navezuje na zaznavanje mesa s čutili. Lahko gre za odpor do videza mesa (kri), lepljive teksture mesa, okusa, vonja, elastičnega občutka med žvečenjem itd.
6. Metafizičnost. Ljudje odklanjajo meso (vse meso ali pa le določeno vrsto mesa) iz religioznih, duhovnih ali etičnih razlogov.

7. Strošek. Nekateri ne posegajo po določenem mesu zaradi relativno visoke cene, zlasti v revnejših družbah.
8. Neuporabnost ali neustrezna predstavitev. Določene oblike mesa je težko hitro in enostavno pripraviti doma, npr.: ribe je potrebno očistiti in odstraniti "neužitne" dele (glavo, kosti itd.). Poleg tega so določene vrste mesa, to pomeni določenih živalskih vrst, nesprejemljive za uživanje (družne živali, mrčes, glodavci itd.).

Kljub temu pa konzumacija mesa povsod po svetu narašča, tako je med leti 1995 in 2006 letna poraba mesa na prebivalca v Sloveniji narasla iz 91,6 kg na 93,9 kg, v razvitih državah z 90,2 kg na 95,8 kg in v državah v razvoju iz 24 kg na 30,9 kg (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2009).

Kultura, ekonomski in socialni vidiki, religija, politika, mediji, industrija, etika in individualni interesi, znanje, prioritete in vrednote posameznikov oblikujejo prehrabene navade ljudi ter se obenem odzivajo na njihove zahteve. Posledično se oblikujejo tudi najrazličnejše prehrabene navade ljudi v odnosu do mesa. Večina ljudi še vedno ostaja vsejedcev, ki lahko meso izbirajo po različnih kriterijih: vrsti živali, ceni, poreklo države, kraju nakupa (samopostrežna trgovina ali mesnica), postopkih reje in zakola živali itd. Zadnji izmed navedenih kriterijev označuje kategorijo, ki jo Mason in Singer (2007) imenujeta ozaveščeni vsejedci (*conscientious omnivores*), za katere Lennonova (2007), med katere spada tudi sama, meni, da veliko bolj pripomorejo k izboljšanju dobrobiti živali v reji kot vegetarijanci in vegani. Ozaveščeni vsejedec namreč aktivno, t.j. finančno, podpira (bolj) etično rejo živali, vendar Lennonova pozablja, da se ljudje odrekajo mesu iz različnih razlogov, torej ne izključno iz etike. Nekateri si mesa enostavno ne morejo privoščiti, drugim ni všeč, za tretje se ne sklada z njihovo duhovno oz. religiozno usmerjenostjo itd. Res pa je, da živalim prijaznejša reja pomeni vrnitev k tradicionalni reji na prostem, naravno prehrano živali, navadno brez hormonov in antibiotikov in bolj zadovoljivo okolje z vidika potreb živali. To posledično pomeni tudi večjo vitalnost živali, bolj zdravo meso, večjo rodovitnost tal, manjšo potrato električne energije, manjše izsekavanje gozdov za pridobitev novih obdelovalnih površin za krmo itd. Živalim prijaznejša reja ostaja kljub vsemu še

vedno manjšinska dejavnost, saj so cene takšnih živil navadno višje in torej dostopne – glede na prihodke in prioritete³⁴ – le manjšemu številu ljudi. Pri tem se mi poraja vprašanje, kakšne posledice bi za seboj potegnila živalim prijaznejša reja, če bi le-ta dosegla številčnost oz. masovnost sodobne intenzivne reje. Ob enako vprašanje naletimo ob predlogih, da je veliko bolj etična konzumacija mesa divjih živali kot rejnih, saj so prve pred usmrčitvijo živele "polno" oz. naravno življenje. Trditev je na mestu, vendar kaj bi se zgodilo, če bi lov postal splošno razširjena praksa pridobivanja mesa za nahranitev že 6,8 milijard človeških ust?

V opomin so nam lahko izkušnje z ribolovom; po podatkih FAO naj bi že četrtna komercialno pomembnih (oz. izkoriščanih) oceanskih vrst živali izumrlo ali pa njihovo število počasi narašča kot posledica obdobja pretiranega ribolova. Poraba ribjega mesa, za prehranske namene ljudi, hišnih ter rejnih živali, naj bi se od šestdesetih let prejšnjega stoletja do danes več kot potrojila (Mason in Singer 2007, 134–135). To pomeni, da so ogrožene številne morske živalske vrste za posledicami pretiranega ribolova (tuna, atlantski losos, polenovka, rak), "naključnega" ali "nenamerne" ulova, t.i. *bycatch* (želva, delfin, različne vrste rib) ter zaradi pomanjkanja hrane (morski lev).

Večina ljudi v sodobni zahodni družbi se ne sooča z vprašanjem s čim se prehranjuje in ali ima pravico jesti meso bodisi zaradi tradicije, zaradi potreb in želje po njem, ali zaradi mesta človeka, vsejedca, v naravnih sistemih (Ločniškar 1997, 21). Kljub temu danes vse več ljudi priznava, da živali v reji živijo neprimerno življenje in vsaj na deklarativni ravni zahtevajo odpravo oz. korekcijo obstoječih intenzivnih sistemov reje. Navade potrošnikov je težko spremeniti. Nižje cene mesa in ostalih živalskih izdelkov ter dostopnost le-teh širši populaciji ljudi na zahodu so posledica intenzivne reje živali. To pomeni, da zaenkrat ostajata načelna in praktična raven nezdržljiva. Vseeno so se oblikovale skupine ljudi, ki omejujejo ali zavračajo, iz enega ali več zgoraj navedenih razlogov, meso in/ali druge živalske proizvode. To so: različne vrste vegetarijancev (veganstvo, lakto-ovo-vegetarijanstvo, presnojedstvo, frutarijanstvo, semivegetarijanstvo, makrobiotika itd.), ozaveščeni vsejedci ter eno izmed kontroverznih skupin predstavljajo *dumpster divers* (tudi *freegans*), o katerih pišeta tudi Mason in Singer

³⁴ Razumeti moramo, da ljudje za prehrano porabijo le manjši del prihodkov; danes potrošniki v severni Evropi denimo porabijo za hrano le okoli 10% svojih prihodkov, medtem ko so zanje v petdesetih letih 20. stoletja porabili med eno četrtno in eno tretjino svojih prihodkov (Sandøe v Broberg, 4).

(2007, 297–307). Beseda izhaja iz dejavnosti imenovane *dumpster diving* ali brskanje po smeteh, kar pomeni, da ljudje dobesedno iščejo karkoli uporabnega po lokalnih smeteh ter v smetnjakih veleblagovnic, trgovin in podjetij. Najbolj kontroverzen vidik te dejavnosti oz. gibanja je iskanje hrane, saj kot vemo je hrana (zlasti meso) relativno hitro pokvarljiv proizvod. *Freegans* na ta način izražajo nestrinjanje s profitno logiko zahodne družbe ter upor zoper njo. Za zadovoljitev primarnih potreb "ne potrebujejo" profitnega sistema, saj ga zaobidejo. Tudi biološko pridelana hrana naj bi koristila profitni logiki, zato *freegans* tudi nakup te hrane zavračajo. Sami so mnenja, da je *dumpster diving* trenutno edini način, ki omogoča absoluten upor zoper izkoriščanju ljudi, živali, rastlin in okolja na sploh, brez podpiranja ekonomske logike. Obenem preko svojih navad (iskanje hrane po smeteh) želijo zahodni družbi pokazati, da ni najbolj smotrno naravnana, vsaj v odnosu do človeštva in narave ne.

Podatki raziskave o stališčih prebivalcev EU³⁵ glede dobrobiti živali ali *Attitudes of EU citizens towards Animal Welfare* (Eurobarometer 2007) nam jasno pokažejo, da je interes po izboljšanju dobrobiti živali v reji velik. Na vprašanje, koliko je pomembna zaščita rejnih živali za državljane EU, od 1 do 10, je več kot tretjina anketiranih dalo oceno 10, le 2 odstotka anketiranih je odgovorilo, da jih le-ta sploh ne zanima. Povprečna ocena državljanov EU glede pomena zaščite rejnih živali znaša 7,1, kar dokazuje, da prebivalci EU izražajo skrb za dobrobit živali. Po pričakovanjih je bilo povprečje najvišje v skandinavskih državah, kjer so tudi zakonodaje na področju dobrobiti živali najnaprednejše. Tudi za Slovence je pomembnost dobrobiti živali visoka; povprečna ocena namreč znaša 8,3. Skoraj tri četrtine anketiranih je prepričanih, da kupovanje izdelkov iz živalim prijaznejše reje (*animal-friendly products*), pozitivno vpliva na stanje dobrobiti živali v reji oz. njihovo zaščito. Pri razlogih (izmed navedenih so lahko izbrali le 3) za nakup izdelkov iz živalim prijaznejše reje so državljani EU najpogosteje izbirali med sledečimi opcijami:

- takšni izdelki so bolj zdravi (51%),
- so boljše kvalitete (48%),
- izhajajo iz bolj zdravih živali (43%),
- so boljšega okusa (34%),

³⁵ Raziskava vključuje približno 29.000 vprašanih državljanov iz do tedaj 25 držav članic EU; v času raziskave državi Romunija in Bolgarija še nista bili članici EU.

- omogočajo, da kmetje z živalmi bolje ravnajo (27%),
- izhajajo iz srečnejših živali (23%),
- so boljši z vidika vpliva na okolje (17%),
- so vredni tega denarja (14%)
- so boljši za družbo (11%) itd.

Iz prvih treh najpogosteje izbranih razlogov za nakup izdelkov iz živalim prijaznejše reje je jasno razvidno, da so takšni izdelki za državljane EU bolj zdravi, to pomeni, da je pri tem najpomembnejši zdravstveni vidik hrane oz. varnost prehranjevanja. Če vključimo še četrti najpogosteje navedeni razlog za izbiro izdelkov iz živalim prijaznejše reje (so boljšega okusa) opazimo, da ljudje najpogosteje navajajo razloge, ki neposredno nakazujejo na koristi človeka od takšne izbire. Koristi z vidika živali (kmetje bolje ravnajo z živalmi, živali so srečnejše) pa ostajajo tako kot ekološki in socialni vidik manj pomembne.

Prebivalci EU izražajo torej visoko stopnjo zavedanja glede potreb po izboljšanju položaja rejnih živali v sodobnih sistemih reje. Zgoraj navedeni razlogi bolj kot etičnost do živali izpostavljajo pomen zdravja (predvsem človekovega). Človeška družba ostaja večinsko še vedno antropocentrično naravnana, saj priznava lastnim interesom večjo vrednost kot "interesom" oz. koristim živali in narave nasploh. Na deklarativni ravni je ozaveščenost prebivalstva EU visoka, v praksi pa je njihovo delovanje vprašljivo ne le zaradi lastne volje, temveč tudi zaradi višjih cen, težje dostopnosti, manjše informiranosti in prepoznavnosti ter manjše oz. omejene ponudbe izdelkov iz živalim prijaznejše reje. Zato je ključnega pomena spodbujanje potrošnikov za nakup izdelkov iz živalim prijaznejše reje, tako s strani trgovcev (večja ponudba, lažja dostopnost in nižje cene) kot tudi politike, ki mora prilagoditi zakonodajo in/ali priporočljive standarde dobrobiti živali.

3.2.5 Zakonodaja: profitna logika in intervencija ne/vladnih institucij

Številni misleci, filozofi, pravniki, aktivisti, veterinarji in drugi so si prizadevali za zakonsko oz. pravno ureditev zaščite živali. Čeprav so živali v preteklosti obravnavali kot lastnino so se zagovorniki dobrobiti živali v 18. stoletju, sočasno s pojavom novih v detajle izdelanih sistemov kazenske zakonodaje, zavzemali za uveljavitev zaščite živali, ki bi bila ločena od predpisov, ki so uravnavali lastniške pravice. Saksonski kazenski kodeks je tako predstavljal enega izmed prvih kazenskih kodeksov, ki je kaznoval tudi zlorabo oz. mučenje živali. Vendar je šlo za kaznovanje le v primeru, ko se je mučenje živali odvijalo v javnosti in je obenem žival predstavljala posameznikovo last, v nasprotnem primeru je mučenje živali ostalo nekaznovano in tudi ne-problematizirano. V 19. stoletju se v Veliki Britaniji pojavi t.i. »kultura prijaznosti« (*culture of kindness*), ki je nasprotovala krutosti do živali (Hardouin-Fugier 2010, 2). Leta 1822 je britanski parlament sprejel Martinov akt ali Akt o zdravstveni negi živine, ki je sprožil, da so se podobne politične razprave (o zaščiti rejnih živali) razširile tudi po ostalih evropskih državah. Za odpravo »javnih sodb« naj bi bila zaslužena nacistična oblast in sicer s sprejetjem novega zakona: Zakon o zaščiti živali (*Tierschutzgesetz*, 1933). Po napovedih humanista Henryja Salta je sprejetju človekovih pravic res sledilo vprašanje pravic živali (Hardouin-Fugier 2010, 6); sprejeta je bila Svetovna deklaracija o pravicah živali (*Declaration of animal rights*³⁶), ki pa ni predstavljala pravno zavezujočega dokumenta, temveč le etični kodeks. Leta 1957 so v pogodbi o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti (*Treaty of Rome*) živali definirali kot »dobrine« oz. »kmetijske proizvode«. V sedemdesetih letih 20. stoletja so evropske države začele živali ponovno vključevati v zakonodajo, le da tokrat kot »čuteča bitja«. Prepoznavanje živali kot čutečih bitij pomeni razrešitev protislovij med lastninsko zakonodajo (živali so lastnina) in kazensko zakonodajo (slabo ravnanje z živalmi bo kaznovano), kar predstavlja napredek tudi na pravnem področju (Hardouin-Fugier 2010, 7). Navedena sprememba je posebej opazna

³⁶ Svetovno deklaracijo o pravicah živali (sestavlja jo 14 členov) so sprejeli 15. oktobra 1978 v Parizu in sicer na sedežu organizacije združenih narodov za znanost, umetnost in kulturo UNESCO. Poudarja pa spoštovanje živali, prepoveduje njihovo mučenje, zahteva strogo zakonodajno ureditev področja varstva živali, obsoja vse oblike znanstvenih poskusov na živih živali itd. Deklaracija navaja »naravne« pravice, ki naj bi jih posedovala vsaka žival in se deloma ujemajo tudi splošno priznanimi pravicami ljudi. Deklaracija dodeljuje pravice vsem živalim in obenem definira vsak uboj živali kot biocid. Vendar ali naj torej vsak uboj živali v prehrabene ali druge namene štejemo kot biocid? Glede na vlogo oz. uporabnost živali v človeški družbi, je težka oz. nemogoča praktična aplikacija navedene deklaracije.

v Amsterdamski pogodbi (*Treaty of Amsterdam*) iz leta 1997, ki je predstavljala dopolnitev Rimske pogodbe. V Amsterdamski pogodbi se prvič omenja dobrobit živali, za katero so se zakonsko zavezali k priznavanju in spoštovanju, vsi predsedniki vlad dotedanjih držav članic EU (15).

Danes države članice EU (27) oblikujejo lastne nacionalne zakonodaje na področju zaščite in dobrobiti živali ter jih obenem usklajujejo tako s standardi in uredbami Svetovne veterinarske organizacije (*World organisation for animal health* ali OIE), Sveta Evrope in EU. Zakonodaja in njeno dosledno izvajanje v praksi namreč predstavljata ključna dejavnika zagotavljanja dobrobiti živali. Za boljše razumevanje stanja dobrobiti živali v Evropi je potreben pregled standardov in priporočil, ki so značilna oz. »obvezujoča« za vse države članice EU.

3.2.5.1 Konvencije Sveta Evrope

Svet Evrope je mednarodna organizacija, ustanovljena 5. maja 1949, ki zajema 47 držav: vse države članice EU, preostale evropske države na vzhodu in jugovzhodu Evrope, Norveško in Švico. Svet Evrope vodi pogajanja pri sprejemanju pogodb z različnih področij ter si obenem prizadeva za ohranjanje človekovih pravic, demokracije in pravne države, ozaveščanje ljudi, oblikovanje evropske prepoznavnosti in reševanje težav evropske družbe.

Caporale in sodelavci pravijo, da je zanimanje Sveta Evrope za področje zaščite živali pomembno iz dveh vidikov: »zaradi potrebe po skupnem delovanju evropskih držav, kjer je zaščita živali pomembna socialna in politična tema ter drugič zaradi dejstva, da skrb za dobrobit in zaščito živali predstavlja del skupne kulturne dediščine držav članic.« (Caporale in drugi 2010) Tako je Svet Evrope do danes sprejel pet konvencij s področja zaščite živali, ki predstavljajo prve mednarodne dogovore ter določajo etična načela in standarde pri transportu, reji in zakolu živali, ravnanju s hišnimi oz. družnimi živalmi in živalmi v poskusih ter varovanja naravnih ekosistemov (vključno z živalskimi vrstami v njih):

1. **Evropska konvencija o varstvu živali med trajanjem mednarodnega prevoza** (European Convention during International Transport – European Treaty Series (ETS 65, 1968); dodatna protokola sta bila sprejeta leta 1979 (ETS 103) in 2003 (ETS 193). Konvencija podaja določila varstva živali za najštevilčnejše

vrste živali v reji in določa splošne pogoje mednarodnega transporta živali (priprava živali, nakladanje in razkladanje živali, oprema vozila, ravnanje z živalmi itd.).

2. **Evropska konvencija za zaščito živali v vzrejne namene** (European Convention for the protection of Animals kept for Farming Purposes – ETS 87, 1976); dodan protokol leta 1992 (ETS 145), ki vključuje tudi genetsko spremenjene živali. Konvencija daje navodila za rejo in uhlevitev rejnih živali, zlasti za intenzivne sisteme vzreje živali. Konvencija je nastala z namenom preprečevanja trpljenja živali v reji. V pripravi so tudi nova priporočila o reji kuncev in gojenju rib.
3. **Evropska konvencija za zaščito živali za zakol** (European Convention for the Protection of Animals for Slaughter – ETS 102, 1979). Glavni cilj konvencije je zagotavljanje bolj humanega zakola živali in uskladitev postopkov zakola med različnimi evropskimi državami (Caporale in drugi 2010). Vse živali morajo biti pred izkravitvijo omamljene, izjemo predstavljajo le obredni in prisilni zakol, ki naj bi bili izvedeni na način, da živalim ne povzročajo nepotrebne trpljenja. Pri velikih živalih se uporablja posebna pištola, plin ali elektrika, kar povzroči nezavest pri živalih. Prepovedana je uporaba sekir, kladiva ali bodala za povzročitev ohromitve živali³⁷.
4. **Konvencija o varstvu prostoživečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njenih naravnih življenjskih prostorov** (Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats – ETS 104).
5. **Evropska konvencija za zaščito vretenčarjev, ki jih uporabljamo za poskusne in druge znanstvene namene** (European Convention for the Protection of Vertebrate Animals used for Experimental and other Scientific Purposes – ETS 123, 1986).
 - **Evropska konvencija o varovanju domačih hišnih živali** (European Convention for the Protection of Pet Animals – ETS 125, 1987).

Konvencije Sveta Evrope torej služijo kot reference pri oblikovanju in sprejemanju nacionalne zakonodaje s področja zaščite živali in zagotavljanja njihove minimalne dobrobiti.

³⁷ Kladivo, sekuro in drugo hladno orodje ter postopke za ohromitev živali natančneje opisuje knjiga *Meat, modernity and the rise of slaughterhouse* urednice Paule Young Lee (2008).

3.2.5.2 Zakonodajni akti Evropske unije

Zakonodaja EU s področja zaščite živali se začne uvajati v sedemdesetih letih 20. stoletja ob spoznanju, da imajo nekateri vidiki dobrobiti živali tudi nadnacionalni značaj (npr. transport živali za potrebe trgovanja). Danes zakonodaja EU vključuje poleg splošnih načel dobrobiti živali tudi specifične pogoje za zaščito živali v reji (ločeni predpisi za teleta, kokoši nesnice in prašiče), divjih živali in živali za poskuse. Pojem dobrobiti živali se prvič uradno pojavi šele leta 1997 v Amsterdamski pogodbi, ki predstavi zakonsko zavezujoč protokol glede dobrobiti živali, h kateremu so se zaprisegli predsedniki vlad vseh držav članic EU. Živali tako postanejo čuteča bitja, katerih dobrobit morajo zagotavljati vse države članice EU (Caporale in drugi, 2010).

Politika EU je potrebe rejnih živali postavila kot merilo kakovosti in eno izmed prioritarnih področij delovanja in razvijanja kmetijstva. Danes zakonodaja EU glede dobrobiti in zaščite rejnih živali zajema in določa sledeče vidike: transport, reja (posebej za teleta, prašiče in kokoše nesnice v baterijskih kletkah) in zakol. Pri tem je potrebno izpostaviti, da je večina zakonodajnih aktov EU glede rejnih živali v obliki direktiv, kar pomeni, da so ti zakonodajni akti resda zavezujoči, vendar državam članicam obenem dopuščajo določena odstopanja v nacionalnih zakonodajah in sicer glede na kulturne in nacionalne razlike med njimi. To pomeni, da čeprav EU postavlja skupne standarde glede dobrobiti in zaščite živali vsem državam članicam, pa dopušča, da se ti standardi različno interpretirajo ter prilagajajo nacionalnim interesom. Nasprotno od direktiv so uredbe popolnoma zavezujoče. Edino dopustljivo odstopanje od določil uredbe je zasledovanje strožjih standardov dobrobiti živali v reji, kar je denimo značilno za Švico in Švedsko.

V Evropi letno transportirajo - ne vključujoč podatka o perutnini - okoli 356 milijonov živali (Caporale in drugi 2010). Ravno zato predstavlja **Uredba Sveta o zaščiti živali med prevozom** (ES 1/2005), ki ureja pogoje med transportom rejnih živali³⁸ v Evropi, pomemben korak v zagotavljanju dobrobiti rejnih živali. Določa pogoje transporta živali (izvoza in uvoza) ter jih obenem usklajuje med državami članicami in ne-članicami,

³⁸ Uredba Sveta o zaščiti živali med transportom se nanaša le na vretenčarje oz. živali, ki so rejene za prehrano.

zahteva usposabljanje in izobraževanje oseb, ki se s transportom živali ukvarjajo, izboljšuje različne postopke (nakladanje in razkladanje živali, napajanje itd.) in tehnične pripomočke ravnanja z živalmi med transportom ter uvaja nova in bolj učinkovita orodja kontrole med transportom (npr.: satelistki navigacijski sistemi). Bistvena inovacija uredbe iz leta 2005 v primerjavi z njej predhodnimi (od leta 1991 pa do 2005 je bilo sprejetih že deset različnih zakonodajnih aktov) je uvajanje načela individualne odgovornosti vseh, ki so vključeni v transport (Caporale in drugi 2010). Pred tem se je večji pomen dodeljeval le opremi, trajanju transporta in dokumentaciji. Kljub temu pa transport v nekaterih državah članicah EU ostaja eden izmed najbolj problematičnih vidikov v postopku vzreje živali, saj je izvajanje zakonodaje v praksi in njen nadzor skoraj povsem v domeni posameznih držav.

Rejo živali ureja **Direktiva Sveta 98/58/ES**. Ta vključuje vse živali, ne samo vretenčarjev kot to počne Uredba Sveta o zaščiti živali med transportom, ki so namenjene za proizvodnjo hrane, kože, volne, krzna in drugih iz živali pridobljenih snovi oz. produktov. Direktiva jasno nalaga vso odgovornost za dobrobit živali v reji lastniku oz. oskrbovalcu in ga izpostavlja redni kontroli. **Odločba Komisije 2000/50/ES** določa minimalne standarde kontrole obratov za vzrejne namene, ki vključujejo poročila o številu inšpekcijskih pregledov, številu zaposlenih, popis obratov in opreme, možnost gibanja živali, število obolelih, poškodovanih in poginulih živali itd. Zakonodaja EU kot sem že omenila posebej obravnava in opredeljuje razmere za vzrejo telet, prašičev in kokoši nesnic. Zakonodaja se s temi živalmi posebej ukvarja, ker so bili rejni postopki teh kategorij živali zaznani – z vidika znanstvenikov, organizacij za zaščito živali in posledično tudi javnosti - kot najproblematičnejši za dobrobit živali. **Direktiva Sveta 91/629/EGS, Direktiva Sveta 97/2/ES in Odločba Komisije 97/182/ES** posebej opredeljujejo vzrejo telet: prepovedana je uporaba individualnih boksov po starosti osmih tednov, določajo gostoto naselitve in postopke ravnanja z živalmi ter krmljenja; prepovedana je namerna slabokrvnost živali oz. obvezna je krma bogata z vlakninami in železom. Posebne direktive za rejo telet so nastale zaradi razmer, v katerih so bile teleta primorana »odraščati«: zaprti in privezani v boksih, nezmožni premikanja in čiščenja, prehitro – glede na etološke potrebe – oddaljeni od krav, s pomanjkljivo prehrano in pomanjkanjem vode, brez ustreznega prostora za počitek (brez slame), v pustem okolju, brez stika s sovrstniki oz. s

kakršnimikoli pripadniki lastne vrste. Vse to pa zaradi želje potrošnikov po vse »manj krvavem« oz. čim svetlejšem in mehkejšem telečjem mesu, pridobljenim od anemične in zdehidrirane živali.

Direktiva Sveta 91/630/EGS, Direktiva 2001/88/ES in Direktiva Komisije 2001/93/ES natančno določajo razmere za oskrbo in uhlevitev prašičev v različnih življenjskih obdobjih. Zlasti pomembna je ukinitvev (z letom 2013) individualnih porodnih boksov za svinje med porodom in laktacijo. EU prepoveduje tudi kupiranje repkov pri pujskih. Za vse prašiče (tudi prašiče pitance) je obvezna obogatitev okolja z materialom za ritje, kot so: leseni drobci, kompost itd. za zadovoljevanje potrebe prašičev po raziskovanju in brskanju ter posledično za preprečevanje vedenjskih anomalij in obolenj.

Minimalne pogoje za rejo kokoši nesnic v konvencionalni baterijski reji ter opisovanje njej alternativnih sistemov (obogatene kletke, aviariji, sistemi z gredami, sistemi z globokim nastilom in sistemi proste reje) določata **Direktiva Sveta 99/74/EC in Direktiva Sveta 2002/04/EC**. Za kokoši nesnice se z letom 2012 prepoveduje uporaba konvencionalnih baterijskih kletk, saj le-te predstavljajo osiromašeno in premajhno okolje za izražanje nekaterih normalnih oblik obnašanja kokoši (peščena kopel, gnezdenje, brskanje itd.) ter močno ogrožajo dobrobit kokoši nesnic.

Postopke zakola in usmrtitve živali rejenih za meso, krzno, kožo in druge proizvode določa **Direktiva Sveta 93/119/ES**. Poudarja se zahteva, da je potrebno živalim ob zakolu ali usmrtitvi prihraniti vse bolečine in trpljenje, obenem pa zagovarja opravljanje tehničnih in znanstvenih poskusov ter upoštevanje posebnih zahtev nekaterih verskih obredov. Spoštovanje zahtev določenih verskih obredov (judovskih in muslimanskih) za zakol živali, po mojem mnenju, diskreditira zakonsko moč direktive, ki dovoljuje različnim družbenim skupinam, v tem primeru različnim religijam, da vstopajo v sfero zakonodaje in ustvarjajo raznolik, torej nehomogen evropski prostor glede razumevanja dobrobiti živali.

Navedena direktiva določa takšne standarde tudi državam izven EU, ki izvažajo meso državam članicam; posebej se izpostavlja v bilateralnih dogovorih glede trgovanja z živimi živalmi in živalskimi proizvodi med EU in tretjimi državami, vendar Svetovna trgovinska organizacija (*World Trade Organisation* - WTO) ne dovoljuje državam članicam EU, da zavrnejo trgovanje z ostalimi državami zaradi postopkov reje in zakola živali oz. procesov proizvodnje. Nek proizvod se lahko zavrne ali pa se ukine trgovanje

z njim le na osnovi tveganja oz. nevarnosti tega proizvoda. Končni produkt (npr. meso), ki prihaja iz intenzivnih sistemov iz držav izven EU, ne ogroža zdravja njegovih potrošnikov. Z vidika EU je sporen sam način pridobivanja mesa in ostalih »živalskih surovin«, povrh vsega predstavljajo takšni (cenejši) izdelki veliko konkurenco domačim izdelkom, ki so navadno dražji, saj skušajo zadovoljevati vse višje kriterije EU po dobrobiti živali v reji. Uvoz takšnih izdelkov spodkopava ne le kvaliteto evropskih izdelkov in prizadevanja evropskih rejcev, temveč tudi zakonodajo EU. Zato je nujna reforma s strani WTO, ki bi omogočila državam z višjimi standardi, ukinitvev oz. prepoved uvoza izdelkov, ki se ne skladajo z direktivami in uredbami EU in lastnimi nacionalnimi programi (Wenz 2007, 147). Pomembno vlogo na področju sprejemanja mednarodnih standardov dobrobiti živali prevzema OIE, katere članica je postala tudi Evropska komisija³⁹. Slednja je začela, poleg izvajanja bilateralnih in multilateralnih pogajanj za vključitev posameznih določil glede dobrobiti živali v sporazume trgovanja, sodelovati tudi z OIE, saj se zaveda, da le aktivno promoviranje standardov dobrobiti in zdravja živali lahko omogoča mednarodno uveljavljanje načel dobrobiti živali v reji ter konkurenčnost evropskih proizvodov. Države članice OIE lahko uvajajo lastne standarde dobrobiti in zdravja živali le, če so ti standardi višji od standardov sprejetih s strani sveta OIE (t.j. standardov UE) (Caporale in drugi 2010).

Evropska komisija je leta 2007 izdala zanimivo strategijo v akcijskem načrtu za zdravstveno varstvo živali v EU (2007–2013), katerega glavno načelo je »bolje preprečiti kot zdraviti«. Koncept zdravstvenega varstva tako ne pomeni le odsotnost bolezni pri živalih, temveč tudi dobro počutje - vseh, t.j. rejnih, poskusnih in družnih živali ter živali za šport, zabavo, živalske vrtove - živali, ki z vidika dobrobiti živali v reji, pomeni pomemben korak naprej. Na takšen način naj bi neposredno zagotovili zdravje in dobrobit živali ter posredno tudi ekonomsko varnost in produktivnost ter visoke standarde varnosti živil in javnega zdravja. Ta strategija posebej izpostavi tudi

³⁹ Evropska komisija je izvršilni organ EU. Pripravlja predloge za nove zakone, skrbi za upravljanje politik in dejavnosti EU ter skrbi za izvajanje zakonodaje v praksi. Sestavlja jo 27 komisark in komisarjev, to pomeni po eden iz vsake države članice EU. Več info na: <http://www.evropa.gov.si/si/institucije-in-organi/evropska-komisija>. Pomemben organ znotraj EU, ki poroča in opozarja Evropsko komisijo na nepravilnosti oz. nevarnosti, je tudi Znanstveni odbor za zdravje in dobrobit živali (*Scientific committee on animal health and animal welfare* - SCAHAW), ki je bil ustanovljen leta 1997 za raziskovanje in priporočanje glede tehničnih in drugih znanstvenih vprašanj z vidika zdravja živali, higiene, različnih bolezni in načini zdravljenja živali, priporočila glede krme in reje, transporta itd.

dejstvo, da smo za doseganje zdravja in dobrobiti živali odgovorni vsi državljani EU: lastniki in rejci živali, veterinarji, industrija na področju zdravstvenega varstva živali, interesne skupine za živali, raziskovalci in učitelji, upravljalna telesa za športne in rekreativne organizacije, izobraževalne ustanove, potrošniki, potniki, pristojni organi držav članic in institucije EU.

Zakonodaja EU je na področju zagotavljanja zaščite in dobrobiti živali med najnaprednejšimi v svetu; boljše so le (nacionalne) zakonodaje Švedske, Švice, Norveške, Finske in Velike Britanije. Odstopanje od zakonodajnih aktov EU je torej mogoče, vendar le v smeri višjih standardov dobrobiti živali in seveda določenih kulturnih posebnosti, zlasti religijskih obredov (kot je obredni zakol judov in muslimanov). Izvajanje zakonodaje v praksi ostaja problematično, zlasti na področju transporta živali, saj pristojne službe v posameznih državah pogojem transporta ne dajejo večjega pomena in nad njim ne izvajajo zadostne kontrole (Caporale in drugi, 2010).

3.2.5.3 Švedska: država, ki dosega visoke standarde dobrobiti živali v reji

Po drugi svetovni vojni se razmah intenzivne reje pojavi tudi na Švedskem. Tako kot v ostalih državah so tudi na Švedskem sprva skušali živali prilagoditi tehnologiji, vendar na osnovi rezultatov raziskav, izvedenih na kravah molznicah leta 1966, je Ekesbo (2010, 4) izpostavil pomen obratnega pristopa, to pomeni prilagoditev tehnologije potrebam živali. Takšnemu pristopu so sledili tudi zakonski ukrepi države:

- od leta 1986 je prepovedana uporaba zdravil kot pospeševalcev rasti, to pomeni, da se ne sme prikrivati bolezni, ki jih povzročajo pomanjkljivosti v okolju oz. neprimerni sistemi reje. Zanimivo je dejstvo, da so pobudo o prepovedi uporabe pospeševalcev rasti in antibiotikov predstavili kmetje sami (oz. združenje švedskih kmetov).
- Od sedemdesetih let 20. stoletja je obvezno testiranje hlevov z vidika dobrobiti in zdravja živali ter stalno izpopolnjevanje znanja veterinarjev, od devetdesetih let pa je predpisano tudi izobraževanje inšpektorjev za dobrobit živali.
- Za izboljšanje dobrobiti in zdravja živali je od leta 1998 v poletnih mesecih obvezna paša krav na prostem, hlevi (razen za perutnino) morajo imeti okna,

vzreja pujskov v konvencionalnih boksih je prepovedana, ravno tako je prepovedano kupiranje repkov in odstavitev pujskov pred štirimi tedni starosti, predpisana je obogatitev okolja za svinje z materialom za ritje in slamo, s katero lahko vsaj deloma zadovolji potrebo po gradnji gnezda itd. (Ekesbo 2010, 4).

V švedski družbi se tako kot v preostalih članicah EU promovira dobrobit živali, le da so standardi dobrobiti živali v reji na Švedskem višji od standardov, ki jih postavlja EU. Poglavitni vzrok zato ja zakonodaja, ki temelji na znanstvenem raziskovanju in praktičnih izkušnjah kmetov. To pomeni, da je zakonodaja tudi v praksi ustrezno izvajana, saj so njeni pobudniki obenem tudi njeni izvajalci (kmetje). Optimalno produktivnost na Švedskem dosežajo z izboljšanjem življenjskih pogojev živali v reji (okolje omogoča zdravje in izražanje naravnega vedenja živali), s strogimi določili glede transporta živali ter obveznim omamljanjem živali pred zakolom (tudi obrednim zakolom) pa zmanjšujejo nepotrebno trpljenje živali. Vrednota dobrobiti živali ni le odpravljanje trpljenja, marveč pomeni tudi omogočanje naravnih vedenjskih vzorcev živali in ravno to dejstvo dela švedsko zakonodajo boljšo od zakonodaje EU.

3.2.5.4 Španija: država, ki stežka usklajuje standarde dobrobiti živali z lastno kulturno tradicijo

Španija kot članica EU mora priznavati in spoštovati zakonodajne akte EU. Vendar je zaščita živali po standardih EU na nekaterih področjih nezdružljiva s tradicijo Špancev (primer: bikoborb). Gamero (2010) išče vzroke za pomanjkanje interesa za dobrobit živali v zgodovini, tradiciji in kulturi Španije: Španija je izrazito krščanska država, krščanstvo kot vemo ne problematizira odnosa človeka do živali; zgodovinska izoliranost države od preostale Evrope, kar je še utrdila Frankova diktatura med leti 1936 in 1975, je preprečila, da bi se razprave o zaščiti živali, ki so se odvijale po Evropi, razširile tudi v Španijo; prireditve, na katerih živali trpijo (bikoborba, tek pred biki) predstavljajo tradicionalno obliko zabave; do nedavnega je bila Španija relativno nerazvita in revna ter z visoko stopnjo nepismenosti, kar niso ravno idealne razmere za razprave o zaščiti živali. Ravno zato Španija še danes nima nacionalne zakonodaje o zaščiti živali, temveč ima vsaka avtonomna pokrajina svoj lasten zakon. V nasprotju s švedskimi kmeti, ki se sami zavzemajo za dobrobit živali v reji, pa so španski kmetje mnenja, da je produktivnost edini pomemben dejavnik reje. Zato je vsakršen poskus

izboljšanja razmer živali v reji v Španiji dobrodošel: Ministrstvo za kmetijstvo, ribištvo in prehrano je ločilo zaščito živali od zdravstvenega varstva živali, država in njene avtonomne pokrajine se vse bolj angažirajo za izobraževanje kmetov ter podpirajo tudi razvoj znanosti v tej smeri (Gamero 2010, 1–4).

Vendar ostaja ena izmed najbolj perečih tem v Španiji tradicionalna bikoborba in tek pred biki. To sta v Evropi le dve najbolj pereči obliki mučenja živali, ki vodita tudi v tragičen pogin živali, za razliko od cirkusa in vodnih parkov z delfini, pasje in konjske dirke itd. Pri bikoborbi gre za zavestno mučenje živali, ki pa vse do soočenja z matadorjem v areni živi veliko bolj zdravo in »polno« življenje od običajnih bikov rejnih za zakol. Kljub temu na koncu doživlja bolečine in trpljenje, ki so z zakonodajo EU za biko v reji prepovedani. Zagovarjanje bikoborbe z načeli tradicije in kulture je nekoliko prenegljeno, saj so druge oblike »krvavega športa« (petelinji boji, metanje palic v petelina, kamenjanje zajcev, lov na lisice) prepovedani in predstavljajo, razen morda lova na lisice, del preteklosti, ki jo države popolnoma zavračajo in prepovedujejo. Evropska ustava zakonsko dovoljuje bikoborbo, tako kot tudi obredni zakol živali, kar je nekoliko kontradiktorno z načeli zagotavljanja dobrobiti živali in preprečevanja trpljenja živali.

3.2.5.5 Slovenija

Tudi Slovenija predstavlja državo članico EU, ki je primorana k spoštovanju zakonskih aktov EU, Sveta Evrope in OIE. V nasprotju s Španijo Slovenija ima urejeno lastno nacionalno zakonodajo o zaščiti in dobrobiti živali v reji, le da je ta veliko bolj pomanjkljiva oz. ne dosega tako strogih standardov dobrobiti rejnih živali, kot jih določa zakonodaja na Švedskem. Slovenija je sprejela **Zakon o zaščiti živali** (Ur. l. RS 98/1999) šele leta 1999, kateremu so sledile številne spremembe in dopolnitve (zadnje uradno prečiščeno besedilo Ur. l. RS 43/2007) ter drugi podzakonski akti, ki natančneje določajo zaščito rejnih, poskusnih, hišnih in divjih živali, transport živali, ureditev zavetišč in živalskih vrtov, načine usmrtitve živali, trgovanje z ogroženimi vrstami itd. Zakon o zaščiti živali omenja odgovornost ljudi za zaščito živali, definira pravila za dobro ravnanje z njimi ter prepoveduje in sankcionira mučenje in druge oblike slabega ravnanja z njimi. 1. člen zakona poudari, da »zakon velja za vse živali, ki imajo razvita

čutila za sprejem zunanjih dražljajev in razvit živčni sistem, da boleče zunanje vplive čutijo. Ta zakon se dosledno izvaja pri vretenčarjih, pri drugih živalih pa glede na stopnjo njihove občutljivosti v skladu z ustaljenimi izkušnjami ter znanstvenimi spoznanji.« Čeprav velja za vse navedene vrste živali, pa zakon posebej opredeljuje tudi zaščito živali v rejne namene. Potrebno je tudi poudariti, da zakon razume zaščito živali v obliki preprečevanja nepotrebnega trpljenja živali in ne toliko v zadovoljevanju potreb živali.

S področja zaščite rejnih (in drugih) živali so pomembni sledeči podzakonski predpisi:

- Pravilnik o strokovnem svetu za zaščito živali (Ur. l. RS 62/2000). Strokovni svet za zaščito živali, katerega članstvo sestavljajo strokovnjaki z veterinarskega, medicinskega, biološkega, farmacevtskega in zootehničnega področja ter predstavniki organizacij za zaščito živali, je bil ustanovljen leta 2001. Njegova osrednja naloga je spremljanje stanja na področju zaščite živali, svetovanje ter predlaganje ukrepov za izboljšanje zaščite živali. Delovanje strokovnega sveta za zaščito živali je vprašljivo, saj o njem ne najdem nobenih podatkov ne na VURS (Veterinarska uprava Republike Slovenije) in tudi na MKGP (Ministrstvu za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano) ne. 38. člen Zakona o zaščiti živali (Ur. l. RS 43/2007) namreč opredeljuje, da je ravno minister za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano zadolžen za določitev sestave strokovnega sveta za zaščito živali. Lea Eva Müller (2010) v rubriki pisma bralcev časopisa Dnevnik navaja, da strokovni svet za zaščito živali ne deluje več v stari sestavi že od 21. januarja 2010. Mitja Šedlbauer iz VURS pojasnjuje, da je ta v postopku imenovanja ter, da se bo konstitutivna seja izvršila konec aprila.
- Pravilnik o pogojih in načinu prevoza (Ur. l. RS 86/2000, 108/2000, 64/2001 in 03/2003).
- Pravilnik o minimalnih pogojih za zaščito rejnih živali in postopku registracije hlevov za rejo kokoši nesnic (Ur. l. RS 41/2003, 117/2004 in 122/2007).
- Pravilnik o načinih usmrtnice živali iz veterinarskih razlogov, živali, ki se jih redi za proizvodnjo krzna, ter odvečnih enodnevnih piščancev in zarodkov v odpadkih iz valilnice (Ur. l. RS 63/2003).

- Pravilnik o zaščiti živali pri zakolu (Ur. l. RS 33/2005, 5/2006).
- Pravilnik o pogojih za zakol živali izven klavnic za lastno domačo porabo (Ur. l. RS 117/2004) zakonsko opredeljuje zakol živali izven klavnic, ki predstavlja še vedno razširjeno prakso na nekaterih manjših (samooskrbnih) slovenskih kmetijah. Trgovanje s takim mesom je zakonsko prepovedano. Najbolj poznane so koline, kjer gre za zakol prašiča ter pripravljanje zaklanega prašiča za hrano. Nekateri menijo, da je to ena izmed najbolj krutih ohranjenih tradicionalnih praks v Sloveniji, saj ni posebnih nadzorov nad izvajanjem kolin, poleg tega pa ni posebnih predpisov kdo naj izvaja zakol živali. Torej zakol lahko opravi kdorkoli, tudi nevešč posameznik.

2. člen **Zakona o živinoreji** (Ur. l. RS 18/2002) določa cilje živinoreje, med katerimi so z vidika dobrobiti in zaščite živali najpomembnejši sledeči cilji: izboljševanje oz. ohranjanje lastnosti rejnih živali ob upoštevanju njihove vitalnosti, varovanje njihovega počutja ter izvajanje etoloških normativov pri reji. V 6. členu zakona je zapisano, da je rejo živali potrebno urediti tako, da so »zadovoljene njihove biološke potrebe, da niso motene njihove telesne funkcije in obnašanje, da ni presežena njihova prilagoditvena sposobnost in da se z njimi ravna skladno s predpisi, ki urejajo zaščito živali in veterinarstvo.« Zakon urejuje tudi načine živinoreje in krmno bazo, rejske programe, spreminjanje in ohranjanje lastnosti domačih živali, prenos selekcijskih dosežkov v rejo ob hkratnem ohranjanju avtohtonih pasem, izobraževalno in raziskovalno delo na področju živinoreje, nadzor nad izvajanjem zakona in njegovo sankcioniranje (kazni) v primeru kršenja zakona itd. 82. člen zakona določa strokovno svetovalno telo ministra na področju živinoreje, tako imenovan Svet za živinorejo, ki ga sestavljajo strokovnjaki z različnih področij (zootehnika, genetika, veterina, kemija itd.). Ta daje strokovna mnenja glede vlog za potrditev rejskih programov; letnih poročil o delu izvajalcev rejskih programov; sprememb oziroma uvajanju novih metod za napovedovanje plemenskih vrednosti in ocenjevanje plemenskih živali; pomembnejših predpisov na področju živinoreje in veterinarstva; predlogov dolgoročnih razvojnih programov s področja živinoreje in veterinarstva; predlogov pomembnejših ukrepov kmetijske politike, ki urejajo področje živinoreje; predlogov za priznanje avtohtonih pasem; elementov za določanje cene storitev in obsega storitev javnih služb po tem zakonu; drugih pomembnejših odločitvah na področju živinoreje.

Zakonodaja dokaj natančno opredeljuje dolžnosti rejcev in drugih ljudi vpletenih v verigo od vzreje do zakola živali, vendar organizacije za zaščito živali opozarjajo, da je tako v Sloveniji, kot tudi drugod po Evropi (oz. svetu nasploh) dobrobit živali še vedno sekundarnega pomena. Dobrobit živali ostaja podrejena dobičkonosnim interesom, na kar najpogosteje opozarjajo ravno društva za zaščito živali. V Sloveniji sta na tem področju najbolj aktivna Društvo za osvoboditev živali in njihove pravice ter Društvo za živali. Obstajajo tudi različna krajevna društva, kot so: Društvo za zaščito živali – Ljubljana, Društvo za varstvo in proti mučenju živali itd., ki pa svoje zanimanje usmerjajo predvsem na problematiko mučenja hišnih živali ter zapuščanja le-teh. Društvo za osvoboditev živali in njihove pravice je najbolj aktivno, saj nenehno opozarja MKGP na nespoštovanje zakonodaje in mednarodnih obvez, ki nam jih nalagajo EU, Svet Evrope in OIE (v Društvo za osvoboditev živali). Pri tem ne opozarjajo le na nespoštovanje zakonskih obvez in slabih razmer živali v reji, temveč tudi na pristranskost države pri podpiranju le množične reje živali in posledične nezmožnosti konkuriranja malih rejcev, ki najpogosteje izpolnjujejo zakonska določila, ter se morajo obenem boriti z nelojalno konkurenco velikih farm. Vse to nam jasno kaže, da zakonska določila niso dovolj. Potrebno bi bilo aktivnejše ozaveščanje javnosti, rejcev in drugih, ki prihajajo v stik z živalmi, promoviranje vrednot dobrobiti živali in natančnejše izvajanje zakonov v praksi ter strožji nadzor nad njihovim izvajanjem oz. morebitnim kršenjem.

3.2.6 Vpliv reje na okolje in ljudi

Najpogostejši zagovor v prid ohranjanju in širjenju intenzivne farmske reje je rast prebivalstva v svetu. Intenzivna farmska reja naj bi bila oblika reje, ki naj bi zagotavljala hitro in najcenejšo obliko pridobivanja mesa in drugih živalskih izdelkov, po katerih se povpraševanje v svetu povečuje. Delgado (v Food and Agriculture Organizations of the United Nations 2009, 5–6) trdi, da se na področju reje živali odvija revolucija (*livestock revolution*); prehrabene navade ljudi se spreminjajo, višji standardi prebivalstva v državah v razvoju sledijo vzorcem prehranjevanju zahodnjakov, t.p., da se povpraševanje po mesu povečuje. Tako naj bi se od šestdesetih let 20. stoletja poraba mleka na prebivalca v državah v razvoju skoraj podvojila, poraba mesa več kot potrojila, poraba jajc pa je kar petkrat večja (Food and Agriculture Organizations of the

United Nations 2009, 9). Največji porast v povpraševanju po živilih živalskega izvora je značilen za Kitajsko, Južno Korejo, Malezijo, Vietnam, Brazilijo, Indijo itd. V navedenih državah ne narašča le povpraševanje, marveč tudi ponudba, ki ne zadovoljuje le potreb domačega prebivalstva, ampak v veliki meri se ta hrana, zlasti pa krma za živali izvažata v razvite države Evrope in ZDA. Revščina se v najrevnejših državah (zlasti na afriški celini) vse bolj povečuje, lakota pa pesti vse več ljudi. Torej na eni strani imamo vse več prebivalstva, ki porabi vse več mesa in ostalih živil, na drugi strani pa vse več revnega in podhranjenega prebivalstva, kateremu lakota predstavlja vsakdanji izziv oz. način življenja.

Rast prebivalstva in povečano povpraševanje po mesu torej nujno vodita v negativne globalne posledice, katerih posledice občutijo zlasti – in za-enkrat predvsem - ljudje iz revnih držav ter živali v reji. Intenzivna farmska reja⁴⁰, ki predstavlja najbolj razširjen sistem reje na svetu, izvaja visok pritisk na okolje, živali in ljudi. Gojenje žitaric, potrebnih za krmo živali ter pridobivanje novih pašnih površin danes ogroža številne naravne ekosisteme in biotsko raznovrstnost rastlinstva in živalstva v njem. Po podatkih organizacije CIWF (Compassion in the world farming 2008, 6) je danes kar tretjina vseh obdelovalnih površin namenjena gojenju žit za krmo živali; 90 odstotkov svetovno pridelane soje in 60 odstotkov vse koruze je pridelanih kot krma za živali v reji. Vse večje izsekavanje gozdov za pridobivanje pašnih in obdelovalnih površin, namenjenih krmi za živali, ogroža tropski gozd v Južni Ameriki; 70 odstotkov izsekanega tropskega gozda je danes namenjena za pašo živali, največji delež preostalega izsekanega gozda pa je namenjena za gojene soje kot krme za živali v reji (Compassion in world farming 2008, 6). To pomeni, da je večina obdelovalnih površin za pridelavo žit namenjena za krmo živali in ne za prehrano ljudi. Takšna potrata hrane je nesmiselna, to nam jasno prikažejo sledeči izračuni: psihologinja in aktivistka Frances Moore Lappe (v Mason in Singer 2007, 266) pravi, da je za 0,5 kg govejega mesa potrebno kar 9,5 kg pšenice; dokumentarni film Zemlja naš dom režiserja Yanna Arthus-Bertranda izpostavi, da je za 1 kg govejega mesa potrebnih kar 13000 l vode kar primerja z 1 kg riža, za katerega se porabi 4000 l vode in za 1 kg krompirja le 100 l vode; kmetijstvo v razvitem svetu porabi več kot 70 odstotkov vse pitne vode (Mason in Singer 2007, 268). Na tem mestu

⁴⁰ Kar 50 odstotkov svinjskega mesa in 70 odstotkov piščančjega mesa in jajc je proizvedenih v industrijskih sistemih oz. intenzivnih sistemih reje (Compassion in World Farming 2008, 6).

je potrebno tudi izpostaviti porabo elektrike in nafte ter druge negativne učinke, kot so: degradacija okolja zaradi pretiranega izkoriščanja (oz. obdelovanja) prsti, erozija prsti, onesnaževanje voda, sproščanje toplogrednih plinov (reja živali naj bi bila odgovorna za kar 18 odstotkov izpustov - kot posledice človekove dejavnosti - toplogrednih plinov v ozračje (Compassion in world farming 2008, 6)) itd. Ekološke in socialne posledice, ki jih povzroča reja živali, nas opozarjajo nato, da ima potrošniški apetit zahoda veliko negativnih posledic, kateremu se hitro približujejo države v razvoju in po katerem hrepenijo predvsem najrevnejše države sveta. Vse več strokovnjakov (ekologi, klimatologi, politiki itd.) zato opozarja, da je najučinkovitejši način zmanjšanja izpustov toplogrednih plinov v ozračje ter omejitev vseh ostalih ekoloških onesnaženj ravno v omejevanju živinoreje. Vaclav Smil (v Mason in Singer 2007, 266–267) pri tem poudari, da je nemogoče, da bi celotno svetovno prebivalstvo lahko kdajkoli uživalo enake količine mesa in ostalih živil živalskega izvora, kot je to značilno za prebivalce razvitega sveta danes, saj bi za takšen obseg reje potrebovali kar 67 odstotkov več obdelovalnih površin kot jih je trenutno razpoložljivih na našem planetu.

Kate Rawles (2006, 211–212) povzame problematiko masovne reje živali v sledečih štirih točkah:

1. Visoko industrializirane potrošniške družbe imajo za posledico poleg visoke ekonomske produktivnosti tudi velik negativen vpliv na okolje; vključno z izumiranjem vrst (t.j. zmanjšanje biotske raznovrstnosti), klimatske spremembe, onesnaževanje voda, erozija prsti itd.
2. Takšen »razkošen« oz. potraten način življenja je še vedno privilegij manjšine prebivalstva, t.j. prebivalstva razvitega sveta.
3. Večina prebivalstva, katera seveda ni deležna takšnih življenjskih pogojev oz. standardov, hrepeni po takšnem načinu življenja.
4. Število večine, ki hrepeni po takšnem načinu življenja se povečuje, seveda skladno z višanjem življenjskega standarda teh ljudi.

To pomeni, da je ekološko globalno krizo, ki je med drugim tudi posledica intenzivne reje živali, do sedaj ustvarjala manjšina prebivalstva. Vendar, če bi vsakdo na svetu lahko pripadal »srednjemu razredu« in skladno s tem užival v komoditetah in dobrinah, ki so navadno dostopne srednjemu razredu, bi po besedah WWF do leta 2020 potrebovali kar tri planete Zemlje. Iz tega lahko razberemo, da etičnost odnosa ljudi do

rejnih živali ima veliko večje razsežnosti, saj posredno izraža tudi naš odnos do celotnega okolja, ki ga »uničujemo«; do ljudi iz manj razvitih držav, ki trpijo za pomanjkanjem in lakoto; do zaposlenih v reji, ki so velikokrat slabo plačani ter podvrženi slabim delovnim pogojem (npr.: nevarnost dihalnih obolenj zaradi visoke koncentracije amoniaka v zraku); širjenje bolezni in epidemij; znižanje kakovosti bivanja ljudi v okolici rejnih obratov itd. Ravno zaradi vseh negativnih posledic intenzivne farmske reje Rawlesova poudarja pomembnost trajnostnega razvoja, ki pa mora biti usklajen z ekonomskim napredkom, okoljskim varstvom, socialno pravičnostjo in dobrotitjo živali (v reji). Sočutje do drugih (živali in ljudi) in altruizem sta potrebna za uspešnost in izvedljivost trajnostnega razvoja v praksi.

3.3 Sklep

Reja živali predstavlja eno izmed človeških industrijskih dejavnosti, ki služi zlasti ekonomskim imperativom, saj se razvija najpogosteje tam, kjer je povpraševanju po mesu in ostalih živilih živalskega izvora veliko oz. kjer je življenjski standard ljudi relativno visok. Že skozi zgodovinsko perspektivo je mogoče opaziti, da meso predstavlja neke vrste »luksuzno dobrino«, ki ni bilo dostopno vsem družbenim slojem. Tako ostaja tudi danes, saj si večina prebivalstva v nerazvitih predelih sveta še vedno ne more zagotoviti zadostne količine hrane, kaj šele živil živalskega izvora (predvsem mesa), ki predstavljajo eno izmed dražjih in iz okoljske perspektive tudi eno izmed potratnejših živil. Ker povpraševanje po mesu in ostalih živilih živalskega izvora na zahodu narašča vse od začetkov industrializacije, v državah v razvoju pa predvsem od šestdesetih let 20. stoletja naprej, je pritisk na okolje in živali vse večji. Intenzivna farmska reja, selekcija živali in menedžment so živali in ostalo naravo pripeljali do prekoračitve naravnih zmožnosti; značilne so številne okoljske posledice (onesnaženje in primanjkovanje pitne vode, uničevanje naravnih ekosistemov kot posledica pridobivanja novih pašnih in obdelovalnih površin itd.) ter pojav »produkcijskih bolezni« in vedenjskih anomalij živali v intenzivni reji. Navedeni problemi, ki postajajo vse bolj opazni tudi v javnosti in vsakdanjem življenju ljudi, soočajo človeško družbo z eksistencialističnimi in etičnimi vprašanji upravičenosti poseganja in izkoriščanja živali in ostale narave. Ker ekonomska produktivnost, materializem in potrošništvo

predstavljajo temeljne vrednote sodobne kapitalistične družbe zahoda, je sprememba življenjskih vzorcev ljudi, zlasti vrednot, na katerih temeljijo tudi prehrabene in potrošniške navade ljudi, izredno težek oz. dolgotrajen proces.

Ljudje na zahodu vse pogosteje priznavajo živalim, da so čuteča bitja, obenem pa le stežka spreminjajo vsakodnevne navade (kot je potrošnja, prehrana itd.). Dobrobit živali, ki je posledica etičnega pristopa oz. zavedanja ljudi o zmožnosti občutkov ugodja in trpljenja pri živalih, išče svoj prostor znotraj meja antropocentrizma. Živali v reji se torej priznava hkrati status čutečega bitja in »sredstva« zadovoljevanja človeških potreb. Vprašanje zaščite in dobrobiti živali predstavlja kontroverzen prostor usklajevanja, pogajanja in odrekanja, tako s strani ekonomije, potrošnikov (oz. javnosti), politike, znanosti, gibanj za zaščito živali in drugih vpletenih v verigo od vzreje pa do konzumacije mesa oz. živil živalskega izvora.

4 RAZISKAVA

4.1 Cilj raziskave

Cilj diplomskega dela je analiza odnosov ljudi do rejnih živali. Pri tem sem v drugem poglavju svoje zanimanje usmerila predvsem na podajanje kronološke perspektive dojetanja in ravnanja z živalmi ter predstavila vse ključne teorije in prakse, ki so opredeljevale in še vedno opredeljujejo človekov odnos do živalskega sveta. V tretjem poglavju sem se osredotočila na rejne živali in njihov pomen za človeško družbo ter posledice, ki jih poraja sodobna, masovna in intenzivna reja živali. Raziskovalni del pa je namenjen analizi percepcije in odnosov različnih akterjev, v procesu od vzreje živali pa do potrošnje oz. konzumacije končnih živil živalskega izvora, do rejnih živali. Ker je cilj raziskovalnega dela pridobitev stališč različnih kategorij ljudi, ki so neposredno in posredno vpleteni v proizvodnjo in potrošnjo živil živalskega izvora, sem se odločila za intervjuvanje lastnika klavnice, mesarja, rejca, med potrošniki pa sem izbrala posameznika, ki brez (etičnih) zadržkov uživa meso, tistega, ki ima določene zadržke, vendar svojih prehranjevalnih navad ne spreminja ter osebo, ki prilagaja svoje prehranjevalne navade lastnim etičnim pomislekom oz. etičnim kriterijem.

Z analizo izvedenih intervjujev bom skušala poiskati odgovor na sledeči raziskovalni vprašanji:

1. Ali velike kulturne in etične razlike v odnosu do živali otežujejo učinkovito regulacijo raznovrstnih relacij med ljudmi in živalmi?
2. So končni potrošniki živil živalskega izvora vse bolj zbegani zaradi razlik med lastno deklarativno naklonjenostjo za izboljšanje dobrobiti živali v reji ter dejanskimi potrošniškimi izbirami?

4.2 Metoda raziskovanja

Za metodo raziskovanja oz. pridobivanja podatkov sem si izbrala intervju, saj mi za razliko od kvantitativnih metod raziskovanja omogoča nekoliko bolj poglobljen pogled v raziskovano tematiko. Vprašanja so bila delno pripravljena, vendar sem jih glede na potek pogovora z intervjuvancem/intervjuvanko prilagajala, spreminjala in dodajala.

Intervjuje sem z dovoljenjem intervjuvancev in intervjuvank tudi zvočno posnela. Pri vnosu besedila v računalnik sem predvsem zaradi ponavljanja in uporabe narečnih izrazov besedilo nekoliko slovnično preuredila.

4.3 Opis vprašalnika

Intervjuji so bili delno strukturirani, sestavljeni iz različnih vsebinskih sklopov, katerih vrstni red je variiral glede na potek pogovora in seveda tudi glede na profil intervjuvane osebe.

V splošnem je intervju razdeljen na štiri vsebinske sklope, kjer se prvi sklop vprašanj nanaša na poznavanje in razumevanje razmer v obratih za rejo in zakol živali. Tu nisem preverjala le poznavanje dejanskih razmer živali v reji in v klavnicah, temveč tudi in predvsem razumevanje vloge živali v teh obratih. Intervjuvance (rejca, mesarja in lastnika klavnice), ki so neposredno vpleteni v verigo proizvodnje živil živalskega izvora sem povprašala še o zadovoljstvu in dojemanju poklica, s katerim se preživljajo. V drugem sklopu vprašanj sem se osredotočila na prehranjevalne navade respondentov. O razumevanju vegetarijanstva sem spraševala v tretjem sklopu. V zadnjem, t.j. četrtem sklopu vprašanj me je zanimalo še stališče respondentov do ostalih kategorij živali; osredotočila sem se predvsem na raziskovanje dojemanja hišnih oz. družnih živali, ki predstavljajo drugo pomembno kategorijo živali, poleg rejnih, ki jo človek zavestno izkorišča; preverjala pa sem tudi stališče glede lova (prostoživečih) živali.

4.4 Intervjuvanci

Vzorec sestavlja 6 intervjuvancev. Gre za tiste akterje, ki so posredno ali neposredno vpleteni v proizvodnjo in konzumacijo živil živalskega izvora. Tako sem izbrala med posredno vpletenimi 3 posameznike iz kategorije potrošnikov živil živalskega izvora ter 3 predstavnike iz kategorije neposredno vpletenih, t.j. lastnika klavnice, mesarja in rejca živali. Pri izbiri profila potrošnikov živil živalskega izvora sem izbrala tistega, ki brez etičnih zadržkov uživa meso, tistega, ki ima določene zadržke, vendar prehranjevalnih navad ne spreminja in tretjega, ki prehranjevalne navade prilagaja etičnim zadržkom. Potrošnike sem izbirala iz svoje socialne mreže. Pri iskanju neposrednih akterjev

(lastnika klavnice, mesarja in rejca živali) mi je pomagal podjetnik, katerega podjetje se ukvarja s predelavo in prodajo mesa. Rezultatov pridobljenih z analizo ni mogoče posploševati na celotno populacijo akterjev, vpletenih v proizvodnjo in konzumacijo živil živalskega izvora, saj je vzorec premajhen in neslučajen. Kljub temu raziskava daje vpogled v razmišljanje in delovanje nekaterih posameznikov, katerih odločitve in mnenja, (posredno) vplivajo tudi na trende v reji živali in dojemanje slednjih.

Vzorec vključuje sledeče predstavnike ne/posredno vpletenih akterjev v proizvodnjo in konzumacijo mesa:

- Rejcu živali je ime Robi, star je 35 let, končano ima osnovno šolo. S poklicem rejca se ukvarja že 20 let. Na njegovi kmetiji ima do 200 glav živine oz. do 200 bikov, poslučuje pa se konvencionalnih metod intenzivne reje živali, t.j. v prvem hlevu izvaja prosto rejo na rešetkah, v drugem pa prosta reja na globokem nastilju. Je vsejedec.
- Robert star 25 let, je lastnik in direktor klavnice, natančneje njegov poklic je direktor prokurist podjetja Postonjske mesnine d.o.o., ki letno zakolje okoli 6000 glav živine. Po izobrazbi je mesar in živilski tehnik, v kratkem bo diplomiral še iz ekonomije. Svoj poklic opravlja 1 leto. Robert je vsejedec.
- Andrej ima 50 let, po izobrazbi in poklicu je mesar, njegovo delovno mesto je mesar-klavec v klavnici podjetja Postonjske mesnine d.o.o. Delo mesarja opravlja že 35 let. Tudi Andrej je vsejedec.
- Branko je star 61 let, je upokojen, po izobrazbi pa avtoklepar in komercialni tehnik. Predstavlja kategorijo potrošnika, ki brez etičnih zadržkov posega po živilih živalskega izvora.
- Potrošnica, ki ima etične zadržke, vendar svojih prehranjevalnih navad ne spreminja, je Nataša. Stara je 34 let. Po izobrazbi je univerzitetna diplomirana ekonomistka, opravlja pa poklic vodje nabave v podjetju z igralniško tehnologijo.
- Marija stara 55 let predstavlja potrošnico, ki ima etične zadržke in skladno s temi tudi uravnava svojo prehrano oz. prehranjevalne navade. Po izobrazbi je diplomirana ekonomistka, po poklicu pa ekologinja prehrane.

Intervjuji so trajali različno dolgo kar je bilo precej odvisno od časa in prostora, ki sva ga z intervjuvancem imela na razpolago ter seveda od zgovornosti intervjuvanca. Pogovor z lastnikom klavnice je nenehno prekinjalo zvonjenje telefona, z mesarjem sva izvedla intervju kar med delovnim časom oz. njegovo malico. Tudi z rejcem sva se pogovarjala med delovnim časom in to na sami farmi oz. kmetiji, tako da je bilo motečih dejavnikov kar nekaj. Z vsemi tremi potrošniki sem intervju izvedla v njihovih domovih in med njihovim prostim časom, pri odgovarjanju pa so bili zelo zgovorni.

5 PREDSTAVITEV IN INTERPRETACIJA ZBRANIH PODATKOV

5.1 Poznavanje življenjskih pogojev živali v reji in klavnici

Uspeh sodobne masovne in intenzivne reje živali naj bi bil med drugim tudi posledica vse večje odtujenosti zahodnega človeka od narave in tako posredno tudi od izvora hrane oz. njenih načinov pridelave in obdelave (Singer 2003). Košček mesa na krožniku ali kozarec mleka naj bi predstavljal živilo, ki se ga z njegovim virom – živaljo ne povezuje. Žival naj bi torej bila zreducirana na materijo. Takšna percepcija živali in živil naj bi bila posledica oddaljenosti reje živali in mesne industrije od urbanih središč in zaprtosti reje, klavnic in mesnih predelovalnic pred zunanjim opazovalcem in potencialnim potrošnikom. Vendar pri izvajanju intervjujev z neposredno vpletenimi v mesno industrijo - rejcem, lastnikom klavnice in mesarjem – ni bilo čutiti nikakršne zaprtosti in zadržanosti. Ravno obratno, prostovoljno so predlagali ogled objektov in postopkov reje ter zakola živali brez zadržkov, tudi navajanje njihovih osebnih imen in ime podjetja jim ni predstavljajo problema. Rejec in lastnik klavnice sta v pogovoru pred in po izvedbi intervjuja večkrat izrazila prepričanje, da so njihovi postopki reje oz. zakola živali dobri in omogočajo zagotavljanje dobrobiti živali. Iz tega bi lahko sklepali o njunem prepričanju, da svoje delo opravljata dobro in po predpisih. Ravno zato me je zanimal njihov poklic, razlogi zaradi katerih so se odločili za navedeni poklic in naloge oz. postopki reje in zakola živali.

Rejec Robi in lastnik klavnice Robert sta kot razlog za izbiro njunega poklica, navedla družinsko tradicijo in veselje do poklica, ki ga opravljata. Robi je ob tem še dodal: *»/.../veselje za delat z živino/.../«* Mesar Andrej je pri navajanju razlogov za izbiro poklica mesarja navedel ravno tako družinsko ozadje, doma so namreč imeli kmetijo, po pripovedovanju pa je razvidno, da o tem posebej ni razmišljal: *»Človek, kadar je mlad niti ne razmišlja kam bi šel, kaj bi...nekam greš, kamor grejo prijatelji, tako da je klapa še naprej skupi in tako se nekako vpelješ noter in pol enostavno ne moreš iz tega več ven, ne.«* Vsi trije so navedli, da so s poklicem, ki ga opravljajo zadovoljni, pri čemer sta rejec in mesar izpostavila nasprotujoči si karakteristiki: *»/.../mene me ta stvar veseli/.../nobeden mi ne hodi po glavi, sem v miri, delam sam.« (Robi); »Ma mene me zadovoljuje, ja, še posebno, če je okolje ku ena družina. Če tega ni, te tudi delo ne zadovoljuje, sigurno ne...« (Andrej).* Hkrati je v odgovoru mesarja zaznati neke vrste

zadržek oz. negotovost, ko začne govoriti o vidiku živalskega faktorja na delovnem mestu:

Tu je veliko različnih živali, je od krav do teličkov, od jančkov do kozličkov, žrebetov in konjev in tako. Zdej če maš eno veselje do teh žvali, je to delo težko, samo kadar je to pač tvoj poklic, nimaš kaj družga. Sicer je bujš, če ga spustiš in da ta gre na pašo, ja, jaz imam dvanajst konjičkov doma in mi je težko, ne. Jaz sem ljubitelj živali, jaz mam tega polno doma, ne (Andrej).

Andrej in Robert, zelo detajlno opišeta postopek zakola živali, ki se prične z dostavo živali v klavnico, uhlevitvijo živali, omamo s Šemerjevim aparatom, izkrvavitvijo itn. Rejec Robi izvaja dva načina uhlevitve oz. reje živali in sicer: prosto rejo na rešetkah ter prosto rejo na globokem nastilju. Tako klavnica kot tudi farma živali se poslužujeta konvencionalnih metod zakola in reje živali, ki zasledujejo kriterije hitre in učinkovite proizvodnje mesa.

Intervjuvani potrošniki niso ravno tipični predstavniki kategorije ljudi, ki naj bi bila, po besedah Singerja (2003), odtujena od narave in izvora njihove hrane. Vsi trije potrošniki so že obiskali klavnico in vsi trije so že videli zakol živali. Nataša ni bila priča zakolu živali v klavnici, temveč se iz otroštva spominja zakola živali na družinski kmetiji, ki ga opiše s sledečimi besedami: *»Obupno. Jst tega najraje ne bi nikoli slišala, če živiš v bližini, kjer se zakol prašiča izvršuje, se temu kruljenju prašiča enostavno ne da izognit, grozno je. Bika pa, ko sem enkrat gledala, ko so ga klali pa je grozno, grozno, grozno! Grozno ni takrat, ko so ga ubili, grozen je postopek kako so ga privedli do prizorišča, kjer so ga ubili.«* Branko si je zakol živali v konvencionalni klavnici ogledal že kot mladoletnik star 15 let v sklopu šolskega obiska klavnice. Zakol pa je opisal kot: *»tak, da ti je obrlno želodec, mi smo bili otroci. Takrat smo meli, ne vem točno, štirinajst ali petnajst let. Takrat so jih ubivali po domače, ne vem več kako se reče tistemu klavniškemu orodju, ku en cepin, s katero so udarili kravo po glavi, pole pa so jo obglavli, ne. Danes pa, ku vidim tle po televiziji, jo omamijo, je bolj humano, če lahko rečemo, da je humano.«* Tudi Marija izraža občutke nelagodja ob soočanju z zakolom živali: *»Moram rečt, da so ti občutki zelo težki, zato se težko odločam za it še v kakšno klavnico si to pogledat. Nekako tisti del, kjer pripelje kmet denimo kravo v zakol, do tega, ko je krava ubita, trpi kar težke muke.«* Zanimivo je, da pri opisovanju živali, ki gre v zakol in samega postopka zakola živali, so vsi trije začeli z zgražanjem oz. z opisovanjem lastnih negativnih občutjih, ki jim jih je porajalo soočenje z zakolom živali, predvsem pa njenim trpljenjem. Pri tem je seveda tudi pomemben namen, s

katerim so se odpravili na ogled klavnice in farm. Marija pogosto obiskuje tako klavnice kot farme, saj jo zanimajo postopki in načini vzreje in zakola živali, da lahko skladno z lastnimi etičnimi načeli usklajuje prehrano. Branko je klavnico obiskal le enkrat v sklopu šole, torej brez neke specifične intence, farme pa si je že večkrat ogledal. Nataščin obisk klavnice je bil podjetniško naravnani, saj pomaga partnerju pri dobavi mesa iz Italije. Vse to nam jasno nakaže, da sami postopki zakola v zvezi z živaljo vzbujajo zanimanje le pri Mariji, ki skuša etična načela, kot že prej povedano, usklajevati s prehrano.

5.1.1 Mnenje potrošnikov o poklicu rejca in mesarja

Ko sem potrošnike povprašala o mnenju, ki ga imajo glede poklica rejca živali in mesarja, sta Marija in Branko začela razlikovati med različnimi tipi rejcev, ki svoje delo lahko opravljajo korektno ali tudi ne.

Bom rekla, da se zelo razlikujejo od tistega kmeta, ki ima eno žival za sebe, do ekološkega kmeta, do konvencionalnega kmeta. Tukaj je odnos zelo zelo različen. Praktično rejcu na farmi gre samo za dobiček, tam pač mora žival v tolikem času zrasti s hormoni, z antibiotiki, z vsem. Važen je prirast mesa na glavo živine. Ekološkemu rejcu gre, zato da zredi žival, ki jo potem potrebuje za meso in tudi proda, vendar na naraven način in s tem, da je žival zdrava, klena in, da se čim manj obremenjuje s kakšnimi ekološkimi zdravili. To se pravi cilj je zdrava žival. Tistemu pa, ki redi za sebe, je cilj to, da žival ima bolj kot za prijatelja, velikokrat se zgodi, da ljudje, ki redijo živali za sebe, jih na koncu ne jejo, ker jim ta žival postane tak prijatelj, da nato raje prodajo meso kot pa, da bi ga sami pojedli. Se pravi je cela paleta različnih rejcev, ki so zelo različni (Marija).

Pri podajanju mnenja o poklicu mesarja Marija začne z razlago, da je poklic mesarja za današnjo družbo z etičnega vidika nepotreben, čeprav v naslednjem trenutku priznava, da je ta neizogiben, saj se strinja s teorijo Petra D'Adama, po mnenju katerega je krvna skupina ključni dejavnik, ki opredeljuje posameznikovo potrebo po vrsti prehrane. Marija je izrazila še eno zanimivo mnenje na to temo, kjer gre predvsem za kritiko šolskega sistema pri izobraževanju mladih za poklic mesarja: »Mislim pa, da to kar se v sedanjosti dela, ko se mlad človek star 15 let odloči za poklic mesarja, gre v šolo in ga v

1. letniku peljejo v klavnico in mu pokažejo cel postopek, kako se žival ubija, mislim, da je takšno početje neetično do tistih ljudi, ki se učijo» (Marija). Kar se tudi sklada z mnenjem mesarja Andreja: »Človek, kadar je mlad niti ne razmišlja, kam bi šel, kaj bi...«; in seveda tudi z negativnimi občutki mladih oseb in otrok ob soočenju z zakolom živali, ki sta jih izrazila tudi Branko in Nataša ob opisu zakola.

Nataša primerja poklic rejca z lastnim in mu pripisuje več uživanja, manj psihičnega obremenjevanja in večjo mero svobode, kar se sklada tudi z mnenjem rejca Robija. Pri poklicu mesarju izpostavi predvsem pomanjkanje interesa med mladimi generacijami za takšen poklic. Pomanjkanje interesa vidi predvsem v razvrednotenju poklica, odpora do fizičnega dela in v želji mladih po hitrem zaslužku.

Mesarja, lastnika klavnice in rejca sem povprašala tudi o odzivu okolice in ljudi, ki jih na novo spoznajo, ob navedbi poklicne dejavnosti, s katero se ukvarjajo. Torej zanimale so me predvsem izkušnje ljudi, ki se ukvarjajo s proizvodnjo mesa in odzivom okolice nanjo.

Mesar Andrej in rejec Robi sta poudarila, da do sedaj še nista imela nobenih negativnih izkušenj. Andrej izpostavi, da so delovna mesta, ki jih ljudje raje zasedajo in tista, do katerih imajo nekateri zadržke, vendar tudi mesar je delovno mesto kot vsi drugi in nekdo mora opravljati tudi ta poklic. Robi izpostavi predvsem problem sosedov, ki živijo v bližini njegove kmetije: *»To te pa jezi ne, ko vidiš tle sosede, ko pravijo: grozno smrdi ta žval, grozno to, grozno uno... Ja, dioporkiš decembra mesca vidiš, ka ti koljejo prasca, ma oni ga niso sfotrali, ma eden ga je mogel, ne. Če ni smrdelo tam pri njih, je pa nekje drugje.«*

Robi je torej izpostavil kontradiktornost ljudi med željo in užitkom ob uživanju mesa ter zavračanjem njene produkcije v bližini bivalnih naselij. Zmotilo ga je tudi pripovedovanje vegetarijanca, kateremu je bil priča po televiziji, o nagnjenju ljudi, ki uživajo meso, k agresivnosti in boleznim. Ti dve domnevi je skušal zanikati s podajanjem dveh primerov; prvič, da sam ni storil še nobenemu nič žalega ter da njegova babica, kljub temu da je poznala le živalsko maščobo in je le-to uživala, je dosegla kar 100 let. Tako Andrej kot Robi, čeprav sprva pravita, da nimata negativnih izkušenj z mnenjem ljudi, se očitno soočata z okolico oz. z mnenjem okolice in

skušata svoj poklic tudi upravičevati. Robert je priznal, da obstajajo zadržki ljudi do njegovega poklica, vendar kot pravi sam ne razume zakaj.

V tem tematskem sklopu sem zastavila tudi dve nekoliko bolj provokativni vprašanji in sicer:

- *Kako bi komentirali mnenje nekaterih zagovornikov pravic živali, ki enačijo sodobne sisteme intenzivne rejce živali s koncentracijskimi taborišči?*

- *Kaj menite o zatiranje teh istih oseb; da so mesarji kruti, brezsrčni, potencialni morilci itd.?*

»Gre za popolnoma enak princip, gre za dva različna ekstrema; v nacističnih koncentracijskih taboriščih je teža padala, v živinoreji pa težo dvigajo.« (Branko) S trditvijo o enačenju koncentracijskih taborišč in intenzivnih sistemov rejce živali, s katero sem namigovala na mnenje nekaterih zagovornikov pravic živali, ki sem jih večkrat zasledila ob preverjanju njihovih spletnih portalov in branju njihovih revij, brošur in drugega reklamnega materiala, sta se popolnoma strinjala Marija in Branko. Robert se le deloma strinja s trditvijo, saj meni, da je to značilno le za tiste rejce, ki jim je do čim večjega profita. Pri tem je navedel tudi zanimiv primer do koder lahko sežejo finančni apetiti posameznega rejca:

Meni se je tudi že zgodilo, pred kratkim so nam pripeljali bike iz Bilj, vi ste blizu tam, mogoče ste že kaj slišala o tem; od desetih bikov je imelo kar devet bikov črno meso, kasneje so pripeljali še enega bika in ta je imel isto črno meso. Zdej ugotavljajo, da jim je kmet v prehrano metal umetno gnojilo, v silažo je dajal umetno gnojilo in to le zato, da je bil boljši prirastek živali, to pomeni večjo mesnatost živali, posledično pa večji izkupiček... (Robert).

Mesar Andrej je pri opisu živali, ki čaka na »zakol« sam poiskal prisposodbo v koncentracijskih taboriščih: *»Mislim, da živali ni lepo, prav tako ku ne bi bilo nam. To je isto, ku v času nacizma, ko so ljudje čakali, da grejo v plinske celice. Vedeli so, da jih čaka smrt.«*

Rejec Robi je odvrnil na prvo vprašanje s pozivom: *»/m/a pole nej pride eden sem pogledat in naj mi pove, s kašnimi koncentracijskimi taborišči lahko enači mojo štal.«*

Tudi pri vprašanju, ki namiguje na krutost, brezsrčnost itd. mesarjev se odziva z zgražanjem, povzdigne glas ter daje občutek identifikacije z mesarji. Namigovanja o mesarjih razume kot napad nanj oz. dejavnosti, s katero se ukvarja. To pomeni, da

napad na mesarja razume kot napad nase (oz. rejca), saj se verjetno zaveda, da sta dejavnosti odvisni ena od druge in se dopolnjujeta.

Mi smo krvoločni, ne, samo tle pr nas živi žval 10, 12 mesecev v miru. Kej bi pa mogli rečt za konje, ki jih jahajo vsak dan?!/.../ Kaj pa konj, k nosi cel dan težo enega človeka na hrbti, a lahko rečemo, da je to humano? Tele, pa ki cel dan leži v miru, tole pa ni humano! Konj, če ga hočeju v Lipici zdresirat, jaz vem, da jih dobi več po hrbti kukr jih dobi tole vsak moj bik, ma tisga ne vidi nobeden, ne?! (Robi)

Robi rejo živali skuša na nek način obvarovati z iskanjem in izpostavljanjem drugih načinov izrabljanja živali, ki se mu zdijo v primerjavi z lastnim načinom (torej rejo) bolj kruti, a vendar s strani družbe manj obsojani ali pa sploh ne zaznani kot sporni.

Pri drugem vprašanju se je pokazalo večje soglasje respondentov; z opisom mesarjev kot krutih, brezsrčnih itn., s strani nekaterih zagovornikov pravic živali, se intervjuvanci niso strinjali.

5.1.2 Stanje dobrobiti in trpljenja živali v reji

Broom (2010, 4) definira pojem dobrobiti živali kot stanje posamezne živali z vidika njene sposobnosti za spopadanje z razmerami v okolju, vključujoč čustva in zdravstveno stanje. Dobrobit torej določa kakovost življenja živali. Duncan (2010) razume dobrobit živali kot izrazito čustveno stanje živali, kjer je pomembna odsotnost negativnih čustev (torej trpljenja) in prisotnost pozitivnih čustev (torej zadovoljstva).

Marija in Nataša se strinjata, da je za zagotavljanje dobrobiti rejnih živali, potrebno oblikovati rejo na takšen način, da živalim omogoča čim bolj naravno življenje oz. življenje, ki zadovoljuje njihove potrebe. Marija posebej poudari, da: *»/g/ledano iz nekega osnovnega vidika, lahko rečem, da imajo vse kar želijo: imajo hrano, pijačo, zavetišče, toploto, nimajo pa ljubezni in narave, to jim pa manjka. Mislim, da to živali potrebujejo pod nujno, mislim, da so to njihovi osnovni življenjski pogoji.«*

Nataša dodatno izpostavi še problem pre-zgodnjega uboja živali ter uživanja mesa mladih živali (posebej teličkov), pomembnost druženja živali različnih generacij ter pre-zgodnjega odvzema teleta od kravjih vim oz. krave. Torej tako Nataša kot Marija

menita, da imajo živali tako fizične kot tudi čustvene potrebe.

Z vidika zagotavljanja dobrobiti živali pa mesar Andrej vidi kot najpomembnejše, da žival ob prihodu v klavnico takoj odide na linijo za zakol, to pomeni, da se žival čim krajši čas zadržuje v klavniških ogradah z ostalimi, njej neznanimi živalmi, saj to povzroča stres pri živali in zmanjšuje kvaliteto mesa.

Robert dobrobit rejnih živali razume predvsem kot human uboj živali, rejec Robi pa dobrobit svojih bikov zagotavlja s preskrbo živali z zadostno količino kvalitetne hrane: *»Če ima žival dobro hrano in več kot jo bo imela na razpolago, bolje se bo počutla.«* (Robi)

Branko pri dobrobiti živali izpostavi družbeni napredek posamezne rase oz. naroda, ki posledično vpliva tudi na zagotavljanje dobrobiti živali; izpostavi predvsem človeško razumevanja živali, občutek odgovornosti in čustva, ki jih ljudje gojimo do njih. Pri tem pripisuje višje standarde dobrobiti rejnih živali državam, ki so severne od Balkana.

Pri vprašanju: *Med zakonskimi določili RS in EU so tudi predpisi o reji živali na način, da le-to ne povzroča živalim nepotrebnega trpljenja. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?*, so respondenti najpogosteje navedli kot razlog humanost do živali. Marija in Nataša dodajata, da je izogibanje trpljenju pomembno tudi zato, ker se le-to odraža tudi na kvaliteti mesa. Obe tudi enačita stanje trpljenja živali s stanjem trpljenja pri človeku. Zanimiv pa je bil predvsem odgovor rejca Andreja na vprašanje: ali njegove živali izražajo kakršnakoli stanja ugodja in/ali trpljenja. *»Ma ne, edino zaznaš, da živina trpi, če pride do kakšne poškodbe/.../«* (Andrej) To pomeni, da Andrej stanje trpljenja živali pripisuje le fizičnim poškodbam oz. boleznim, torej trpljenje zaznava le kot posledico nekih fizičnih sprememb pri živalih. Kar me je nekoliko začudilo glede na to, da so biki v ogradah nenehno izražali spolno slo z medsebojnim naskakovanjem. Pripovedovanje rejca, da živalim zagotavlja stalen dostop do hrane in vode, da prepreči nasilje med njimi, pa tudi izraža neke vrste blaženje posledic zaradi previsoke koncentracije živali na omejen območju, kjer odmik od ostalih živali ni mogoč, pusto okolje navadno pri živalih poraja občutek zdolgočasnosti in posledično vodi v vedenjske anomalije, tudi v nasilje. Živalim torej niso zagotovljene niti osnovne biološke potrebe po razmnoževanju, kaj šele po naravnem vedenju, saj so natrpane na relativno majhnem

prostoru; vsaka žival ima 3 m² prostora, kar pa po Andrejevih besedah pomeni, da sledi standardom EU.

Vsi respondenti pripisujejo živalim pred zakolom zmožnost občutenja oz. predvidevanja, da se jim bo nekaj negativnega zgodilo.

Moram pa reči, da vsaka žival ima tudi dušo, to se pravi, če vzamemo to iz tega nematerialnega vidika, je to bitje, ker vsako bitje čuti; žival ima čustva, pokaže veselje, pokaže jezo, pokaže pa tudi strah in ker so to zelo instinktivne živali, se pravi bistveno boljše zaznavajo instinkt, kot mi ljudje, ki smo že malo pozabili na to. One toliko prej čutijo, da bodo usmrčene in vse to ostane v kvaliteti mesa, razen če se pač rejec z njo prej ne dogovori na nekem drugem nivoju (Marija).

Robert zmožnost predvidevanja zaznava le pri starejših in izkušenih živalih, t.j. kravah. Andrej pa opaza, da je sprememba okolja in vonj krvi že zadosten razlog, da v živali zbudijo občutek strahu in predvidevanja, da se ji bo zgodilo nekaj negativnega. Branko in Nataša se strinjata, da žival pred zakolom čuti smrt in to izraža z upiranjem in stokanjem, strah pa opazita tudi v njenem pogledu: *»p/ogled žvali največ pove...« (Branko) »Ker vidiš, da žival čuti, da se ji bo neki zgodilo, ker se upira na vse načine. Vidiš strah v njenih očeh« (Nataša).*

Glede nato, da rejec živalim ne pripisuje nobenih posebnih občutij, mu navedenega vprašanja tudi nisem zastavila. Ko sem ga prosila, naj mi opiše bike, ki jih ima v reji, mi je odvrnil: *»Poslušaj, to ni krava, ki jo imaš ti v hlevi navadno deset, petnajst let, ne in krava ima vsaka svoje ime. Tle pač se uhlevi telička 300, 350, 400 kilskega, se ga spita do določene teže in to je to« (Robi).* Tudi s tem odgovorom jasno nakaže, da bikom ne pripisuje nobenih posebnih lastnosti ter da je časa premalo, da bi lahko z njimi vzpostavil tudi kakršnokoli navezo.

5.1.3 Konvencionalni in obredni zakol

Vsi respondenti razen Marije so mnenja, da je z vidika živali, konvencionalni zakol živali z omamo boljši od obrednega zakola brez omame. Zakol z omamo po njihovem mnenju prepreči trpljenje živali in posledično vpliva na boljšo kvaliteto mesa. Pri tem sam lastnik klavnice poudari: *»v/ažno je, da se žival dostojanstveno spravi v pokoj, če se izrazim bolj po človeško in mislim, da je to cilj vsem, ne; da žival ne bi trpela in da*

ne bi bila njena zadnja pot neetična oziroma, da ne bi bila preveč ekonomska.» (Robert) Nataša, Branko in Andrej so izrazili tudi nerazumevanje obrednih zakolov oz. pomena, ki ga ima takšen uboj živali za določene verske skupnosti oz. religije.

Marija pa razume metodo omamljanja kot sredstvo za upravičevanje zakola živali oz. kot način, s katerim skuša EU upravičiti masovno pobijanje živali in porabo mesa ali bolje rečeno narediti zakol živali bolj etično sprejemljiv oz. manj etično sporen z vidika trpljenja in pobijanja živali za potrebe človeške družbe.

Mesar Andrej pa doda tudi, da se mu zdi konvencionalni zakol v klavnici bolj human od zakola na domu, kar je ravno nasprotje s trditvijo Marije, ki je večkrat v intervjuju izpostavila pomembnost dogovora med kmetom in živaljo na nekakšnem nevidnem nivoju (tako pri obrednem zakolu, ekološkem zakolu in zakolu doma):

Če se recimo kolje doma, je čisto drugačna, ko se nekje že pripravi žival na zakol in se potem poskusi, da žival nima muk, to se pravi, ko se kmet odloči, da jo bo zaklal, se nekje na nekem, bi rekla, subtilnem nivoju dogovori z njo, da jo potrebuje za meso za prehrano in seveda takrat žival ne trpi muk kot v konvencionalni klavnici, kjer pač žival tudi vidi sotrpine, ki gredo pred njo v smrt in ta negativna energija se potem prenaša tudi na meso, na kvaliteto izdelka (Marija).

Na tem mestu se mi zdi smiselno ponoviti trditev Masona in Singerja in sicer, da živalske vrste ne morejo sklepati kompromisov oz. dogovorov s človekom, zato tudi živalim ne moremo pripisovati določenih intenc oz. namenov. Govoriti o dogovoru med človekom in živaljo je nekoliko neprimerno; saj življenje predstavlja bistvo vsakega posameznika, upiranje in stokanje živali, ki ga opisujeta, tako Nataša kot tudi Andrej pri zakolu doma, pa nakazujeta na strah živali in njen boj za preživetje.

Ker sistem omamljanja ni vedno uspešen sem lastnika klavnice in mesarja vprašala, ali se primeri neuspešnega omamljanja živali dogajajo tudi pri njih, oba sta pritrdila in podala podobno število primerov. Robert je rekel, da je takšnih od 3 do 4 odstotke letnega zakola GVŽ⁴¹, letni zakol pa znaša 6000 glav živine. Andrej pravi, da se neuspešna omama zgodi na vsak stoti ali dvestoti primer zakola živali. Oba sta se tudi strinjala, da je uspešnost omame odvisna od (trdote) lobanje posamezne živali, saj so postopki in orodja oz. orožja za zakol živali vedno enaki.

⁴¹ Kratica GVŽ pomeni, glav velike živine.

5.1.4 Spreminjanje genskih zapisov živali v reji: metoda prilagajanja živali potrebam industrije

Vsi respondenti nasprotujejo spreminjanju genskih zapisov živali v reji za potrebe industrije. Robi in Marija odobravata križanje živali, ne pa genske tehnologije, saj se slednja izvaja v laboratoriju in so zato njene posledice po Marijinem mnenju nepredvidljive. Poleg tega Marija poudari, da s spreminjanjem genskih zapisov živali, ne spremenimo oz. pridobimo le želene lastnosti živali, temveč spremenimo bistvo živali:

Absolutno sem proti, torej ko recimo želijo spremenit določeno lastnost živali, se morajo zavedat, da tista lastnost, tisti gen, ne bo spremenil samo tiste lastnosti, ampak bo spremenil celotno žival. To pomeni, da mi začnemo z gensko tehnologijo, spreminjat bistvo živali, ne samo eno lastnost, ampak spreminjamo njeno bistvo. Če spreminjamo njeno bistvo, pomeni, da spremenimo žival v nekaj drugega, zato tudi se genske organizme pojmuje kot organizme, ne rečemo jim žival ta in ta, kot imajo imena vse živali, ampak rečemo organizem(Marija).

Izpostavi tudi, da človek ni na tem svetu zato, da lahko spreminja živali oz. naravo po lastni volji: *»Pri genski tehnologiji gre, zato da človek reče: v ta genom želim to lastnost. In človek ni na tem svetu, zato da bi lahko odločal ali ima rastlina lahko to lastnost in žival drugačno. Menim, da je narava tista, ki je nad nami in ona odloča o tem ali je tak razvoj v to smer sprejemljiv ali ne. Človek pa ne mora odločat o tem v nobenem primeru« (Marija).*

Nataša izpostavi kontradiktornost delovanja genske tehnologije: spreminjanje človeških genskih zapisov naj bi služila le v zdravstvene namene, spreminjanje genskih zapisov živali pa bi neposredno služila le profitni logiki industrije in temu Nataša nasprotuje. Pri boleznih živali v reji (kot je mastitis pri kravah molznicah) poudari, da je potrebno poiskati vzrok pojava določene bolezni in ne odpravljanje le njenih posledic. *»Po moje je pri teh obolenjih pri kravah kriv človek, človekovo poseganje in njegov način molže krave. Je najprej treba pogledat, kaj je krivo./.../Vendar je povsem jasno, zakaj se pojavljajo takšne bolezni, kot je mastitis; telo se upira, kaže, da je izčrpano od pretirane molže, torej od nenehnega izkoriščanja živali« (Nataša).*

Tako kot evropska javnost tudi intervjuvanci so skeptični do ustreznosti delovanja genske tehnologije oz. ji nasprotujejo.

5.1.5 Alternativni sistemi reje

Vsi respondenti podpirajo alternativne sisteme reje živali, kot so: ekološka reja, paša na prostem, talna reja piščancev na prostem itn.

»Odlična alternativa je to in mislim, da trendi gredo v tej smeri navzgor. Tudi v Sloveniji je temu tako; v Sloveniji je vse več tega eko. Tudi našo podjetje je certificirano in za eko-klanje in za eko-razsekovanje.« (Robert)

Branko pa izraža nasprotno mnenje od Robertovega: *»Če pogledamo celotno zasnovo Evrope, ma ne samo Evrope tudi celega sveta, ta gre ravno v obratno smer od naravne reje. To se pravi, da gre za visoko koncentracijo, industrijsko pitanje in pridobivanje hrane, zato da imamo posledično čim manj stroškov, čim bolj hitro na krožniku in čim več profita od tega. Ni poudarka na tistem, kar žval dejansko rabi/.../« (Branko).*

Branko in Andrej podpirata živalim prijaznejšo rejo, vendar obenem menita, da takšni sistemi reje ostajajo na trgu nekonkurenčni. Rejec Robi pa poudari, da nima ustreznih pogojev (t.j. dovolj prostora) za vzpostavitev takšne reje živali.

Marija podpira alternativne sisteme reje živali, t.j. ekološko kmetijstvo, ki zasleduje standarde dobrobiti živali. Ekološko kmetijstvo po njenem mnenju si prizadeva za vzpostavitev čim bolj naravnih pogojev bivanja živali v reji.

5.2 Prehrana respondentov

Vsi intervjuvanci uživajo meso in druge mesne izdelke. Razen Branka, ki ne mara mleka in mlečnih izdelkov ter rejca Robija, ki ne uživa zelenjave, so vsi ostali (Nataša, Marija, Andrej in Robert) vsejedci, kar pomeni, da uživajo vse vrste živil.

5.2.1 Pogostost uživanja živil živalskega izvora

Marija, Nataša in rejec Robi uživajo meso dvakrat do trikrat tedensko. Pri Branku, Robertu in Andreju je meso vsak dan na krožniku. Andrej izpostavi, da imajo sodelavci to navado, da jedo meso vsak dan, zato se tudi sam prilagodi, sicer ga ne bi užival v takšnih količinah kot ga.

Mleko in mlečni izdelki se pri vseh intervjuvancih, razen pri Branku, ki le-teh ne uživa (le sir redkeje), in Mariji, vsak dan konzumirajo.

5.2.2 Kriterij izbire živil živalskega izvora

Marija izbira vsa živila po treh kriterijih in sicer prvi je lokalno pridelana hrana, drugi ekološko pridelana hrana in tretji kriterij je sezonska hrana. Takšne kriterije ima pri izbiri vseh vrst živil. Določeno sadje in zelenjavo si pridelata tudi sama in sicer na biodinamičen način.

Nataša izbiro mesa prepušča partnerju, ki je po poklicu mesar in vodi podjetje, ki se ukvarja s predelavo mesa. Pri izbiri mleka in mlečnih izdelkov ima več kriterijev; vse izdelke iz mleka izbira manj mastne, mleko brez laktoze, pri jogurtih pa je pozorna na to, da so probiotični.

Vsi respondenti so navedli, da pri izbiri živil živalskega izvora, izbirajo predvsem izdelke slovenskega porekla; Mariji in Nataši se zdi pomembno, da s svojimi potrošniškimi izbirami pospešujeta slovensko gospodarstvo, Robi, Robert in Andrej pa pri tem izpostavijo predvsem visoko kvaliteto slovenskih proizvodov.

5.2.3 Zadržki do uživanja mesa

Nataša je poleg Andreja edina intervjuvanka, ki je izpostavila, da ima zadržke do uživanja določenih vrst mesa. Pri tem je izpostavila predvsem neprijeten vonj in okus določenih svinjskih suho-mesnatih izdelkov in prehranjevalne navade iz otroštva:

Ne maram kakega žrebička, čeprav mi je bil enkrat podtaknjen, samo jaz zaradi zadržkov v glavi ne morem jest žrebička. Je še otročiček. Sej pole to izpade smešno, vem, ker jaz jem tele. Mislim, da to mora bit ful pogojeno s tem, kako so nas doma starši prehranjevali in jaz doma nisem nikoli jedla zajca, žrebička, ovce, jagnje, odojka, goske, race, divje žvali nikoli. Odvisno je od navad, ne. In jaz tega ne bom nikoli jedla, nikoli! Ne, jst bom jedla samo goveje meso, purana, piščanca in ribe in tle se konča (Nataša).

Kot tretji vzrok oz. zadržek Nataša navaja še neprijeten elastičen občutek, ki ga dobi med žvečenjem določenih vrst mesa: »Aja, pri mesu moram še neki poudariti, da zame meso mora bit čisto (zmrdovanje); brez maščobe, brez žil, ker če ti gre to pod zobe, je

tako mehko (zmrdovanje)...mi nardi na bruhanje. Čeprav pravjo (posmehovanje), da tisto naredi okus pri mesu, samo jaz se s tem sploh ne strinjam, ker mene ga pokvari. Lahko naredi okus, ma da jaz zaznam tisto v ustih boljš, da ne.»

Andrej ne uživa mesa divjih živali ter ovčjega in kozjega mesa, ker mu ni všeč okus in vonj takšnega mesa. Sam izpostavi, da gre pri vsem tem verjetno za stvar navade. Tudi Robi poudari, da ima meso divjih živali specifičen vonj in ravno zaradi tega izpostavi pomen pravilne priprave takšnega mesa. Branko je navedel, da je kot otrok imel zadržke do uživanja kozjega in zajčjega mesa, ki pa jih je z leti odpravil.

5.2.4 Najljubše jedi

Marija najraje uživa sadje in zelenjavo, od tega preferira divje rastline: čemaž, regrat itd. Nataši je najljubši sendvič s polnozrnatim kruhom in manj mastnim sirom. Razen Andreja, ki nima najljubše jedi, saj tako kot pravi sam ima rad vso hrano, so ostali predstavniki moške populacije intervjuvanih izbrali meso. Robi in Robert pravita, da jim je najljubši goveji zrezek oz. t.i. fiorentina, kjer je Robert izrazil željo, da takšnemu zrezku dodan še radič. Branko pa je izbral rosbif.

5.2.5 Stališče do uživanja mesa

Robert, Andrej in Robi menijo, da je meso upravičeno uživati, saj so to počeli že naši predniki, je del naše preteklosti in nas samih. Marija je podobnega mnenja, le da se ona pri utemeljevanju upravičenosti uživanja mesa opira ponovno na teorijo Petra D'Adama, po katerem krvna skupina opredeljuje potrebe ljudi po vrsti živil:

Uživanje mesa se mi zdi sprejemljivo, ker vsak človek je drugačne krvne skupine in če vemo, da krvna skupina pove, iz katerega obdobja človek prihaja, se pravi ali je iz obdobja, ko je bil lovec, ali je iz obdobja, ko je bil nomad ali je iz obdobja, ko je bil poljedelec ali je nek kameleon, ki se prilagodi na vse, potem mi je popolnoma jasno, da nekdo, ki je s krvno skupino 0 (nič), bo težko postal vegetarijanec (Marija).

Branko pravi, da je meso nujno potrebno za razvoj človeka, obenem pa poudari: *»Zame je bistvo človeka tudi to, da si uživalec mesa.«* Kar je povsem samoumevno, saj tako kot sam pravi, je meso njegova najljubša, glavna in obvezna vsakodnevna jed.

Nataša je v določenem življenjskem obdobju postala vegetarijanka, vendar je zaradi nosečnosti ponovno sprejela odločitev o uživanju mesa in sicer:

zato, da ne bi otroka prikrajšala za karkoli. Ne bi pa nikoli silila otroka v to, da ne bi jedel mesa, tudi če bi bila jaz vegetarijanka. Namreč jaz mu raje ku mičkinimu predstavim vse in pol on vidi kaj njemu paša, ker ne vsakemu telesu enaka hrana paša. Se pravi mu predstavim vse in pol bo on videl, kaj mu je dobro in kaj ne, ne mu zdej omejevat. Ko si mičkin spozni vse in pole se boš odločil; če boš tel, boš vegetarijanec, če boš tel, boš samo mesojedec... (Nataša).

Iz navedenega je razvidno, da Nataša ne želi z lastnimi prehranjevalnimi izbirami vplivati na otrokov razvoj in preference, vendar je na samem začetku tudi dodala, da jo je bilo predvsem strah, ker ni veliko vedela o vplivu vegetarijanstva matere na njen plod. Po rojstvu o vegetarijanstvu ne razmišlja več, saj se prilagaja družinskim članom, ki meso uživajo in ne razmišlja več o etičnosti uživanja živali oz. živalskih proizvodov.

5.3 Vegetarijanstvo

Vsi respondenti že poznajo kakšnega vegetarijanca ali pa so se kdaj že pogovarjali s kom, ki to je, vsaj na deklarativni ravni. Rejec Robi poudari, da pozna veliko ljudi, ki razlagajo, da so vegetarijanci, vendar uživajo piščančje ali ribje meso ali pa meso jastoga. Pri tem pa poudari, da je zakol takšnih živali manj human od zakola goveda, saj poteka brez omame; ribe se zadušijo, žive piščance obesijo za noge in jih šele nato omamijo, žive jastoge pa skuhamo v vreli vodi. Kot razlog pri ljudeh za izbiro vegetarijanskega ali veganskega življenjskega sloga Robi navaja predvsem sočutje ljudi do živali.

Nataša in Marija menita, da ljudje postanejo vegetarijanci ali vegani predvsem iz etičnih in zdravstvenih razlogov. *»Dostikrat gre za zdravstvene razloge, k se začnejo ljudje prečiščevati in začnejo uživati presno hrano, k je prav značilna za rakave bolnike, da začnejo se prehranjevati z njo./.../ Drugi pa majo kake moralne zadržke...«* (Nataša).

Marija poudari, da je zelo pomembno, da se posameznik zaveda, zakaj se je odločil za vegetarijanski ali veganski način prehrane. Prehod na vegetarijanski način prehrane

razume kot pridobitev velikega duhovnega potenciala, ki ga lahko pozitivno in uspešno razvija le tista oseba, ki ima razlog za takšno spremembo in se zaveda pomena takšne spremembe.

Robert meni, da so vegetarijanci zafrustrirani s hrano in okolico ter da so prepričani v to, da je njihov način življenja najboljši. Za vegetarijanstvo naj bi se ljudje odločali predvsem, ker to predstavlja nek sodobni družbeni trend, dekleta pa predvsem zaradi želje po vzdrževanju idealne telesne teže. Robert, tako kot Branko in Andrej, podaja predvsem negativna stališča glede posledic, ki jih ima zavračanje (oz. ne-uživanje) mesa pri posameznikih: »Aja, tudi moja sestrična je pustila meso in so ji začeli izpadat lasi in razne take stvari, pole je začela jest meso je počasi šlo na boljše.« (Robert)

Andrej govori o hčerki, ki ni uživala mesa in je pogosto zbolevala, Branko pa pove zgodbo o prijatelju Alvinu:

On je nehal jest meso in je ratal čuden, ma zanimivo, da tudi okolica v službi na Stari gori ga ni sprejela, celo razdražljiv je bil, neki mu je manjkalo in je pršlo celo tako daleč, da po domače rečeno, se mu ja začelo blodit. Pol je rabu enih pet, šest let, da je prišel k sebi. Smo veliki prijatelji, ne, in mi je povedal, da takrat je bilo moderno hujšat in so njegovi prjatli začeli hujšat, vsi so uživali in si kuhali meso brez maščobe, on je pa meso kar zbrisal z jedilnika. Je rekel, da ga je ta reč preveč zanesla takrat. Zdej je pa normalen, že enih dvajset let, zdej je meso (Branko).

Branko se zaveda, da ima vsak človek določen razlog, zaradi katerega se odloči za brezmesno prehrano in pri tem poda še dva takšna primera, ki se navezujeta na travmatični izkušnji:

Mojo sestrično, k tudi ne je mesa, sem jo vprašal zakaj, kako? Ona mi je rekla, da od mičknga je jedla meso do enga štirinajstega oz. petnajstega leta, pol pa je šla s tatom na lov. Tata je ustrelil zajca in tisti zajec je bil obstreljen in tista reč, k je ona tekla k njemu, je tako cvilila in jokala, tako da je blo in od takrat nikdar več v življenji ni jedla mesa. To je tudi en način, zakaj ljudje ne jejo mesa, ker vsak ima nek razlog, zakaj ne je. In še ne razlog; ena od naših nevest je rekla, da ne je mesa več od kar je mama umrla za rakom. In sem ji rekel, da če bi blo res tako, bi se sigurno neki nardilo na tem, lahko je pej res, da se pospeši zadeva zaradi prekomernega uživanja enih stvari, tu sigurno drži, ku recimo maščobe. Vzrok za vegetarijanstvo pri njej je bil zaradi smrti mame, ne (Branko).

5.4 Odnos do družnih in divjih živali

5.4.1 Družne živali

Vsi intervjuvanci, razen Nataše, imajo družne oz. hišne živali. Nataša si želi morskega prašička ali hrčka, vendar zaradi alergičnosti otroka in po njenem mnenju neustreznosti bivalnih prostorov, se za to še ni odločila. Robert ima konje in dva psa, Andrej pa poleg konjev in treh psov še tri muce, kanarčke in pave. Oba navajata, da imata družne živali, ker imata rada naravo in živali. Robert opiše živali kot bitja, ki niso pokvarjena: *»Ne skrivajo nič takšnega, s čimer bi te lahko prizadele.«* Andrej pa pravi, da svoj prosti čas najraje preživlja z živalmi oz. v naravi.

Marija ima le psa oz. psičko, ki jo opisuje kot plaho, vztrajno, vzdržljivo in skromno, kar se po njenem mnenju sklada z dejstvom, da je psička bila najdena v zavetišču za zapuščene živali. Tudi Branko ima psa, katerega označi kot njegovega največjega in najbolj zvestega prijatelja. Poleg psa tako kot njegovi predniki (oče in dedek) ima tudi štiri ptice, t.i. kanarinčke, katere ima predvsem zaradi petja. Pripisuje jim zmožnost navezanosti na človeka in čustev: *»/e/nkrat smo šli na dopust in drugi dan nas kliče nona in reče: poslušaj, ptič ne je, je napihnjen, je fraj, je dal glavo pod parote in bo krepal. Deset dni nas ni blo, deset dni je bil tak brez življenja, smo pršli z avtom na dvorišče, on se je tel zmešat od sreče. Je ratal normalen, pole vidiš, da žval čuti.«*

Robi pa je povedal, da ima papagaja in sicer predvsem zato, ker se lepo oglašča.

5.4.2 Lov

Vsem trem pripadnikom "mesne industrije" (Andreju, Robertu in Robijo) se lov zdi upravičen, saj se z njim uravnava sorazmerje v naravi. Andrej in Robi poudarjata predvsem odstrel slabotnejše divjadi in poudarita pomen prevelikega števila divjadi, ki povzroča materialno škodo kmetom. Branko loči med lovom nekoč, ki je služil za iskanje hrane in vzdrževanje ravnotežja v naravi in lovom danes, za katerega pravi, da nima več svojega pravega namena, ne predstavlja več nekega plemenitega dejanja. *»Danes je pa drugače, danes pa je prestiž, za eno pozicijo, zato da si the best, danes se vabi poslovne prijatelje na lov.«* (Branko)

Tudi Marija je podobnega mnenja in sicer pravi, da lovci izrabljajo pojem zaščitnika oz. oskrbovalca narave prepogosto za drugačne namene, t.j. za prodajo. Zato poudari, da lovci: *»/n/e spadajo več v današnjo družbo. Sodobna družba pa potrebuje nekakšen nov profil varovanja živali, to se pravi, osebo, ki bi bila kot nek nadzornik, bolj varnostnik bi rekla v gozdu in ki bi v primeru določenih potreb posredovala.«*

Čeprav Nataša sprva poudari, da nima stališča do lova živali, pa v naslednjem koraku problematizira najpogostejši vzrok, ki ga lovci navajajo pri upravičevanju lova živali: *»A je to res treba? A pole bomo začeli tudi ljudi ubivat, zato da bomo uravnavali število prebivalstva na zemlji?!«*

Vprašanji, ki si jih Nataša zastavlja, nakazujejo, da je argument lovcev zanjo neupravičen ali pa vsaj ne dovolj prepričljiv.

Vprašanje: *Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali?*; je razdelilo respondente v dva pola in sicer tisti, ki menijo, da je uživanje mesa rejne živali bolj etično sprejemljivo in drugega pola, ki pravijo, da je etično sprejemljivo uživanje mesa obeh kategorij živali.

V prvo kategorijo respondentov spadajo Robert, Nataša in Andrej.

»Od začetka do konca kmet ravna z živaljo etično in ta zelo malo trpi od začetka do konca, tako da marsikatera žival konča v smrti veliko lepše kot pa človek, v manjših mukah. Če dam primer: en bik, od telička do usmrtitve, ima zelo malo stresa in glede nato, da vemo kakšno življenje so živele živali v reji, se mi zdi bolj sprejemljivo, da se je meso rejnih živali« (Robert).

Nataša in Andrej pa menita, da je uživanje rejnih živali bolj sprejemljivo zato, ker so te živali namenjeni vzreji, divje pa ne. *»/d/anes je človek predvsem rejec in se mi ne zdi prav, da se še vedno lovi divje živali« (Nataša).*

Branko in Robi menita, da je uživanje mesa divjih živali etično sprejemljivo, tako kot je konzumacija mesa rejnih živali. Najbolj specifična pri pojasnjevanju je Marija, ki pravi, da:

etično sem prepričana, da uživanje mesa ni dobro, vendar ker spadam v kategorijo ničle krvne skupine, potrebujem nekaj mesa in zato ga uživam, ne vsak dan, ampak dvakrat tedensko manjšo količino ekološkega mesa. S tega vidika mi ni pomembno, katere vrste meso je. Seveda z vidika kvalitete je boljše meso divjih živali, ker so svobodne in tako naprej. Meso rejnih živali pa vedno izbiram izključno ekološko. Tako, da s tega vidika bom rekla, da gledam bolj na

kvaliteto tistega, kar uživam v manjših količinah, mi pa ni tolko pomembno, katera žival je, če pa imam možnost dobiti tudi meso kakšne divje živali, to tudi izberem (Marija).

5.4.3 Najpomembnejše vrste živali za človeško družbo

Tudi pri izbiri najpomembnejših živali z vidika človeške družbe so se intervjuvanci razdelili v sledeči kategoriji:

- Robi in Nataša izpostavita, da so najpomembnejše rejne živali namenjene prehrani, Branko pa izpostavi posebej govedo.
- Andrej, Robi in Marija pa pravijo, da so vse živali med sabo enakovredne in zato so tudi za človeško družbo vse enako pomembne.

5.5 Sklep

Preko intervjujev, ki sem ji opravila tako s posredno kot neposredno vpletenimi v verigo proizvodnje mesa, sem skušala preveriti:

- ali velike kulturne in etične razlike v odnosu do živali otežujejo učinkovito regulacij raznovrstnih relacij med ljudmi in živalmi?; in
- ali je res, da so potrošniki vse bolj zbegani zaradi razlik med lastno deklarativno naklonjenostjo za izboljšanje dobrobiti živali v reji ter dejanskimi potrošniškimi izbirami?

5.5.1 Ali velike kulturne in etične razlike v odnosu do živali otežujejo učinkovito regulacijo raznovrstnih relacij med ljudmi in živalmi?

Večina respondentov se strinja, da živali imajo določene občutke in čustva, ki jih izražajo v obliki stresa in strahu pred zakolom ter da imajo določene potrebe, ki jih respondenti pogosto enačijo s potrebami ljudi: potrebujejo naravo, dovolj prostora,

svežo hrano in vodo itn. Potrošniki poudarjajo, da je za zagotavljanje dobrobiti živali v reji potrebna zagotovitev zdravja in zadovoljstva živali v reji, kar je odvisno predvsem od človeškega faktorja, torej občutka odgovornosti, empatije, humanosti in čustvene navezanosti človeka do živali.

Vsi trije predstavniki neposredno vpletenih v produkcijo mesa pravijo, da jih poklic, s katerim se ukvarjajo zadovoljuje, saj imajo radi naravo in živali.

Med respondenti je mogoče zaznati določeni etični pluralizem in različno vrednotenje živali; zlasti je to opazno pri mesarju in lastniku klavnice, ki poudarita, da imata zelo rada živali in naravo nasploh ter izrazita nezmožnost zakola živali, ki jih imata doma, obenem pa se ukvarjata s klanjem rejnih živali kot poklicno dejavnostjo ter gojita željo po prakticiranju lova. Kategorizacija živali je prisotna med vsemi respondenti, kar se manifestira skozi nezmožnost uživanja mesa določenih živalskih vrst, močna navezanost na družne živali in prizadevanje, da se jim nič ne zgodi, ob hkratnem zavestnem uživanju mesa drugih živali, s katerimi niso razvili nobenih čustvenih navez. Bistvenih razlik v vrednotenju rejnih živali in živali nasploh nisem zaznala; vsi jim pripisujejo zmožnost trpljenja in ugodja ter določene potrebe. Zagovarjajo mnenje, da je v reji živali pomembno, da žival ne trpi, kar naj bi se živali zagotovilo predvsem z živali prilagojeno rejo. Dobrobit živali pa različni respondenti različno zaznavajo; rejec zatrjuje, da jim dobrobit zagotavlja že s konvencionalno rejo, lastnik klavnice poudari, da je pomembno, da se z živaljo humano ravna tako v reji kot ob zakolu, mesar poudari, da je potrebno žival že kot mladiča privaditi na življenjske pogoje, v katerih bo preživela svoje življenje. Potrošniki poleg fizičnih potreb za zagotavljanje dobrobiti živali izpostavijo tudi pomen zadovoljevanja čustvenih in etoloških potreb živali: druženje s sovrstniki, dovolj dolga življenjska doba, možnost gibanja itd.

Raziskava je pokazala, da med različnimi akterji v procesu od vzreje živali pa do nakupa končnih živil živalskega izvora, ni bistvenih razlik v vrednotenju živali. Vsi kategorizirajo živali v dve kategoriji sprejemljive za prehrano in ne-sprejemljive (družne in/ali divje živali) in posledično prilagajajo svoje nazore tudi svojim izbiram. Vse to jasno nakazuje, da je področje regulacije odnosa človeka do narave izredno kompleksno ter razpeto med različnimi vrednotami, etičnimi načeli ter vsakdanjimi praksami ljudi. Različne živali so razvrščene v različne kategorije in sicer glede na vlogo in pomen, ki jo imajo za človeško družbo. Enotna regulacija področja dobrobiti živali z dodeljevanjem pravic živali in dolžnosti ljudem je neizvedljiva oz. težko

dosegljiva, saj je odnos ljudi do npr. rejnih živali in družnih živali zelo raznolik. Če imajo prve za človeka predvsem uporabno vrednost (vir hrane, obleke in drugih za človeka uporabnih surovin), pa služijo slednje predvsem za zadovoljevanje nematerialnih koristi ljudi (kot družba, varstvo, pomoč). Torej rejne živali človek izkorišča za zadovoljevanje fiziološke potrebe po prehrani, družne živali pa predvsem za zadovoljevanje socialnih potreb, kar pomeni, da ljudje (tudi intervjuvanci) razvijejo večjo čustveno navezanost in zmožnost empatije do slednjih. Enotna regulacija zaščite živali in zagotavljanje njihove dobrobiti torej bo težko dosegljiva, saj je reja živali kompleksno področje, ki išče ravnotežje med dobrobitjo živali in gurmanskimi užitki človeštva.

5.5.2 So potrošniki živil živalskega izvora vse bolj zbegani zaradi razlik med lastno deklarativno naklonjenostjo za izboljšanje dobrobiti živali v reji ter dejanskimi potrošniškimi izbirami?

Vsi respondenti se strinjajo, da predstavljajo alternativni sistemi reje živali, kot so ekološka reja, paša na prostem, talna reja piščancev na prostem itd., odlično alternativo sodobnim intenzivnim sistemom reje. Vendar pri navajanju kriterijev za izbiro živil živalskega izvora so vsi respondenti navedli le slovensko poreklo, nekateri pa tudi kvaliteto proizvoda, ki ga nekateri povezujejo ravno z državo izvora, torej Slovenijo. Edina, ki je pri izbiri živil živalskega izvora, navedla kriterij ekološko pridelana, je bila Marija. Torej samo Marija prilagaja svoj nakup živil živalskega izvora načelom zagotavljanja večje dobrobiti živali v reji. Marijo bi lahko umestila v kategorijo potrošnikov oz. vsejedcev, ki jih Mason in Singer označujeta z izrazom ozaveščeni vsejedci (*conscientious omnivores*).

Izbran vzorec je seveda premajhen, da bi lahko rezultate intervjujev posploševali na celotno populacijo, kljub temu dobimo zanimiv podatek, da se intervjuvani ljudje na deklarativni ravni zavzemajo za večjo dobrobit živali v reji, njihove potrošniške izbire oz. kriteriji, po katerih izbirajo živila živalskega izvora pa pričajo o tem, da ostajajo njihova načela neusklajena z njihovim delovanjem oz. izbiranjem. Pri tem ni opaziti večjih odstopanj med posredno (potrošniki) in neposredno vpletenimi v produkcijo živil živalskega izvora. Pri tem je zlasti zanimiv argument intervjuvanke Nataše:

*/j/az tudi ne bi vedla toliko kot vem o reji, če ne bi imela sestre, k je vegetarijanka in jo to področje zanima. Ma ni, da me ne briga, samo enostavno niti mediji ti ne skušajo tega prikazati; tega ne propagirajo mediji. Če te zanima boš dobil trgovino z bio izdelki, z mesom, kjer je bila žival pravilno rejena, na bolj humani način. Če te to zanima, boš dobil sam, vendar moraš sam to poiskati, ni da bi mediji kaj pomagali pri tem; da bi propagirali, opozarjali, nas usmerjali... Ne, kukr, da žival sploh ni važna; koliko živali je ubitih in kaj se dela z njimi, zgleda, da to sploh ni važno... Tako mi deluje javnost na splošno, k se res ne opozarja na nič od tega. Mogoče so pa društva, inštitucije, razne sekcije in dejavnosti na tem področju premalo dejavne. Mogoče bi mogle več opozarjati javnost na razmere, v katerih živijo rejne živali. Aja, mogoče ne vem kam iti pogledat sama.... Samo zakaj bi mogla sama iti iskat informacije, dejte me vi opozoriti; tako ku opozarjate za vse ostalo. Ok, sej vem, da taka hrana je navadno pol tudi dražja, samo sigurno bi se dalo narediti, da taka hrana ne bi bila več toliko draga. Valda, da bojo ljudje rajši posegli po unih izdelkih, k so bolj poceni, k itak ne bojo niti pomislili na življenjske pogoje živali, ma kdo jim oz. nam pa trka na vest? Nihče jim oz. nam ne trka na vest!... A je slišati kaj po televiziji? Malokrat. Redko se kaj sliši, ko društva kaj izpostavijo. Evo proti krznu, tega je kar dosti v javnosti, ful več ku recimo za rejo žvali. Je pa tudi res, da se da priti do krzna tudi na drugačne načine. Se mi zdi, da tudi več znanih ljudi lahko pridobiš na svojo stran za protestiranje proti uporabi krzna, ku za meso. Samo sej, če opaziš tudi zmeri več znanih oseb je vegetarijancev, samo problem, k samo veš, da je vegetarijanc, zakaj ne bi ta javnosti še kaj sporočil?!«
(Nataša)*

Natašin argument opozarja na slabo informiranje javnosti o razmerah živali v reji. Pri tem izpostavi, da je za pridobitev takšnih informacij potrebno samoangažiranje posameznika, saj mediji navedene problematike ne izpostavljajo medijsko in problematizirajo. Nedostopnost ali nezanimanje za informacije o življenjskih razmerah živali v reji je ključen dejavnik, ki omogoča, da človek brezskrbno posega po živilih živalskega izvora, saj ni nekega vmesnega moralizatorja, ki bi nas pri svojem početju opozarjal na spornosti oz. ne-moralnosti.

Potrošniki so res na deklarativni ravni naklonjeni večji dobrobiti živali v reji, pri potrošnji živil pa pozabijo na njihova načela, ki so povsem verjetno le trenutna načela,

ki jih vedno znova obudijo, ko se soočajo z razmišljanjem o navedeni tematiki. Tako kot poudari Nataša; »*Nihče jim oz. nam ne trka na vest!*« torej potrošniki ostajajo razpeti med deklarativno naklonjenostjo za izboljšanje dobrobiti živali in vsakdanjimi komoditetami in užitki, ki jim jih zagotavlja lahka dostopnost in cenovna ugodnost živil, ki ne zasledujejo standardov dobrobiti rejnih živali.

6 ZAKLJUČEK

Človekov odnos do živali so vedno opredeljevale posameznikove in družbene koristi, potrebe in užitki. Zaznavanje živali kot sredstva za zadovoljevanje človekovih potreb po prehrani in obleki je bil ključen segment, ki je paleolitskega človeka vodil k udomačitvi koristnih živalskih vrst. S procesom udomačitve živali si je tako človek zagotovil stalen in gotov vir hrane, s katerim ni bil več povsem odvisen od narave, temveč si je naravo začel postopoma prilagajati in jo usmerjati. Takšen potek evolucije človeka ne dela več odvisnega od narave, temveč od lastne spretnosti in iznajdljivosti pri izkoriščanju slednje.

Prve segmente antropocentričnega in utilitarističnega dojetja živali in narave nasploh je mogoče opaziti že v času kulture lovcev in nabiralcev, kajti človekovo čaščenje in spoštovanje narave je bilo usmerjeno le na tiste živali, naravne pojave itd., ki so v človeku vzbujale strah. Stari vek ostaja močno prežet z živalsko simboliko in uporabnostjo ter posledično ustvarja pogoje za razmah antropocentrične in utilitaristične logike. Grška antična misel in krščanstvo dokončno uveljavita mnenje o večvrednosti in superiornosti človeka nad preostalo naravo, ki jo dodatno podkrepijo še nove prakse mučenja živali (krvavi šport in vivisekcija) ter mehanicistična podoba novoveškega sveta. Žival tako postane le materialna stvar, ki jo obvladujejo mehanske zakonitosti. Človek kot zavestno bitje ima moralne obveze le do lastne vrste. Kljub antropocentričnemu in mehanicističnemu razlaganju živalskega sveta je ravno novi vek obdobje, v katerem se vse več filozofov, pesnikov, znanstvenikov itn. zaveda podobnosti med človekom in živaljo, zlasti v zmožnosti občutenja bolečine, ugodja in trpljenja ter tako posledično zahtevajo izoblikovanje določene moralne držbe človeštva do živalskega sveta.

20. in 21. stoletje ostajata kljub porajanju vse večje zavesti ljudi o problematiki neomejenega izkoriščanja živali in narave nasploh prežeta z antropocentrično miselnostjo, ki človeku daje ugodje in užitke, katerim se potrošniško naravnane množice le težka upirajo. Dejanske razmere živali v reji nam pričajo o tem, da se je njihov položaj bistveno spremenil s pojavom sprva zaprte reje (od 16. stoletja dalje), kasneje pa z masovno intenzivno farmsko rejo živali (v 18. stoletju), kjer se jim ne

odreka le etoloških potreb, temveč zaradi želje po vsem večji dostopnosti mesa in čim višjim dobičkom tudi fiziološke potrebe. Torej na eni strani imamo realnost, pred katero ljudje prepogosto zamižijo ali pa se le čutijo nemočne kot posamezniki, na drugi pa vse glasnejše pozive različnih mislecev, znanstvenikov in gibanj za dobrobit živali, ki pozivajo k vzpostavitvi pravic živali in obvez človeka, da se jim zagotovi določeno mero dobrobiti.

Tako zagovorniki ekološke ekocentrične etike izpostavijo pomen narave kot celote, ekofeministične teorije iščejo izvor sodobnih ekoloških problemov v patriarhalni strukturi zahodnega sveta, poglobljanje utilitarističnih načel pa skuša utemeljiti razloge za dodeljevanje pravic živalim oz. dolžnosti ljudem do živali. Teoretski napredek na področju poudarjanja dobrobiti in pravic živali je že očitno, vendar le-ta ne zadostuje. Do največjih sprememb mora priti pri vsakem posamezniku in družbi kot celoti, zato pa so zadolženi predvsem nacionalni in nadnacionalni organi s postavljanjem standardov, priporočil in zakonov, znanost z raziskovanjem in opredeljevanjem ter gospodarstvo z večjim poslušom za dobrobit živali.

Odnos človeštva do živali v reji se v prvi vrsti manifestira s postopki, procesi in odnosom ljudi do živali v reji in ob zakolu, v drugi vrsti z znanjem potrošnikov o izdelavi produktov in njihovimi potrošniškimi izbirami in preferencami. Lastna raziskava podaja sliko potrošnikov, ki so relativno informirani o razmerah produkcije mesa in ostalih živil živalskega izvora. Kljub temu le ena izmed treh potrošnikov svoj način prehranjevanja usklajuje z načeli ekološke reje, ki predstavlja živalim prilagojeno rejo. Ostala dva potrošnika pa se zavedata razmer, katerim so prepuščene rejne živali, vendar se o etičnosti uživanja mesa raje ne sprašujeta. Vsi intervjuvanci (tudi neposredno vpleteni v produkcijo živil živalskega izvora oz. mesa) na deklarativni ravni podpirajo alternativne sisteme reje živali, torej načine reje, ki skušajo zagotavljati dobrobit rejnih živali, vendar pri izbiri živil živalskega izvora, način reje živali (oz. ravnanje z živalmi) ni njihov kriterij izbire. Izsledki se torej skladajo z rezultati raziskave *Attitudes of EU citizens towards Animal Welfare* (Eurobarometer 2007), ki nakazujejo na visoko zainteresiranost prebivalcev EU po izboljšanju dobrobiti živali v reji. Iz tega lahko sklepamo, da je ozaveščenost intervjuvancev na deklarativni ravni po izboljšanju dobrobiti živali visoka. Pri potrošnji živil živalskega izvora pa je najpomembnejši kriterij poreklo proizvoda (lastna država, torej Slovenija) in kvaliteta proizvoda, ki jo povezujejo z njenim poreklom.

Zavzemanje za dobrobit živali v reji predstavlja etičen pristop, ki sprejema in legitimizira uporabo živali, torej išče svoje mesto znotraj meja antropocentrizma. Kar pomeni, da zagotavljanje večje dobrobiti živali, na novo upravičuje človekovo izkoriščanje živali in človekovo dominantnost nad njimi. Kljub temu pomeni korak naprej, saj se prvič v zgodovini človek sprašuje ne le o učinkih, ki jih ima reja na kvaliteto in neoporečnost mesa, temveč tudi o dobrobiti živali, torej o fizičnih in etoloških potrebah, ustreznosti okolja, zdravju in čustvih živali.

Pri vprašanju etičnosti dužbenih odnosov do rejnih živali se človek ne sooča le z vprašanjem upravičenosti oz. neupravičenosti uživanja živil živalskega izvora, marveč tu ostajajo vpeta še druga vprašanja: o upravičenosti uporabe genske tehnologije za prilagajanje živali potrebam industrije; je odpravljanje anomalij v vedenju živali ustrezna metoda preprečevanja trpljenja živali; so okoljske posledice upravičena posledica masovne živinoreje; ali nacionalne zakonodaje ter mednarodni standardi in direktive zadostujejo za izboljšanje dobrobiti živali v reji itd. Pri navedenih problematikah ni enostranskih odgovorov, saj človek ostaja razpet med potrebami in užitki lastne človeške vrste ter potrebami živali. Po drugi strani pa so navedene problematike posledica iskanja rešitev za vse številčnejšo svetovno populacijo ljudi in živali (zlasti rejnih in hišnih), ki zahtevajo skrbno roko lastnika in za katere naravni viri ne zadostujejo več. Usklajevanje potreb živali s potrebami ljudi vedno pretehta na korist slednjih, vendar to vse do tedaj, ko interesi ljudi ne začno ogrožati njih samih.

Kljub temu pa antropocentrizem danes ni več edini družbeni nazor, ki opredeljuje odnos ljudi do živali (in narave), ampak se postavlja ob bok ekocentrični etiki, utilitarizmu in različnim gibanjem, ki se zavzemajo za pravice živali in priznanje živalim nadfizičnosti. Ravno zato se ljudje vse pogosteje soočajo s kontradiktornimi čustvi oz. občutji glede želja in užitka ob uživanju raznovrstnih jedi živalskega izvora in upravičenostjo zakola živali, katerim tudi znanost pripisuje čustva in občutja. Torej na eni strani imamo mesno industrijo z vsemi slastnimi proizvodi, na drugi strani pa gibanja za pravice in dobrobit živali v reji, ki nam prikazujejo realnost življenja na farmah in v klavnicah. Antropocentrizem torej ostaja vpet v miselnost ljudi, le da išče nove oblike upravičevanja oz. legitimiziranja.

7 LITERATURA

Arthus-Bertrand, Yann. 2009. *Home*. Dostopno prek: <http://www.youtube.com/homeproject> (10. marec 2010).

Bentham, Jeremy. 1998. *Introduzione ai principi della morale e della legislazione*. Torino: Unione tipografico-editrice torinese.

Brennan, Luke. 2009. The Dmitri Belyaev experiment. *Schwartz project*, 12. februar. Dostopno prek: <http://schwartzprojects.blogspot.com/2009/02/dmitri-belyaev-experiment.html> (17. julij 2009).

Broberg, B. 2010. *Živinoreja*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/2-ZIVINOREJA.pdf> (21. januar 2010).

Broom D. M. 2010. *Zaščita in dobrobit živali z vidika dolžnosti in pravic*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/1-Odnosdozivali.pdf> (26. januar 2010).

Caporale, V., B Alessandrini, P. Dalla Villa in S. Del Papa. 2005. *Globalni pogled na dobrobit živali: Evropa*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/Evropa-3.pdf> (26. januar 2010).

Cavalieri, Paola. 2006. *Živalsko vprašanje: za razširjeno teorijo človekovih pravic*. Ljubljana: Krtina.

Clutton-Brock, Juliet. 1994. The unnatural world: behavioural aspects of humans and animals in the process of domestication. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubrey Manning in James Serpell, 23-35. London, New York: Routledge.

Cohen, Esther. 1994. Animals in medieval perceptions: the image of the ubiquitous other. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubrey Manning in James Serpell, 59-80. London, New York: Routledge.

Council directive 99/74/EC of 19. july 1999 laying down minimum standards for the protection of laying hens. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:203:0053:0057:EN:PDF> (20. februar 2010).

Commission Directive 2002/4/EC of 30 january 2002 on the registration of establishments keeping laying hens, covered by Council Directive 1999/74/EC. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:030:0044:0046:EN:PDF> (20. februar 2010).

Compassion in World Farming. 2008. *Global warning: climate change and farm animal welfare*. Dostopno prek: http://www.ciwf.org.uk/includes/documents/cm_docs/2008/g/global_warning.pdf (10. januar 2010).

Connor, Steve. 2005. A study in evolution: foxes turned into man's best friend. *The Independent*, 8. februar. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/a-study-in-evolution-foxes-turned-into-mans-best-friend-1529505.html> (17. julij 2009).

Crosby, Alfred W. 2006. Ekološki imperializem: evropska biološka ekspanzija 900-1900. Ljubljana: Studia humanitatis.

Darwin, Charles. 1951. *Izvor človeka*. Ljubljana: Slovenski knjižni zavod.

Diamond, Jared. 2008. *Puške, bacili in jeklo : zakaj je človeški razvoj na različnih celinah napredoval različno hitro*. Tržič: Učila International.

Direktiva Komisije 2001/93 z dne 9. novembra 2001 o spremembi Direktive 91/630/EGS o določitvi minimalnih pogojev za zaščito prašičev. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:34:32001L0093:SL:PDF> (20. februar 2010).

Direktiva Sveta 91/629/EGS z dne 19. november 1991 o določitvi minimalnih pogojev za zaščito telet. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:12:31991L0629:SL:PDF> (20. februar 2010).

Direktiva Sveta 91/630/EGS z dne 19. november 1991 o določitvi minimalnih pogojev za zaščito prašičev. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:12:31991L0630:SL:PDF> (20. februar 2010).

Direktiva Sveta 93/119/ES z dne 22. decembra 1999 o zaščiti živali pri zakolu ali usmrčitvi. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CON SLEG:1993L0119:20070105:SL:PDF> (20. februar 2010).

Direktiva Sveta 97/2/ES z dne 20. januar 1997 o spremembi Direktive 91/629/EGS. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:20:3197L0002:SL:PDF> (20. februar 2010).

Direktiva Sveta 98/58/ES z dne 20. julija 1998 o zaščiti rejnih živali. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:31998L0058:EN:HTML> (20. februar 2010).

Direktiva Sveta 2001/88/ES z dne 23. oktober 2001 o spremembi Direktive 91/630/EGS o določitvi minimalnih pogojev za zaščito prašičev. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:34:32001L0088:SL:PDF> (20. februar 2010).

Dnevnik. 2009. Odgovor Avstralcev na globalno segrevanje: strokovnjaki skušajo vzrediti ovce, ki bi se jim manj spahovalo, (30. november). Dostopno prek: <http://www.dnevnik.si/novice/znanost/1042319184> (20. februar 2010).

- Društvo za osvoboditev živali*. Dostopno prek: <http://www.osvoboditev-zivali.org/> (1. marec 2010).
- Duncan, I. J. H. 2010. *Znanstveni pristop do dobrobiti živali*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/Dobrobit-1.pdf> (26. januar 2010).
- Ekesbo I. 2010. *Švedski pristop k dobrobiti in zaščiti živali*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/5-SVEDSKA.pdf> (26. januar 2010).
- Eurobarometer. 2007. *Attitudes of EU citizens towards animal welfare*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_270_en.pdf (21. februar 2010).
- Evropska komisija. 2007. *Novi strategiji za zdravstveno varstvo živali za Evropsko Unijo (2007-2013); »Bolje preprečiti kot zdraviti«*. Luxemburg: Urad za uradne publikacije Evropskih skupnosti. Dostopno prek: http://www.vurs.gov.si/fileadmin/vurs.gov.si/pageuploads/zivali/Steber_2_Okvir_EU_za_zdravstveno_varstvo_zivali.pdf (1. Marec 2010).
- Ferry, Luc. 1998. *Novi ekološki red: drevo, žival in človek*. Ljubljana: Krtina.
- Food and Agriculture Organizations of the United Nations. 2009. *The state of food and agriculture: livestock in the balance*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/012/i0680e/i0680e.pdf> (20. februar 2010).
- Forestiero, Saverio. 2003. *Addomesticamento*. Dostopno prek: www.resviva.it/plugin/home/file/download/46 (18. julij 2009).
- Gamero M. R. 2010. *Španija: primer države, ki ni zaščitniško naravnana do živali*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/6-SPANIJA.pdf> (26. januar 2010)
- Giordanetti, Piero. 2003 (maj). *Etica deontologica e animalita. ITINERA - Rivista di Filosofia e di Teoria delle Arti e della Letteratura*. Dostopno prek: http://itinera.unimi.it/mat/saggi/giordanetip_etica.pdf (24. september 2009).
- Gottschalk, Louis, Loren C. Mac Kinney in Earl Hampton Pritchard. 1972. *Temelji sodobnega sveta*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Greenpeace Slovenija*. Dostopno prek: <http://www.greenpeace.org/slovenia/> (1. februar 2010).
- Hribar, Mirko. 1987. *Zgodovina filozofije: antična filozofija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Hardouin-Fugier, Elisabeth. 2010. *Od trpljenja do dobrobiti živali: postopna pot do pravic živali v Evropi*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/4-TrpljenjeDobrobit.pdf> (26. januar 2010).

Hyams, Edward. 1973. *E l'uomo creò le sue piante e i suoi animali*. Milano: Arnoldo Mondadori.

Ingold, Tim. 1994. From trust do domination: an alternative history of human-animal relations. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubrey Manning in James Serpell, 1-22. London, New York: Routledge.

Kim, Andrej. 1992. Od antropocentrične k ekocentrični etiki ali od etike gospodarjenja nad naravo k etiki sožitja. *Raziskovalec*. 22 (3): 6-19.

--- 2004. *Narava-Družba-Ekološka zavest*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Koch, Vesna. 1997. Uživanje mesa v prehranskih navadah odraslih v Sloveniji. V *Meso v prehrani in zdravje: posvet posvečen 50. obletnici Biotehniške fakultete*, ur. Božidar Žlender in Lea Gašperlin, 85-93. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za živilstvo.

Kos, Drago. 1997. Refleksno dojemanje ne-varnosti. *Časopis za kritiko znanosti*. 25 (183): 93-106.

--- 1998. Zgodovina gre skozi želodec. V *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi*. Ljubljana. Založba /cf*.

Lennon, Christine. 2007. *Why vegetarians are eating meat*. Dostopno prek: <http://www.foodandwine.com/articles/why-vegetarians-are-eating-meat> (17. februar 2010).

Levi-Strauss, Claude. 1994. *Rasa in zgodovina: totemizem danes*. Ljubljana: Škuc: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

Ločniškar, Franc. 1997. Etične dileme v prireji in uživanju mesa. V *Meso v prehrani in zdravje: posvet posvečen 50. obletnici Biotehniške fakultete*, ur. Božidar Žlender in Lea Gašperlin, 17-24. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Oddelek za živilstvo.

Luter, Martin. 1969. *Discorsi a tavola*. Torino: Einaudi.

Maehle, Andreas Holger. 1994. Cruelty and kindness to the 'brute creation': stability and change in the ethics of the man-animal relationship, 1600-1850. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubrey Manning in James Serpell, 81-105. London, New York: Routledge

Mason, Jim in Peter Singer. 2007. *Come mangiamo: le conseguenze etiche delle nostre scelte alimentari*. Milano: Il Saggiatore.

Miele, Mara in Bettina Bock. 2007. Competing discourses of farm animal welfare and agri-food restructuring. *International journal of sociology of food and agriculture*. 15(3): 1-7. Dostopno tudi prek: http://www.ijisaf.org/archive/15/3/miele_bock.pdf (10. november 2009).

- Montaigne, de Michel. 1960. *Eseji: izbor*. Ljubljana. Mladinska knjiga.
- Montanari, Massimo. 1998. *Lakota in izobilje: zgodovina prehranjevanja v Evropi*. Ljubljana: Založba /cf*.
- Mormino, Gianfranco. 2003. Compassione e comunicazione nelle riflessioni di Montaigne sugli animali. *ITINERA - Rivista di Filosofia e di Teoria delle Arti e della Letteratura*. Dostopno prek: http://itineri.unimi.it/mat/saggi/morminogf_montaigne.pdf (24. september 2009).
- Morris, Desmond. 1994. *Noi e gli animali: come convivere*. Novara: Mondadori- De Agostini.
- Moussaieff Masson, Jeffrey. 2005. *Il maiale che cantava alla luna; la vita emotiva degli animali da fattoria*. Milano: Il Saggiatore.
- Müller, Lea Eva. 2010. Kje je strokovni svet za zaščito živali? *Dnevnik.si*, 2. marec. Dostopno prek: http://www.dnevnik.si/debate/pisma_bralcev/1042341557 (5. marec 2010).
- Odločba komisije 97/182/ES z dne 24. februar 1997 o spremembi Priloge k direktivi 91/629/EGS o določitvi minimalnih pogojev za zaščito telet*. Dostopno prek: <http://ccvista.taie.x.be/Fulcrum/CCVista/SI/31997D0182-SI.doc> (20. februar 2010).
- Odločba komisije 2000/50/ES z dne 17. decembra 1999 o minimalnih zahtevah za inšpekcijske preglede gospodarstev s kmetijsko rejo živali*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=DD:03:28:32000D0050:SL:PDF> (20. februar 2010).
- Ošljaj, Borut. 2000. *Človek in narava: osnove diaforične etike narave*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- Patterson, Charles. 2005. Animals, slavery and holocaust. *Logos – a journal of modern society and culture*. Issue 4.2. Dostopno prek: http://www.logosjournal.com/issue_4.2/patterson.htm (18. oktober 2009).
- Pepper, David. 1996. *Modern environmentalism: an introduction*. London: Routledge.
- Pocar, Valerio. 2005. *Gli animali non umani: per una sociologia dei diritti*. Roma-Bari: Laterza.
- Pravilnik o minimalnih pogojih za zaščito rejnih živali in postopku registracije hlevov za kokoši nesnic*. Ur. l RS 122/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=84202&smode=shop> (1. marec 2010).

Pravilnik o načinih usmrtitve živali iz veterinarskih razlogov, živali, ki se jih redi za proizvodnjo krzna, ter odvečnih enodnevnih piščancev in zarodkov v odpadkih iz valilnice. Ur. l. RS 63/2003. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=200363&stevilka=3071> (1. marec 2010).

Pravilnik o pogojih in načinih prevoza. Ur. l. RS 86/2000. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=27476> (1. marec 2010).

Pravilnik o pogojih za zakol živali izven klavnic za lastno domačo porabo. Ur. l. RS 117/2004. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2004117&stevilka=4805> (1. marec 2010).

Pravilnik o strokovnem svetu za zaščito živali. Ur. l. RS 62/2000. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=26530> (1. marec 2010).

Pravilnik o zaščiti živali pri zakolu. Ur. l. RS 5/2006. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=20065&stevilka=159> (1. marec 2010).

Rawles, Kate. 2006. Sustainable development and animal welfare: the neglected dimension. V *Animals, ethics and trade: the challenge of animal sentience*, ur. Jacky Turner in Joyce D'Silva, 208-216. Dostopno prek: http://www.ciwf.org.uk/includes/documents/cm_docs/2009/r/rawles.pdf (20. marec 2010).

Regan, Tom. 1989. *The case for animal rights*. Dostopno prek: <http://www.webster.edu/~corbetre/philosophy/animals/regan-text.html> (10. september 2009).

--- 1999. *Pravice živali: filozofske postavke*. Ljubljana: samozaložba L. E. Müller.

Rist, Michael. 1993. *Živalim prilagojena reja: hlevi za govedo, prašiče in kokoši*. Ljubljana: Kmečki glas.

Ryder, Richard Dudley. 2000. *Animal revolution: changing attitudes towards speciesism*. Oxford: New York: Berg. Cop.

Schwabe, Calvin W. 1994. Animals in the ancient world. V *Animals and human society: changing perspectives*, ur. Aubrey Manning in James Serpell, 36-58. London, New York: Routledge.

Seng P.M. in R. Laporte. 2010. *Dobrobit živali v povezavi s prirejo mesa*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/Meso-4.pdf> (20. januar 2010).

Siard, Nataša. 2008. *Rejne živali in proizvodnja hrane – nekaj razmislekov*. Dostopno prek: <http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/2-razmislek.pdf> (20. januar 2010).

Singer, Peter. 2003. *Liberazione animale: il manifesto di un movimento diffuso in tutto il mondo*. Milano: Il Saggiatore.

Sluga, Marta, Günther Böing, Janez Gradišnik, Roman Zupan, Bogo Garfenauer, Marjan Krušič, Marko Žerovnik in Milena Hribar, ur. 1981. *Svetovna zgodovina: od začetkov do danes*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Smrke, Marjan. 2000. *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Strassoldo, Raimondo. 1996. *Sociologia dell'agricoltura*. Roma: La Nuova Italia Scientifica.

Svet Evrope. 1968. *Evropska konvencija o varstvu živali med trajanjem mednarodnega prevoza* (ETS 65). Dostopno prek: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/065.htm> (22. Februar 2010).

--- 1976. *Evropska konvencija za zaščito živali v vzrejne namene* (ETS 87). Dostopno prek: http://coe.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/087/ (22. februar 2010).

--- 1979a. *Evropska konvencija za zaščito živali za zakol* (ETS 102). Dostopno prek: http://coe.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/102/ (22. februar 2010).

--- 1979b. *Konvencija o varstvu prostoživečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njunih naravnih življenjskih prostorov* (ETS 104). Dostopno prek: http://coe.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/104/ (22. februar 2010).

--- 1986. *Evropska konvencija za zaščito vretenčarjev, ki se uporabljajo za poskusne in druge znanstvene namene* (ETS 123). Dostopno prek: http://coe.si/sl/dokumenti_in_publicacije/konvencije/123/ (22. februar 2010).

--- 1987. *Evropska konvencija o varovanju domačih hišnih živali* (ETS 125). Dostopno prek: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/125.htm> (22. februar 2010).

--- 1992. *Protokol o spremembah Evropske konvencije za zaščito živali v vzrejne namene* (ETS 145). Dostopno prek: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/145.htm> (22. februar 2010).

--- 2003. *Evropska konvencija o varstvu živali med trajanjem mednarodnega prevoza* (ETS 193). Dostopno prek: <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/193.htm> (22. februar 2010).

Šalehar, Andrej. 1999. Slovenske avtohtone domače živali, naravna in kulturna dediščina. V *Ohranjanje slovenske avtohtone domače živali: opis in slikovni prikaz nekaterih vrst*, ur. Drago Kompan, Andrej Šalehar in Antonija Holcman, 4-5. Domžale: Biotehnoška fakulteta, Oddelek za zootehniko.

Tomc, Gregor. 1997. Se je Jahve zmotil, ko je ukazal: ne ubijaj? Pravice živali ali morala ljudi? *Delo*. 39, 206: 32 (6. september).

Twine, Richard. 2007. Searching for the 'win-win'? Animals, genomics and welfare. *International journal of sociology of agriculture and food*. 15 (3): 8-25. Dostopno prek: <http://www.ijisaf.org/archive/15/3/twine.pdf> (10. januar 2010).

Uredba Sveta (ES) 1/2005 z dne 22. decembra o zaščiti živali med prevozom in postopki, povezani z njim, in o spremembi Direktiv 64/432/EGS in 93/119/ES ter Uredbe (ES) 1255/97. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32005R0001:SL:HTML> (20. februar 2010).

Valentinčič, Ivan. 2003. *Odnos do živali kot indikator spremembe vrednot: (od antropocentrične k ekocentrični etiki)*. Magistrsko delo. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Vidrih, Tone. 2005. *Pašnik, najboljše za živali, zemljo in ljudi*. Slovenj Gradec: Kmetijska založba.

Watson, James D. 2007. *DNK: skrivnost življenja*. Ljubljana: Modrijan.

Wenz, Peter S. 2007. Against cruelty to animals. *Social theory and practice*. 33 (1): 127-150. Dostopno prek: ProQuest.

Young Lee, Paula. 2008. Introduction: Housing Slaughter. V *Meat, modernity and the rise of slaughterhouse*, ur. Paula Young Lee, 1-9. Hanover: University Press of New England.

Zakon o zaščiti živali (ZZZiv). Ur. l. RS 98/1999. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=22992&part=&highlight=zakon+o+za%C5%A1%C4%8Diti+%C5%BEivali> (1. marec 2010).

Zakon o zaščiti živali (ZZZiv – UPB2). Ur. l. RS 43/2007. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=80271&part=&highlight=zakon+o+za%C5%A1%C4%8Diti+%C5%BEivali> (1. Marec 2010).

Zakon o živinoreji (ZŽiv). Ur. l. RS 18/2002. Dostopno prek: <http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlurid=2002716> (1. marec 2010).

Zgonik, Staš. 2008. Živali po meri. *Mladina*. 50 (12. december).

Žlender, Božidar. 1997. Sociološki in gastronomski pomen mesa v prehrani. V *Meso v prehrani in zdravje ljudi: posvet posvečen 50. obletnici Biotehnoške fakultete*, ur. Božidar Žlender in Lea Gašperlin, 7-15. Ljubljana: Biotehnoška fakulteta, Oddelek za živilstvo.

8 PRILOGE

PRILOGA A: INTERVJU št. 1

Datum izvedbe intervjuja: 17. marec 2010

Trajanje intervjuja: 90 min

Demografski vprašalnik:

1. Ime: Nataša
2. Spol (obkrožite): M Ž
3. Leto rojstva: 1976
4. Izobrazba: univerzitetni diplomirani ekonomist
5. Poklic: vodja nabave v podjetju z igralniško tehnologijo

1. Veliko ljudi v današnji družbi ima hišne živali oz. t.i. »hišne ljubljence«. Kaj pa vi?

Nimamo.

2. Obstaja kakšen poseben razlog, zaradi katerega nimate hišne živali?

Me moti dlaka, otrok je alergičen, zato se dlaki nasplošno moramo izogibat, to je to. Ko bo otrok bolj velik bomo mogoče tudi meli kako žvalco. Jaz bi jih imela, samo nimamo niti primernih prostorov za to; jst bi imela morske prašičke in hrčke. Ribe pa da jih bom samo gledala v akvariju mi je brez veze, jih rajši spustim v morje.

3. Opišite prosim svoje stališče glede lova živali v divjini.

Jaz ne vem, če mam neko stališče glede tega. Jaz bom bolj izpostavla tako: rečejo lovci, da je treba odstrelit določeno število žvali, zato da uravnavamo število divjadi v gozdu. A je to res treba? A pole bomo začeli tudi ljudi ubivat, zato da bomo uravnavali število prebivalstva na zemlji?!

4. Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali?

Rejne definitivno.

5. Utemeljite, prosim, vaš odgovor.

Zato, ker rejna je namenjena temu; rejno žval rediš zato da jo boš ubil in pojel, divja pa ne, ona je prosta se pase... Zakaj je treba vdirat v njen prostor? Teh žvali sploh ne bi smeli jest, mogli bi jest le tiste žvali v reji, tiste so namenjeni prehrani, ne pa divje.

6. Prvi človek je bil najprej lovec in šele nato rejec, torej človek je bil vedno tudi lovec.

Ja, vendar danes je človek predvsem rejec in se mi ne zdi prav, da se še vedno lovi divje živali.

7. Zanima me, katere živali, so po vašem mnenju z vidika človeške družbe najpomembnejše?

Sigurno so to tiste za prehrano, drugo ne verjamem... kaj drugega pa bi lahko sploh še bilo pomembnega za ljudi?

8. Ste morebiti že kdaj obiskali kakšen živinorejski obrat- farmo ali klavnico?

Ja, ja sem klavnico, farme pa še ne.

9. Kakšni so bili vaši razlogi za obisk klavnice/farme?

Ker smo iskali dobavitelja mesa... jaz namreč fantu pomagam pri dobavi mesa iz Italije za njegovo podjetje.

10. Katere vrste živali ste opazili v klavnici?

A ne ne, nisem vidla nobenih, jst dvomim, da bi nas lastnik peljal noter, ko so klali, mi smo šli noter, ko je blo že vse končano in počiščeno. Vem pa kaj koljejo, sej nam je povedal: krave, bike in teletino, ja v bistvu komplet govedo.

11. Zanima me, če ste kdajkoli bili priča zakolu živali?

Ja, ko sem bila majhna, je moj nono mel kmetijo, sem vidla kako se ubije prasce in, ko se je doma lahko ubivalo še goveje živali, sem vidla tudi kako se ubije bika.

12. Kako bi opisali žival ob zakolu?

Obupno. Jst tega najraje ne bi nikoli slišala, če živiš v bližini, kjer se zakol prašiča izvršuje, se temu kruljenju prašiča enostavno ne da izognit, grozno je. Bika pa, ko sem enkrat gledala, ko so ga klali pa je grozno, grozno, grozno! Grozno ni takrat, ko so ga ubili, grozen je postopek, kako so ga privedli do prizorišča, kjer so ga ubili. Ker vidiš, da žival čuti, da se ji bo neki zgodilo, ker se upira na vse načine. Vidiš strah v njenih očeh. Hvala bogu, da so zakonsko prepovedali, da ne dovolijo, da se kolje doma, ker to, da vidijo otroci, mislim sej tudi za odrasle je to šok. Sej se ne sme prekrivat stvari, daleč od tega, morajo vedet, samo, da to vidiš...mislim, meni

so šli prvo mrzinci po telesu. Groza! Ko slišiš kruljenje, tudi to je grozno, ker bik ne spušča zvoka, ne. Bik lahko kej malega, sam daleč od tega, da bi se tako močno oglašal kot prašič. Sam si pa videl s kakšno večjo muko so ga mogli vlečt ven, ker je večja žival in kako se je upirala.

13. Med zakonskimi določili RS in EU so tudi predpisi o reji živali na način, da leta ne povzroča živalim nepotrebnega trpljenja. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

Se mi zdi nujno, ja sej je mal tako ne, ljudi se ne ubiva, žvali se lahko ubiva. Že, če jih ubivamo za prehrano, nej se jih vsaj ubije »tra virgolette« na nek human način, če se le da. Tolko, da žival ne trpi. To zaradi same žvali in tudi zaradi kvalitete mesa na konec koncev.

14. Kako bi Vi definirali stanje trpljenja pri živali?

Isto kot trpljenje človeka. Točno ne bi vedla, kaj to pomeni...samo, če se znajdeš v neki nevarnosti, kaj te prime? Prime te obup, bojiš se, tresesh se, adrenalin ti gre po telesu, sigurno si v pokrčenem stanju, ti razbiva srce. Jaz enačim trpljenje žvali s trpljenjem ljudi, ne verjamem, da je kej drgač, samo problem je, da žval tega ne upa pokazat, razen s spuščanjem kakega zvoka. Človek začne zjat, lahko kej reče, žval pa ne upa rečt neč.

15. V sodobnem svetu, tako v javnosti kot tudi med različnimi znanstveniki, politiki in rejci, se vse pogosteje razpravlja o zaščiti živali in njihovi dobrobiti. Kako vi razumete dobrobit živali?

Kjer so živali v reji, bi živali lahko zagotovili dobrobit tako, da bi te živele v nekih normalnih pogojih. Ne sme bit forsiranja, da se jim ne daje kakih reči, da se bolj hitro razvijajo...veš, k se daje piščancem antibiotike in take reči. Mislim, da bi blo treba vse delat bolj na naraven način; da so deležne sonca, da lahko grejo ven na pašo, da niso samo noter v zaprtem in, da jim omogočajo tudi druženje z drugimi žvalmi, ne vem z drugimi biki, kravami...da ni, samo nekega forsiranja, da ni žval samo en stroj, ne. Da konc koncev, ko pričaka konc življenja, ko jo pač bojo ubili, da se jo bo lahko pojedlo, da vsaj živi lepo tisti čas pred smrtjo. Sej sigurno forsiranje žvali sigurno vpliva tudi na kvaliteto mesa in seveda dobrobit razumem tudi na način, da se jo na nek human način, čim manj boleč za žvali, ubije. Jah, itak je tako, da jaz bi najraje vidla, da se jo ubije na konci, kadar je že stara, ko ne upa več neč. Ja ok, sam tisti zagovorniki kao dobre hrane bojo rekli, da tako meso ni več kvalitetno, ne vem, jaz se ne spoznam. Samo res bi blo najboljše tako, ne, ker itak kaj, takrat ko ima itak za umret, tudi, če jo ti malo prej ubiješ, ji v bistvu pomagaš, ne. Samo to je nemogoče dosečt, ker zaradi povpraševanja po hrani, je treba stalno veliko mesa pridelat in ni časa za čakanje, da se žval postara.

16. Nekaj predlogov za izboljšanje dobrobit živali ste že navedli. Zanima me, če imate morda še kakšen predlog?

Ja pač, da se jim nudi dobro življenje od začetka, aja in tudi da tele je pri mami, ker, ko pride ven teliček, da ga ne vzemejo, ampak mora biti pri mami. Je tko ku pr

človeki, kej je prov, da se dojenčka odvzame mami (vneto pripovedovanje)? Mami se vnamejo prsi, in povrh vsega še teliček, tako ku dojenček, k z maminim mlekom pridobi vsa protitelesa in zaščito, tako tudi teliček dobi zagotovo od svoje mame krave protitelesa. In konc koncev teliček tako spodbuja nastanek mleka, najprej bi mogli zagotoviti, da se teliček nahrani s tistim mlekom. Recimo prva 2 ali 3 mesece bi moglo bit mleko na razpolago le teličku šele nato bi jo začeli molziti za človeško uporabo. Sam vseeno sem mnenja, da tko kot se dela sedaj s kravami ni ok, je ratala prav en stroj, sej jo non stop molzejo, molzejo, molzejo... Verjetno krave molzejo non stop, pol jih nahranijo in spočijejo. Sam jst ko vidim kravo veni, ko se pase s teličkom je čisto drugi občutek v primerjavi z uno, ki je non stop zaprta, lahko celo privezana. Pač teliček mora biti z mamo, vsaj nekaj časa, da rata malo bolj velik in odporen. Ok pol naj ga vzamejo...ma ja, sam mene tudi to ni prov, ne, sej priznam jaz jem telečje meso, sam bi blo bujš, da ga ne bi jedli. Mogli bi pustiti, da teliček zraste v veliko žval, ne. Kao, da telečje meso je dobro, samo goveje meso je glih tako dobro, dejmo zato jest goveje in ne telečje meso.

17. Kakšno je vaše stališče glede predlogov genske tehnologije za izboljšanje dobrobiti živali v reji s spreminjanjem njihovih genskih zapisov in tako posredno prilagajanjem živali potrebam industrije?

Absolutno se ne strinjam s takmi predlogi! Kej smo posegli že v človeka? Sej bi radi to naredili to tudi pri človeku, vendar jaz se s tem ne strinjam.

18. Genska tehnologija naj bi v bodoče omogočila tudi ozdravitev nekaterih bolezni pri človeku...

Ma, dobro ma narava je tako narejena in če nas ma za pokončat nas bo. Če se bomo izoglni določenim boleznim, se bojo vedno znova pojavljale nove bolezni in temu mi ne mormo ubežat nikoli. Če pri sebe ne spreminjamo, čeprav je res, da pri nekaterih boleznih, za katere ne najdemo zdravil že več let, alla rak, aids, levkemija, bi blo dobro, da se tudi gensko tehnologijo uporabi. Ma za živali pa tega ne bi smeli izrabljati, ker tle se gre izključno za potrebe prehranske industrije, to pa ni prav. Pri človeku bi tikali genski zapis izključno za ga ozdravit, pri živalih pa samo zato, da bi industrija ne imela izgube, tle gre samo za profit.

19. Kaj pa, če bi genska tehnologija omogočila odpravo nekaterih bolezni, kot je mastitis pri kravah molznicah (to je boleče vnetje vim)?

Samo vprašanje je zakaj pride do teh bolezni pri kravah?! Tudi pri ženskah lahko pride do tega in točno vemo zakaj in kako je treba postopati. Po moje je pri teh obolenjih pri kravah kriv človek, človekovo poseganje in njegov način molže krave. Je najprej treba pogledati, kaj je krivo. Ok, če pole krava trpi, da zaradi tega pogine veliko žvali, je treba tudi tle ukrepati, samo ne zato, da bi se žval še naprej čim bolj izkoriščalo. To je treba narediti kvečjemu zaradi žvali in ne zaradi profita. Na kravo je treba gledati kot na žensko, ki ima prsi. Sej so veterinarji, kej ne znajo ugotoviti zakaj pride do tega in to pozdraviti? Vendar je povsem jasno, zakaj se pojavljajo takšne bolezni, kot je mastitis; telo se upira, kaže, da je izčrpano od pretirane molže, torej od nenehne izkoriščanja živali.

20. Kaj menite o alternativnih sistemih reje živali, kot so: paša na prostem, talna reja piščancev na prostem?

Meni se zdijo vse te opcije super, sigurno so take žvali bolj zdrave. Ja, ok, zdej bi rekli, da tudi zemlja ni več taka ku je bla, tudi trava ni več ku enkrat, ma ja vse se je spremenilo. Na konc koncev tisti, k imajo zemljo si lahko vse pridelajo sami in tako tudi vejo kaj jejo in oni to hrano bolj cenijo ku mi hrano, k jo kupmo. Se pravi, da bi tudi bolj cenli, vsaj zame to velja, meso, k veš, da se je žval hranla vene na paši; da je jedla travo, bla zunej...Ma sej ne samo to, da je bla vene na travi, tudi to, da je bla na sonci, na zraki.

21. EU obvezuje vse države članice, da pred zakolom žival omamijo, tako žival pade v stanje nezavesti. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

Se strinjam, ja, rajši kuker, da trpi in se zaveda tistega kar jo čaka, čeprav po moje tudi to, k jo omamiju je prepozno, ona itak pride v nek nov prostor in čuti, da se ji bo neki zgodilo. Za žival je to absolutno dobro, ne vem pa kako taka omama vpliva na kvaliteto mesa.

22. Kljub predpisom o obveznem omamljanju živali pa obstajajo izjeme pri obrednih zakolih za potrebe judovske in muslimanske skupnosti. Kakšno je vaše mnenje o obrednih zakolih?

Jst dosti nisem vedla o temu, ma ko sem šla na obisk v klavnico, mi je lastnik klavnice pojasnil te stvari. V glavnem mene je skušala ena židinja, me je prepričevala kukr, da je njihovo meso najbuljše meso, ne. Sam že način kako oni zakoljejo žval si ne morm mislt, da je tako meso kvalitetno meso. Dejansko oni žval dajo živo v kletko, je ne omamiju (ta žval ni omamljena) pol dajo glavo v eno posebno pozo, jo dvignejo in prerežejo. To se pravi, da v tistem trenutku, ko njo prerežejo, ona začne krvavet in se hkrati vsega tega zaveda. Ona sproža po telesu adrenalin, vprašanje kakšna je kvaliteta mesa. Jaz ne vidim, da je to kvalitetno meso in za muslimane je stvar ista. Oni na isti način zakoljejo, oni glih tako, govorim za govedo, odrežejo, ma pač more bit pač malo drgače; sklonjena glava, drugače obrnjena žval, dobro sej to ni važno...Ne vidim kako bi lahko blo tako meso bolj kvalitetno, ker je tudi nevarnost, da sploh ne steče vsa kri ven in, da kri ostane noter. Mene tudi zanima; kaj pomeni obrnt žval, zdej ne vem točno kam mora bit obrnjena? Kaj to pomeni? Da se je še zadnje poslovila od Meke? In to molijo tam, ma kaj molijo? Če si jo zaklal na nehuman način kaj moliš? Da ti bo opravičeno za kar si nardil? Jaz se res sprašujem kaj molijo? Zakaj pri židovskem zakolu mora bit prisoten rabin? Dobro sej to je itak tako, da mi bomo kritizirali njihov način, oni bojo pa našega. Sam dejstvo je, da njihova žival ni omamljena preden je ubita, naša je omamljena in tle je velika razlika, ker žval, k je omamljena ne čuti bolečine in strahu ku una, k ni omamljena. Če si ti omamljen se niti ne zavedaš kaj te čaka, una druga v kletki pa itak, da čuti... kriči, ko ji prerežejo vrat, trza in ob tem molijo, ko vidijo žval, da trpi...se mi zdi vse skupi kot darovanje bogovom.

23. Kakšno je vaše mnenje o poklicu rejca oz. kmeta?

Verjetno bolj uživa kot jaz, je prost in svoboden. Je bolj razbremenjen v primerjavi z mano, ima več užitkov, ker ima fizično delo, ni toliko psihično obremenjen, vsaj jaz mislim tako. Drgač pa je itak poklic ku vsi drugi.

24. Kaj menite pa o poklicu mesarja?

Tudi je poklic ku vsi drugi, čeprav je zmeri manj mladine, ki se odloča za take poklice, po moje so to kao zdej manjvredni poklici. Čeprav so ravno ti poklici sedaj zelo iskani in tudi dobro plačani, to velja posebej za dobre mesarje.

25. Kje tiči, po vašem mnenju razlog, da mladina dojema poklic mesarja za manjvrednega?

Kot prvo ni zanimanja med njimi za tako delo, kaj vem, mogoče tudi zato, ker gre za fizično delo. Aja, pa mogoče ne vidijo možnost zaslužka tle, iščejo samo poklice, kjer bi lahko na hitro zaslužil, obogateli in lepo živeli. A ni tako? Meni se zdi, da je, no. Sej zdej se skuša spet te poklice, ki grejo v pozabo, za katere se mladina ne odloča, spet propagirat. Mislim, da je po mesarjih kar veliko povpraševanje v Sloveniji, in sigurno tudi v Evropi.

26. Kako bi komentirali mnenje nekaterih zagovornikov pravic živali, ki enačijo sodobne sisteme intenzivne reje živali s koncentracijskimi taborišči?

Ne vem, ker morda ne poznam prav točno kaj ti intenzivni sistemi reje so...Hm, ja no sej, če pomislim, verjetno ne gre ravno enačit teh stvari, ker so ljudje v taboriščih verjetno doživljali večjo krutost kot živali v intenzivni reji. Veš kaj je tudi problem o koncentracijskih taboriščih vem veliko več kot o intenzivni reji, ja, v bistvu intenzivnih sistemov reje res ne poznam.

27. Kaj menite pa o zatrjevanju teh istih oseb, da so mesarji kruti, brezsrčni, potencialni morilci itd.?

Se ne strinjam, ker imam moža mesarja, ki je absolutno proti nasilju. Tudi sam ne kolje, le obdeluje meso, to pomeni, da on dobi le meso, žival je že ubita. Ni res, da so kruti, niso vsi, zakaj? Potencialni morilci pa absolutno niso! Ta trditev je kar neki, mislim, da so bolj potencialni morilci tista mladina, kukr uni primer, ki je vlekel psa, tiska psa, ki ga je privezal na motor ter vlekel. Zame je ta potencialni morilec.

28. S tematiko o postopkih reje in zakola živali smo zaključili, zato me zanima, če bi morda radi še kaj sami dodali preden preidemo na naslednji sklop vprašanj.

Ja bi ja, jaz tudi ne bi vedla toliko kot vem o reji, če ne bi imela sestre, k je vegetarijanka in jo to področje zanima. Ma ni, da me ne briga, samo enostavno niti mediji ti ne skušajo tega prikazat; tega ne propagirajo mediji. Če te zanima boš dobil trgovino z bio izdelki, z mesom, kjer je bila žival pravilno rejena, na bolj humani način. Če te to zanima, boš dobil sam, vendar moraš sam to poiskat, ni da bi mediji

kaj pomagali pri tem; da bi propagirali, opozarjali, nas usmerjali... Ne, kukr, da žival sploh ni važna; koliko živali je ubitih in kaj se dela z njimi, zgleda, da to sploh ni važno... Tako mi deluje javnost na splošno, k se res ne opozarja na nič od tega. Mogoče so pa društva, inštitucije, razne sekcije in dejavnosti na tem področju premalo dejavne. Mogoče bi mogle več opozarjat javnost na razmere, v katerih živijo rejne živali. Aja, mogoče ne vem kam it pogledat sama... Samo zakaj bi mogla sama it iskat informacije, dejte me vi opozorit; tako ku opozarjate za vse ostalo. Ok, sej vem, da taka hrana je navadno pol tudi dražja, samo sigurno bi se dalo nardit, da taka hrana ne bi bla več tolko draga. Valda, da bojo ljudje rajši posegli po unih izdelkih, k so bolj poceni, k itak ne bojo niti pomisliti, ma kdo jim pa trka na vest? Nihče jim oz. nam ne trka na vest!... A je slišat kej po televiziji? Malokrat. Redko se kej sliši, ko društva kej izpostavjo. Evo proti krznu, tega je kar dosti v javnosti, ful več ku recimo za rejo žvali. Je pa tudi res, da se da prit do krzna tudi na drugačne načine. Se mi zdi, da tudi več znanih ljudi lahko pridobiš na svojo stran za protestiranje proti uporabi krzna, ku za meso. Samo sej, če opaziš tudi zmeri več znanih oseb je vegetarijncev, samo problem, k samo veš, da je vegetarijanc, zakaj ne bi ta javnosti še kaj sporočil?!

29. V sodobnem svetu imamo ljudje različne življenjske nazore, vrednote, prehranjevalne navade itd. Kako bi opisali vaše prehranjevalne navade (kako se prehranjujete)?

Jst mesa jem zelo malo, če ga pojem, ga enkrat na teden, ma ni nuja. Ga jem samo takrat, kadar si ga, bolj poredko, zaželim. S tem, da ne jem vsega mesa; svinjskega skori ne jem, od svinjskega jem samo suho-mesnate izdelke. Svinjsko meso mi ni dobro, mi smrdi, tudi nekateri suhomesnati izdelki, kukr pršut, če smrdi po prašiču, ga ne bom jedla. Eni pršuti imajo okus prav po prašiču, sej to je težko razložiti, samo jaz temu rečem prav okus po prascu. Drugače pa pojem kako goveje meso, kašnega purana, kakšno ribo in tle se konča. Ne maram kakega žrebička, čeprav mi je bil enkrat podtaknjen, samo jaz zaradi zadržkov v glavi ne morem jest žrebička. Je še otročiček. Sej pole to izpade smešno, vem, ker jaz jem tele. Mislim, da to mora bit ful pogojeno s tem, kako so nas doma starši prehranjevali in jaz doma nisem nikoli jedla zajca, žrebička, ovce, jagnje, odojka, goske, race, divje žvali nikoli. Odvisno je od navad, ne. In jaz tega ne bom nikoli jedla, nikoli! Ne, jst bom jedla samo goveje meso, purana, piščanca in ribe in tle se konča.

30. Če prav razumem pravite, da Vas pri uživanju določenih vrst mesa omejujejo zadržki, ki izvirajo iz vaših prehrabnenih navad iz otroštva?

Ja itak, jaz tega nisem vajena jest in nočem niti probat. Jaz pač določenih žvali, k jih eni jejo, ne bom jedla, jih ne morem. Žrebiček, ma ne samo žrebička, tudi konja jaz en morem jest. Zame se te žvali ne je, zame konj ni za jest, zame je konj za jahanje in tekmovanja. To je isto ku pr Kitajcih, k jejo psa... ma kako lahko ješ psa? Ma zakaj mormo prav vse jest? Če že jemo žvali, dejmo se omejiti samo na tiste, ki so bile že v zgodovini najbolj uporabne za prehrano, zame so to govedo in prašiči, pes prav, da ne. Jaz mam pač moralne zadržke, ene žvali so mi ljubljenci... Aja, pri mesu moram še neki poudariti, da zame meso mora bit čisto (zmrdovanje); brez maščobe, brez žil, ker če ti gre to pod zobe, je tako mehko (zmrdovanje)... mi

nardi na bruhanje. Čeprav pravijo (posmehovanje), da tisto naredi okus pri mesu, samo jaz se s tem sploh ne strinjam, ker mene ga pokvari. Lahko naredi okus, ma da jaz zaznam tisto v ustih boljš, da ne.

31. Kako pogosto uživata meso in mesne izdelke ste že navedli, sedaj me pa zanima kako pogosto uživata mleko in druge mlečne izdelke?

Kar pogosto, v bistvu vsak dan neki mlečnega: al je jogurt, al je malo sira, mleko pijem le s kavo. V bistvu uživam mlečne izdelke vsak dan, količinsko po malo.

32. Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri živil živalskega izvora (meso in mleko)?

Pri mleku zaradi težav izbiramo brez laktoze, predvsem zaradi napihovanja. Kar se tiče ostalega mlečnega pa v glavnem izbiram vse manj mastno in pri jogurtih gledam, da so probiotični, da mi pomagajo pri prebavi, sire in sirne namaze tudi zbiram manj mastne. In pri tem skušam izbirat slovenske izdelke, še posebej zdej v času krize, se mi zdi to zelo pomembno. Pri mesu pa popolnoma zaupam izbiri partnerja, ki se na to spozna, sej je mesar, je s te panoge.

33. Katera je vaša najljubša jed?

Hm, joj, aha... polnozrnata žemljica z malo mastnim sirom.

34. Navedite katera živila in jedi so vsak dan na vašem jedilniku?

Vsak dan jem sadje, zelenjavo, nek mlečni izdelek, zdej ne vem lahko je sir al pa jogurt in pa kruh, če se le da polnozrnat.

35. Opišite prosim vaše stališče do uživanja mesa.

Zase pravim, da bi lahko živela tudi brez mesa, sm prav opazla. Pripravim ga vsak in tolko, če si ga res zaželim, ma tudi takrat bi lahko bila brez. Kar se tiče otroka on itak dobi v vrtecu zadosti mesa, tako, da doma tudi če ne bi dobil. Mož je mesar in ne je več veliko mesa, mogoče je od mene vzel navado (smeh), ki mam raje več zelenjave kot mesa. Tudi on zdej poje veliko več zelenjave ku mesa in nima več neke želje po mesu, v bistvu sama ga morm spomnit: kdaj bomo jedli meso, ker on ne izrazi želje po mesu. Najbrž se ga je tudi v preteklosti prenajedel. Zame je meso nepotrebno, niti ne čutim, da bi jaz bla švoh, da bi se kdaj počutla švoh, ku eni k rečejo: rabim meso. Ne kaj ma to veze z močjo? Je pa tudi res, da ko vidiš tiste ljudi, k pravijo, da so veliki uživalci mesa, jih tudi vidiš kakšni so, ne. Jst mislim, da izžarevajo ven, da so bolj taki nervozni, agresivni, po jedi mesa so tudi vsi grozno utrujeni. Dobro sej tudi po kakšni drugi hrani, ma po mesu še bolj, k ti ful napolni želodec in te utruji. To pomeni, da če te utruji, da je ful tvoje energije usmerjene v prebavo, se pravi, da meso težje prebavljamo. Sej, drži, ljudje k uživajo mesa so bolj agresivni, sam ne, da bojo zdej te kar pretepli, samo so bolj eksplozivni, nervozni, taki grobjani tudi.

36. Če prav razumem Vi pravite, da za Vas osebno meso ni nujno prehrambeno živilo. Kaj Vas torej zadržuje pri tem, da ne prenehate z uživanjem mesa?

Jaz sem enkrat že prenehala in potem sem se zaradi strahu, ker sem se bala, ne vem, morda nisem dovolj prebrala...pač odločila sem se, da bom mela otroka, sem si pa rekla, da zdej bom neki mesa v telo le vnašala v sebe, vsaj neki, ker prej nisem, zato, da ne bi otroka prikrajšala za karkoli. Ne bi pa nikoli silila otroka v to, da ne bi jedel mesa, tudi če bi bila jaz vegetarijanka. Namreč jaz mu raje ku mičkinimu predstavim vse in pol on vidi kaj njemu paša, ker ne vsakemu telesu enaka hrana paša. Se pravi mu predstavim vse in pol bo on videl, kaj mu je dobro in kaj ne, ne mu zdej omejevat. Ko si mičkin spozni vse in pole se boš odločil; če boš tel, boš vegetarijanec, če boš tel, boš samo mesojedec...

37. Razumem. Povedali ste mi kaj Vas je vodilo v ponovno uživanje mesa in mesnih izdelkov, sedaj pa me zanima kaj vas zadržuje, da se po rojstvu otroka še vedno prehranujete z mesom in mesnimi izdelki?

Ma, zato, ker jejo vsi, zato še jst, samo res jemo malenkostno to meso, skori zanemarljivo, vsaj zame in tudi pole, po rojstvu se nisem več spraševala teh stvari od žvali, nisem več razmišljala. Jaz pojem tako malo mesa, da se mi zdi sploh zanemarljivo se o tem spraševati, ne vem no.

38. Ali ste se kdaj morda že srečali s kakšnim vegetarijancem in/ali veganom ter z njim razvili pogovor?

Ma ja sem se ja, o prehrani sem se pogovarjala le enkrat z enim veganom, ker me je bolj zanimalo kolko je to strogo, ne. Res zato, ker me je zanimalo bolj to kaj to pomeni, čemu vse se on mora odreči, kaj sploh lahko je...ja, sem se pogovarjala...ja, je zanimivo, jaz si sploh ne morem predstavljati, da določenih stvari, ma ne kar se tiče mesa, tudi drugih stvari: jogurt, mlečno čokolado in drugo. V bistvu ta tip tudi določene zelenjave ne je, tko da je še bolj skrajšen ku kak vegan.

39. Po vašem mnenju zakaj se nekateri ljudje odločijo, da ne bodo več uživali mesa in/ali ostalih živil živalskega izvora?

Dostokrat gre za zdravstvene razloge, k se začnejo ljudje prečiščevati in začnejo uživati presno hrano, k je prav značilna za rakave bolnike, da začnejo se prehranjevati z njo. Po moje, ko enkrat ozdravijo, ko se prečistijo, ko vidjo, da dejansko telo ne rabi tega in da so bolj zdravi in bolj polni energije, k so po moje ne. Drugi pa majo kake moralne zadržke in poglede na žvali, v smislu, da nečeš jest zaradi načina, kako ravnajo z žvalmi. V bistvu lahko ti je meso všeč, samo so določeni zadržki, zaradi katerih si se pripravljen temu odreči v dobrobit živali. Sej direktno ji na tak način ne pomagaš neč ne, samo neki ne boš jedel, če v tem vidiš smrt, kri...

40. Je še kaj takega, kar se Vam zdi pomembno v navezavi z odnosom ljudi do živali (zlasti do živali v reji), pa o tem še nisva spregovorila?

Mislím, da ne, sej sem sigurno tolko govorila, da je zmanjkalo tem (smeh).

PRILOGA B: INTERVJU št. 2

Datum izvedbe intervjuja: 23. marec 2010

Trajanje intervjuja: 110 min

Demografski vprašalnik:

6. Ime: Branko
7. Spol (obkrožite): M Ž
8. Leto rojstva: 1949
9. Izobrazba: komercialni tehnik in avtoklepar
10. Poklic: upokojenec

1. Veliko ljudi v današnji družbi ima hišne živali oz. t.i. »hišne ljubljence«. Kaj pa vi?

Tudi mi jih imamo, imamo psa Brinkota in štiri ptiče.

2. Kako bi opisali vašega psa in ptice; katere lastnosti ali veščine jim pripisujete?

Pes, posluši, je največji prijatelj. Jaz pravim zmeri tako; vsak te bo zapustu, psa tudi, če boš pretepel, te nikoli ne bo, ti bo oprostil in ti bo zmeri zvest. Jaz za drugo žval, razen za psa se tudi ne bi odločil, prav zaradi teh lastnosti. Sej so tudi konji bolj, če gledaš, taka žval plemenita, ma zame je pes res tisti številka ena pr hiši. Mi tega, k imamo je prav res je tako ku piše v bukvah: moj zvesti prijatelj.

3. Sedaj ste opisali psa. Kako bi opisali pa ptice?

Že oče je pravil, da že njegov oče je mel ptiče pr hiši. Takrat so imeli divjake, kar so pač sami ulovili, danes pa mamo tiste kanarinčke mešančke, k se jih ima doma, to pej zato, da jih greš pogledat, da ti začivka, da ti zapoje, sej vse vkop je ena velika odgovornost, ne. Tudi on, k je tako majhen, bilo kam greš na dopust, moraš sakramensko premislit dobro kdo ga bo pogledal in kako bo takrat žival. Ma zanimivo, če si kdo misli, da ne razumi... enkrat smo šli na dopust in drugi dan nas kliče nona in reče: poslušej, ptič ne je, je napihnen, je fraj, je dal glavo pod parote in bo krepal. Deset dni nas ni blo, deset dni je bil tak brez življenja, smo pršli z avtom na dvorišče, on se je tel zmešat od sreče. Je ratal normalen, pole vidiš, da žval čuti. Ja, ptiče imamo verjetno zaradi ene tradicije pr hiši, k jih imamo skozi in zato, k mi jih je tudi všeč imet, zaradi samega petja, zato jih imamo.

4. Opišite prosim svoje stališče glede lova živali v divjini.

Veš kako je...enkrat je bil nuja, s tem se je človek prehranil, normalno, sej že bog, k nam je dal ta svet tole, je rekel, če si boš ulovil, če si boš znal ulovit žval in ribo, boš preživel. Z vidika, kako pa danes gledam na lov, pa se mi ne zdi prav, ker zdej je ta zaradi komerciale, največ zaradi prestiža. Lovc prej je bil, tudi v Vrtejbi se spomnem, z vidika teh lovskih družin eno tako plemenito druženje, ne. Kjer lahko lovec cel dan s pušo na rami ni ustrelil, ker je bil ta namen, da je lovec šel na teren, na lovišča pogledat kaj se dogaja. V bistvu so kontrolirali katera vrsta žvali narašča in pri kateri vrsti ti pada ta narastek. Danes je pa drugače, danes pa je prestiž, za eno pozicijo, zato da si the best, danes se vabi poslovne prijatelje na lov. Tudi to k pridejo, jaz se zmeri jezim, k mi streljajo okoli hiše. Samo streljajo ne glede al je blizu hiša al koga kej moti, ne. Jaz tudi pravim, enkrat se ni tako divje streljajo, ku se to dela zdej. Pride kašen dan mulo iz Nove Gorice, vidi kašnu žval, kašnega fazana, srnu, ma unga ne briga za nas, pride in počí žval to pred našo hišo. Ni več to neko lovsko plemenito dejanje, zato se mi zdi, da če bi jaz ukazal, danes puše proč, lok na hrbet, da bi bil bolj en športen dogodek tisti dan, sej veš, da z lokom dosti ne boš ulovil. To bi nardil jaz, če bi jaz ukazal, ne. Sej, če poslušáš tudi z divjadjo danes ravnajo kukr v kurnikih s kokošmi. Sej ku sem ti rekel, zdej se vabi Italjane, poslovno gor, plačaš, pol ti to reč izpustijo, tista reč niti se ne dvigne od tli, ne. Jo popočijo, pomorijo vse kar je, ne glede na to kaj je; ali samec ali samica. K tu se ve, ne, da letečo perjad, se lahko strogo samo samca lahko ustreliš, samice pa ne smeš. Zame lov ni več tisto plemenito dejanje, danes ima lov več negativnih stvari ku pozitivnih. Praktično na lov si šol zaradi tega, da si vzpostavil eno ravnovesje na enem območju, da ni prišlo do vpada določenih vrst žvali. Enkrat je srnjad močno narasla na tako majhnem območji ku je Vrtejba, takrat se je res razpasla ta žval, zato takrat v tistih cajtih si lahko ubil, vsaj kar se tiče rogašev, samo tiste bumbrčke, tako ku se je enkrat reklo, al tiste s slabo trofejo. In kar se tiče lova, ma sej sem že povedal, nima več prave vrednosti in prave teže to dejanje in jih ne zanima prav dosti vlaganje v naravo oz. žvali. Sej človek kaj je nardil, eni Biljenski griči so precej veliko območje, samo tam ne more preživeti nobena vrsta žvali več, je vse zastrupljeno, se vse škropi, neč se več ne kontrolira, žval se umika, nima zatočišča. Za Vrtejbnsko polje velja isto; namesto jih pustit v miru, maš tam vse od infrastrukture, obvoznice, carinarnic, špedicije...je že tako skrčeno lovišče, da je praktično žval primorana hoditi okoli hiše, tle pa se itak poka tudi okoli hiše. V Vrtejbi bi se moglo prepovedati lov.

5. Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali? Utemeljite, prosim, vaš odgovor.

Kar se tiče tega; al je rejna al je divja, žval je žval. Uživanja nisem nikoli problematiziral, sej se človek zamisli, ne vem mi smo imeli doma koze, bekice ta majhne, takrat, k smo ubili tistu bekico jaz je nisem jel. Ma pole človek, k razmišlja, k jaz jem rad meso, če bom na vse to misli, ne bom niti živel. Zdej kaj je bolj etično? Hm, življenje je življenje. Jaz pravim, da črnc glih tako trpi, k ga ubiješ, ku belc. Sam kar se tiče žvali; kaj je bolj etično ku drugo? Niti ne razmišljam, niti ničem, to bi se res ne opredelil.

6. Zanima me, katere živali, so po vašem mnenju, z vidika človeške družbe najpomembnejše?

Bi rekel, da je govedo, goveje žvali najpomembnejšo za človeško družbo. Če gledaš od prehrane naprej, ma za vse koristi, je tle sigurno govedo.

7. Ste morebiti že kdaj obiskali kakšen živinorejski obrat (farmo) ali klavnico?

Ja, ja seveda sem.

8. Kakšni so bili vaši razlogi za obisk klavnice/farme?

Takrat sem bil še mulo, so nas peljali s šolo, so nas peljali v Novo Gorico v klavnico, da smo vidli sploh kako zgleda, da smo vidli sam transport in pol kako poteka ta klavniški del in vse do razkosanja in obdelave. Ma, da bi pole bil še kašn krat v klavnici pa ne. Na farmah pa sem bil že dostikrat, za vse žvali. Dosti sem bil na Hrvaškem, kako zgleda perjad na farmah, se pa nisem nikoli namensko namenil tja, ker tle okoli nas nimamo nobenih takih farm.

9. Torej kot razumem ste že bili priča zakolu živali. Lahko opišete potek zakola?

Ja, bil je tak, da ti je obrlno želodec, mi smo bili otroci. Takrat smo meli, ne vem točno, štirinajst ali petnajst let. Takrat so jih ubivali po domače, ne vem več, kako se reče tistemu klavniškemu orodju, ku en cepin, s katero so udarili kravo po glavi, pole pa so jo obglavli, ne. Danes pa, ku vidim tle po televiziji, jo omamijo, je bolj humano, če lahko rečemo, da je humano. Prav je, da poskrbijo, da s čim manj stresa tista žval krepa, kar je tudi boljši z vidika kvalitete mesa. Ker meso žvali k trpi, ne da bo neužitno, samo ne bo take kvalitete in okusa ku bi lahko bla. Ko je bla še meja to z Italijo, so prav pred veliko nočjo, k Italijani jejo dosti drobnice, na veliko prevažali ovce tle čez in tista žval je tle na meji meketala po tri, štiri dni, jaz vem, k sem tam blizu delal. Sem to videl in poslušal. Verjetno si je tista žval res želela hitro krepat ku pa trpet tam, res ne vem kako je tista žval tam zdržala. Kašno kalvarijo je mogla prenašat preden je bla zaklana, to se mi res ne zdi prav, ne.

10. Na tole vprašanje je verjetno težko odgovoriti z gotovostjo, ampak bi me zanimalo vseeno vaše mnenje glede tega ali žival, po vašem mnenju, čuti, da bo usmrčena?

Ja, brez skrbi, žval čuti... Vse živali čutjo, vsaj kar mam jaz izkušnje, sem to pr vseh živalih opazil. Misliš, da je mona žval, k gre ven s štale, k jo pridejo iskat. Ona se tako upira, tako rjuli...Tudi k peljše psa usmrtit, doma bo že vedel, da ga boš, al pa mačka ali pa bilokej. Žval čuti, glih tako ku človek. Lahko, da ima celo večji ta čut ku mi ljudje.

11. Med zakonskimi določili RS in EU so tudi predpisi o reji živali na način, da leta ne povzroča živalim nepotrebnega trpljenja. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

Zaradi same humanosti, da žval čim manj trpi ali pa da sploh ne trpi, če že mora bit zaklana, ne.

12. Kako bi definirali stanje trpljenja pri živali?

Pogled žvali največ pove... Že njihove oči povejo kako se žval počuti, pol pa so še stokanja, upiranje itd.

13. V sodobnem svetu, tako v javnosti kot tudi med različnimi znanstveniki, politiki in rejci, se vse pogosteje razpravlja o zaščiti živali in njihovi dobrobiti. Kako vi razumete dobrobit živali?

To je težko vprašanje več... Človek sicer lahko vse doseže, k je največja žval, k si vse podreja. Je vse odvisno od okolja, kjer se reja nahaja; od razvoja ene rase, kar je velika razlika med rasami, ne. Od Balkana pa proti severu Evrope obstajajo zelo velike razlike med državami glede dobrobiti živali. Na severu veliko več dajo na to, dole pa je žval še vedno ista, ker jo praktično še vedno jejo muhe, kr njih dole niti ne briga, orkodijo, da ji ložjo eno vejo, da bi bla boga v miru v senci, da ji bo menjal vodo petkrat na dan. Jaz bi rekel, da narod je še vedno na taki nizki ravni razvoja, da dosti ne posveča dobrobit žvali, tko da mene se zdi, da je za dobrobit žvali vse odvisno od ljudi. To je isto ku če maš pr hiši psa, najprej boš zanj poskrbel ku vstaneš zanj; mu boš dal jest in ga pobožal, to je prava hiša. To je vse odvisno od človeškega faktorja: kako človek razume žval, kolko se bo on ukvarjal z žvaljo, kolko ima rad žval, kolko odgovornosti čuti do žvali. Sej ne gre samo za dobrobit, gre tudi za pravilen razvoj žvali, preden jo maš je prav, da si precej prečitaš, če se že za neki odločiš. Se pravi, da ne gre samo za tvoja čustva, ma tudi za tvoje odrekanje in to je tvoja odgovornost.

14. Kakšno je vaše stališče glede predlogov genske tehnologije za izboljšanje dobrobiti živali v reji s spreminjanjem njihovih genskih zapisov in tako posredno prilagajanjem žvali potrebam industrije?

Genski zapis to je čudovita zadeva, to je super, da so odkrili. S poznavanjem tega bomo vedli, da ne gre razvoj žvali v napačno smer. V genskem zapisu najdeš vse od lastnosti vrste, kardela, črede... Vse je tam zapisano: dobro in slabo. Zdej, če znanost uporablja te zadeve namensko, da plemeniti žval, kar je važno in, da zadržuje praktično vse tiste zasnove, osnove žvali, prvine ta prave, da je žval taka krepka, to je ok. Če pa znanost spreminja genske zapise za razvoj žvali v smeri, da bo od teh imela velike finančne koristi, to je pa zame mučenje žvali. Take bi jaz vse zakonsko preganjal. Za plemenite zadeve, ku sem že preje je rekel je ok, za take komercialne pa tega res ne toleriram.

15. Kaj menite o alternativnih sistemih reje žvali, kot so: paša na prostem, talna reja piščancev na prostem oz. živalim prijaznejša reja?

Ja sej je ok, samo bistvo je v pohlepnosti ljudi... Tak način je izvedljiv samo na način, da se s tem ukvarjaš ljubiteljsko, da se s tako rejo ukvarjaš za dušo, za zabavo... Taka vzgoja žvali, naravna vzgoja žvali, kjer se praktično žval skoti al zvali in potem tam tudi živi. Samo danes, tako ku je narejen svet, na tak način ne preživiš, ker to gre tolko denarja, tolko vlaganja, da enostavno postaneš nekonkurenčen na trgu. Ne prideš skoz, enostavno si siromak. Če pogledamo samo

evropska sredstva; ta so namenjena samo vzrejo žvali na tak naraven način, samo je pej tudi res, da sredstva ti danes dobiš zaradi povečanja produktivnosti. Če pogledamo celotno zasnovo Evrope, ma ne samo Evrope tudi celega sveta, ta gre ravno v obratno smer od naravne reje. To se pravi, da gre za visoko koncentracijo, industrijsko pitanje in pridobivanje hrane, zato da imamo posledično čim manj stroškov, čim bolj hitro na krožniku in čim več profita od tega. Ni poudarka na tistem, kar žval dejansko rabi, tista žval, če je tako ravnaš, ku se dela zdej, trpi. Mene se mi zdi, d bi ta humana reja žvali bla edini pravilen način ravnanja z žvaljo, samo mene se mi zdi, d sveta sigurno ne bomo več obrlni nazaj, da bi šli v smeri teh bolj naravnih načinov reje. Samo od nas bo odvisno... en dan narava bo spet postavlja ravnovesje in bo rekla: kar bo naravno bo živelo, z drugim bo konec. Vse to, dioporko, kar se pojavlja vse to danes; tiste kuge, mrzlice, gripe, tiste pasje, ptičje, niti ne vem več kašne, to ni dobro. Pazi! Narava se maščuje. Vse človek dela samo za profit, zaradi pohlepa po super dobičku, samo narava pa dela na tak način; z boleznimi dela selekcijo. Tudi en bot, sej so bile bolezni ku parkljevka in kuga, samo, če malo slediš, opaziš, da se je ta bolezen pojavla samo pr določenih vrstah, ma niti ne vem, če bi rekel vrstah, kaj vem pasmah ali pa celo štalah in območjih. Odvisno do genskega zapisa žvali, ne...Odvisno je od pasme in tudi razmer, v katerih so te žvali živele. Jaz pravim, kjer je genska zasnova zdrava, tam bo žval preživela in bo zdrava, vse ostalo pa bo šlo.

16. EU obvezuje vse države članice, da pred zakolom žival omamijo, tako žival pade v stanje nezavesti. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

Jaz bom rekel tako, ne, to je ena milost za žval, čeprav žval vseeno čuti, celo preden jo boš omamil ona praktično čuti, da ji je usojeno, da ju bojo ubili. Če je pa omamljena je verjetno bujši, k ji ni treba gledat tiste kalvarije, praktično je ni več. Vse skupaj verjetno zgleda ku pr človeki, ku ga enkrat uspavaš oz. pred operacijami, k te uspavajo padeš ve nezavest in ne čutiš več neč. Žval ne ve več zase, je ni več, pol kaj se dogaja zares z njo pa ne ve verjetno nobeden.

17. Kljub predpisom o obveznem omamljanju živali pa obstajajo izjeme pri obrednih zakolih za potrebe judovske in muslimanske skupnosti. Kakšno je vaše mnenje o obrednih zakolih?

Mene se zdi, da mi ne moremo vplivat na te obredne zakole, ker religije v svetu so zelo močne in ni zakona, ki bi lahko vplival na njihovo delovanje. Religija ima prevelik pomen v življenju ljudi, da bi mi to lahko regulirali. Samo ne vem zakaj mora bit prelita kri na tak način, kaj je tisto za neko božanstvo, da to zahteva, res ne vem; kaj boš lasten narod opral grehov?

18. Zanima me vaše mnenje o tem, kateri postopek zakola (z omamljanjem ali brez omamljanja) je z vidika dobrobiti živali boljši?

Sigurno, da je bujši ta z omamljanjem; žval ne čuti, ku jo zakoljemo.

19. Kakšno je vaše mnenje o poklicu rejca oz. kmeta?

Ma ja maš dosti različnih rejcev. Enkrat sem šel proti Matajurju in naprej proti Mangartu in so bli tam tisti rejci, k so meli ovce. Ta je vsaki dan praktično ovco počohal, je skrbel zanjo, to vidiš, da ni za šolde, sej taki rejci nimajo nekih velikih avtov, niso bogati. To je ljubezen do takega dela, enostavno dosti ljudi je tudi samotarjev, k radi živijo tako. Se mi zdi taki rejci, je plemeniti rejci, je tisti pravi rejci. Tisti rejci pa, k stremijo za zaslužek pa jih ne briga dosti za žval; pravjo, da je treba, da je čim več prascov na enem omejenem mestu, da grejo čimprej gor, da majo rejci čim več dobička. To vidiš, da to niso tisti pravi rejci, da so tisti, k jim le denar veliko pomeni.

20. Kaj menite pa o poklicu mesarja?

Jah, to je težko delo...ne pravijo zamanj, da je poklic dohtarja in poklic mesarja podobna reč. Sej tudi mesarjem je težko. Moj prijatelj Niko, je mesar, mi je pravil, da žrebiček joka, k začuti, da ga boš ubil, glih tako ku otrok. Zdej odloči se ti za mesarja, vsaki dan, vsaki dan, en dan pole lahko poče film. Ni tako enostavno delo, je zelo zelo težko delo.

21. Kako bi komentirali mnenje nekaterih zagovornikov pravic živali, ki enačijo sodobne sisteme intenzivne reje živali s koncentracijskimi taborišči?

Gre za popolnoma enak princip, gre za dva različna ekstrema; v nacističnih koncentracijskih taboriščih je teža padala, v živinoreji pa težo dvigajo.

22. Kaj menite pa o zatrjevanju teh istih oseb; da so mesarji kruti, brezsrčni, potencialni morilci itd.?

Ne, ne...če bo mesar opravil svoje delo in da bo res pazil, da bo žval čim manj trpela preden ju usmrti in to naredi na najbolj human način, ta mesar je pravi mesar. Če pa njega ne briga kako bo žval zaklana, da jo pusti tam trzat in krvavet v bolečinah, medtem ku se on pogovarja ali pa kadi cigaret, to zame ni niti pravi mesar. Ljudje smo ljudje, vsak je drugačen, dvomim, da je mesar krut, če svoje delo opravi korektno.

23. V sodobnem svetu imamo ljudje različne življenjske nazore, vrednote, prehranjevalne navade itd. Kako bi opisali vaše prehranjevalne navade (kako se prehranjujete)?

Ku normalen človek, se mi zdi, samo s tem, da pri nas mora bit vsak dan meso na mizi (smeh).

24. Kako pogosto pa uživata mleko in druge mlečne izdelke?

Na žalost je pa tako, da smo familja, k tega ne uživamo, vsaj veliko ne. Jaz mleka ne pijem, ker mi želodec tega ne dovoli, bilo kašno mleko. Kar se tiče mlečnih izdelkov, sira in tega to, naši mulci tega ne prenašajo, jim smrdi. Sej tudi mene sir ni ne vem kako všeč, ostali mlečni izdelki pa mi sploh niso všeč, ne vem zakaj, ma jaz tega prav ne jem. Maslo na kruhu se niti ne spomnem kdaj sem nazadnje jel.

25. Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri živil živalskega izvora?

Ma jaz ne hodim kupavat, hodi žena, samo ona malo izbira glede na poreklo, gledamo, da če se le da, da je slovensko meso in, da je čimbolj kvalitetno, zato hodmo zmeri v mesnice od Pelozza, k nas že poznajo in nam dajo zmeri dobro in kvalitetno meso. Zmeri se posvetuje z mesarjem v mesnici.

26. Katera je vaša najljubša jed?

Brez razmišljat, to je bištega (smeh), rosbif.

27. Navedite katera živila in jedi so vsak dan na vašem jedilniku?

Ma jaz ne jem ne zajtrka, ne malce, glaven obrok pr nas je kosilo, kjer mora bit meso obvezno, največkrat v kakem golažu za naredit kakšno pašto, če ne pa tudi kakšen zrezek ali pa klobaso na hitrim ne. Od ostalih živil pa bolj to kar maš doma, ne, kakšen krompir, repo in to. Pa suho mesni izdelki ne, tako za peknt kej, sam to vse kar je prašičje: od šalamov, pršuta, vse od prašiča. Moram pa poudariti (smeh), da nimam neč holesterola in tudi pritiska visokega ne.

28. Opišite prosim vaše stališče do uživanja mesa.

Jaz bi rekel tako, ne, vedno smo jeli meso, smo narejeni za jest meso. Jaz pravim, da je za cel človeški razvoj, to je že od dojenčka naprej, pomembna prisotnost mesa. Al pa če pogledamo tisto mati, k ne uživa mesa, k sili otroka da ga ne je. To je vse prisila, naravno bi bilo, da bi otrok meso jedel. Poglejmo samo razvoj otroka, kakšen je razvoj otroka, če je meso ali pa ga ne. Zame je bistvo človeka tudi to, da si uživalec mesa. Ne da pretiravaš, ampak, da ga ješ v nekih zmernih količinah. Tudi za razvoj otroka je to pomembno, če ne otrok se ne razvija normalno. Ne vem, to je le moj pogled na to.

29. Obstaja morda kakšna vrsta mesa, ki je ne uživajte?

Ja, enkrat sem mel predsodke za uživanje zajca, samo zdej sem spet poskusil in mi je všeč, to mislim domačega zajca, k za divjega nisem imeli nikoli problemov. Domač zajec mi smrdi, ne vem verjetno gre za kak predsodek, k sem videl tistega majhnega zajčka v kletki, ne vem no, divjega pa itak dobiš kar serviranega na krožnik, ni treba niti kože otret dol.

30. Ali ste se kdaj morda že srečali s kakšnim vegetarijancem in/ali veganom ter z njim razvili pogovor?

Ja, ja imamo pri hiši, obe neveste, jim moram delat hrano posebej, samo jih sleparim jaz (smeh), pol ena fucne, zmeri kej reče. Ma z njimi nisem govoril nikoli preveč o tem, sem bolj z unim mojim prjatlom Alvinom, ki je dohtar. On je nehal jest meso in je ratal čuden, ma zanimivo, da tudi okolica v službi na Stari gori ga ni sprejela, celo razdražljiv je bil, neki mu je manjkalo in je pršlo celo tako daleč, da po domače rečeno, se mu ja začelo blodit. Pol je rabu enih pet, šest let, da je prišel k sebi. Smo veliki prijatelji, ne, in mi je povedal, da takrat je bilo moderno hujšat in so njegovi

prjatlji začeli hujšat, vsi so uživali in si kuhali meso brez maščobe, on je pa meso kar zbrisal z jedilnika. Je rekel, da ga je ta reč preveč zanesla takrat. Zdej je pa normalen, že enih dvajset let, zdej je meso. Mojo sestrično, k tudi ne je mesa, sem jo vprašal zakaj, kako? Ona mi je rekla, da od mičknga je jedla meso do enga štirinajstega oz. petnajstega leta, pol pa je šla s tatom na lov. Tata je ustrelil zajca in tisti zajec je bil obstreljen in tista reč, k je ona tekla k njemu, je tako cvilila in jokala, tako da je blo in od takrat nikdar več v življenji ni jedla mesa. To je tudi en način, zakaj ljudje ne jejo mesa, ker vsak ima nek razlog, zakaj ne je. In še ne razlog; ena od naših nevest je rekla, da ne je mesa več od kar je mama umrla za rakom. In sem ji rekel, da če bi blo res tako, bi se sigurno kej nardilo na tem, lahko je pej res, da se pospeši zadeva zaradi prekomernega uživanja enih stvari, tu sigurno drži, ku recimo maščoba. Vzrok za vegetarijanstvo pri njej je bil zaradi smrti mame, ne. Ta druga nevesta, od Aljoše, pa tudi, da ne, da ona prav ne je. Pole pej smo ugotovili, da je samo piščanca; kakšen krat ji napraviš tudi purana (smeh), k ne ve, da je puran. Samo kej družga ji buhvari pokazat.

31. Iz dveh zgodb, ki ste jih opisali je razvidno, da gre za dva travmatična dogodka, ki sta vodili dve ženski v vegetarijanstvo...

Ja ja, samo ne vem, en vzrok pač mora bit zakaj pride do tega. Zdej sej pravim, verjetno, da se da tudi živet brez mesa...Samo jaz sem se z Danijelo tudi skregal zaradi mulota, mu ni pustila jest meso. Samo to, ku je z mano, jaz mu dam... Sem ji rekel, da ni prav, mulo bi mogel jest, tvoje telo je že dobilo vse kar je rablo za razvoj, poglej se kašna si, neč ti ne fali. V tej fazi, k se mulo razvija, dovolimu, da je...bo že sam rekel to je prav, to ni prav. Eno je, da izvajaš teror nad otrokom, da mu ne pustiš, ti si pa imela polno ret vsega, to je treba pa ločit stvari. Jaz verjamem, da obstajajo skupnosti, k nikoli niso jeli mesa, nisem pa še zasledil podatkov o takih ljudstvih, čeprav gledam povsod. Vsi so lovci in vsi se preživljajo z lovom...me ne se mi zdi, da z mesom otrok največ pridobi v svojem razvoji.

PRILOGA C: INTERVJU št. 3

Datum izvedbe intervjuja: 12. april 2010

Trajanje intervjuja: 20 minut

Demografski vprašalnik:

1. Ime: Robert
2. Spol (obkrožite): M Ž
3. Leto rojstva: 1985
4. Izobrazba: mesar in živilski tehnik ter v kratkem bo postal tudi diplomirani ekonomist
5. Poklic: direktor prokurist podjetja Postonjske mesnine

- 1. Za začetek bi Vas prosila, da mi opišete vaš poklic oz. delo, ki ga opravljate; pri tem me posebej zanimajo naloge, odgovornosti in vrste opravil, ki jih vsakodnevno opravljate na vašem delovnem mestu?**

Hm, ja ukvarjam se z vsem od začetka do konca, opravljam vsa dela; dogovarjanje s strankami strankami, iskanje informacij, novosti...res z vsem.

- 2. Koliko časa že opravljate vaš poklic?**

Eno leto.

- 3. Kaj Vas je vodilo v odločitev, da ste postali ravno menedžer klavnice oz. da vodite in upravljate klavnico?**

Ma, to je družinska tradicija in imam tudi veselje za ta poklic

- 4. Ali vaš poklic zadovoljuje vaša življenjska in poklicna pričakovanja?**

Seveda (nasmeh).

- 5. Katere vrste živali koljete?**

Goveje živali vse (krave, teleta, biki), jagenjčke, registrirano pa imamo tudi za noje in konje, aja, pa prašiče, samo te koljemo v zelo majhnih količinah. Največ se kolje govedo od tega največ bikov, sledijo krave in za njimi pa še teleta.

6. Koliko glav živine oz. živali zakoljete letno?

Šest tisoč, v to številko so vštete vse prej naštete vrste živali, temu se reče GVŽ⁴².

7. Prosila bi Vas, da opišete postopek oz. metodo zakola živali v vaših klavnicah?

Najprej pride do uhlevljenja živali ob prihodu, da se umiri, potem gre iz štale v omamljalni boks, kjer ga omamimo s Šemerjevim aparatom. To je pištola z iglo, recimo, je dvajset centimeterska igla, ki prodre direkt v možgane. Potem gre na izkrvavljenje, potem je lupljenje zadnjih nog, se odpre trebušno votlino, trup se prereže na pol, potem drobovina gre posebej na pregled k veterinarju, potem se gre v obdelavo trupa, naprej se opravi veterinarski pregled in inšpektor ocenjuje kvaliteto trupa, od ena do pet ocenjuje zamaščenost živali, potem gre na hlajenje. Hladit se more šestintrideset ur, pole pride na razsek in tako naprej...

8. Ste tudi sami že kdaj klali?

Ja, seveda, sem poskusil.

9. Kako bi opisali žival, ki »čaka« na zakol?

Za žival probamo doseči, da je v čim bolj naravnem stanju pred zakolom, to je dobro zaradi mesa in zaradi same humanosti...Že, ko jih pripeljejo v naše klavnice, jih najprej namestimo v bokse oz. hleve, jim damo vodo in pa hrano, da se ta malo umiri.

10. Na tole vprašanje je verjetno težko odgovoriti z gotovostjo, ampak bi me zanimalo vseeno vaše mnenje glede tega ali žival, po vašem mnenju, čuti, da bo usmrčena?

Ko pride v naš hlev ne čuti sigurno, problem pa je posebej pri kašni posebej izkušeni živali, kašna krava stara, ku pride v bokse za omamljanje, ker zavoha kri... ta čuti, da se bo neki zgodilo. Teleta pa na primer tega ne čutijo, sigurno ne.

11. Katera zakonska določila in druga priporočila so po vašem mnenju ključna z vidika dobrobiti živali?

Po moje, je vsekakor ta, da je žival humano ubita. Zdej pa glih tako za eno informacijo naj povem, da zadnjič je bil pri nas rabin, to je ta židovski vodja, ali ne vem kako bi drugače temu rekel in v glavnem mi nismo naredili biznisa, ker oni ne priznavajo našega zakola, nočejo takšnega zakola. Oni morajo na živo; vrat prerezat brez omamljanja, z enim rezom.

⁴² GVŽ je kratica za glave velike živine.

12. Razumem. Sedaj pa me zanima kaj je botrovalo k vaši odločitvi o zavrnitvi tega posla?

Mi takega zakola ne opravljamo. Moje mnenje je, da to ni humano in zakonsko niti ne pustijo, da bi se takšen zakol lahko izvajal.

13. Kaj pa, če bi bil takšen zakol živali zakonsko dovoljen?

Mah, verjetno ga ne bi izvajali.

14. Katere so po vašem mnenju temeljne razlike med konvencionalnim zakolom z omamljanjem in obrednim zakolom brez omamljanja?

Jah, no (razmišljanje)... Pravijo, da je izkrvavite živali boljša s konvencionalno metodo, to z omamljanjem, sam pa natančno ne bi vedel.

15. Podatki različnih knjig in poročil navajajo, da sistem omamljanja živali ni 100%, kar pomeni, da so nekatere vrste živali ob usmrčitvi še vedno zavestne. Zanima me ali se takšni primeri dogajajo tudi pri Vas?

Ja, seveda se, vsem se to dogaja, namreč tudi živali niso vse popolnoma enake. Predvsem je tu odvisno od trdote lobanje posamezne živali, vendar mi imamo vedno pripravljene dve pištoli; v primeru, da pri prvem poskusu, nismo uspeli pravilno omamiti živali, imamo še možnost takoj pograbit za drugo že pripravljeno pištolo.

16. Bi morda znali oceniti koliko je takšnih primerov na teden, mesec ali leto?

Takšnih je približno tri do štiri procente letnega zakola GVŽ.

17. S temo o postopkih zakola živali smo končali, zato me zanima, če bi morda radi še kaj sami dodali preden preidemo na naslednji sklop vprašanj.

Ma ja, važno je, da se žival dostojanstveno spravi v pokoj, če se izrazim bolj po človeško in mislim, da je to cilj vsem, ne; da žival ne bi trpela in da ne bi bila njena zadnja pota neetična oziroma, da ne bi bila preveč ekonomska. Tako se zavzemamo tako mesarji kot tudi rejci živali, čeprav se včasih najde tudi take, ki bi naredili vse, da bi imeli le čim več profita na škodo živali.

Preden preidemo na področje prehranjevalnih navad me zanima še vaše mnenje glede sledečih dveh tematik in sicer.....

18. Kakšno je vaše stališče glede predlogov genske tehnologije za izboljšanje dobrobiti živali v reji s spreminjanjem njihovih genskih zapisov in tako posredno prilagajanjem živali potrebam industrije?

Jaz nisem privrženec temu, ne. Jaz sem privrženec čim bolj naravnega... Sem ljubitelj živali in ljubitelj narave in mislim, da vsako gensko spreminjanje ne gre v pravo smer.

19. Kaj menite o alternativnih sistemih reje živali, kot so: paša na prostem, talna reja piščancev na prostem?

Odlična alternativa je to in mislim, da trendi gredo v tej smeri navzgor. Tudi v Sloveniji je temu tako; v Sloveniji je vse več tega eko. Tudi našo podjetje je certificirano in za eko-klanje in za eko-razsekovanje.

20. Kakšne pa so razlike med t.i. eko-klanjem in konvencionalnim klanjem?

Za eko je značilno, da mora biti časovno ločeno, da se mora v dnevu najprej izvest klanje živali, ki so namenjene prodaji kot eko meso in, da ob tem mora biti klavnica sterilno čista, pri tem ne sme bit nobenih čistil in drugih stvari. Torej mora bit res ločeno od klanja živali za normalno prodajo. Drugače pa je sam postopek klanja živali enak tistemu za normalno prodajo.

21. V sodobnem svetu imamo ljudi različne življenjske nazore, vrednote, prehranjevalne navade itd. Kako bi opisali vaše prehranjevalne navade?

Jah, moje prehranjevalne navade so različne v službi od tistih, ki jih imam v prostem času. Problem je predvsem služba, ker jem samo enkrat na dan, to je napaka. Ampak moj jedilnik recimo, da zgleda tako, da zjutri pojem mleko in sport musli, potem za malico bo jabolko ali kašno sadje, za kosilo bo bolj zelenjava in pa zrezek in za večerjo pa čim manj zdej jem, kašno sadje kej takšnega. Zdej jem tako, ker se držim mal linije, drugače pa tudi kruh in take stvari.

22. Lahko navedete kako pogosto (koliko-krat na dan ali teden) uživate meso in mesne izdelke?

Šestkrat na teden, v bistvu vsak dan, no.

23. Kako pogosto pa uživate mleko in druge mlečne izdelke?

Tudi vsak dan.

24. Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri živil živalskega izvora (meso in mleko)?

Aha, zame je pomembno slovensko poreklo, torej izvor, pogledam vedno od kje prihaja. Pomembno je, da se podpira slovenska podjetja. Imamo dovolj dobre izdelke sami.

25. Katera je vaša najljubša jed?

Mlado goveja fiorentina, zrezek in pa radič zraven.

26. Opišite prosim vaše stališče do uživanja mesa.

Jaz mislim, da to so počeli že naši predniki in da je na mestu; sprva so bili nabiralci, potem so bili že lovci in mislim, da ni nič spornega v tem. Tako je zapisano že v naši preteklosti, tako bi jaz to rekel. Ne vidim nobene spornosti tle.

27. Zanima me, kakšni so odzivi ljudi v vaši okolici in seveda ljudi, ki jih na novo spoznate ob navedbi vašega poklica oz. poklicne dejavnosti, s katero se ukvarjate?

Že punco, ko sem iskal ali pa ona mene, ne, je rekla, da ne mara ne lovca, ne mesarja in ne mlajšega. Pole pa je vse tole vzela (smeh). Eni zadržki do tega poklica zgleда, da so zmeraj, sam ne vem zakaj.

28. Ali ste se kdaj morda že srečali s kakšnim vegetarijancem in/ali veganom ter z njim razvili pogovor?

Ja (odločno), sem ja.

29. O čem sta se pogovarjala?

Ja o hrani, prvo, ne. Drugo se oni sploh ne znajo pogovarjat. Jaz vam povem, da pravi vegetarijanci so mal zafrustrirani, no. Se menijo samo od hrane in se jim vidi tudi na obrazu, so vsi taki postarani. Aja, tudi moja sestrična je pustila meso in so ji začeli izpadat lasi in razne take stvari, pole je začela jest meso je počasi šlo na boljše.

30. Omenili ste, da so vegetarijanci zafrustrirani. Bi lahko natančneje navedli s čim so vegetarijanci po vašem mnenju zafrustrirani?

Ma ja, s hrano in okolico so zafrustrirani; vse gledajo oni na zeleno, bi rekel. Mislijo, da je njihov način življenja najboljši, zdej pa nobeden od nas ne more vedet kaj je najboljše; ne dohtarji, ne magistri... Nobeden ne ve kaj je najboljše.

31. Če ste mu omenili poklic oz. poklicno dejavnost, s katero se preživljate, kakšen je bil njegov odziv oz. komentar na to?

V glavnem me obsojajo, ja, ja...da to ni dobro, ni zdravo, da ubivamo brezveze živali in tako naprej.

32. Zakaj se po vašem mnenju nekateri ljudje odločijo, da ne bodo več uživali mesa in/ali ostalih živil živalskega izvora?

Ja eni zato, ker je to trend bil en čas, eni zaradi tega, da bodo linijo držali, zlasti punce. Večina je taka, malo pa je res takih, da bi res neki prečitale, neki tehtnega. Če bi vsak neki tehtnega prečital, ne bi spreminjal svoje prehrane.

33. Kako bi komentirali mnenje nekaterih zagovornikov pravic živali, ki enačijo sodobne sisteme intenzivne reje živali s koncentracijskimi taborišči?

Tako je (razmislek), delno, malo je upravičeno...eni res pretiravajo in nardijo vse, da bi imeli čim večji profit, tudi v reji. Meni se je tudi že zgodilo, pred kratkim so nam pripeljali bike iz Bilj, vi ste blizu tam, mogoče ste že kaj slišala o tem; od desetih bikov je imelo kar devet bikov črno meso, kasneje so pripeljali še enega bika in ta je imel isto črno meso. Zdej ugotavljajo, da jim je v prehrano kmet metal umetno gnojilo, v silažo je dajal umetno gnojilo in to le zato, da je bil boljši prirastek živali, to pomeni večjo mesnatost živali, posledično pa večji izkupiček...zdej jaz nisem privrženec tega. Žival mora imet, tudi če je rejna in gre v zakol, mora imet določen košček zase, tudi če ima samo dva metra ali tri, če to njej ustreza, samo ne mora imet pa samo meter in pol prostora, da je žival ku sardela, to pa...jaz imam rad živali in mi ni do tega, da bi trpela.

34. Kaj menite pa o zatrjevanju teh istih oseb, da so mesarji kruti, brezsrčni, potencialni morilci itd.?

Jaz pravim da ne, jaz sem mesar po duši in tudi po izobrazbi in ne vem jaz imam doma štirinajst konjev in vem, da če bi se mojmi konji kej zgodilo, ga nikoli ne bi dal ubit, bi ga dal usmrtit. To pomeni, da nisem tak...tudi, če bi dobil tisoč evrov od tega, da bi ga dal ubit, tega ne bi nardil, zato ker so v moji duši prerasli, ne vem kako bi rekel.

35. Tako kot veliko ljudi v današnji družbi imate tudi vi družne živali. Omenili ste konje. Ali posedujete še katero drugo družno ali hišno žival?

Imam dva psa. Moram poudariti, da od vedno imam živali in race in vse živo, vse vrste živali, razen krave še nisem imel.

36. Kako bi opisali vaše družne živali; katere lastnosti ali večšine jim pripisujete?

Ma jaz enostavno jih imam rad. Jaz sem prvo živalco dobil pri treh letih, meni ni nikoli kamijonček ali avtek kaj pomenil, meni so bile vedno živali prve. Prvo sem dobil jagenjčka majhnega, potem ponija in tako naprej. Mislim, da so to bitja, ki niso nič pokvarjena, ne, napram ljudem recimo. Ne skrivajo nič takšnega, s čimer bi te lahko prizadele.

37. Opišite prosim svoje stališče glede lova živali v divjini.

Lov se mi zdi upravičen do te mere, da nekako ohranjaš biotop, stabilnost živali v naravi. Zdej pa je problem to, ko to preraste v strast in v nek užitek, to pa ponavadi preraste, nimaste kej...sej ne pri vseh, pri meni niti ne, jaz hodim zelo malo, nimam niti časa in tako, vem pa, da eni so prav fanatiki, ne. Pač dva ali tri procente ljudi ej tudi takih, ki so mal divji, sej veste, to je povesod, to pa ni kej.

38. Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali?

Mislím, da rejne živali.

39. Lahko utemeljíte, prosím, vaš odgovor.

Od začetka do konca kmet ravna z živaljo etično in ta zelo malo trpi od začetka do konca, tako da marsikatera žival konča v smrti veliko lepše kot pa človek, v manjših mukah. Če dam primer: en bik, od telička do usmrtitve, ima zelo malo stresa in glede nato, da vemo kakšno življenje so živele živali v reji, se mi zdi bolj sprejemljivo, da se je meso rejnih živali.

40. Za zaključek me zanima, katere živali, so po vašem mnenju z vidika človeške družbe najpomembnejše?

Ne, ne, je ni ene pomembnejše od druge, vse so enako pomembne oziroma enakovredne.

PRILOGA D: INTERVJU št. 4

Datum izvedbe intervjuja: 12. April 2010

Trajanje intervjuja: 55 minut

Demografski vprašalnik:

1. Ime: Andrej
2. Spol (obkrožite): M Ž
3. Leto rojstva: 1960
4. Izobrazba: mesar
5. Poklic: mesar-klavec

1. Za začetek bi Vas prosila, da mi opišete vaš poklic oz. delo, ki ga opravljate; pri tem me posebej zanimajo naloge, odgovornosti in vrste opravil, ki jih vsakodnevno opravljate na vašem delovnem mestu?

Naše naloge so take, da čimlepše dostavimo živino v boks preko koridorja, da jo omamimo, tako, da ko je omamljena jo spustimo iz boksa pade na tla, tam ji damo verigo okrog noge, pol jo pa dvignemo na tir, na tiru na izkrvavitveno jamo in tam izpustimo kri, tam počakamo, da izkrvavi do konca, tako kot je to potrebno in pole se začne naslednje opravilo, to je rezanje rogov, parkljev, od grline se zareže lepo dol, tako da pole se phne žival lepo naprej, drugemo, kjer obdeluje zadnjo nogo, ko ta opravi svoje phne spet drugmu naprej, ko pa po flamu odpira dol, tisti nardi eno delo, da odpre kožo dol, pol se porine naprej na izkoževalnik, na izkoževalniku se spet kožo slači dol, navzdol tako, da ne umaže mesa, tako, da je čist postopek. No kadar se s tem opravi, se porine spet eno delovno mesto naprej, tam se odreže glava, glavo se opere, se jezik odreže od zunaj, se vse to sčisti inu se zvrši priprava za vršt vampe od zunaj, zato to je to spet naloga za drugo delovno mesto, pol se da številke na vse prednje četrti, gor na stegne, tako da ima vsako svojo značko, tudi značka na glavi, tisto spremstvo, ki pride od rejca, ima svojo številko, tisto številko damo tudi mi zraven trupa in na glavo, vsako po eno se da. Od tam gre naprej, kjer se prežaga na pol goved in se porine naprej, kamor gre na čiščenje, obdelavo ledvic, loja in tako, da lahko pol gre na hlajenje naprej. Tako da pride do hladilnika, kjer pred tem še ga zvagajo, in pol se hladi tam še do drugega dneva.

2. Koliko časa že opravljate vaš poklic?

Hm, petintrideset let.

3. Kaj Vas je vodilo v odločitev, da ste si izbrali poklic mesarja?

Mah, ne vem, neki posebnega ni blo...eno veselje je blo...ne vem, sej tudi zdej bi lahko pustil, da ne bi delal več tega, lahko bi kej družga, ma pač tako je blo, ko sem se odločil za tak poklic, sem tudi sam imel doma živino in me je tako samo zapeljalo v ta poklic. Sej še sam ne vem zakaj. Človek, kadar je mlad niti ne razmišlja, kam bi šel, kaj bi...nekam greš, kamor grejo prijatelji, tako da je klapa še naprej skupi in tako se nekako vpelješ noter in pol enostavno ne moreš iz tega več ven, ne.

4. Ali vaš poklic zadovoljuje vaša življenjska in poklicna pričakovanja?

Ma, mene me zadovoljuje, ja, še posebno, če je okolje okoli tebe ku ena družina. Če tega ni, te tudi delo ne zadovoljuje, sigurno ne...Tu je veliko različnih živali, je od krav do teličkov, od jančkov do kozličkov, žrebetov in konjev in tako. Zdej če maš eno veselje do teh žvali, je to delo težko, samo kadar je to pač tvoj poklic, nimaš kaj družga. Sicer je bujš, če ga spustiš in da ta gre na pašo, ja, jaz imam dvanajst konjičkov doma in mi je težko, ne. Jaz sem ljubitelj živali, jaz mam tega polno doma, ne.

5. S kakšnim namenom pa vzrejate konje doma?

Mah, jaz žrebeta pol prodam, tako da nimamo pol za hrano, jaz nisem ljubitelj ubivanja doma, tako da res jih imam le ljubiteljsko.

6. Katere lastnosti, po vašem mnenju, mora posedovati nekdo, ki želi opravljati delo mesarja?

Mah, moraš biti malo samostojen, ne, pač moraš razumet, da tako kot človek, ko umre...pač je treba razumet, da je ta žival namenjena za prehrano in da ne moreš v nedogled neki držat, tako pač to je. Je tudi res, da tega nismo mi izumli, to je značilno že za naše prednike, da razume določene živali kot hrano.

7. Omenili ste, da vaše delovno mesto vključuje tudi nalogo zakola živali, zanima me koliko živali dnevno zakoljete?

Ja to je odvisno, lahko šestdeset ali pa sedemdeset komadov. To je odvisno predvsem od dobaviteljev in naročil. Zdej, če je naročilo, da bo jutre šla roba ven, se lahko več naroči, če ne pa ne moreš, ker v hladilniku se meso ne sme preveč časa hladit, roba ne sme preveč časa stat. Zmeri je fajn, da maš stranko že zrihtano, da veš komu boš dal naprej, da to ne stoji note, ker vsak ima svežo robo.

8. Katere vrste živali koljete?

Trenutno koljemo govedo, za veliko noč jančke, kozličke, vmes pa pride kak žrebička l kej tazga, ma tega je malo, mogoče dva do tri na mesec. Sicer največ koljemo bikov, telic, mešano govedo. Krave pa le tiste, ki so izločene iz paše, sedaj, ko krave spet odhajajo na pašo, jih kmetje sortirajo na dobre in slabe oziroma stare in slabotne. Te stare izločijo iz črede, tako da jih odvedejo v klavnice.

9. Kako bi opisali žival, ki »čaka« na zakol?

Mislim, da živali ni lepo, prav tako ku ne bi bilo nam. To je isto, ku v času nacizma, ko so ljudje čakali, da grejo v plinske celice. Vedeli so, da jih čaka smrt. Jaz mislim, da žival ima občutek, da se ji bo neki zgodilo, tudi verjetno zaradi duha krvi v zraku. Že ku je pripeljana sem, v novo okolje čuti, da neki ni vredu.

10. Katera zakonska določila in druga priporočila so po vašem mnenju ključna z vidika dobrobiti živali?

Ta, da naj bi po transportu živina pri nas počivali po 48 ur, samo, če pomislim, so tudi tam določene stvari slabe, namreč več ku živina tam stoji, večji stres je to zanje. Po pravilih mora bit tako, samo se ugotavlja, da je bujši, ko pride takoj v klavnico, da gre kar takoj na linijo. Ker v novem okolju je živina med sabo pomešana, se ne pozna...to je isto ku pr ljudeh, ko pridemo v novo okolje, kjer drugih ne poznamo se gledamo in nismo glih sproščeni. Že duh drugih živali ji ne ustreza, ene bi se prete pale in taku da je najbujši, da žvali grejo takoj na linijo, ker če ne lahko pride meso črno in vseh sort.

11. Med zakonskimi določili EU je tudi obvezno omamljanje živali, ki povzroči pri živali stanje nezavesti. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

To omamljanje živali je super stvar, ker naši sosedi iz Makedonije dol zavežejo bike za noge, ga vržejo dol in vrat prerežejo, to je res mučenje živali. Sej to je sito pr človeki, ko pade v nezavest oz. v komo, sej neč ne čuti in tako je isto pr živalih, ko so omaljene, sej ne čutijo nič. Mislim, da to so humani načini. Jaz sem tudi že klal na MIP-u v Gorici in tam smo klali svinje, smo zaklali po 700 svinj na dan in to se je s kleščami omamljalo. Je pa velika razlika z zakolom svinj doma, kjer ga vlečeš on pa tam cvili in tako za rečt je ku, da bi ga klal na živo. V klavnici pa ga elektri ka strese in v momentu ne čuti več neč, je dosti bolj humano do vsega, tudi do kozličkov rečmo, ker kozlički že, ko jih primeš grozno jočejo, če pa ga s klešči prej streseš pa ga ni tolko strah, ne. Po moje je bujši za živali, da se to omamljanje dela.

12. Podatki različnih knjig in poročil navajajo, da sistem omamljanja živali ni 100%, kar pomeni, da so nekatere vrste živali ob usmrčitvi še vedno zavestne. Zanima me ali se takšni primeri dogajajo tudi pri Vas?

Mi to ponovimo dvakrat, tako da je sigurno žival omamljena. Res je, da lahko pride moment, ko streljaš in zmakne glavo, pride strel malčk nižje od možganov, sicer pa je pravilno, da pride križ med roгови in očmi oziroma ta center med roгови in očmi, samo to se lahko zmakne. Je pa res, da tudi zato že obstaja izboljšava, obstaja tako korito, da pride glava noter, da se lepo glava prilega in, da se ne more več pretirano premikat. Tako lahko res v tistem prvem poskusu že zadeneš pravilno in je že prva omama uspešna, da ga res ne mučiš. Prvi strel je tako uspešen, se strese in pade dol, vidiš, da ga lahko zavežeš za nogo in dvigneš gor.

13. Bi morda znali oceniti koliko je takšnih primerov na teden, mesec ali leto?

Jah številke ne bi vedel, je pa to odvisno od mehkosti lobanje. Če ima žival mehko

lobanjo, jo težje omamiš, kot pa tisto žival, ki ima normalno, trdo. Zgleda kuker, da bi neki zavibriralo, ne vem mogoče pride žival kaj na možganih bolana, res ne vem, samo takemu lahko daš tudi tri šuse in bo še vedno stal. Samo takih je lahko na sto komad ena ali pa ena na dvesto komadov...ma smo meli res že take primere, ko smo streljali pa je žival še vedno stala na nogah in te je gledala. Samo to je ku pr človeki, pravjo...so pravli stari ljudje: ja so ga ustrelili, pa še vedno je tekel. Sej ne veš zakaj je tako, samo smo vidli, da je temu res tako. Pištola je vedno ista, municija je vedno ista, zgleda, da tako kot smo se mi med sabo pogovarjali, da je verjetno lobanja nekam bolj mehka in namesto, da bi prebilo, zavibrira nekaj, ma sej ne moreš res vedet zakaj. To bi si mogel vzeti res cejt, da bi videl kam je dejansko primla pištola, sam ga ni ne.

14. Kljub predpisom o obveznem omamljanju živali pa obstajajo izjeme pri obrednih zakolih za potrebe judovske in muslimanske skupnosti. Ste že seznanjeni z njimi?

Ja, ja, sem že slišal, samo jaz tega res ne odobravam.

15. A vendar ste kdaj prisostvovali obrednemu zakolu živali?

Ne, sicer sem imel enkrat možnost to videt, ker so to pokazali tle pr nas, samo glih tist dan nisem delal. Sem slišal, da neki obračajo če po svoje, pa more bit drgače privezan, pa prerezan vrat, pa kri nekam teče...ma kaj imajo od tega, da mučjo neki živali preden jo pojejo?! Jaz mislim, da to ni prav, da ni humano.

16. V sodobnem svetu, tako v javnosti kot tudi med različnimi znanstveniki, politiki in rejci, se vse pogosteje razpravlja o zaščiti živali in njihovi dobrobiti. Kako vi razumete dobrobit rejnih živali?

Tiste živali, ki so na paši zunaj, to je sigurno dobro zanje, tiste pa, ki so uhlevljene pa bi bilo lepo, če bi imele vodo in kar rabijo, da so na suhem, da niso na umazanem, to je ena stvar. Zdej drugo je kar prakticirajo po boksah, da je živina odvezana, noter po pet – šest komadov. Sej po eni strani je to zelo dobro, samo po drugi strani pa je to hudo, ko ga ti od tam odmikaš. Zdej nekatere živali gredo po rampi na kamion, zdej nekatere pa ti moraš vezat, zdej, če taki nikoli ni bil zavezan, znori. To je isto ku da bi hotel privezat mustange; kaže po televiziji, da ko jih ulovijo, jih zaprejo v bokse, katere napolnijo z mivko, zato, da se žival lahko pomiri, da začnejo ljudje hodit mimo njega in da začne razumet, da mu ljudje nečejo neč in tako je tudi bik, ko ga zapreš v boks, mu daš ti jest in greš normalno mimo njega, samo on ne ve, da ga ti lahko tudi zavežeš in vodiš. Če pa ga ti, že od mičknga imaš zavezanega, ga pa lahko zavežeš in pelješ brez problema. Madžari, kar jaz vem, živali nimajo v boksah. Oni spletejo vrv, jo dajo mičkni živali okoli rogov in to žival lahko pelješ kamor češ, tudi biki, ki veljajo za zleht, so pri njih pridno vodljivi. Če žival navadiš že ku mičkinu je vredi, če ne pa podivja. Živali, tako kot vidim, se prilagodi. Tudi pri konjih je podobno, jaz vidim pri sebi doma, če mičknga žrebička zvežeš zraven mame on bo šel za njo in če ga pa šele pri dveh letih zavežeš on znori, se meče na hrbt. Zame je tako večje mučenje živali, kot pa, če ga že od mičknga navadiš, da se prilagodi nečemu in tako tudi dosti manj trpi. Ku pr človeki; tudi 8 ur na firmi bet je težko, samo, če je tako treba se pač navadiš, sprejmeš to. Kaj si češ? Ni izbire.

17. S temo o postopkih zakola živali smo končali, zato me zanima, če bi morda radi še kaj sami dodali preden preidemo na naslednji sklop vprašanj.

Ne, ker mislim, da sva ta pomembnejše teme že povedala.

Preden preidemo na področje prehranjevalnih navad me zanima še vaše mnenje glede sledečih dveh tematik in sicer.....

18. Kakšno je vaše stališče glede predlogov genske tehnologije za izboljšanje dobrobiti živali v reji s spreminjanjem njihovih genskih zapisov in tako posredno prilagajanjem živali potrebam industrije?

Ma ne ne, s tem kloniranjem in temi stvarmi se jaz ne strinjam. Sej veliko maso živali že imamo z dodajanjem raznih hormonov, sej ne rečem take živali je lepo za videti, samo tako meso nima ne okusa ne neč. Je v bistvu samo kilaža, je namenjena le okoriščanju rejca, ker želi zaslužiti na hitro. Namesto, da bi doraslo v dveh-treh letih, da bi imelo tristopetdeset kilov čistega mesa, zraste že v petnajstih mescah, da ma to, ne. V takem mesu pa ni kvalitete, zato je pa tudi tolko ljudi bolanih: mal je na mesu, mal je na zelenjavi, mal je na sadju... Mah, v Ameriki zdej iščejo že jabolko, da ima črva noter, za katero pole pravijo, da je bio, ne. Mah, kaj čmo, tako je zdej, da človek sploh ne ve več kaj je prav.

19. Kaj menite o alternativnih sistemih reje živali, kot so: paša na prostem, talna reja piščancev na prostem?

Ja, ja tisto, kar je normalno namenjeno živali v naravi. Sej zdej obstaja tudi bio, samo tle je en problem; tisti, ki se s tem ukvarja, mu gre za preživetje, bi mogel zato imeti veliko maso živali, to pa zmeri ne gre. Tudi tiste ekološke vzrejene živali niso vedno vredne, pridejo vse zmatrane sem. Sem mnenja, da določena krmila moraš živali dati; sol in določene vitamine moraš živali dati. Je zastoj, da bo žival na pašniku, kjer se pase, lizala en kamen. Ker če ne pride do lomljenja kosti, pridejo take mehke kosti.

20. Naj vas ustavim za trenutek. Rada bi se le prepričala, ali sem pravilno razumela, kar ste mi ravnokar povedali, in sicer ali je lomljenje kosti in šibkejše zdravje živali značilno za tiste rejne živali, ki prihajajo iz kmetij, ki se ukvarjajo z biološko rejo živali?

Ja, ker, če živali ne dodaš določenih vitaminov, ni dobro. Rečmo trava spomladi ima dosti dežja in zato nima kalcija, premalo kalcija je v njej in zato kosti živali postanejo bolj take mehke; če žival dosti hodi ali pa pri telitvi žival obleži in se ne more pobrat. To pridejo take mehke rumene kosti noter, zato določene stvari jim je potrebno dodajati. Tudi zakaj se vide dosti divjadi, srnajdi okoli ceste? Zato, ker hodijo lizat sol, ker posipamo ceste, pol pa dež to sol spere zraven na travo in hodijo to lizat, jest, sicer teh živali tam sploh ne bi bilo. Zanimivo je, če opazujemo naravo, da je vse povezano, veliko se lahko naučimo iz praks v naravi in jih prenesmo tudi na rejo.

21. V sodobnem svetu imamo ljudje različne življenjske nazore, vrednote, prehranjevalne navade itd. Kako bi opisali vaše prehranjevalne navade?

Moj jedilnik je tak, da ni potrebno, da jem vsak dan meso, mene se dopade rečmo neka zelenjavna mineštrca ali pa domač kruh in marmelada gor. Pri meni ni nekih preferenc, pač meni je dobra tudi samo ena jabolka, meni je dobro vse in vse jem.

22. Lahko navedete kako pogosto (koliko-krat na dan ali teden) uživata meso in mesne izdelke?

Temu je težko odgovoriti, ker ko sem v službi, če oni naročijo malico, je meso skori zmeri zraven, nikoli ni tega, da ga ne bi blo. Zdej tle je prišlo že v navado, da če ni mesa, sploh ni več hrane. Če pa pogledam kako je pri nas doma rečmo ob nedeljah, ko pridejo domov tudi otroci, ko smo vsi skupaj, največbot je juha in krompir. Sej tudi dobra je pašta s paradajzem, s sirom, meni je tudi dobra pašta, da ni z mesom, tista z orehi.

23. Kako pogosto pa uživata mleko in druge mlečne izdelke?

Meni se mleko zelo dopade. Prej smo imeli tudi doma krave, sam pole zaradi službe nisem imel več časa, tako, da je ratalo taku, da je trenutno krave nemamo, če pa bi bla možnost, bi jo pa sigurno imel. Jaz že zjutri ne pijem črno kavo, ampak pijem belo kavo, samo dosti več mleka ku kave, lih tolko, da diši po kavi. Zjutri in popoldan, ko pridem domov imam to navado, da spijem tako belo kavo. Pri nas gre mleka kar dosti, žena ga ne mara, jaz in otroci pa zelo. Je pa res, da nikoli ne kupavam tista 1,6, zmeri kupim 3 in pol mleko. Že pr tem je dosti pobranega stran, ko ga prefiltrirajo po ceveh, v primerjavi z unim domačim. Pa tudi kolko konzervansov to mleko rabi, da lahko stoji v skladiščih tudi po 8 mesecev. Jaz pravim, če je naravno, je dosti buljši, gvišno, da je. Telo potrebuje te mlečne maščobe, sem poslušal un dan po televiziji, ljudje pa si mislijo, da je vse že premastno. Samo telo določene te maščobe res potrebuje, seveda brez pretiravanja, tako ku ne smemo pretiravat z nobeno stvarjo.

24. Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri živil živalskega izvora (meso in mleko)?

Ma ku sem rekel, pri mleku gledam, da je 3,5, daje polno-mastno, rad pa vzamem tudi, da je neki našga to, da je alpsko ali pa tako. Teh italijanskih, ali pa lidl-ov in takih trgovin se jim umikam, ker ne vem dejansko kakšne izdelke imajo. Že po okusi se mi njihovi izdelki ne dopadejo, al imajo kaj dodano al ne vem no. V glavnem se mi alpsko mleko res najbolj dopade, se mi zdi, da je blo recimo še najbolj podobno tistemu našemu domačemu, ki smo ga enkrat sami pridobivali. Najboljše pa je seveda imet svoje izdelke, domače, da veš kaj dejansko ješ, če imaš čas zato.

25. Katera je vaša najljubša jed?

Ma moja najljubša jed res ne vem, jaz sem z vsem zadovoljen, nisem izbirčen. Jem vse od mineštr, do pašte, sej pravim vsega po malem, mešana hrana je najbujši.

- 26. Prej ste omenili, da je uživanje mesa po vašem mnenju že del naše preteklosti, katero so s svojimi odločitvami zaznamovali naši predniki. Lahko, prosim, nekoliko natančneje pojasnite vaše stališče do uživanja mesa.**

Ja to je navada ljudi...Tudi če bi hotel jest meso samo enkrat ali pa dvakrat na teden je skoro nemogoče, ker ko si v službi, ko se malica dela, se jo naroči vsem skupaj in ni dosti izbire. Pač ne moreš bit ti izjema in rečt jaz tega pa ne bom jedel, ker se moraš vedno prilagajat drugim in ne sebi, če si pa doma, si te stvari lahko prilagodiš sebi, ne.

- 27. Zanima me, kakšni so odzivi ljudi v vaši okolici in seveda ljudi, ki jih na novo spoznate ob navedbi vašega poklica oz. poklicne dejavnosti, s katero se ukvarjate?**

Mah, nikoli nisem imel negativnih izkušenj, če me sprejme takega ku jaz sem, pač tak sem...Jaz bi raje sprejel njegovo delo, če je on direktor neke firme, sam pač vsi ne moremo bit direktorji in vsi ne moremo bit kmetje, jaz pač tako gledam. Toliko ljudi jih mora bit na določenem delovnem mestu, toliko pa na nekem drugem, pač če bi danes razmišljali za kak poklic, bi si verjetno izbrali kakega družga, tisti bot je blo vsega manj, tovarn ni bilo dosti, zdej se to vse zapira, taka delovna mesta se krči in zato ostaneš pač tam kjer si.

- 28. Ali ste se kdaj morda že srečali s kakšnim vegetarijancem in/ali veganom ter z njim razvili pogovor?**

Ja seveda, tudi mi imamo take doma, ki pravijo, da ne jejo mesa. Nej delajo po svoje, vsak ku sam ve. Jaz pravim sej je prav tako ku delajo vegetarijanci, samo mleko moraš uživat, določene reči moraš zaužit ali pa vsaj ribe. Ko privedeš telo do kraja, ga izsušiš, ker mu ne daš določenih sestavin, to ni dobro. Sej moja hčer je tudi taka, ima 19 let, zaradi mene delaš kar češ, si polnoletna. Samo zdej je pršla do take meje, da niti juhe ne je, sej ok ni treba, da ješ meso, samo vsaj malo juhe, da neki zaužiješ, da kri malo predela te snovi. Sem ji rekel; boš vidla, ko boš bolna, bo tvoj organizem na nuli in preden se boš ti pobrala, tudi s tableti, bo to dolgo trajalo. Ta velika pa je vse, ta je mal botov bolana, ta mala pa je neverjetno dosti bolana in ker jo to ona sama vidla, opazla, sej mesa še vedno ne je, samo juho, jajca, sir ali pa mleko pa je. To sem videl tudi pri moji sestri, je tako oslabela, kri tako ošvahi, da se ne pobereš več gor. Sej isto lahko opazimo pri živali; ko njej kri ošvahi, žival je slaba in takrat jo vse napada in od muh pa do notranjih zajedavcev in ne moreš več tega več ku tolko popraviti. Določene snovi rabimo vsi, določeno hrano je terba jest. Sej jaz razumem vegetarijance, razumem une k pretiravajo z mesom; meni se dejansko meso nekje ustavlja, jaz nisem eden tistih, ki bi pretiraval; pojem en košček mesa.

- 29. Po vašem mnenju zakaj se nekateri ljudje odločijo, da ne bodo več uživali mesa in/ali ostalih živil živalskega izvora?**

Mah, sej ne vem, mislijo, da je tako prov, ne. Ma ne mormo mi sveta obrnit, ne. Sej, če se oni odločijo tako jest, da se ne bo zaklalo tako živali, je treba vedet, da se te živali lih tako zakolje. Tisti, ki s tem služijo denar, grejo s tem istim delom naprej ne

glede nato koliko je vegetarijancev biznis z mesom gre še vedno naprej. Sej tudi solata ni več tisto kar naj bi bla, ne. Če dam solato kupljeno iz Italije k radiatorju bo 5 dni še zelena, za rečt, ne. Una solata, k jo jaz uberem na vrtu pa že v nekaj urah začne venet. Tista solata je namočena v kemiji, zato da živi, če ne kaj bi blo v trgovinah, preden bi prišla v trgovino bi bla že boga, ovenela. Čez naravno ga ni, samo tega danes na žalost skoro ni več.

30. Prej ste omenili konje, ki jih imate doma ljubiteljsko. Zanima me ali obstaja še katera druga prostočasna dejavnost, ki vas veže na uporabo živali ali druženje z njimi?

Moje veselje je bilo usmerjeno tudi k lovu, samo pole me je cejt povozil, tko da nisem imel časa za to. Drgače jaz imam naravo zelo rad, jo rad opazujem, rad vidim srno, rad vidim fazana, tako da mi je lepo it v naravo, ne. Sej pravim tudi s konji za jahanje je velik užitek, samo časa mi primanjkuje. Je vse zastonj, tukaj sem do štire, pete ure, smo delali tudi že po 15 ur, od štire zjutri pa do sedme zvečer, ko je bila potreba po temu, ne.

31. Veliko ljudi v današnji družbi ima hišne živali oz. t.i. »hišne ljubljence«. Omenili ste že konje. Imate še kakšno žival doma?

Imamo ja, tri muce, tri psičke, kanarčke, pave.

32. Obstaja kakšen poseben razlog, zaradi katerega imate hišne živali?

Ma ne vem, jaz jih imam zaradi svojega veselja; jaz ne kadim, ne pijem, ne hodim v gostilne, jaz se raje zamotim tam z njimi, mi je pač bolj lepo v naravi, kot pa bilo kje drugje. Nisem ljubitelj zabave, družabnosti ja, gostilne pa ne... mi več pomeni narava ku pa drugačne stvari, raje tako preživljam svoj prosti čas.

33. Opišite prosim svoje stališče glede lova živali v divjini.

V naravi je isto kukr doma; imaš 10 krav, tistih 10 krav povrže 10 teličkov, samo to ne more ratat takoj 100 komadov, ne. Ne zadostuje več tak prostor za vse kar bi sicer lahko v njem blo, je premalo prostora. Zdej narava to nekako tudi sama uredi, tako da se divjačina sama približava bolj vasem, mestom...zakaj medvedi danes hodijo med naselja? Njihov teritorij obsega recimo 50 hektarjev, če se na tem teritoriju dobijo močen in slabši medved, se bosta stepla in ta slabši se mora umaknit in uni se bo seveda umaknil k nam, to isto velja za jelenjad, srnjad, tako je tudi pr konjih, ko jih imaš v ogradi, kjer se pasejo...ne vem, ne moreš jih imet v ogradi 5 žrebcev in 5 kobil. Tistih 5 žrebcev se med sabo lahko pobije, mora bit eden, on je gazda: močnejši zmaga, to velja povsod. In tako je tudi pri lovi, ne. Zdej če lov pomeni, da se odstreljuje tisto slabšo divjad, je uredi. Je pa res, da že risi in volki poskrbijo, da se določeno slabšo srnjad in druge živali pospravi. Recimo danes, ko spet narašča populacija volka, je treba zmanjšat njihovo število, samo ni treba, da jih ustrelijo, verjetno bi to lahko na kak drugačen način rešili. Je pa res, da če ti imajo dosti hrane, tudi njihovo število hitro naraste. Danes narašča število volkov in ni niti za človeka več varno, se reče, da je že vse postalo spet divjina (smeh). Enkrat je to bilo recimo sorazmerno; tolko so pustili jelenjadi, tolko srnjadi, pač samo moraš

vestno spremljat kako se to razvija, da ne izničiš, da je vse to nekje pošlihtano, ne...ker kar je preveč, je pač preveč. Tudi jelejnjad, srnjad dela škodo, medved dela škodo, glih tako pride v čredo ovc al pa koz al pa živine in pokonča živali, pol se pa kmetje in država kregajo kdo je zakaj kriv. Tudi jelenjad pride lahko v nasad jabolk in vse olupe, vse zdrsa. Nekje mora bit sorazmerje tako kot pri ljudeh, pač ta močni zmagamo (smeh). Lova mora bit le tolko, da se ukrepa, takrat ko narava tega ni več zmožna pošlihtat sama.

34. Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali?

Meni osebno se zdi bolj rejeno kot pa divje, ker se mi divjačina že sama po sebi ne dopade; meso je bolj tako črno, ima drugačen okus. Meni se okus divjadi ne dopade. Sej smo na mipu delali tudi salamo iz divjega prašiča, samo kaj jaz vem, jaz tega nisem navajen, sej zato se mi tudi kozličk ne dopade. Ovčka in kozličk ima en tak svoj duh, ki se mi ne dopade, verjetno gre za stvar navade. Vsekakor pa se mi zdi bolj prav, da jemo rejne žvali kot pa divje, ker so namenjene temu, da jih pojemo in so meni boljše.

35. Za zaključek me zanima, katere živali, so po vašem mnenju z vidika človeške družbe najpomembnejše?

Zame je vse isto pomembno, vse je pomembno za naravo, vse je povezano v naravi, zato mislim, da ni nobena žival pomembnejša od drugih.

PRILOGA E: INTERVJU št. 5

Datum izvedbe intervjuja: 4. maj 2010

Trajanje intervjuja: 120 minut

Demografski vprašalnik:

11. Ime: Marija
12. Spol (obkrožite): M Ž
13. Leto rojstva: 1955
14. Izobrazba: diplomirana ekonomistka
15. Poklic: ekologinja prehrane

1. Veliko ljudi v današnji družbi ima hišne živali oz. t.i. »hišne ljubljence«. Kaj pa vi?

Ja, imamo enga psa.

2. Kako bi opisali vašega psa; katere lastnosti ali veščine mu pripisujete?

Ja, glede na to, da je bila psička vzeta iz zavetišča ima pač določene pre-dispozicije; jo je večkrat strah, tako da ji v tistih momentih pomagam. Je pa zelo vztrajna, vzamemo jo tud na ture, čeprav ima že 9 let, ampak na ture gre z nami, tudi v snegu pozimi, zelo je vzdržljiva, skromna, rada pa je (smeh)...Mogoče se je vrgla malo po hiši.

3. Opišite prosim svoje stališče glede lova živali v divjini.

Torej jaz menim, da prav lovci, ne spadajo več v današnjo družbo. Sodobna družba pa potrebuje nekakšen nov profil varovanja živali, to se pravi, osebo, ki bi bila kot nek nadzornik, bolj varnostnik bi rekla v gozdu in ki bi v primeru določenih potreb posredovala. Lovcev pa mislim, da današnja družba ne potrebuje več.

4. Vendar tudi lovci sami se velikokrat opredeljujejo kot zaščitniki oz. oskrbovalci ...

Ja, torej, oni se opredeljujejo tako, ampak žal prevečkrat to izrabijo v drugačne namene, kar pa ni pošteno, se pravi ubijajo živali tudi za prodajo.

5. Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali?

Torej, jaz bi rekla, da nimam kategorij divje, rejne živali, pač glede nato, da se živali redi tudi za zakol, jih pač jem. Moram reči, da etično sem prepričana, da uživanje mesa ni dobro, vendar ker spadam v kategorijo ničle krvne skupine, potrebujem nekaj mesa in zato ga uživam, ne vsak dan, ampak dvakrat tedensko manjšo količino ekološkega mesa. S tega vidika mi ni pomembno katere vrste meso je. Seveda z vidika kvalitete je boljše meso divjih živali, ker so svobodne in tako naprej. Meso rejnih živali pa vedno izbiram izključno ekološko. Tako, da s tega vidika bom rekla, da gledam bolj na kvaliteto tistega kar uživam v manjših količinah, mi pa ni tolko pomembno katera žival je, če pa imam možnost dobiti tudi meso kakšne divje živali to tudi izberem.

6. Zanima me, katere živali, so po vašem mnenju z vidika človeške družbe najpomembnejše?

Ne bi se mogla opredeliti, da je katera žival pomembnejša od druge...mislim, da narava ima eno harmonijo, eno sinergijo, kjer živali delujejo ena na drugo; vsak najmanjši mikroorganizem je ravno tako pomemben kot slon, ne.

7. Ste morebiti že kdaj obiskali kakšen živinorejski obrat (farmo) ali klavnico?

Ja, oboje.

8. Kakšni so bili vaši razlogi za obisk klavnice in farme?

Farne velikokrat obiskujem, zato ker me zanima kako redijo živali, torej klasične konvencionalne farne, ekološke farne, bio-dinamične farne, tudi tiste, kjer je popolnoma prosta reja živali zunaj. Klavnice pa ravno tako, ker me zanima tudi način kako se žival zakolje.

9. Omenili ste tudi bio-dinamično farmo. Bi lahko o tem povedali kaj več...

Aha...ekološko kmetijstvo se deli na oz. v ekološko kmetijstvo spada klasično ekološko kmetijstvo, miroljubno kmetijstvo, bio-dinamično kmetijstvo in permakultura, se pravi imamo 4 kategorije, ki se med seboj razlikujejo. Za klasično ekološko kmetijstvo se pač ve, da je treba slediti smernicam EU. Bio-dinamično kmetijstvo je pa tisto, kjer se poleg smernic za vzgojo na ekološki način, uporablja še določene preparate iz zdravilnih zelišč, ki si jih izdelava kmet sam. Zdravilna zelišča kot so regrat, rman, baldrijan, kamilica, kopriva, se uporablja pri vzgoji rastlin in pri živalih in se torej te živali in rastline vzgoji, da so močne in, da se same borijo proti boleznim in škodljivcem. To se pravi, to je način, kjer se uporablja še zelišča. Miroljubno kmetijstvo je tisto kmetijstvo, kjer so živali na kmetiji samo kot gostje, niso namenjene bodisi za rejo na kmetiji, niti za zakol, ampak samo živijo kot človek živi na kmetiji. To pomeni, da te kmetije ne uporabljajo nič živalskega, niti živalskega gnoja se ne uporablja. Dela se le rastlinski kompost. Na takšnih kmetijah se tvori ena mikro-klima okrog tle kmetije, kjer se ve, da se živali ne izrablja. Če ima recimo kmet gozd, gre tudi tja krmiti živali, ampak ne z namenom,

da jih bo ubil, ampak zato, ker jim pozimi mogoče primanjkuje hrane in te živali potem branijo tudi kmetijo, s tem, da pride manj škodljivcev in tako takšna kmetija tudi preživi. Permakultura pa bi rekla, da je skoraj najboljši način, tega je izredno malo. Najbolj znan je seveda Sephold, ki se nahaja v Avstriji, ki ima kmetijo na 1600 metrih, kjer prideluje s posebnim načinom vzgoje češnje, kivi, oljko na 1600 metrih nadmorske višine. Tukaj permakultura pomeni permanentna kultura, to pomeni trajna kultura in kmet v bistvu samo nasadi, potem pa narava gospodari s tem kot ve in zna. Recimo slive, samo drevje nasadi, potem pa spusti recimo prašiče pod slivami, hruškami, jabolkami, prašiči gredo pobirat plodove, se s tem najejo, istočasno pustijo tam svoje iztrebke, pognojijo in ko hodijo še zemljo zrahljajo. To se pravi nek krog, kjer v bistvu narava gospodari tako kot ve in zna. Kmet je samo tisti, ki nasadi. Seveda je tukaj pridelek bistveno manjši kot pri konvencionalnem ekološkem kmetijstvu, vendar pa bistveno bolj kvaliteten. Te hrane se žal še ne dobi v trgovini, tako da nekateri si jo pridelujejo samo zase na določenih posestih, tudi v Sloveniji imamo že kar nekaj takih kmetij. Je pa seveda pridelek bistveno bolj kvaliteten.

10. Permanentno kmetijstvo je namenjeno tudi reji živali?

Tukaj je celota, v bistvu tudi bio-dinamiki poimenuje kmetijo kot organizem, se pravi kot organizem, na katerem je neživa narava, rastline, živali in človek in vse to tvori organizem kmetije, kjer se dejansko vrši en daj-dam. Se pravi to je zaprt krog med temi štirimi elementi, kjer se vrši daj-dam in bi rekli strup, ki se ga da v enega izmed štirih elementov pride v celoten organizem in ta način se potem kmetuje.

11. Ali torej velja, da je ekološka reja prilagojena potrebam živali?

Je prilagojena potrebam živali. Vsaka žival mora imeti 100 kvadratnih metrov izpusta, mora imet prost izhod, to pomeni, da krave lahko tudi pozimi, v snegu, nevihti gredo ven, če to želijo, če jim to ustreza. To se pravi, da ekološki rejec poskrbi, zato da žival se giblje, da ima naravne pogoje, da gre lahko ven, da je svobodna, kar je bistveno za žival.

12. Sedaj se vračamo na pogovor o vašem obisku klavnic in farm. Katere vrste živali ste opazili na farmah in klavnicah, ki ste jih sama obiskala?

Torej odvisno je kam sem šla, so lahko farme, ki imajo samo govedo, so lahko farme, ki imajo ovce, koze, odvisno torej za katero rejo se je gospodar odločil. Obiskala sem tako konvencionalne kot tudi ekološke kmetije oz. farme. Na ekoloških kmetijah je običajno nekje sožitje, to se pravi so krave, nekaj koz, mogoče kokoši, so zajci, skratka neka diverziteteta živali, ne samo v rastlinah, kajti ekološko kmetijstvo podpira biodiverziteteto, to se pravi, da imamo tudi živalsko biodiverziteteto, kjer se živali nekako dopolnjujejo. Kar se tiče klavnic pa, žal imamo v Sloveniji zelo malo ekoloških klavnic, to se pravi, kjer je način zakola malo drugače kot je v klasičnih klavnicah, ker pač morajo klavnice poskrbet tudi na to, da je vse ekološko, to se pravi, da se ne uporablja dam primer: prašiča. Prašič ve, da ga bodo zaklali že 24 ur prej in mu zato dajo antidepresiv v konvencionalni klavnici, da je miren, da preživi to. Tega se pri ekoloških ne dela, ker se pač na drugačen način žival pomiri

in se nekako z njo v dogovoru jo zakolje, s tem, da se pove živali, da jo potrebujemo za hrano. Dam primer Indijancev, ki so prosili žival, da se jim nekako v namen prehrane za človeka daruje, da daruje svoje telo.

- 13. Omenila ste, da se zakol živali iz konvencionalne reje razlikuje od zakola živali iz ekološke reje. Pri intervjuvanju lastnika ene izmed slovenskih klavnic, ki se ukvarja z obema vrstama zakolov, pa je le ta povedal, da je postopek zakola živali iz ekološke reje identičen tistemu iz konvencionalne reje, le da mora biti zakol živali iz ekološke reje predhoden tistemu iz konvencionalne ter, da se pri čiščenju oz. razkuževanju prostorov ne smejo uporabljati konvencionalna sintetična čistila...**

Aha, če gledamo samo iz materialnega vidika je to res samo ta del razlika, ampak če gledamo pa še iz drugega vidika, se pravi nematerialnega vidika, so pa te klavnice v državah, kjer imajo veliko takega kmetijstva, zlasti pri biodinamičnem kmetijstvu je to malo drugače. Se pravi je tudi ta nevidni del, kjer se na nekem drugem nivoju izvrši dogovor z živaljo.

- 14. Kot ste navedla ste obiskala tako farmo kot tudi klavnico. Zanima me, če ste prisostvovala tudi izvršitvi zakola živali?**

Sem ja.

- 15. Kako bi opisali (s pridevniki) žival, ki »čaka« na zakol?**

Moram rečt, da so ti občutki zelo težki, zato se težko odločam za it še v kakšno klavnico si to pogledat. Nekako tisti del, kjer pripelje kmet denimo kravo v zakol, do tega, ko je krava ubita, trpi kar težke muke. Zato, ker prvič, če vzamemo, da koljemo ekološko kravo, ki pride v konvencionalno klavnico, kjer kot ste rekla; se samo takrat ne sme mešat, sicer je sistem enak, pač si lahko sama predstavljate, kot da bi vas pripeljali v koncentracijsko taborišče in čakate, da vas bodo ubili. To se pravi, da si lahko predstavljate občutke, ki jih ta žival občuti. Primerjava, če se recimo kolje doma, je čisto drugačna, ko se nekje že pripravi žival na zakol in se potem poskusi, da žival nima muk, to se pravi, ko se kmet odloči, da jo bo zaklal, se nekje na nekem, bi rekla, subtilnem nivoju dogovori z njo, da jo potrebuje za meso za prehrano in seveda takrat žival ne trpi muk kot v konvencionalni klavnici, kjer pač žival tudi vidi sotrpine, ki gredo pred njo v smrt in ta negativna energija se potem prenaša tudi na meso, na kvaliteto izdelka. Ampak vedno govorim na nevidnem nivoju in ne na materialnem nivoju, ampak na energetskem nivoju. Kot sem rekla že prej, prašič, ki ima strah, pač tak strah potem tudi ostane v mesu. Sama delam večkrat poskuse in recimo, običajno naredim poskus tako, da grem 14 dni na vegetarijansko hrano in potem poskusim eno vrsto mesa. Ko sem delala poskus recimo s svinjino, predlani, sem ugotovila, da, ko sem po 14 dnevih brez mesne hrane, pojedla recimo enih 200 gramov konvencionalnega svinjskega mesa iz trgovine, sem naslednji dan dobila vnetje ledvic in mehurja, to pomeni, tam se nahaja strah, v naših ledvicah se generira strah in v bistvu je ta količina strahu je zelo velika, ker mi je povzročila praktično bolezen. Se pravi, da ta nevidni del je zelo pomemben, če vemo kaj se z živaljo takrat dogaja. Ko se odločam za svinjsko meso, absolutno izberem ekološko in pri kmetu, ki kolje doma, to se pravi ne v klavnici.

16. Iz povedanega lahko sklepam o tem, da se vam zdi, zakol živali doma bolj etičen od zakola živali v klavnici?

Vsekakor.

17. Ne glede nato kakšen odnos ima kmet do te živali in ne glede na pogoje, v katerih je do zakola živala žival?

(premišljuje)...Se mi zdi bolj etičen zakol doma, ker ne vem, če primerjamo s človekom, je isto kot, če gre ta v bolnico in tam umre ali pa umre doma, kjer je živel celo svoje življenje. Je tudi s tega vidika veliko bolj etično zaklat žival doma. To se je včasih delalo, se je klalo na kmetijah, saj ni bilo klavnic in verjamem, da bi bil takšen način bistveno boljši, če bi se pač to še uporabljalo naprej. Seveda zaradi razno-raznih predpisov, EU in tako naprej, je potrebno to delat v klavnici, vendar je vedno treba imet v obziru, da vsaka klavnica, je koncentracijsko taborišče za živali.

18. Na tole vprašanje je verjetno težko odgovoriti z gotovostjo, ampak bi me zanimalo vseeno vaše mnenje glede tega ali žival, po vašem mnenju, čuti, da bo usmrčena?

Žival čuti. Vsaka žival zelo močno to čuti, nekateri prej, kot sem že prej rekla recimo prašič že 24 ur prej, nekatere pa pred usmrtitvijo.

19. Kje pa, po vašem mnenju, tiči vzrok, zaradi katerega žival začuti, da bo usmrčena? Je to morebiti sprememba v rutini živalskega vsakdana, je to spremenjen odnos rejca...

Ja, prvo je drugačen odnos rejca do živali, drugič je priprava, ker nekatere živali pustijo tudi brez hrane in tako naprej. Moram pa rečt, da vsaka žival ima tudi dušo, to se pravi, če vzamemo to iz tega nematerialnega vidika, je to bitje, ker vsako bitje čuti; žival ima čustva, pokaže veselje, pokaže jezo, pokaže pa tudi strah in ker so to zelo instinktivne živali, se pravi bistveno boljše zaznavajo instinkt, kot mi ljudje, ki smo že malo pozabili na to. One toliko prej čutijo, da bodo usmrčene in vse to ostane v kvaliteti mesa, razen če se pač rejec z njo prej ne dogovori na nekem drugem nivoju.

20. Med zakonskimi določili RS in EU so tudi predpisi o reji živali na način, da leta ne povzročata živalim nepotrebne trpljenja. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

To se mi zdi, da je popolnoma logično, ker če žival trpi že celo življenje, potem je recimo tako kot človek. Če si predstavljate nekoga, ki trpi celo življenje, ne bo svojih kvalitet pokazal, ne more izrazit vseh kvalitet, ki jih ima. Ravno tako je z živaljo, to pomeni, da če so že pri reji prisotne določene ne-etičnosti do reje potem tudi sama žival ne more kvalitet izrazit, ki jih ima.

21. Pri tem se vam zdijo pomembnejše kvalitete, ki jih žival ne more izraziti tekom njenega življenjskega obdobja ali kvalitete njenega mesa oz. končnih produktov, ki nastanejo iz nje?

Oboje, ker je oboje povezano. Torej mi jemo sicer zrezek kot materijo, beljakovino, ampak jemo tudi vse kar je na nevidnem nivoju se zgodilo s tisto prehrano. To se pravi, ne vem, če je bila žival tepena, če je žival živela v nemogočih pogojih, je to vse v tistem zrezku, sicer na nevidnem nivoju, ampak vseeno informacija noter je. Živimo žal v dobi informacij; vsaka informacija pride v končni proizvod. Se pravi, če vzamemo žival; od tega, ko se je teliček skotil, do tega, ko je živel na planini, se pasel ali pa v farmi zaprt, vse te informacije se potem koncentrirajo potem v tistem zrezku, ki ga nekdo poje. Potem pa je potrebno to tudi na nevidnem nivoju tudi čistiti.

22. V sodobnem svetu, tako v javnosti kot tudi med različnimi znanstveniki, politiki in rejci, se vse pogosteje razpravlja o zaščiti živali in njihovi dobrobiti. Kako vi razumete dobrobit živali?

To se pravi žival je navajena živeti v naravnem okolju, mislim, da je to njena prva pravica. Tudi hišni ljubljenci, ki so cel dan zaprti v nekem bloku, za moje pojme so to živali, ki trpijo. Se pravi žival, če vzamemo psa, mora imeti naravno okolje, to se pravi prost izpust kadarkoli ven, živeti na travi, se družiti z drugimi psi, imeti možnost iti ven tudi v slabem vremenu, da pes praktično živi v skladu z naravo. Žal pa danes ljudje velikokrat razumejo, da je nekdo, recimo pes, v dobri oskrbi, če živi v bloku, če ga gospodar pelje enkrat na dan ven, če mu da brikete iz najboljšega mesa z dodatki in tako naprej. Žal, mislim, da živali tega ne potrebujejo, potrebujejo pa naravo, potrebuje skrbno roko gospodarja, da popazi, če recimo psa napadejo drugi psi ali pa, če se je krava nekam zapletla in padla ali pa se povzpela na neko skalo, kjer ne more dol, se pravi v takih primerih potrebujejo gospodarja. Bistvo pa je narava, ker, če vzamemo, da je žival naravna, je del naravne, potem mora živeti v naravi. Življenje psa v bloku ali pa kateregakoli ljubljence v bloku zaprtega noter je zame hišni pripor... Kajti človek v bloku, brez vrta živali ne more nuditi nekega naravnega življenja, žival pa je naravna, bolj kot mi, mi ljudje smo se navadili živeti v stanovanjih in tako naprej, se žival se tudi prilagodi načinu življenja v bloku, vendar dam primer: recimo jajca, ki so iz konvencionalne reje posebno tista, ki so iz kletk, seji kokoši preživijo, vendar ne poznajo trave, ne poznajo dnevne svetlobe, ne poznajo insektov, jejo samo brikete ob določenem času, iztrebki padajo iz ene kletke v drugo, skratka gledano iz nekega osnovnega vidika, lahko rečem, da imajo vse kar želijo: imajo hrano, pijačo, zavetišče, toploto, nimajo pa ljubezni in narave, to jim pa manjka. Mislim, da to živali potrebujejo pod nujno, mislim, da so to njihovi osnovni življenjski pogoji. Potem kdor poje tako jajce, ki prihaja iz take reje, se mora pač zavedati, da je hrano, ki ni primerna.

23. Kakšno je vaše stališče glede predlogov genske tehnologije za izboljšanje dobrobiti živali v reji s spreminjanjem njihovih genskih zapisov in tako posredno prilagajanjem živali potrebam industrije?

Absolutno sem proti, torej ko recimo želijo spremeniti določeno lastnost živali, se morajo zavedati, da tista lastnost, tisti gen, ne bo spremenil samo tiste lastnosti,

ampak bo spremenil celotno žival. To pomeni, da mi začnemo z gensko tehnologijo, spreminjat bistvo živali, ne samo eno lastnost, ampak spreminjamo njeno bistvo. Če spreminjamo njeno bistvo, pomeni, da spremenimo žival v nekaj drugega, zato tudi se genske organizme pojmuje kot organizme, ne rečemo jim žival ta in ta, kot imajo imena vse živali, ampak rečemo organizem. To pomeni: nekaj kar je sestavljeno iz organov, to pomeni, da spremenimo bistvo. Če pogledamo recimo gensko spremenjeno koruzo. Ta koruza nima imena, ampak ima številke. Kdaj ima človek številke? To je v zaporu. Se pravi tudi odnos ljudi do gensko spremenjenih organizmov je praktično tak kot do zapornikov. In smatram, da genska tehnologija, kar je obljubljala, do danes ni rešla popolnoma nič; obljubljala je, da ne bo več lačnih, imamo pa več lačnih kot jih je bilo preden je prišla genska tehnologija. Veliko ljudi, veliko kmetov, sploh v Indiji, ki so se podali na to, da so šli v gensko pridelavo bombaža, so morali prodati svoje organe, da so lahko preživel ali pa so naredili samoumor, to se pravi, da ni prinesla tiste dobrobiti. Edino dobrobit imajo veliki koncerni, ki na ta način služijo, ker želijo nekaj patentirat, ker vedno delajo to, zato da patentirajo tisto rastlino ali živali in jo potem prodajajo kmetu po zelo visoki ceni bodisi kot seme bodisi kot plemsko živino. Smatram, da je to praktično genocid proti naravi, zato sem absolutno proti.

24. Kakšno je pa vaše stališče glede križanja različnih živalskih vrst?

Križanje je naravni proces, ne. Križanje ni podobno genski tehnologiji. Če vzamem gensko tehnologijo, kako poteka? Genska tehnologija poteka tako, da se z gensko puško usteli en gen v genom rastline ali živali, to pomeni tipično ameriško pojmovanje »streljamo s puško« in kamor pride gen, tam se bo prilepil in taka rastlina bo nastala. To se pravi človek umetno posreduje v genom, v genski zapis rastline ali živali. Križanje pa je naravno, ker, ko se križajo recimo živali, recimo ena pasma z drugo pasmo živali, pomeni narava bo odločila ali bo tisti mladiček preživel ali ne. To se pravi, če je izbor dober, bo mladiček preživel in bo nastal križanec, kot recimo med psi, ko imamo te mešančke, ki imajo določene lastnosti po materi, določene po očetu, ampak narava je potrdila, da tak križanec lahko obstaja. Pri genski tehnologiji gre, zato da človek reče: v ta genom želim to lastnost. In človek ni na tem svetu, zato da bi lahko odločal ali ima rastlina lahko to lastnost in žival drugačno. Menim, da je narava tista, ki je nad nami in ona odloča o tem ali je tak razvoj v to smer sprejemljiv ali ne. Človek pa ne mora odločati o tem v nobenem primeru.

25. Se pravi, da križanje razumete kot sprejemljivo, gensko tehnologijo pa ne...

ja, ker razlika je v tem, da je genska tehnologija narejena v laboratoriju, ne v naravi in ne vemo kakšna bo reakcija. To se ustvari v laboratoriju in se potem to da v naravo in se šele takrat vidi posledice. Posledice pa so lahko daljnosežne, ki jih človek še ne more predvidet. Križanje pa se zgodi v naravi, bodisi pri rastlinah bodisi pri živalih in takoj narava odloči ali je tisti nov križanec primeren in potrjen ali ne. Če ni primeren za okolje in za podnebne spremembe, ki vladajo v tistem teritoriju, potem križanec ne bo preživel in narava je jasno pokazala, da ta križana sorta, ne preživi, do čim genska tehnologija pa je absolutno laboratorijska.

26. EU obvezuje vse države članice, da pred zakolom žival omamijo, tako žival pade v stanje nezavesti pred zakolom. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

Jaz smatram, da ta predpis ni nujen, ga pa je EU uzakonila, zato da upraviči klanje in takšno uporabo mesa. Kajti če pogledamo porabo mesa, je poraba mesa zelo napredovala, zelo se je povečala po 2. svetovni vojni in danes imamo ogromno klavnic. Seveda si mora EU oprat vest, da pospešuje živinorejo, to počne na ta način, da te živali omami pred smrtjo, kar pa seveda ne pomeni, da žival nima strahu in, da tisti strah ne ostane v kvaliteti mesa.

27. Kljub predpisom o obveznem omamljanju živali pa obstajajo izjeme pri obrednih zakolih za potrebe judovske in muslimanske skupnosti. Kakšno je vaše mnenje o obrednih zakolih?

Vprašali bi se lahko zakaj pri teh zakolih EU zamiži... Obredni zakol je približno neki takega kot sem jaz prej govorila, da se kmet na nekem nevidnem nivoju zmeni z živaljo, tu je približno enaka stvar. To pomeni, da se z živaljo pogovori in ji pove, da služi telo za prehrano človeka. Če bi se, v navednicah, obredni zakol vršil tudi za druge živali, bi bilo bistveno boljše za živali in boljše kvaliteta mesa.

28. Razlika med obrednim zakolom in konvencionalnim je le v tem, da je žival usmrčena z izkrvavitvijo in brez omame. Navadno živali za namene judovske in muslimanske skupnosti so iste živali, ki živijo v enakih pogojih, kot je to značilno za živali s konvencionalnim zakolom z omamo. Tudi obredni zakol se izvršuje masovno. Zanima me katera vrsta zakola živali se vam zdi bolj etično sprejemljiva oz. manj problematična z vidika etike?

Tudi obredni zakoli se masovno izvršujejo, to se strinjam z vami, ampak še vedno je boljši kot običajni.

29. V čem pa je boljši od običajnega?

Bolj naraven je, ne, ker kot sem rekla že prej, v bistvu je to omamljanje samo opravičilo EU, ker žival se še vedno zakolje in, če se prej z njo pogovori na nevidnem nivoju, torej ne, da bi jaz zagovarjala obredni zakol. Sedaj se ti izvajajo v konvencionalnih klavnicah, vendar če pogledamo kako je to nastalo, torej to so v bistvu klali doma na kmetijah, kjer so pač imeli živali in so se ravno tako z njo na nevidnem nivoju prej dogovorili. Danes pa, žal, se to izvaja v klavnicah in zelo masovno, kar seveda ni pozitivno, kajti človek ne potrebuje toliko mesa. Problem ni v klavnicah, problem je v tem, da EU ima hiperprodukcijo mesa, ki jo mora zagovarjat, ker je zelo potrošna, zelo onesnažuje okolje, zelo onesnažuje zrak in mora nekako to zagovarjat. Zagovarja jo na različne načine, če pa bi razmišljala EU drugače, to se pravi koliko mesa dejansko človek potrebuje in zmanjšala pridelavo mesa na račun pridelave poljščin in vrtnin, bi bila zadeva bistveno boljše. Problem je, da EU zagovarja bolj živinorejo kot poljedelstvo.

30. Sedaj pa me zanima kakšno je vaše mnenje o poklicu rejca oz. kmeta?

Bom rekla, da se zelo razlikujejo od tistega kmeta, ki ima eno žival za sebe, do ekološkega kmeta, do konvencionalnega kmeta. Tukaj je odnos zelo zelo različen. Praktično rejcu na farmi gre samo za dobiček, tam pač mora žival v tolkem času zrast s hormoni, z antibiotiki, z vsem. Važen je prirast mesa na glavo živine. Ekološkemu rejcu gre, zato da zredi žival, ki jo potem potrebuje za meso in tudi proda, vendar na naraven način in s tem, da je žival zdrava, klena in da se čim manj obremenjuje s kakšnimi ekološkimi zdravili. To se pravi, cilj je zdrava žival. Tistemu pa, ki redi za sebe, je cilj to, da žival ima bolj kot za prijatelja, velikokrat se zgodi, da ljudje, ki redijo živali za sebe, jih na koncu ne jejo, ker jim ta žival postane tak prijatelj, da nato raje prodajo meso kot pa, da bi ga sami pojedli. Se pravi je cela paleta različnih rejcev, ki so zelo različni.

31. Kaj menite pa o poklicu mesarja?

Kot sem že rekla, prej sem omenila, da je poklic lovca za našo družbo nepotreben, tako bo počasi tudi poklic mesarja nepotreben. Edino bom rekla, da etično veliko ljudi smatra, da ne bi jedli mesa, vendar žal smo ljudje s krvno skupino 0 (nič) še vedno prisotni in ti zelo težko se odrečemo mesu, čeprav smatramo lahko uživanje mesa kot neetično, vendar žal organizem tvoj zahteva, ker nekako si kodiran na obdobje, ko je bil človek lovec in zato še vedno potrebuješ manjše količine mesa. Se pravi, da s tega vidika pač glede nato, da je krvna skupina 0 v Evropi kar močno zastopana, še vedno bo poklic mesarja obstajal. Mislim pa, da to kar se v sedanosti dela, ko se mlad človek star 15 let odloči za poklic mesarja, gre v šolo in ga v 1. letniku peljejo v klavnico in mu pokažejo, kako se žival ubija, mislim, da je takšno početje neetično do tistih ljudi, ki se učijo. Torej mislim, da bi morali tudi program spremenit. Vsaj, ko človek postane nekoliko starejši mu pokazat klavnico in način ubijanja živali, mogoče prej v nižjih letnikih bi bilo bolje, da se mu pokaže predelava mesa in da se ga uči prej druge stvari in mu pokazat raje klavnico šele nekje ob koncu študija, ko je nekoliko bolj dozorel. Sama sem tudi v dijaškem domu učila in vidla sem te fante, ko so prvič prišli iz klavnice, ko so jim pač pokazali kako se to počenja, sem vidla, da se v teh ljudeh nekaj dogodi, se pravi se spremeni odnos do smrti živali. To mislim, da bi bilo moralo biti upoštevano pri šolskem sistemu, to se pravi, da poklic mesarja prvič ni za vsakogar in človek mora tudi toliko odrast, da se zavestno za to odloči, pri 15 letih pa otrok ni še toliko odrasel, da se svobodno odloči za poklic mesarja.

32. Že sama ste tekom intervjuja omenili koncept koncentracijskih taborišč. Sedaj pa me zanima kako bi komentirali mnenje nekaterih zagovornikov pravic živali, ki enačijo sodobne sisteme intenzivne reje živali s koncentracijskimi taborišči?

Absolutno, to so koncentracijska taborišča.

33. Kaj menite pa o zatrjevanju teh istih oseb; da so mesarji kruti, brezsrčni, potencialni morilci itd.?

Mislim, da takšne trditve prihajajo pogosto iz ust vegetarijancev, ki nekako obsojajo

ljudi, ki jejo meso. Mislim pa, da človek prvič je svobodno bitje, ki se samo odloča za način prehrane, si ga sam izbere zavestno z določenim cilje ali pa kokrkoli pač si izbere sam način prehrane. Logično pa je, da enačiti mesarja z morilcem, mislim, da ni ravno prava (smeh) oznaka ali način, torej mesar je v bistvu človek, ki ubija živali, bom pa rekla, da danes v klavnicah nekako se vidi, da ljudje, ki ubijajo živali nekako ne morejo dolgo časa delat na tistem delovnem mestu, ker to vpliva na njihov značaj, na njihov karakter, na njihovo počutje. Ker dan na dan s pištolo ubijat živali, človek nekako spremeni odnos do živali, ki mu postanejo v bistvu način preživetja in dohodek za družino. Tako, da imamo mesarje in imamo mesarje, tako kot pri reji, ko imamo tistega, ki ima živali za sebe in tistega konvencionalnega, torej imamo celo paletu mesarjev. Tisti poklicni mesar, ki pa dela v klavnici, je nekako primoran in se velikokrat odloči za to, ker pač je v bližini klavnica, je dobil delovno mesto tam in tako naprej. Mislim, da se ponovno vračam na tisto mojo prvotno trditev, torej za veliko teh vaših vprašanj, ki mi jih zdej postavljate, je v bistvu posledično kriva EU, ki vedno zagovarja tako živinorejo, v takem obsegu in na tak način kot jo imamo danes.

34. Po vašem mnenju je predvsem problematična torej politika EU. Kako bi pa komentirali visoko porast živinoreje v državah v razvoju, kot je denimo Kitajska, od katerih meso med drugimi uvaža tudi že EU?

Mislim, da manjka EU ozaveščanje o tem koliko mesa potrebujemo. Tega EU se ne vpraša, EU se samo vpraša koliko mesa se bo prodalo, kje se bo gojilo, na kakšen način in tako naprej. Ne vpraša pa se osnovnega vprašanja koliko mesa človek potrebuje, kakšno meso potrebuje, kakšne kvalitete meso potrebuje in to so bistvena vprašanja. Profitna logika, žal, velikokrat prevlada in to ni v dobrobit niti človeku niti naravi.

35. S tematiko o postopkih reje in zakola živali smo zaključili, zato prehajam na tematiko prehranjevalnih navad. Torej v sodobnem svetu imamo ljudje različne življenjske nazore, vrednote, prehranjevalne navade itd. Kako bi opisali vaše prehranjevalne navade (kako se prehranjujete)?

Jaz sem torej vsejedka, to pomeni, da jem tudi meso, kot sem že prej povedala ne veliko, mogoče dvakrat na teden, včasih tudi ribo. To se pravi nimamo neke prehranjevalne navade, da bi bilo meso obvezno. Meso je pač dvakrat na teden. Veliko pojemo zelenjave, ki jo sami pridelamo na ekološki način, na biodinamičen način, to pomeni, da zelenjave in sadja skoraj ne kupujemo, razen pomaranč in mandarin, ki jih sami ne pridelujemo in pa žita, ker nimamo takih površin, da bi si lahko pridelali žito. Vendar hrano, ki jo kupujemo, kupujem vedno od ekoloških ali pa biodinamičnih kmetov.

36. Kako pogosto pa uživata mleko in druge mlečne izdelke?

Mleko in mlečne izdelke uživam, vendar običajno mleko surovo od biodinamičnih in bioloških kmetov, mlečne izdelke ravno tako, to se pravi jogurtov ne kupujem veliko v trgovini, mleko raje skisamo ali pa jemo surovo, sir pa kupujemo in

uživamo in redno. Mleko kar kupim v trgovini, kupim za rezervo, če kdaj kej zmanjka, pač kot neko majhno rezervo, ampak drugače mleko kupujemo pri kmetih in ga ne prekuhamo.

37. Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri živil živalskega izvora (meso in mleko)? Omenili ste že ekološko pridelavo teh živil. Obstaja morebiti še kakšen drug kriterij, po katerem izbirate navedena živila?

Torej obstaja veliko kriterijev...Prvi kriterij je lokalno pridelana, drugi kriterij je ekološko pridelana, tretji kriterij je sezonska, seveda, če govorimo o zelenjavi. Se pravi to so trije glavni kriteriji, po katerih jaz izbiram živila. Če je slovenskega porekla vedno raje izberem slovensko blago kot pa tuje blago, ker se mi zdi tudi pomembno, da pospešim gospodarstvo v Sloveniji, to se pravi podpiram slovenskega kmeta, slovenskega prevoznika, slovenskega predelovalca od tujega seveda. Če pa nimam možnosti potem izberem tujega, vendar pri tujem tudi vedno selekcioniram, katera država je. Ni mi vseeno iz katere prihaja. Če primerjam slovenski sir ali pa holandski sir absolutno bom izbrala slovenski sir, ker tudi, če je bistveno dražji. Holandija ima zastrupljeno zemljo 10 metrov globoko s težkimi kovinami, to pomeni, da tudi, če je ekološko pridelano v Holandiji, je bistveno slabše od slovenskega ekološkega kmeta. Moram reči, da pri izbiri mesa gledam tudi na sezono, tako kot to gledam pri zelenjavi, to pomeni, da ne bom jedla svinjine poleti, ampak mi je svinjina izključno zimsko meso, pomladansko meso bo perutnina, zajec, govedina mogoče malo, poleti pa je odvisno kje se takrat nahajam, če sem ob morju, bojo to mogoče kakšne ribe, torej bolj lahko meso in jeseni je spet bolj govedina. Ravno tako po sezoni izbiram tudi zelenjavo; pozimi ne bom jedla paradižnikov, bučk in melancanov, ampak bom jedla kar se pač nahaja na vrtu; veliko listnate zelenjave je sedaj na razpolago, se pravi izbiram sezono pri zelenjavi in tudi pri mesu in izbiram sezono tudi pri mlečnih izdelkih. To se pravi ne bom recimo jedla veliko jogurtov pozimi, ker zima je čas, ko je mleko, poletje pa je čas, ko so bolj fermentirani izdelki...Ne vem neka stvar pride in, posebej ženske nas obremenjujejo z osteoporozo, zato naj jemo vsak dan jogurte in mlečne izdelke, to absolutno ne sprejemam, ker smatram, da je to pogruntavščina farmacevtske industrije, zato da se tržijo določena zdravila proti osteoporozi, ampak smatram, da se človek mora prilagoditi sezoni, to se pravi recimo jest paradižnik v decembru mi pomeni kot se obleči v kopalke pozimi in jest joto poleti kot obleči zimski plašč poleti. To se pravi, če primerjam malo te stvari potem mi je bistvena sezona pri izbiri živil bodisi rastlinskega in živalskega izvora.

38. Pri takšnih kriterijih je verjetno potrebna velika mera samo-organiziranosti in informiranja...

Ja, ja, to se strinjam, vendar mi to ne predstavlja nikoli problema. Če dam primer: danes se moko dobi za 30 centov. To se pravi, vi lahko kupite moko v kateremkoli super-marketu za 30 centov, vendar, če vas bo po tisti moki samo glava bolela, ker pač za 30 centov moramo vedet, da je moka iz nekih državnih rezerv običajno stara 2 leti, to se pravi nek pepel in če vas samo boli glava po tisti moki potem je treba vedet, da pol je potrebno vzeti en aspirin ali pa neko drugo sredstvo, ki stane tam do 5 evrov recimo. Potem se pravi, da je cena tiste moke 5,30 evrov, ne 30 centov. Za 5,30 evrov pa vi lahko kupite 2 kilograma dobre ekološke moke brez glavobola.

Nisem upoštevala koliko je tisti pridelovalec pri pridelavi moke zastrupil okolje, kar bom mogla spet iz svojega žepa davkoplačevalskega to plačat. Nisem upoštevala, da tisto popoldne me je glava bolela in nisem mogla nič naredit. Zame cena ni tisti znesek, ki je napisan v trgovini, ampak cena je celota, ki jo vidim za tisto ceno. Ekologija prehrane pomeni v bistvu kako mi ljudje preko prehrane vplivamo na naše okolje. Zame se ekologija absolutno ne začne s pobiranjem praznih plastenk, ampak s tem, da se plastenko ne proizvede oz. se proizvede okolju prijazno plastenko ali iz stekla vračljivo steklenico. To se pravi ekologija se ne začne pri pobiranju in pri sortiranju odpadkov, ampak pri temu, da se tega ne proizvede. Tam se začne. Torej vsak človek sam etično izbira svojo hrano in, če izbira na ta način, da gleda na naravo kot celoto, potem ne bo izbral plastenk, plastične embalaže vrečk, ampak se bo potrudil, bo šel do kmeta, bo se organiziral, si bo s kolegi izmenjal mogoče določene pridelke in na ta način prvič ohranjal naravo takšna kot je in seveda ohranil tudi svoje zdravje.

39. Katera je vaša najljubša jed?

Torej bom rekla, da imam kar paleto jedi, ki so mi najljubše, običajno to je sadje in zelenjava pripravljene na katerikoli način. Moram reči, da najboljša hrana, mi je divja hrana, to pomeni regrat, čemaž, rastline, ki rastejo v divjini, te so mi na prvem mestu tako pri sadju kot pri zelenjavi. Najrajši jem surovo, to se pravi, da moja prehranska piramida zgleda tako, da imam na prvem mestu sadje in zelenjavo oz. na prvem mestu je divja hrana, potem ji sledi sadje in zelenjava pridelana na ekološki način. Šele na tretjem mestu so razni žitni izdelki, na četrtem mleko in mlečni izdelki in na zadnji stopnički seveda so meso in mesni izdelki.

40. Navedite katera živila in jedi so vsak dan na vašem jedilniku?

Prevladuje zelenjava in sadje, niso pa vsak dan vsa živila, kot sem že rekla meso pride dvakrat na teden, riba mogoče enkrat. Vsak dan so na jedilniku sadje in zelenjava, niso vedno žitni izdelki, niso vedno mlečni izdelki.

41. Opišite prosim natančneje vaše stališče do uživanja mesa.

Uživanje mesa se mi zdi sprejemljivo, ker vsak človek je drugačne krvne skupine in če vemo, da krvna skupina pove, iz katerega obdobja človek prihaja, se pravi ali je iz obdobja, ko je bil lovec, ali je iz obdobja, ko je bil nomad ali je iz obdobja, ko je bil poljedelec ali je nek kameleon, ki se prilagodi na vse, potem mi je popolnoma jasno, da nekdo, ki je s krvno skupino 0 (nič), bo težko postal vegetarijanec. Torej krvna skupina 0 sicer opredeljuje človeka v 80%, ne v 100%, to pomeni, da lahko tudi človek, ki je ničla, je lahko brez mesa in lahko normalno živi, vendar 80% pa ne, to pomeni, da ti ljudje s krvno skupino 0 (nič) potrebujejo nekaj mesa.

42. Uživate vse vrste mesa oz. meso vseh živali ali imate do kakšne izmed živali ali vrst mesa kakršnekoli zadržke?

Ne, ne povzroča mi nobenih zadržkov, pač malo sem vezana tudi na to kaj dobim na tržišču, pač ekološko meso, kdaj ga dobim. Izbiram pač tisto kar mi nudijo, ker pač takrat, ko kmet zakolje, je pač možnost in pač to dam v zamrzovalnik.

43. Predpostavljam glede na najin pogovor, da ste se že srečali kdaj s kakšnim vegetarijancem ali veganom ter z njim razvili pogovor. Zanima me o čem sta se pogovarjala?

Poznam veliko vegetarijancev in veganov. Torej, če se tista oseba zaveda zakaj se je odločila za takšen način prehranjevanja, potem so to lahko zelo dobri, prijetni ljudje, zelo duhovno razviti ljudje. Če pa se je oseba odločila za vegetarijanstvo iz neke in mode potem imajo takšni ljudje velikokrat težave, kajti treba je vedeti, ko človek preide izključno na rastlinsko prehrano, dobi en zelo velik potencial na duhovnem nivoju, to pomeni, da lahko razvija na duhovnem nivoju veliko svojih kvalitiet. Če se pa tega ne zaveda, lahko to zaide v neko napačno smer. Dam primer Hitlerja, ki je bil vegetarijanec in vemo pač kako se je to končalo. To se pravi, če se človek zaveda tega lahko veliko kvalitiet razvije in če se njegovo telo še dobro počuti ob takšnem načinu prehranjevanja, je to lahko zelo pozitivno. Žal, pa včasih zaide to tudi v napačno smer, ko postane to nekaj negativnega.

44. Po vašem mnenju zakaj se nekateri ljudje odločijo, da ne bodo več uživali mesa in/ali ostalih živil živalskega izvora?

Glavni vzrok je ubijanje živali, etični vidik je pri veliki večini ljudi poglaviten. Sama sem tudi probala torej bit na vegetarijanski prehrani in to na kvalitetni vegetarijanski hrani, se pravi na bio-dinamični hrani, vendar žal sem prišla do spoznanja, da moje telo ni primerno za tak način prehranjevanja, to se pravi imela sem tudi težave in sem se potem odločila ponovno za meso, čeprav etično mi je bilo jasno, da je vegetarijanski način boljši način prehranjevanja, vendar moje telo mi je povedalo, da pač potrebujem še vedno nekaj hrane živalskega izvora. Na prvem mestu je torej etičnost, na drugem mestu pa je običajno zdravje.

PRILOGA F: INTERVJU št. 6

Datum izvedbe intervjuja: 5. maj 2010

Čas trajanja intervjuja: 40 minut

Demografski vprašalnik:

1. Ime: Robi
2. Spol (obkrožite): M Ž
3. Leto rojstva: 1975
4. Izobrazba: končana osnovna šola
5. Poklic: živinorejec

- 1. Za začetek bi Vas prosila, da mi opišete vaš poklic oz. delo, ki ga opravljate; pri tem me posebej zanimajo naloge, odgovornosti in vrste opravil, ki jih vsakodnevno opravljate na vašem delovnem mestu?**

Končal sem osnovno šolo, po končani osnovni šoli sem začel doma kmetovat, že prej smo imeli manj živine, pole smo pa zgradili te farme; prva je bila zgrajena 99, ena pa 2001. Tako, da delam to stvar jaz naprej, imel sem pa od vedno veselje za delat z živino, to pa že od majhnih nog.

- 2. Kako pa zgleda vaš delovni dan?**

Jah, moj delovni dan se lahko začne zelo različno; lahko se začne že ob treh urah zjutro in konča ob polnoči, največkrat pa pridem na farmo ob šesti uri zjutro, ne. Kadar so pa špice, kadar je treba spravljat krmo in take večje opravila, tistokrat pa začnemo prej, tudi ob treh, štirih uri zjutro. Kadar je vreme, kadar pač vreme pusti delat, pač tistokrat je treba mal pohitet in nardit delo do konca.

- 3. Koliko časa že opravljate vaš poklic?**

Od petnajstega leta naprej, zdej jih mam pa petintrideset. Dvajset let se ukvarjam samo z rejo žvali.

4. Kaj Vas je vodilo v odločitev, da ste si izbrali kot vaše področje dela ravno rejo živali?

Ma ja, sej pravim, da prej smo imeli majhno kmetijo, smo imeli po 13 glav živine in seveda veselje za to. Jaz sem imel vedno veselje do žvali in sem se odločil, da se bom s tem ukvarjal, da bomo tle nardili farne in pač smo zgradili to kar smo zgradili.

5. Ali vaš poklic zadovoljuje vaša življenjska in poklicna pričakovanja?

Jah, mene me ta stvar veseli, kar se tiče pa iz ekonomskega vidika enkrat je bujše enkrat je slabše. Sej vidiste kako je; najbolj me jezi glede tega onesnaženja, za vse je krivo kmetijstvo, ma dejstvo je samo eno: da brez hrane, brez hrane ne bo človeškega obstoja, pa tudi če se postavijo eni na glavo. Tako je, znanstveniki lahko govorijo kar želijo, če nimaš človeki dat kej za jest... Moje stališče je pač tako. Jaz imam veselje za to, enkrat prodaj bike bujši in enkrat prodaj bike slabši, ne vem no, jaz sem zadovoljen. Jaz vam povem po pravici, da bi še naprej delal to delo, tudi če bi mi kdo zagotovil stalno plačilo po 700 ali 800 evrov, tolko dobim tudi sam tle, nobeden mi ne hodi po glavi, sem v miri, delam sam. Za-enkrat nisem nikoli razmišljal o zamenjavi poklica, če pa bo kakšen-krat se pokazalo, da bo treba tu stvar tle zaprt ali pa jo ukinit, bomo mogli pač it iskat naprej delo.

6. Kakšen je vaš sistem reje živali?

Naš sistem reje živali je tak, da je en hlev na izplakovanje, to se pravi, da so živali na rešetkah, en hlev je pa na globok nastil, tuki se pa da slamo, se pusti 5 dni, 6 dni, 7 dni in pol se tisto počisti in pol se da nazaj slamo. Ko smo mi tle gradili, ta ta prvi hlev, nam noben ni znal svetovat kako in kaj zgradit. Prej je blo po Jugoslavijo in pol še naprej so pravli naj nardimo na izplakovanje, dejte rešetke, ker tako je malo dela in sej tu je res, dela je res manj ku tam na globokem nastilu, ne, samo tle so problemi, ker je več poškodb pri živalih. Ta način na rešetke se po svetu ukinja. To so taka rešetkasta tla, blato od živine gre skozi tiste rešetke, odspodi so greznice in to je to. Na globokem nastilu pa je žval malčk bolj umazana, ni tako čista, ma je pa, če bi gledal s strani živali, je dosti bolj prijetno za živali kot pa rešetkasta tla, ker na rešetkah v bistvu živina leži na betonu, tam pa leži na nastilu, na slami. In tako, če bi jaz takrat že vedel kako te reči grejo, ko smo delali prvi hlev, bi tudi tega naredil ku ta drugega, to pomeni na nastil in izpust iz hleva ven, da žival gre ven, da je žival na zraki, če se ji njej dopade bit na dežji, je lahko na dežji, če ne je pod streho ali pa kadar je sonce, se ji lahko dopade bit na sonci. Jaz tudi dobivam veliko obiskov, ko se ljudje odločajo za gradnjo hlevov, in vsakemu odsvetujem rešetkasta tla, vsakemu svetujem, naj dela na globok nastil in, da bo žival lahko šla ven iz hleva na zrak.

7. Z rejo katerih živalskih vrst se ukvarjate v vašem podjetju?

Samo bike.

8. Kolikov bikov pa imate v reji?

Do 200 glav živine.

9. Kako bi opisali rejne živali oz. bike, s katerimi prihajate v stik?

Poslušaj, to ni krava, ki jo imaš ti v hlevi navadno deset, petnajst let, ne in krava ima vsaka svoje ime. Tle pa se uhlevi telička 300, 350, 400 kilskega, se ga spita do določene teže in to je to.

10. Koliko časa pa so telički oz. biki pri vas v reji?

To je odvisno od teže uhlevljene živali; manjša teleta kot pridejo uhlevljena, več časa se jih potem pita; če so pa večja teleta uhlevljena, pole se manj časa pita. Če je pripeljan teliček 200 kilski, se ga pita od 15 do 20 mesecev tle pri meni. Če pa pride 350, 400 kilski teliček, pol se ga pita tam od 10 do 12 mesecev.

11. Opišite prosim postopke za oskrbo živali v vaših rejnih obratih?

Hrano imajo na pretek cel dan, lahko jejo kadar hočejo, vodo imajo tudi na razpolago. Živina je krmljena szi koruzno silažo, ki jo pridelamo doma, koruzno moko pridelamo tudi doma in kupujemo samo beljakovinski dodatek, to pa vzamavam gor pri firmi Vajet, to je bivša mešalnica odi Mlinotesta. Se pa tudi stalno izvaja inšpekcijska kontrola, ki pridejo vzamejo vzorce vode iz vodovoda, vzamejo vzorce urina bikom, da ne bi se slučajno kaj podtikalo živali.

12. Na tole vprašanje je verjetno težko odgovoriti z gotovostjo, ampak bi me zanimalo vseeno vaše mnenje glede tega ali žival v reji, po vašem mnenju, lahko izraža kakršnakoli stanja ugodja (veselja) in/ali trpljenja (strahu)?

Ma ne, edino zaznaš, da živina trpi, če pride do kašne poškodbe, sam tistokrat kličem takoj veterinarje; zdej, če je možnost žival zdraviti, jo zdravimo, jo z zdravimo z antibiotiki, kukr človeka, če pa te možnosti ni, če pride recimo do zloma noge, ker če si žival zlomi nogo, ni kej, ser ji ne more stavit gips, pride veterinar, jo humano usmrtimo in se jo pelje v klavnico. Če bik nima temperature, je meso normalno užitno, če pa bi se taka poškodba zgodila zvečer in bi bil bik tak celo noč, bi sigurno mel zjutri vročino. Če ima bik vročino se ga humano usmrti in odpelje v konfiskat.

13. Katere poškodbe in bolezni so najpogostejše pri vaših živalih?

Poškodbe nog in pljučnica pride, samo zato se cepi žival takoj, tisto dajem antibiotike, isto ku, da bi vi zbolela za pljučnico in vam predpiše dohtar antibiotik. In pole jo zdravimo toko časa, dokler žival ne pride spet k sebe.

14. Med zakonskimi določili RS in EU so tudi predpisi o reji živali na način, da leta ne povzročata živalim nepotrebnega trpljenja. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

To je prav, ker ne vem zakaj bi žival pretepal...jaz ga še nisem udaril bika, tudi kadar jih nalagamo na kamion za v Italijo, grem jaz na kamion z njimi, ker jaz sem vsak dan pri njih, živina me pozna in nikoli še nisem pretepal živali. Se pa sami med sabo začnejo pretepat, samo to je nagon živali.

15. Vaši biki so skopljeni?

Ne ne niso.

16. Opazila sem, da nekateri izmed vaših bikov imajo rogove, drugi pa ne...

To je pa genetika...že kravam oz. že telicam porežejo rogove, zaradi tega, da se krave med sabo ne tepejo, ne, in pol pobere teliček, ko se skoti, to genetiko po materi. Tako, da danes bikom sploh ni treba rezat več rogov.

17. V sodobnem svetu, tako v javnosti kot tudi med različnimi znanstveniki, politiki in rejci, se vse pogosteje razpravlja o zaščiti živali in njihovi dobrobiti. Kako vi razumete dobrobit živali oz. kako jo vi zagotavljate vašim živalim?

Če ima žival dobro hrano in več kot jo bo imela na razpolago, bolje se bo počutla. Če nima žival dovolj hrane, hodi gor in dol in se tepe med sabo, tle mora bet hrana na pretek, da se on naje, uleže, kadar si zaželi gre pit vodo. Zelo pomembno je tudi, da je krma kvalitetna.

18. Koliko prostora pa ima vsaka žival v takšnih ogradah?

To je pa po evropskih normativih, 3 kvadratne metre na žival, zato ker prej smo jih stavili mal več noter, ko smo uvažali bike iz Madžarske in Češke, zdej smo pa začeli uhlevljat živali iz Irske in Francije in je tudi bolj kvalitetna živina in na koncu bik rata večji in tudi rabi več prostora. Tudi, ko smo šli dol v Italijo ali pa v Francijo kupovat teleta, so nam takoj povedali, da te živali morajo imet prostor in zato smo šli v te mere, ki so jih oni priporočali. Rajši dvajsti manj kukr dvajsti več in tisti nej bojo kvalitetni.

19. Kakšno je vaše stališče glede predlogov genske tehnologije za izboljšanje dobrobiti živali v reji s spreminjanjem njihovih genskih zapisov in tako posredno prilagajanjem živali potrebam industrije?

Ja sej danes brez tega ne gre več, danes so že vse živali in pasme, ki jih imamo za rejo križane, to delajo še vedno in bojo še naprej tako delali...Glih un dan je bil pr meni tle eden z une firme Vajet ne, in sem ga prašal kako to, da je genetika bikov iz Irske ali pa Francozov boljša pa kot bikov, ki prihajajo iz Češke ali pa Madžarske in pole je rekel, to so že države s stoletno tradicijo živinoreje. Samo take živali se prepusti križanju, ne laboratorijem, da bi pa delali tako, kot so delali tam v Angliji, ko je bila tista ovca Dolly to pa ne. Jaz odobravam le standardno križanje, tako kot se dela že 100 let, tisto umetno pa ne odobravam.

20. Kaj menite o alternativnih sistemih reje živali?

Ja, ja to je uredi, samo nimamo vsi možnosti, da bi se žival pasla na večjih travnatih površinah. Imam še eno večjo parcelo s travniki, vendar mi ni država pustila, da bi tam gradil hleve, kjer bi bil izpust prav na travnate površine.

21. Zanima me, če ste bili kdaj priča zakolu živali?

Ja sem, sej enkrat se je živali klalo doma, veliko se je klalo in tle sosedje še vedno koljejo prašiče. Tudi v klavnicah sem že bil.

22. Kako bi opisali žival, ki »čaka« na zakol?

Žival, ko pride v klavnico, gre takoj na linijo, tako, da ji ni hudega, z njo se ne dogaja nič hudega. Klanje na domačiji pa je drugačno, žival se bolj upira, bolj čuti, da se bo neki slabega je zgodilo, da jo čaka smrt.

23. Med zakonskimi določili EU je tudi obvezno omamljanje živali, ki povzroči pri živali stanje nezavesti. Zakaj menite, da je takšen predpis nujen?

Zato, da žival ne trpi, da je ni strah, ker če ne se vse to pozna na kvaliteti mesa, rata tako črno, če je žival pod prevelikim stresom, ko pride v tako novo okolje.

24. Kljub predpisom o obveznem omamljanju pa obstajajo izjeme pri obrednih zakolih za potrebe dveh verskih skupnosti in sicer judovske in muslimanske. Kakšno je vaše mnenje o obrednih zakoli?

Vam povem tako, da moje mnenje je tako, da, če se da živali prešparat muke je boljši tako, to se bo pole poznalo tudi na boljši kvaliteti mesa. Drgači pa vsak dela tako, ku se mu zdi prav.

25. Ste kdaj bili priča obrednemu zakolu živali?

Ne, ne nisem in me tudi ne zanima.

26. Zanima me, kakšni so odzivi ljudi v vaši okolici in seveda ljudi, ki jih na novo spoznate ob navedbi vašega poklica oz. poklicne dejavnosti, s katero se ukvarjate?

Do zdaj mi ni še noben nič negativnega rekel glede pitanja živine, vam pa povem tako, vsi imajo proti reji, ko se gnojevko pelje stran, zaradi smradu, ma kadar je martinovo ali pa kadar so kašni žuri, vsi radi peknejo, jejo meso. Enkrat sem poslušal pri Trenjih, je bil en gost v studiju, ki je naštel kolko groznih bolezni je že vse imel dokler je jedel goveje meso in kadar je genju jest goveje meso ali pa kašno drugo meso, je on grozno ozdravil. In pole je rekel, da tisti ljudje, ki jejo meso, da so zelo agresivni, da ratajo zelo krvoločni. Zdej vam bom povedal taku, kar sem jaz pojedel govejega mesa, ga ti ne bi zmogla, in bejži tle vprašat po vasi, če je L.... Robert kašnemu kdaj kej slabega naredil, tako da jaz sem jel meso in ga bom še naprej. Tudi uni dan sem poslušal po radiotu v avti, je poslušala tudi moja žena, ko je govorila ena gospa, da pretiravamo z uporabo olivnega oljam, bučnega olja in taku in je prav rekla naj začnemo spet jest in pripravljat jedi ku en bot s svinjsko ali govejo maščobo, taku kukr so jo enkrat uporabljali. Moja nona ni poznala ne oljčnega, ne bučnega, ne sončničnega olja je poznala le živalsko maščobo in je imela 100 let, k je umrla. Jaz pač vem, da sem ga jel in ga bom jel, vem tudi, da nisem krvoločan. Dosti botov tudi vem, da če je kej narobe v štali, da me vrže s tira.

Lahko, da je res kašn krvoloč, ker je meso, samo jaz vem, da jaz za-enkrat nisem (smeh). To te pa jezi ne, ko vidiš tle sosede, ko pravijo: grozno smrdi ta žval, grozno to, grozno uno... Ja, dioporkiš decembra mesca vidiš, ka ti koljejo prasca, ma oni ga niso sfofrali, ma eden ga je mogel, ne. Če ni smrdelo tam pri njih, je pa nekje drugje.

27. Kako komentirate obtožbe s strani nekaterih zagovornikov pravic živali, da so mesarji kruti, brezsrdni, potencialni morilci itd.?

Mah (zgražanje), glejte, ne me narobe razumet, samo vsak parfum, vsaka kolonjska, vsak lak, vse preden, da človek neki na telo se testira in to se ponavadi testira na zajčkih. Vse te industrije sprobajo stvari preden jih ponudijo potrošnikom in morajo to sprobati na živem bitji, da vidijo kašen odziv je na živem organizmi. In če ne, dejmo probati živeti 1 mesec brez mesa, ma ne samo brez mesa, tudi brez mleka. Mi smo krvoločni, ne, samo tle pr nas živi žval 10, 12 mesecev v miru. Kej bi pa mogli reči za konje, ki jih jahajo vsak dan?! Sej pred 1000 leti so se konji pasli prosto, jih ni nobeden jahal, jih je človek udomačil...Kaj pa konj, k nosi cel dan težo enega človeka na hrbti, a lahko rečemo, da je to humano? Tele, pa ki cel dan leži v miru, tole pa ni humano! Konj, če ga hočeju v Lipici zdresirati, jaz vem, da jih dobi več po hrbti kukr jih dobi tole vsak moj bik, ma tiska ne vidi nobeden, ne?!

28. Kako pa bi komentirali enačenje sodobnih sistemov intenzivne rejne živali s koncentracijskimi taborišči?

Ma ben, ma pole nej pride eden sem pogledat in naj mi pove, s kašnimi koncentracijskimi taborišči lahko enači mojo štaljo. Ma dioporkiš ljudje (zgražanje, povzdigne ton glasu), k kaže dole Afriko, k umira otrok star eno leto...ma jaz vam povem, da če bi meso, kar se ga zmeče stran tle pr nas, dali raje otrokom dole v Afriki...ma vsi znajo kričati: kako je v Afriki, kako so bogi...samo, če bi tisti dojenček dol, k je samo rajž, pojedel enkrat na teden en kos mesa, sigurno ne bi bil tak, ku so zdej otroci dol.

29. Ali ste se kdaj morda že srečali s kakšnim vegetarijancem in/ali veganom ter z njim razvili pogovor?

Ma, da bi prav vedel ne, lahko, da je bil kdaj kdo v kaki klapi, v družbi, sam mi ni nikoli nobeden rekel, da je vegetarijanec al kej takega.

30. Kaj vi menite o vegetarijancih in veganih, torej o ljudeh in njihovih prehranjevalnih navadah, ki odklanjajo uživanje mesa in drugih živil živalskega izvora?

Če jim njim tako paše, meni tudi. Jaz pustim njih na miri; nej jejo kar hočejo in delajo kar hočejo in oni nej pustiju mene v miri in pole bo vse uredu (smeh).

31. Po vašem mnenju zakaj se nekateri ljudje odločijo, da ne bodo več uživali mesa in/ali ostalih živil živalskega izvora?

Ne vem, ne vem...lahko, da zaradi tega, ker se jim živina smili, ker mora it v zakol. Samo tle pr meni se žival naloži na kamion, se da nastil na kamion in se jo direkt

pelje v klavnico. Enkrat se je žival razkladalo ponoči, se je dalo živali v hlev in je žival tam čakala na usmrnitev, samo pole so pršli do tega zaključka, da več časa, ku je žival preživela v tistem hlevi, zaradi straha, zaradi stresa, je prišlo do črnega mesa. Zdej se pa da slamo na kamion, se živali naložejo in ima šofer točno določeno uro; če mu rečejo ob deveti uri zjutro, mora bit kamion ob deveti uri zjutro v klavnici in se živali ne prelaga nikamor; se samo odprejo vrata in živali grejo na klavno linijo. Ma sej jaz tudi poznam vegetijance, ki kao, da so vegetarijanci in jejo ribe...samo, če pogledamo tle se žival usmrti, samo ribo, ki se jo potegne ven iz vode in se jo da na suho, ma ona se torej začne dušit. Ali pa, ko nekateri vegetarijanci jejo piščančje meso. Piščanca ga v klavnici dajo iz kletke ven, ga živega obesijo na kljuge in gre skozi plinsko celico. Pri govedu pa je boks, pride žival v boks, ne vide nič, ker zdej morajo bit, to sem videl na Mip-u, ko je Slovenija vstopala v EU, je morala to spremenit in sicer prej je žival vidla drugo žival, k se jo je klalo. Pred vstopom Slovenije v EU pa so mogli to spremenit, žival, ki čaka danes na zakol ne vidi nič. Tudi, ko greš tja v tisto Perlo, ko ti potegnejo ven tistega jastoga ta velikega, k ga dajo živega v vročo vodo, pol ne mi meni pravit, da je tisto humano oz. da je moje početje nehumano.

32. V sodobnem svetu imamo ljudje različne življenjske nazore, vrednote, prehranjevalne vzorce itd. Kakšne pa so vaše prehranjevalne navade?

Samo zelenjave ne jem, že od majhnega ne. Enkrat sem jo pojedel v šoli v naravi, ker mi je učiteljica prisilila in tistokrat sem bruhal. Jem seveda kumarce, papriko, rdečo peso, krompir, ma, da bi jel kak regot al pa solato al pa kislo zelje to pa ne. To mi ne paše.

33. Lahko navedete kako pogosto (na dan ali teden) uživata meso?

Ma kuker je, včasih ga lahko jem dvakrat ali pa trikrat v tedni, kašnkrat pa cel teden nič, kukr mi zapaše. Zdej poleti ku je bolj vroče in to, sej veš, da, če ješ meso si tudi bolj žejen, pozimi pa več.

34. Kako pogosto pa uživata mleko in druge mlečne izdelke?

Vsak dan.

35. Na kaj ste posebej pozorni pri izbiri živil živalskega izvora?

Mah, ne vem, v glavnem izbiramo tako, da podpiramo izdelke iz Slovenije, sej imamo kvalitetne proizvode.

36. Katera je vaša najljubša jed?

Najboljši mi je goveji zrezek, prav tista floriantina, kukr rečejo Italijani, k pride zrezek iz hrbta s kostjo in pride tko ene dva centimetra debel in pole pride malčk popečen in na sredini je še mal krvav.

37. Prosila bi vas, da nekoliko natančneje opišete vaše stališče do uživanja mesa.

Ma, od zmeri smo ga jedli, sej že naši predniki so ga, ne. Ne vem kje je problem okoli tega.

38. Sedaj pa me zanima, če Vas poleg službe, še katera prostočasna ali izven-službena dejavnost veže na uporabo živali?

Ne ne ne, samo poklic.

39. Veliko ljudi v današnji družbi ima hišne živali. Kaj pa vi?

Enga papagaja, ga imamo že 15 let (smeh), ima grozno dolgo življenjsko dobo.

40. Kako bi opisali vašega papagaja; katere lastnosti ali veščine mu pripisujete?

Zjutro mi je všeč, ker lepo poje...prej pa smo imeli tudi psa, samo pole je zbolel za raka, je imel tumorje po trebuhu...je pa bla psica res zelo socializirana in pol je ona poginla in drugega psa pol nisem šel več iskat.

41. Opišite prosim svoje stališče glede lova živali v divjini.

To je logično, da je upravičen, sej če ne kaj bi pa ratalo, če lovci ne bi lovili? Jaz vem, ko sejemo koruzo tle imamo z divjimi prašiči take probleme, po trikrat, štirikrat moram sejat koruzo, ma tega ljudje ne razumejo. Nej lovci probajo eno leto ne lovit nič, bomo vidli kaj bo ratalo ven iz tega... Če bi prišla sem ob peti uri zjutri bi vidla (nasmešek) kako lepo umirjeno se pasejo srne pod našo farmo. Lovci lovijo to bolj zaradi boleznih živali, ker če se ena žival okuže z eno hudo boleznijo pole prenaša to tudi na druge živali, to je isto kukr tle, če se bik okuži z eno boleznijo hudo, je treba tisto žival zdraviti ali pa jo je terba odstraniti.

42. Uživanje katerega mesa je za Vas bolj etično sprejemljivo: mesa divje živali ali rejne živali?

Jaz sem probal oboje, oboje meso mi je bilo dobro, samo meso divje živali mora bit prav pripravljeno, ker ima divje meso en tak poseben duh. Zato je potrebno dat meso divje živali pajcat ali pa močit v razna zelišča, da izgubi tisti vonj.

43. Za zaključek me zanima, katere živali, so po vašem mnenju z vidika človeške družbe najpomembnejše?

Zame je najbolj pomembno govedo, ker od tega živim.

44. Razumem. Navedli ste katera vrsta živali je za vas osebno najpomembnejša. Sedaj pa me zanima vaše mnenje glede tega, katera vrsta živali je najpomembnejša za človeško družbo kot celoto?

Če poslušam zdravnike, lahko slišiš, da mora vsak človek zaužiti določeno količino različnega mesa. Po moji mora bit vse v sorazmerju. Vse živali, s katerimi se človek prehranjuje, so pomembne.